เกิดแต่ตม

ชุมนุมบงกช ศิลปากร.

อันเนื่องจากปก..

"...เปรียบประดุจ อัญมณี แม้นมีไว้
แต่หากไร้ เรือนรอง อาจหมองศรี
กระจายกระจัด พลัดแหล่ง หลายแห่งมี
งานกวี งานประพันธ์ ฉันท์-ละคร
    ลูกบรรจง สร้างเรือนทอง ขึ้นรองรับ
ให้พร้อมสรรพ เป็นหนังสือ อนุสรณ์
เพื่อตระกูล สุบงกช ศึกษากร
พึงสังวรณ์ บัวประเสริฐ เกิดแต่ตม..."

ลูกๆ...ผู้จัดทำ

มงคล แก้วพวงงาม [illegible] ปก

๔๙๑

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ
ว่าที่รองอำมาตย์ตรี ขุนสุมงกชศึกษากร
(นาก สุมงกช)

และ

ฌาปนกิจศพ

นางสุมงกชศึกษากร
(ชิด สุมงกช)

ณ วัดสะแก อำเภอเมือง ฯ จังหวัดนครราชสีมา

วันอังคาร ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๒๓

ว่าที่รองอำมาตย์ตรี ขุนสุมงกชศึกษากร

(นาก สุมงกช)

ชาตะ ๕ พฤษภาคม ๒๔๔๓

มรณะ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

ที่ [illegible]

เสนาบดีกระทรวงธรรมการ

รับพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้กระทรวงธรรมการออกประทวนตั้งให้ รองอำมาตย์ตรี เอก สุนทร เป็น ขุนสุนทรศึกษากร ถือศักดินา ๓๐๐ ไร่ ตามพระราชกำหนดกฎหมาย ให้ฟังบังคับบัญชาผู้เป็นใหญ่ในกระทรวงเหนือตน ในที่ช่วยด้วยราชการ จงเว้นการควรเว้น หมั่นประพฤติการควรประพฤติ ให้ต้องตามพระราชบัญญัติ และขนบธรรมเนียมในราชการจงทุกประการ ขอให้มีสุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ

ตั้งแต่ณวันที่ ๙ พฤศจิกายน พระพุทธศักราช ๒๔๗๔

มหาอำมาตย์เอก

ประทับตราเสมาธรรมจักรใหญ่เป็นสำคัญ

ฉบับที่ ๓๐๒๓

หนังสือสำคัญฉบับนี้ ให้ไว้เพื่อแสดงว่า

นายหาด ภรรยาชื่อ

อยู่บ้าน วัดสะแก ตำบล โพธิ์กลาง

อำเภอ เมือง เมือง นครราชสีมา.

ได้ขอจดทะเบียนนามสกุลว่า [illegible]

สกุลนี้สืบมาแต่

เจ้าพนักงานได้อนุญาตและจดทะเบียนให้แล้ว

ศาลากลางเมือง นครราชสีมา

วันที่ ๓๐ เดือน เมษายน พระพุทธศักราช ๒๔๕๙

[illegible]

ประทับตราตำแหน่งเปนสำคัญ

นางสุมงกชศึกษากร
(ชิต สุมงกช)

ชาตะ ๑ มีนาคม ๒๔๔๖

มรณะ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๒

ถ่ายเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๐

ถ่ายพร้อมลูก อุสาห์-สมศักดิ์ เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๘

ภาพถ่ายเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๕

แถวนั่ง(จากซ้าย) ขุนจิตรสุขศึกษากร(ทิม จิตรสุข),พันเอกจรูญ อินทรกำแหง,ขุนกัลยาณเวศ(สุข อาสนนันท์)
ร้อยโท ขุนเศรษฐพลบริรักษ์(น้อม เศรษฐจันทร),ขุนสุบงกชศึกษากร(นาก สุบงกช).

แถวกลาง(จากซ้าย) นายชัย ปุกหุต,ขุนศาสตร์สุนทร(จำรัส นาระคาม),นายถนอม นิตยสุทธิ์
นายเปล่ง บุญสมบัติ,ร้อยโทสุนทร นิลยรัตน์,นายโคตร เจริญธรรม,นายอ่อง ขจัดภัย
นายพุฒ พัฒนพูน,ขุนศุภลักษณ์ศึกษากร(เจียม ศุภลักษณ์).

แถวหลัง(จากซ้าย) นายบุญ ภักดีรัตน์,นายพิชัย กนิษฐานนท์,นายถาด สืบสุวรรณ,นายตาบเสงี่ยม สังฆอินทร์
นายชม วัชรมณี,นายสมบุญ ดวงจันทร์.

ภาพถ่ายเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๕ ส่วนหนึ่งของผู้ประพันธ์บท,ผู้กำกับการแสดงและผู้แสดง ละครการกุศล
เรื่อง "โลกสร้าง" ณ เวทีโรงภาพยนตร์ ดงขัน(เดี๋ยวนี้คือ โรงภาพยนตร์ราชสีมาภาพยนตร์ นครราชสีมา)

แถวหน้า(จากซ้าย) นายพิชัย กนิษฐานนท์(เดิมชื่อ บุญมา),นายไพรัตน์ วิเศษโกสินทร์
นายสมบุญ ดวงจันทร์,นายพิษณุ ชัชวาลย์ปรีชา

แถวหลัง(จากซ้าย) ขุนจิตรสุขศึกษากร(ทิม จิตรสุข),นายชม ภูมะธน
ขุนสุบงกชศึกษากร(นาก สุบงกช)(ผู้ประพันธ์บท)
ขุนคงฤทธิ์ศึกษากร(บ่าน คงฤทธิ์)

ขุนสุบงกชศึกษากร เมื่อครั้งเดินทางไปรับราชการ
ที่ อ.โนนวัด(โนนสูง) จ.นครราชสีมา
๒๑ กันยายน ๒๔๗๘

นางสุบงกชศึกษากร กับน้องสาว (เชื้อ)
และลูก (อุสาห์)
ถ่ายเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๐

เมื่อวันทำบุญครบรอบ ๗๒ ปี ของ ขุนสุบงกชศึกษากร

กับหลานยายคนแรก (โสรัจจ์)

ตั้งศพบำเพ็ญกุศล ขุนสุบงกชศึกษากร ณ วัดสะแก นครราชสีมา
๒๕ พฤศจิกายน-๑ ธันวาคม ๒๕๒๒

ลูก-หลาน-เหลน

ตั้งศพบำเพ็ญกุศล นางสุบงกชศึกษากร ณ วัดสะแก นครราชสีมา
๒๓-๒๕ ธันวาคม ๒๕๒๒

บุตร-ธิดา-เขย-สะใภ้

วันบำเพ็ญกุศลศพ นางสุบงกชศึกษากร

ณ วัดสะแก นครราชสีมา

ที่บรรจุศพ

ปิตุมาตุมากด้วย　อุปการ บุตรแล
ควรที่บุตรจักบู-　ชิตล้น
ท่านเรียก "บูรพาจารย์"　แห่งบุตร
เพราะฝึกสอนตั้งต้น　แต่ปฐม

อนึ่งท่านประกอบด้วย　พรหมวิหาร
ในบุตรประดุจพรหม　ประพฤติไซร้
บัณฑิตจึ่งขนาน　นามว่า "พรหม" นา
เพราะจิตท่านตั้งได้　ดั่งพรหม

พระยาอุปกิตศิลปสาร

โรงเรียน [illegible]

ประกาศนียบัตร ฉบับนี้ ให้ไว้ เพื่อ แสดง ความว่า

[illegible] อายุ ๑๖ ปี บุตร [illegible]

เป็นนักเรียนในโรงเรียน [illegible] ได้ เข้า สอบไล่วิชา

ตามหลักสูตร์ของกรมศึกษาธิการ ชั้นปีที่ ๓ ของ มัธยมศึกษา ได้บริบูรณ์

เมื่อ เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ นั้นแล้ว โรงเรียน

จึง ทำ ประกาศนียบัตร ฉบับ นี้ให้ ไว้ เป็น สำคัญ และ ขอ อำนวยพร

ให้ เจริญศุขสวัสดิ์ เทอญ

ผู้สอบไล่ ผู้อุปการะ ครูใหญ่

ผู้บัญชาการกองเสนารักษาดินแดนตะวันออก

รับพระบรมราชโองการเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ นายหมู่ตรี เลก สุนทร

เป็น นายหมู่โท ในกรม เสือป่า

ทำราชการตามตำแหน่งตั้งแต่บัดนี้ไป ให้ฟังบังคับบัญชาผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในกองเสือป่าและผู้ใหญ่ในกรมนั้นแต่ที่เป็นยุติธรรมและชอบด้วยราชการ จงเว้นการควรเว้นหมั่นประพฤติการควรประพฤติ ให้ต้องตามกฎหมายและข้อพระราชบัญญัติเก่าใหม่และชอบด้วยพระราชกำหนดข้อบังคับวินัยแบบธรรมเนียมสำหรับกองเสือป่าจงทุกประการ ขอให้มีความศุขสวัสดิ์เจริญเทอญ

ตั้งแต่วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พระพุทธศักราช ๒๔๖๓

นายกองเอก

ประทับตราตำแหน่งมาเป็นสำคัญ

ประวัติขุนสุบงกชศึกษากร

๑. **ชาติภูมิ**

ว่าที่รองอำมาตย์ตรี ขุนสุบงกชศึกษากร เดิมชื่อ **นายนาก สุบงกช** เกิดวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๔๓ ณ บ้านริมวัดสะแก อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา เป็นบุตรคนที่ ๕ ของ **นายจั่น** และ **นางวอย สุบงกช** มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๖ คน คือ

๑. นายดาบอิน ไพบูลย์
๒. นางทองพูน สิทธิประสงค์
๓. นางแจ่ม ธัญญขันธ์
๔. นายแจ้ง สุบงกช
๕. ขุนสุบงกชศึกษากร
๖. นางสาวทองอยู่ สุบงกช

๒. **การศึกษา**

ขุนสุบงกชศึกษากร ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลนครราชสีมา และได้ไปศึกษาต่อจบหลักสูตรฝึกหัดครูประถมกสิกรรม จากโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม อำเภอพระประโทณ จังหวัดนครปฐม เป็นนักเรียนทุนรุ่นแรกของมณฑลนครราชสีมา จบการศึกษาแล้วมารับราชการที่โรงเรียนตัวอย่าง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓

๓. **การอุปสมบท**

ขุนสุบงกชศึกษากร ได้อุปสมบท ณ สำนักพระครูวิจิตรสมณะวัตร์ วัดสะแก อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๔๖๖ ถึง ๒๐ พฤศจิกายน ๒๔๖๖ รวมเวลาอุปสมบท ๑๑๗ วัน ได้เล่าเรียนพระวินัยบัญญัติและปฏิบัติสมณะกิจ สมณะวัตร์ พอรู้เป็นหนทางดำเนินแห่งพระพุทธศาสนา

๔. **หน้าที่ราชการ**

ได้รับราชการและเปลี่ยนแปลงหน้าที่ราชการ ดังนี้

๑. เป็นครูโรงเรียนประจำมณฑลนครราชสีมา เมื่อ ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๖๓

๒. รักษาการในตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนประจำจังหวัดนครราชสีมา ที่วัดสามัคคี เมื่อ ๑ กรกฎาคม ๒๔๖๕

๓. เป็นครูโรงเรียนฝึกหัดครูมูลกสิกรรม มณฑลนครราชสีมา เมื่อ ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๖๖

๔. เป็นครูใหญ่โรงเรียนสุรนารีวิทยา เมื่อ ๑๘ พฤษภาคม ๒๔๖๘ ถึง ๒๖ สิงหาคม ๒๔๗๗

๕. เป็นครูใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูมูล จังหวัดนครราชสีมา (ซึ่งตั้งอยู่ข้างวัดโพธิ์ อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา ปัจจุบันคือวิทยาลัยเทคนิคนครราชสีมา) เมื่อ ๒๖ สิงหาคม ๒๔๗๗

๖. เป็นครูใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูมูลโนนวัด (ตั้งอยู่ในท้องที่อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ปัจจุบันนี้) เมื่อ ๑ เมษายน ๒๔๘๑ ถึง ๑๙ สิงหาคม ๒๔๘๒

๗. ย้ายไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนเกษตรกรรม จังหวัดเลย อยู่ในท้องที่ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เมื่อ ๑๑ กันยายน ๒๔๘๒

๘. ย้ายไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนเกษตรกรรม จังหวัดน่าน เมื่อ ๑๘ พฤษภาคม ๒๔๘๕

๙. ลาออกจากราชการ เพราะป่วยทุพลภาพ เมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๔๘๖ รวมเวลารับราชการ ๒๓ ปี

๕. **บรรดาศักดิ์**

ยศ เป็นว่าที่รองอำมาตย์ตรี เมื่อ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๑

ยศพิเศษ เป็นนายหมู่ตรีเสือป่า เมื่อ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๖๕

เป็นนายหมู่โทเสือป่า เมื่อ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๔๖๗

ศักดิ์ เป็นขุนสุบงกชศึกษากร ศักดินา ๓๐๐ ไร่ เมื่อ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๔

๖. **ชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัว**

ขุนสุบงกชศึกษากร ได้สมรสกับ **นางชิต สำรวล** มีบุตร ธิดาด้วยกัน ๑๒ คน แต่เสียชีวิตเมื่อยังเยาว์ ๕ คน เติบใหญ่จนมีครอบครัวแล้วขณะนี้ ๗ คน เป็นชาย ๕ คน หญิง ๒ คน

เมื่อออกจากราชการ ขุนสุบงกชศึกษากร ได้ประกอบอาชีพส่วนตัว และได้เป็นครูโรงเรียนราษฎร์อีกหลายปี คือ

๑. เป็นครูใหญ่โรงเรียนประสาทวิทย์วัฒนา ใน พ.ศ. ๒๔๘๗

๒. เป็นครูโรงเรียนศรีวิทยากร นครราชสีมา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๗

ขุนสุบงกชศึกษากร นับว่าเป็นครูที่ดีของศิษย์ เป็นสามีที่ดีเยี่ยมของภรรยา เป็นบิดาที่ดีเลิศของบุตรธิดา ได้ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เป็นผู้มีขันติและอุเบกขา ยากที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือน ได้หมั่นอบรมบุตรธิดาให้ยึดมั่นในคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และมีความจงรักภักดีต่อองค์พระประมุข และชาติบ้านเมืองจนตลอดชีวิต ทั้งได้ประกอบกิจทางศาสนาอย่างมิว่างเว้น

ขุนสุบงกชศึกษากร ได้ใช้ชีวิตอย่างสงบที่บ้านเลขที่ ๓๘๘๘ ถนนอัษฎางค์ อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา จนวาระสุดท้าย คือวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๒ เวลา ๐๘.๓๙ น.

ประวัตินางสุบงกชศึกษากร
(ชิต สุบงกช)

นางสุบงกชศึกษากร (ชิต สุบงกช) เกิดวันที่ ๑ มีนาคม ๒๔๔๖ ณ บ้านวัดพายัพ หมู่ที่ ๔ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา เป็นธิดาคนที่ ๒ ของ *จ่าสิบเอกเชย สำรวล* และ *นางปรีก สำรวล* มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๗ คน คือ

๑. เด็กหญิงชื่น สำรวล ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๓ ขวบ

๒. นางชิต สุบงกช

๓. นางเชื้อ พลแดง

๔. นางแช่ม แซ่เตีย

๕. เด็กชายช้อย สำรวล ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๕ ขวบ

๖. เด็กชายโชติ สำรวล ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๓ ขวบ

๗. นายบุญช่วย สำรวล

นางชิต สุบงกช ได้สมรสกับ ขุนสุบงกชศึกษากร เมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๗ มีบุตร ธิดา ๑๒ คน เสียชีวิตเมื่อยังเยาว์ ๕ คน เติบใหญ่และมีครอบครัวแล้ว ๗ คน เป็นชาย ๕ คน หญิง ๒ คน มีหลาน ๑๕ คน เป็นชาย ๑๑ คน หญิง ๔ คน และมีเหลน เป็นชาย ๑ คน ดังรายชื่อต่อไปนี้

๑. นายอุสาห์–วิไล สุบงกช มีบุตร ธิดา ๔ คน และมีหลาน ๑ คน คือ

๑. นายนิเวศ-ศิริพร สุบงกช มีบุตรชื่อ เด็กชายลาคเรศ สุบงกช

๒. นายโกเมศ สุบงกช

๓. นางสาววิมลวรรณ สุบงกช

๔. นางสาวสุภวรรณ สุบงกช

๒. นายสมศักดิ์–พูนศรี สุบงกช มีบุตร ๒ คน คือ

๑. นายสรศักดิ์ สุบงกช
๒. เด็กชายพิสุทธิ์ สุบงกช
๓. นายถาวร–เฉลิมจิตต์ สุบงกช มีบุตร ๑ คน คือ
เด็กชายประเวศ สุบงกช
๔. นายสมวงศ์–สุมาลี สุบงกช มีบุตร ธิดา ๒ คน คือ
๑. เด็กชายสุภัสร์ สุบงกช
๒. เด็กหญิงโสภิต สุบงกช
๕. นายธนิต–พยอม สุบงกช มีบุตร ธิดา ๓ คน คือ
๑. เด็กชายณรงค์ สุบงกช
๒. เด็กหญิงจันทนา สุบงกช
๓. เด็กชายสาโรช สุบงกช
๖. นางจงกล–นายประจวบ ขันธเกษ
๗. นางจินตนา–เภสัชกรวิศิษฏ์ ประวีณวงศ์วุฒิ มีบุตร ๓ คน คือ
๑. เด็กชายโสรัจจ์ ประวีณวงศ์วุฒิ
๒. เด็กชายนิธิพัฒน์ ประวีณวงศ์วุฒิ
๓. เด็กชายจารุวัฒน์ ประวีณวงศ์วุฒิ

ชีวิตเมื่อยังเยาว์ นางสุบงกชศึกษากร ต้องกำพร้าทั้งพ่อและแม่ เมื่ออายุเพียง ๑๓ ปี ต้องรับผิดชอบดูแลน้องอีก ๓ คน ด้วยภาระอันหนักยิ่ง เมื่อโตใหญ่มีครอบครัว ก็ต้องระหกระเหินย้ายติดตาม ขุนสุบงกชศึกษากร ไปยังจังหวัดเลยและจังหวัดน่าน ซึ่งในสมัยนั้นเป็นไปด้วยความลำบากยากยิ่ง

เมื่อย่างเข้าสู่วัยชรา ก็ต้องเผชิญกับโรคาพยาธินานาชนิด

นางสุบงกชศึกษากร ใช้ชีวิตอันอบอุ่นอยู่ในหมู่บุตรธิดาและหลานเหลน ที่บ้านเลขที่ ๓๘๘๘ ถนนอัษฎางค์ อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา และจากโลกนี้ไปอย่างสงบเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๒ เวลาประมาณ ๐๓.๐๐ น.

"พ่อ"

พ่อเล่าว่า พ่อของพ่อเป็นชาวไร่ชาวสวนละแวกวัดสะแก ชื่อ *จั่น สุบงกช* แม่ของพ่อชื่อ *วอย* เป็นลูกสาวพนักงานเดินสารระหว่างโคราช–กรุงเทพฯ มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวง ชื่อ หลวงพิมล พ่อของพ่อถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ และแม่ของพ่อถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖

พ่อแม่ของพ่อไม่ใช่คนมั่งมีอะไร มีเงินอยู่แค่ชั่งสองชั่ง ก็ถูกโจรปล้นเอาไปจนหมด พ่อของพ่อถูกโจรทุบตีแทบล้มแทบตาย และป่วยเป็นอัมพาตในที่สุด

พ่อของพ่อแม้จะไม่มั่งมี แต่ก็พออยู่พอกิน มีที่ทางอยู่ละแวกทิศเหนือของวัดสะแกแบ่งให้วัดส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่ง ก็แบ่งให้ลูกหลานคนละเล็กน้อย พอได้อยู่อาศัยมาจนบัดนี้

พ่อมีพี่น้องรวม ๖ คน คนโตชื่อ *นายตาบอิน ไพบูลย์* รองลงมาชื่อ *นางทองพูน สิทธิประสงค์, นางแจ่ม ธัญญขันธ์, นายแจ้ง สุบงกช, นายนาก สุบงกช* และคนสุดท้องชื่อ *นางสาวทองอยู่ สุบงกช* พี่น้องของพ่อถึงแก่กรรมไปเกือบหมด เหลือเพียง นางแจ่ม ธัญญขันธ์ ที่ลูกเรียกว่า "ป้าแจ่ม" อยู่เพียงคนเดียว อายุก็ ๘๖ แล้ว

พ่อเกิดเมื่อ ๕ พฤษภาคม ๒๔๔๓ ในแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ ในละแวกบ้านวัดสะแกเมื่อเติบใหญ่ก็เรียนหนังสือที่สำนักวัดบึง แล้วไปต่อที่โรงเรียนตัวอย่าง (วัดพระนารายณ์) จนจบชั้นมัธยมบริบูรณ์เมื่อปี ๒๔๕๙ ทางมณฑลนครราชสีมาก็ส่งพ่อเรียนที่โรงเรียนหอวังสระประทุม พร้อมกับนายเจียม ศุภลักษณ์ และ นายบุญ ภักดีรัตน์ ภายหลังโรงเรียนนี้ย้ายไปอยู่ที่วัด*พระประโทณ* เป็นโรงเรียนเกษตรแห่งแรกของไทย ก่อนที่จะมีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ่อได้เรียนรู้วิชาการเกษตรแผนใหม่ (สมัยนั้น) รู้ภาษาไทยอย่างค่อนข้างลึกซึ้ง เรียนดนตรีไทย และเหนือสิ่งอื่นใด ได้เคยเข้าเฝ้าล้นเกล้า รัชกาลที่ ๖ อย่างใกล้ชิดในฐานะเสือป่า ที่พระราชวัง

สนามจันทร์ นครปฐม พ่อมีความจงรักภักดีและซาบซึ้งในพระบารมี เทอดทูลใน อัจฉริยภาพของพระองค์ ทั้งได้เล่าความหลังครั้งเข้าเฝ้า ให้ลูกหลานฟังอยู่เสมอ แม้เกือบจะถึงวาระสุดท้ายของชีวิต ก็ยังมิใจน้อมรำลึกอยู่มิได้ขาด

พ่อเป็นแบบอย่างของผู้มีความกตัญญู ต่อผู้มีพระคุณอย่างเปี่ยมล้น ครูบาอาจารย์ที่พ่อเคารพอย่างสุดหัวใจคือ *พระยาเทพศาสตร์สถิตย์* (โห้ กาฬดิษฐ์) *หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ* (ทองดี เรศานนท์) *และหลวงผลสัมฤทธิ์กสิกรรม* (ผล สินธุระเวชญ์)

๑๗ พฤษภาคม ๒๔๖๓ พ่อเรียนจบ และกลับมารับราชการที่มณฑลนครราชสีมา อันที่จริงพ่อจะต้องมาสอนการเกษตร แต่ตอนนั้นยังไม่มีโรงเรียนเกษตรกรรมในนครราชสีมา ท่านพระยาราชสีมาจารย์ (กวย กนิษฐานนท์) ธรรมการมณฑล จึงให้พ่อมาเป็นครูที่*โรงเรียนตัวอย่าง* (คำว่า "ตัวอย่าง" พ่ออธิบายว่า คือโรงเรียนที่ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ มีพระราชดำริให้เป็นตัวอย่างในการจัดการศึกษา ของมณฑลนครราชสีมา มี ๖ ห้องเรียนในอาคารรูปตัว ที ตั้งอยู่บริเวณโรงเรียนศรีวิทยากร ในปัจจุบัน ก่อนที่จะมีโรงเรียนตัวอย่าง การเรียนการสอนมีเฉพาะที่วัดพระนารายณ์เท่านั้น)

สอนอยู่ ๔ ปี พ่อก็ไปเป็น *ครูใหญ่โรงเรียนวัดสามัคคี* อยู่ถึงปี พ.ศ. ๒๔๖๘ พอถึ พ.ศ. ๒๔๖๙ ก็ย้ายมาเป็น *ครูใหญ่โรงเรียนสตรีประจำจังหวัด* ที่มีชื่อว่า *โรงเรียนสุรนารีวิทยา* ในเวลาต่อมา (เดิมตั้งอยู่ในบริเวณวัดบรมจินดา และ วัดจิวรัฐสีมา หรือ วัดปากท่อ ซึ่งต่อมารวมกันเป็น *วัดสุทธจินดา*)

พ่อเป็นครูใหญ่คนแรกของโรงเรียนสุรนารีวิทยา พ่อเล่าว่า พ่อรับราชการอยู่ในโรงเรียนนี้อย่างมีความสุขพอสมควร พ่อได้นำนวัตกรรมหลายอย่างมาใช้ในสมัยนั้น เช่น การสอนบทเรียนด้วยของ การสอนแบบเล่านิทานและการแสดงละคร ซึ่งทำให้ศิษย์ของพ่อหลายคนได้ร่วมกิจกรรมอย่างชื่นชอบและเอ่ยถึงพ่ออย่างชื่นชม (พลเอกอ่อง โพธิกนิษฐ์ และ อาจารย์ช่วง รัตนกุสุมภ์ เล่าให้ฟัง)

ปี ๒๔๗๔ พ่อได้รับบรรดาศักดิ์เป็น *ว่าที่รองอำมาตย์ตรี ขุนสุบงกชศึกษากร* ซึ่งพ่อภูมิใจและถือว่าเป็นเกียรติยศอย่างสูงของวงศ์ตระกูล

พ่อเป็นครูใหญ่โรงเรียนสุรนารีวิทยาอยู่จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ ทางบ้านเมืองก็เพิ่งนึกขึ้นมาได้ว่า พ่อเล่าเรียนมาทางเกษตรกรรม ประจวบกับโรงเรียนครูมูลกสิกรรมที่วัดโพธิ์มีตำแหน่งครูใหญ่ว่างลง เพราะขุนศุภลักษณ์ศึกษากร (เจี๊ยม ศุภลักษณ์)เพื่อนร่วมรุ่นของพ่อย้ายไปอยู่ โรงเรียนมณฑลนครราชสีมา พ่อจึงได้ย้ายไปเป็น *ครูใหญ่ โรงเรียนครูมูลกสิกรรมวัดโพธิ์* ในตอนปลายปี ๒๔๗๖ จนถึงปี ๒๔๘๑ ก็ย้ายทั้งคนทั้งโรงเรียนไปอยู่ที่อำเภอโนนวัด (อำเภอโนนสูงในปัจจุบัน) ไปแทนที่ *โรงเรียนครูประถมกสิกรรม* (ป.ป.ก.) ที่ย้ายไปอยู่แม่โจ้ เชียงใหม่

ตอนเป็นครูใหญ่โรงเรียนสุรนารีวิทยา พ่อทำตัวเป็นตัวโผละครร้อง นำพรรคพวกแสดงเก็บเงิน บำรุงสมาคมนักเรียนเก่าราชสีมาวิทยาลัย หลายเรื่องและหลายครั้ง *นัยว่าควันหลงจากละคร ทำให้พ่อถูกย้ายไปเป็นครูใหญ่ โรงเรียนเกษตรกรรม ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓* แล้วต่อไปก็ย้ายไปเป็น *ครูใหญ่โรงเรียนเกษตรกรรมจังหวัดน่าน* ชีวิตที่ต้องระหกระเหิน เร่ร่อน ผ่าภัยอันตรายในป่าเขาสมัยนั้น ทำให้พ่อจดจำเป็นบทเรียนที่ขมขื่นพอสมควร

ชีวิตพ่อแม่และลูก ๔ คน ต้องเดินป่าฝ่าดง ขึ้นเขาลงห้วย ต้องเดินเท้า บุกป่าใช้เรือแจว ใช้ม้า เกวียน ช้าง วัวต่าง และหาบหาม ผจญกับไข้ป่าอย่างรุนแรงเกือบทั้งครอบครัว แทบไม่น่าเชื่อว่าทุกคนจะมีชีวิตรอดกลับมาได้ แต่แทนที่จะหายหกตกหล่น กลับปรากฏว่าลูกคนที่ ๕ ของพ่อ ไปเกิดที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และคนที่ ๖ ไปเกิดที่จังหวัดน่าน

ชีวิตการรับราชการของพ่อ สิ้นสุดลงที่จังหวัดน่าน ในวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๘๖ เมื่อพ่ออายุเพียง ๔๓ ปี เพื่อนฝูงหลายคนแสดงความเสียใจที่พ่อลาออก ในขณะที่อายุยังไม่มากนัก แต่ก็ไม่มีใครสามารถคัดค้านความตั้งใจอันเด็ดเดี่ยวของพ่อได้

พ่อเล่าให้หลานชายของพ่อคือ ร้อยเอก เทพ เทพาพงษ์ ฟังว่า "เมื่อป่วยบ่อยๆ ด้วยไข้จับสั่น จนทำงานให้เขาได้ไม่เต็มที่ ก็ไม่รู้จะอยู่ไปทำไม ทำงานไม่คุ้มค่าเงินหลวงเลย"

เมื่อถูกลูกหลานรุมกันถาม สาเหตุที่แท้จริงของการลาออก พ่อก็ตอบว่า "นอกเหนือจากเรื่องเจ็บป่วย ก็มีเรื่องแทรกซ้อนอื่นๆ มากมายในปี ๒๔๘๖ เป็นเรื่องบีบคั้นจิตใจอย่างรุนแรง ถ้าไม่ตัดสินใจพาครอบครัวกลับมาโคราช ก็เกรงว่าจะพากันตายหมดสิ้นที่จังหวัดน่านเพราะไข้ป่านั่นประการหนึ่ง หยูกยาก็ขาดแคลนหาซื้อได้ยากที่สุด เพราะแม่ของพ่อคือย่าก็มาถึงแก่กรรมในปีนั้น ทางราชการก็เรียกพ่อให้ไปอบรมที่กรุงเทพฯ เป็นเวลานาน แม่ก็กำลังท้องแก่ และเหตุการณ์บ้านเมืองอยู่ในระหว่างสงครามอินโดจีน สงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่มีทหารญี่ปุ่นเข้ามาเต็มบ้านเต็มเมือง ทั้งเครื่องบินของฝ่ายพันธมิตรก็เริ่มทิ้งระเบิดเมืองไทยแล้ว"

พ่อต้องรีบพาครอบครัวกลับมาโคราชโดยทางรถไฟ พบทหารญี่ปุ่นมากมายบนรถไฟแต่ละขบวน ทุกสิ่งทุกอย่างดูแปลกใหม่ไปหมด ลูกๆ จำได้ว่าได้พักค้างคืนที่โรงแรมรถไฟสถานีเด่นชัยและตะพานหิน แต่เมื่อกลับมาถึงโคราชได้ไม่นานก็ทราบข่าวว่า โรงแรมเหล่านั้นถูกระเบิดพังพินาศหมด

พ่อเล่าว่า "รวมเวลาพ่อรับราชการ ๒๓ ปีเศษ" พบบันทึกของพ่อเขียนไว้เรื่องข้าราชการว่า

".....เมื่อได้เป็นข้าราชการ ก็เข้าใจว่าจะเป็นอย่างนั้นเรื่อยๆ ไป คือหมายเอาว่า การรับราชการเป็น *นิจจะ* (ของเที่ยง) รวบยอดลงมาว่า เมื่อเป็นคนก็เข้าใจว่า ความเป็นคนเป็น *นิจจะ* แต่บัดนี้เห็นชัดแจ้งแล้วว่า ไม่มีอะไรเป็นของเที่ยงเลย ล้วนเป็น *อนิจจัง* ทั้งนั้น" (บันทึกเมื่อ ๒๑ มีนาคม ๒๔๙๔)

พ่อพาแม่และลูกๆ กลับมาโคราช ระหว่างนั้นชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนอยู่ในภาวะขัดสน เพราะไทยประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรแล้ว โคราชถูกโจมตีทางอากาศจากเครื่องบิน ปี ๒๔ หลายครั้ง พ่อพาลูกๆ ทำไร่

ซึ่งอยู่ใกล้ๆ วัดสุสาน ปลูกพริก ถั่ว งา มะละกอ กล้วย อ้อย และพืชล้มลุกต่างๆ พ่อสอนให้ลูกรู้จักช่วยตนเองช่วยครอบครัว โดยแบ่งหน้าที่กันทำ ตอนเช้าลูกคนโตเข้าทำครัวช่วยแม่ คนที่ ๒ ตักน้ำใส่โอ่งและทำความสะอาดบ้าน คนที่สามและที่สี่นำพืชผักไปขายที่ตลาด ทุกคนถือเป็นหน้าที่ และไม่มีใครปริปากบ่นเลย แต่สภาพในครอบครัวก็ยังขัดสน แม่ต้องทำขนมทำหมูส้ม ช่วยเพิ่มพูนรายได้อีกโสดหนึ่ง ปรากฏว่าหมูส้มหรือแหนมฝีมือแม่ขายดีมาก ใครจะเข้ากรุงเทพฯ มักมาสั่งซื้อไปฝากญาติเสมอ

เมื่อลาออกจากงาน พ่อเก็บตัวและหลบหน้าเพื่อนฝูง ที่มักเวียนมาถามข่าว ประกอบกับความยากจนและต้องหาเลี้ยงลูก ซึ่งมีถึง ๗ คน พ่อต้องทำงานหนักมาก แม่ก็ต้องหาเงินช่วยอีกแรงหนึ่ง จึงพอประทังชีวิตอยู่ได้ เงินบำเหน็จที่พ่อได้รับ ๑,๔๘๐ บาท และได้แบ่งฝากออมสินไว้เป็นทุนให้ลูกได้เล่าเรียน ก็ถูกถอนเอามาใช้จนเกือบหมด พ่อแม่มักปรึกษากันบ่อย ๆ ว่า ทำอย่างไรจึงจะเลี้ยงลูกให้โตใหญ่ เป็นผู้เป็นคนกับเขาได้

อยู่มาวันหนึ่ง *อาจารย์อรรจน์ วิวัฒน์ สุนทรพงศ์* ซึ่งเป็นศิษย์คนหนึ่งของพ่อได้ร่วมกับเพื่อน ๆ ตั้งโรงเรียนราษฎร์ขึ้น ชื่อ "*โรงเรียนประสาทวิทย์วัฒนา*" (เดี๋ยวนี้คือ สมาคม ฮากกา ถนนมหาดไทย) เมื่อทราบว่าพ่อกลับมาทำไร่อยู่ที่โคราช จึงมาเชิญชวนไปเป็นครูใหญ่ พ่อก็เป็นครูใหญ่โรงเรียนราษฎร์แห่งนี้อยู่ ๔ เดือน พอปลายปี ๒๔๘๗ ก็ลาออกเหตุผลก็คือทำงานให้เขาไม่คุ้มค่าเงิน พ่อกลับมาทำไร่อีก พ่อไม่ใช่คนแข็งแรงอะไร สุขภาพของพ่อทรุดโทรมและป่วยไข้บ่อยครั้ง แต่พ่อก็ไม่เคยบ่นให้ใครฟัง (ทราบจากบันทึกเท่านั้น)

เพื่อน ๆ ของพ่อหลายคนเวียนมาชักชวนไปทำงานหลายแห่ง แต่พ่อก็ปฏิเสธหมด พ่อทำไร่และช่วยแม่ทำของขายจนถึงปี **พ.ศ.** ๒๔๙๐ สงครามโลก ครั้งที่ ๒ สงบลงแล้ว (ญี่ปุ่นยอมแพ้ปี พ.ศ. ๒๔๘๘) เหตุการณ์บ้านเมืองทั่ว ๆ ไปมีท่าว่าดีขึ้น แต่เศรษฐกิจตกต่ำมาก ภาวะความเป็นอยู่ในครอบครัวก็แร้นแค้นหนักขึ้น ก็พอดี*ท่านอาจารย์ศิริ ไกรฤกษ์* เจ้า

ของโรงเรียนศิริวิทยากร มาชักชวนให้ไปร่วมทำงานที่โรงเรียน พ่อชอบพอในอัธยาศัยของท่านผู้นี้มาก พ่อทำงานในฐานะเจ้าหน้าที่การเงิน และช่วยสอนวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม และวิชาการฝีมือ เป็นครั้งคราว พ่อทำงานอยู่กับอาจารย์ศิริ ไกรฤกษ์ เป็นเวลานานร่วม ๑๖ ปี จึงได้ลาออกเพื่อพักผ่อน พ่อบอกกับลูก ๆ ว่า "เกรงใจเจ้าของโรงเรียนเพราะถ้าทำไปก็ต้องลาป่วยบ่อย ๆ"

อาจารย์ศิริ ไกรฤกษ์ ก็บ่นว่าเสียดายไม่อยากให้ลาออก แต่ก็ไม่อาจทัดทานได้และท่านก็ได้กรุณามอบที่ดินให้แปลงหนึ่ง โฉนดเลขที่ ๑๕๗๒๑ อยู่ที่บ้านเกาะ ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา ประมาณว่าสำหรับให้พ่อสร้างบ้านพักอาศัยได้หนึ่งหลังพอสบาย ๆ พ่อบอกว่ามีความซาบซึ้งในพระคุณครั้งนี้ เป็นอย่างสูง

พ่อออกมาอยู่บ้าน พักผ่อน ศึกษาธรรมะ อ่านหนังสือแทบทุกชนิดที่เห็นว่ามีประโยชน์เมื่ออ่านพบอะไรดี ๆ ก็มักจะเปรยให้ลูก ๆ ฟังว่าเสียดายที่ไม่มีโอกาสได้ถ่ายทอดให้ใครฟังพ่อออกมาอยู่บ้านราว ๆ ปี ๒๕๐๖ พ่อไปงานสังคมเท่าที่จำเป็น โดยเฉพาะงานบุญงานกุศลและงานศพ พ่อไปร่วมแสดงปาฐกถาธรรม และอภิปรายปัญหาธรรมเป็นครั้งคราว ที่วัดสุทธจินดา เมื่อมีผู้มาเชิญไป พูดถึงญาติมิตรที่ไปมาหาสู่ และสนทนาธรรมกับพ่ออยู่เสมอคือ *อาจารย์ปิยะเกตุ เนนเลิศ อาจารย์พร้อม หัสดินรัตน์ ลุงโพธิ์ ธัญญขันธ์ อาว์ร้อยโทบุญเหลือ วัฒนสุข* กับศิษย์ของพ่อคือ *อาจารย์วิศาล ศิวารัตน์* แต่ระยะหลัง ๆ ก็ห่างเหินกันไปด้วยเหตุผลเกี่ยวกับสุขภาพ

สุขภาพของพ่อทรุดโทรมตามลำดับ ขาของพ่อเสียไปข้างหนึ่ง คือลีบและไม่ค่อยมีแรง แต่พ่อก็ไม่เคยปริปากบ่น และไม่เคยเล่าเรื่องเจ็บป่วยให้ใครฟัง ต่อคำถามที่ว่าสบายดีหรือ พ่อจะตอบว่า "พออยู่ได้" ใครถามถึงลูกหลานพ่อจะตอบว่า "พอเลี้ยงตัวได้"

พ่อไม่เคยคุยว่าพ่อรู้อะไร พ่อไม่เคยตำหนิติว่าใคร พ่อสอนลูกด้วยการปฏิบัติใช้อุเบกขาญาณเป็นที่ตั้ง และหากจำเป็นต้องสอนใครด้วยคำพูด พ่อก็

จะไม่สอนตรงๆ แต่จะใช้วิธียกตัวอย่าง แบบบุคลาธิษฐาน พ่อไม่เคยมองโลกในแง่ร้าย พ่อไม่เคยแสดงอาการวิตกกังวลในเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้ลูกเห็น แต่ลูกๆ ก็รู้ดีว่า พ่อต้องต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บอย่างอดทน ไม่ท้อถอย

พ่อเรียนธรรมะจากร่างกายพ่อ และไม่ยอมเล่าอาการให้ใครฟัง ลูกๆ ต้องคอยสังเกตแล้วปรึกษากัน หาทางเยียวยารักษา ถ้าเห็นว่าพ่อมีอาการไม่สู้ดี พ่อเห็นเรื่องเจ็บป่วยเป็นของธรรมดา พ่อเกรงว่าจะเป็นการรบกวนลูก ๆ *เพราะปกติพ่อไม่เคยรบกวนใคร พ่อจะทำงานทุกอย่างด้วยตัวของพ่อเอง* และจะปฏิเสธอย่างนิ่มนวล เมื่อลูกหลานมาชักชวนให้พ่อไปพักผ่อนนอกบ้าน กิจวัตรของพ่อคือ อ่านหนังสือ ฟังวิทยุ และศึกษาธรรมะ พ่อปรารภเสมอว่าเรียนน้อย จึงไม่ค่อยรู้อะไรลึกซึ้ง *พ่อบอกว่าธรรมะของพระพุทธเจ้านั้น พ่อเรียนตั้งแต่วัยเด็กจนวัยชรา ก็เรียนไม่รู้จบ พ่อแนะให้ลูกสนใจติดตามข้อคิด ของท่านพุทธทาสภิกขุ* ที่พ่อศรัทธา พ่อใช้ชีวิตพักผ่อนอยู่กับบ้านเป็นเวลาหลายปี พ่ออ่านมากตั้งแต่เยาว์วัย พ่ออ่านเป็นชีวิตจิตใจ เพื่อนฝูงหลายคนชื่นชมในความเป็นพหูสูตของพ่อ แต่พ่อไม่ยอมรับ

เมื่อใครมาเยี่ยมเยียนและพบปะกับพ่อ พ่อจะให้การต้อนรับอย่างสุภาพ นอบน้อมและไม่เคยทำให้ผู้มาเยี่ยมผิดหวังเลย แม้ว่าสุขภาพของพ่อจะทรุดหนัก จนแทบพูดคุยกับแขกไม่ได้ พ่อก็พยายามฝืน ยกเว้นในกรณีที่หนักจริงๆ คือเมื่อเดือน กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒ ที่หลานชายคนหนึ่งคือ *อาจารย์พจน์ ธัญญขันธ์* มาเยี่ยม พ่อนั่งคุยอยู่พักหนึ่งก็ขอตัวเข้านอน เพราะอาการไข้กำเริบจนนั่งไม่ไหว ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ลูกๆ ก็รู้สึกไม่ค่อยสบายใจในอาการของพ่อและเริ่มผลัดเปลี่ยนเวรกันมาเยี่ยมอาการมิได้ขาด แต่พ่อก็เกรงใจ พยายามไม่แสดงว่าเจ็บป่วยอะไร และพูดเสมอว่า "ทุกคนมีภาระหน้าที่ต้องปฏิบัติอยู่เต็มมือแล้ว อย่าห่วงพ่อเลยโรคของคนชรานั้น ก็ดีๆ หายๆ อยู่อย่างนี้แหละ เป็นเรื่องธรรมดาโลก"

อีกครั้งหนึ่งที่ท่าน *ศาสตราจารย์ กุหลาบ มัลลิกะมาส และอาจารย์ภาษาไทยจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง* มาขอเยี่ยมคารวะ พ่อก็ให้การต้อนรับ

อย่างยิ้มแย้มแจ่มใสจนไม่น่าเชื่อว่าพ่อกำลังป่วย และดูเหมือนจะเป็นกำลังใจให้พ่อมีอาการดีขึ้นตามลำดับ

ท่านผู้อำนวยการโรงเรียนสุนารีวิทยากับคณะอาจารย์ ก็ได้พากันมาเยี่ยมที่บ้านพักทำให้พ่อสุขใจและสดชื่นขึ้นมาก และประมาณเดือน มิถุนายน ๒๕๒๒ *พันโท ทวี พาที่ทิน และอาจารย์สุวาท เชื้อปรุง* คือผู้ที่มีโอกาสได้มาเยี่ยมพ่อเป็นกลุ่มสุดท้าย เพราะหลังจากนั้นพ่อก็เริ่มป่วยแบบสามวันดีสี่วันไข้ และยอมรับสภาพว่าตนป่วยจริง แต่ก็ยังปฏิเสธการเฝ้าไข้และปฏิเสธการเข้าไปรักษาตัวที่โรงพยาบาล พ่อบอกว่า

"พ่อไม่ห่วงสังขารเสียแล้ว ถึงอย่างไรก็เอาไว้ไม่อยู่"

ชีวิตพ่อตั้งแต่วัยเด็กจนย่างสู่วัยชรา ต้องผจญกับความยากลำบากนานัปการทั้งในด้านสุขภาพและในด้านการงาน *แต่พ่อก็เป็นนักสู้ที่มีความอดทนเป็นเยี่ยม* พ่อมีลูกทั้งสิ้น ๑๒ คน เสียชีวิตตั้งแต่ยังเล็ก ๆ ถึง ๕ คน มีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบัน ๗ คน เป็นชาย ๕ หญิง ๒ มีหลานทั้งสิ้นรวม ๑๕ คน เป็นชาย ๑๑ และหญิง ๔ และพ่อมีเหลนเป็นชาย ๑ คน

ในบั้นปลายของชีวิตพ่อ ที่หมดภาระทั้งงานหลวงและงานราษฎร์ ดูเผิน ๆ พ่อก็น่าจะเป็นสุข อยู่ในแวดวงของลูกหลานที่เวียนมาเยี่ยมทั้งเช้าค่ำ แต่พ่อก็ยังต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ ที่รุมล้อมอย่างมิว่างเว้น

พ่อเข้าใจโลก เข้าใจธรรมชาติ เข้าใจคน เข้าใจถึงสภาวะความเปลี่ยนแปลงในรูปวัฏฏะ และวัฒนะ พ่อจึงไม่ห่วงชีวิตและสังขาร พ่อมองโลกอย่างมีสติ ไม่หลงไหลและหลงลืม บ่อยครั้งที่ลูก ๆ มาเยี่ยม จะปรึกษากันและสอบถามถึงอาการของพ่อ ที่ต่างคนต่างช่วยกันสังเกต แต่ไม่กล้าสอบถามพ่อบ่อยครั้งที่พ่อจะเรียกลูกเข้าไปใกล้ ๆ เพื่อพูดคุยในลักษณะของการสั่งลา ครั้งแล้วครั้งเล่า พ่อมีมรณานุสติอยู่ตลอดเวลา แล้วตอนท้ายของการสนทนาพ่อก็จะถือโอกาสสอนธรรมะพ่อพูดว่า "*คนแต่ละคนรับธรรมะได้ไม่เหมือนกันและไม่เท่ากัน*"

พ่อพูดว่า พ่อเป็นปุถุชน ที่มีทั้งรัก โลภ โกรธ หลง พร้อมมูลแต่พยายามละ พยายามไม่ติดยึด และไม่งมงาย พ่อพูดบ่อยครั้งถึงหลักปัญจเวก

ว่า ความแก่หนึ่ง ความเจ็บหนึ่ง ความตายหนึ่ง และการพลัดพรากหนึ่ง เป็นเรื่องที่ทุกคนต้องประสบ จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องทำใจว่าเป็นเรื่องธรรมดาโลก และพูดเรื่องกรรม ว่า ใครทำกรรมใดก็ได้กรรมนั้น พ่อพูดเพื่อให้สติลูก ๆ อยู่เสมอ แต่ลูก ๆ จะได้สติหรือไม่ จะใส่ใจแค่ไหน เพียงไรเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ซึ่งไม่เหมือนกัน

พ่อมีอาการไข้เพียบอย่างน่าวิตกหลายครั้ง ตั้งแต่ เดือนมีนาคม ๒๕๒๒ บางครั้งพ่อจะหมดสติ ไข้สูง ไม่พูดจา และไม่ยอมรับประทานอาหาร ปฏิเสธยา ปฏิเสธหมอ เป็นภาระของลูกสาว ๒ คน ที่ต้องใช้วิธีการให้พ่อยอมรับการเยียวยารักษา *ได้รับความกรุณาจาก นายแพทย์จากโรงพยาบาลนครราชสีมา* หลายท่านที่ให้ความอุปการะ ในด้านการวินิจฉัยโรค การกำหนดใช้ยา และดูแลรักษา อาทิเช่น *นายแพทย์ประดิษฐ์ รัตนพานิช แพทย์หญิงพยอม บูรณสิน นายแพทย์มงคล ผานิดานันท์ นายแพทย์มงคล เขฎฐากุล นายแพทย์ชเนนทร์ ถนอมสิงห์ นายแพทย์ธวัชชัย วิวัฒน์วรพันธ์* และเภสัชกรวิศิษฏ์ ประวีณวงศ์วุฒิ ซึ่งเป็นลูกเขยคนเล็ก ได้เป็นผู้ติดตามรายงานอาการป่วยของพ่อและโดยเฉพาะ *นายแพทย์มงคล ผานิดานันท์* ได้มีส่วนเข้ามาพูดคุย ถามอาการ และเคยประคับประคองให้รอดพ้นจากระยะอันตรายได้หลายครั้ง ท่านผู้กล่าวนามข้างต้นลูกหลานจะไม่ลืมพระคุณท่านเลย

ทุกอย่างก็เป็นไปตามวัฏฏะจักรของมัน ดังที่พ่อได้เคยให้สติและบอกลูก ๆ ไว้ เจ็บป่วยคราวใดพ่อจะคิดถึงเรื่องบุญเรื่องกุศลทุกครั้ง *พ่อนิยมให้นำเงินถวายวัด มากกว่าการทำบุญในรูปแบบอื่น ๆ เพราะพ่อเกรงใจเพื่อนบ้านและลูกหลาน ทั้งเกรงว่าจะเป็นการสิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ* พ่อปรารภให้ลูก ๆ ฟังว่า "อานิสงส์ของบุญกุศลนั้นเห็นได้ชัดไม่ต้องรอไปถึงชาติอื่นเลย เมื่อทำบุญคราวใด จะรู้สึกปลอดโปร่งและสร่างไข้ทุกครั้ง คล้ายปาฏิหาริย์" แต่พ่อก็ไม่เคยหวังผลตอบแทนเช่นนั้นเป็นนิจจะ เพราะพ่อไม่ห่วงชีวิต และสังขารแล้ว

พ่อป่วยหนักอยู่ ๒ วัน คือวันศุกร์ที่ ๒๓ และ วันเสาร์ที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ่อมีอาการเพียบมาก ไม่พูดไม่จา และปฏิเสธอาหารทุกประเภท พิจารณาสภาพโดยทั่วไปแล้ว น่าจะเป็นไปได้ว่า พ่อเลือกเอาวันอาทิตย์ที่ ๒๕ พฤศจิกายน เป็นวันจากร่างและสังขารของพ่อไป

เวลาประมาณ ๐๘.๓๐ น. ลูกชายคนโตของพ่อเข้าไปหา พ่อบอกให้ช่วยประคองลุกขึ้นนั่ง แล้วชี้บอกขอนมสดดื่ม เมื่อลูกยื่นแก้วให้ พ่อก็รับไปดื่ม ดื่มได้ประมาณหนึ่งในสามของนมในแก้ว พ่อก็ขยับตัวจะลงนอน ลูกและลูกเขยคนโตช่วยประคองให้พ่อนอน พ่อก็จากไปอย่างแน่นิ่งและสงบ *ถ้าถือว่าความตายคือการพักผ่อน พ่อก็ได้พักผ่อนแล้ว ในวันอาทิตย์ที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๒ เวลา ๐๘.๓๕ น. เป็นการพักผ่อนชั่วนิรันดร์* และไม่กลับมาหาลูกอีก

ลูกอาลัยอาวรณ์ แต่พอนึกถึงคำสอนของพ่อก็พอสงบระงับ และคลายความโศกสลดลงได้ แต่ความสะเทือนใจของแม่ ซึ่งเป็นคู่ทุกข์คู่ยากกันมาช้านานนั้น คงสุดระงับและถ่ายถอน *แม่จึงได้ติดตามพ่อไป ในช่วงเวลาที่ห่างกันเพียง ๒๘ วัน*

ลูกขอตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้คุณงามความดีและบุญกุศลที่พ่อได้ทำไว้เป็นอันมากบุญกุศลที่พ่อและแม่ร่วมกันสร้างร่วมกันทำ และบุญกุศลที่ลูกหลานตลอดจนญาติมิตรได้บำเพ็ญจงเป็นพละปัจจัย ให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของพ่อ จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพ และได้พบกับแม่ ณ ที่นั้นเทอญ.

.......**ลูกๆ**.......

"แม่"

ประมาณ ๒ อาทิตย์ก่อนพ่อจะจากไป พ่อเปรยกับลูก ๆ ว่า

"พ่อน่ะ ไม่อยู่แล้ว ยังไง ๆ พ่อก็ต้องไป อย่าห่วงอาลัยพ่อเลย...."

"......เมื่อพ่อสิ้นบุญแล้ว ช่วยกันดูแลแม่เขาให้ดี การที่แม่เป็นคนกระเหม็ดกระแหม่ ชอบซักไซ้ไต่ถามเรื่องรายรับรายจ่ายต่าง ๆ นั้น อย่าได้ถือแม่เลย เพราะนิสัยของแม่เขาข้อนี้แหละ ที่ทำให้เรามีบ้านอยู่ทุกวันนี้ ...เพราะเขาลำบากมากตอนเป็นเด็ก คุณตาคุณยายของลูก ตายจากตั้งแต่แม่เขาอายุ ๑๓ ปี ต้องทำขนมขายเลี้ยงน้องสาว ๒ คน และน้องชาย ๑ คน มาตั้งแต่นั้น หนังสือหนังหาก็ได้เรียนมาไม่มาก เพราะความยากจน"

พอพ่อจากไป ลูกทุกคนเข้าใจดีว่าแม่ทุกข์หนัก ลูก ๆ ต่างผลัดเปลี่ยนกันมาดูแลแม่ หลังจากเลิกงานทุกวัน ลูก ๆ จะมารวมกันอยู่ที่บ้านแม่ บางคืนลูก ๆ ก็คุยกันเรื่องทำหนังสืออนุสรณ์งานศพพ่อ แม่ก็มานั่งฟังด้วย แม่มีความสุขมากเมื่อเห็นลูกหลานมานั่งคุยกันพร้อมหน้า แต่เมื่อแม่อยู่ลำพังกับน้องสาวของแม่ คือน้าเชื้อ แม่ก็ร้องไห้ แม่รำลึกถึงคำพูดของพ่อที่เคยปรารภว่า "เมื่อใครหมดบุญไปก่อน อีกคนจะอยู่ได้อย่างไร" แล้วแม่ก็ร้องไห้

หัวใจแม่เปราะบางและอ่อนแอเหลือเกิน แม่ตัดใจไม่ได้เลย แม่ยิ้มหัวกับลูก ๆ หลาน ๆ แล้วแม่ก็แอบร้องไห้อยู่คนเดียว ลูก ๆ ช่วยกันปลอบแม่ ไม่อยากให้แม่กังวล เพราะแม่มีโรคประจำตัว คือโรคความดันโลหิตสูง และโรคเกี่ยวกับไขข้อ การคิดมากอาจทำให้เจ็บป่วย ถึงขั้นล้มหมอนนอนเสื่อ แต่แม่ก็ดูเหมือนจะตัดอาลัยได้ยากเย็นเหลือเกิน บางครั้งแม่ก็น้อยใจคิดไปว่า ลูกคงไม่เข้าใจความรู้สึกของแม่

เมื่อสิ้นบุญพ่อ แม่เหงาหงอยอย่างเห็นได้ชัด ลูก ๆ ช่วยกันปลอบโยน แต่รู้สึกว่าไม่ค่อยได้ผล

ลูก ๆ หาทางให้แม่เปลี่ยนสถานที่และเปลี่ยนบรรยากาศภายในบ้านด้วยการชักชวนให้ไปอยู่ด้วย แม่ก็ไม่สนใจ แม่เริ่มเป็นคนคิดมากและวิตกกังวล ลูก ๆ ก็ได้แต่หวังว่ากาลเวลาคงจะช่วยคลี่คลายความรู้สึกว้าเหว่ของแม่ และทำให้ทุกอย่างดีขึ้น

เวลาผ่านไปร่วม ๓ สัปดาห์เศษ ความรู้สึกของแม่ยังไม่เปลี่ยนแปลง

ตอนเช้าของวันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๒๒ แม่เดินซวนเซ แล้วศีรษะแม่ไปกระทบกับ พนักเก้าอี้ เป็นรอยช้ำเล็กน้อย ลูก ๆ ก็ให้คุณหมอมาช่วยดูอาการแล้ว ก็ไม่พบอะไรผิดปกติ

ตอนเย็น วันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๒๒ ลูก ๆ ก็มาดูแลแม่ตามปกติ ยกเว้นลูกชายอีก ๒ คน ที่ไปราชการต่างจังหวัด แม่ก็คงพูดคุยและยิ้มแย้มอย่างอารมณ์ดี มีความสุขที่เห็นลูกหลานมานั่งคุยกัน แต่แม่เริ่มบ่นว่าปวดศีรษะและหูอื้อเล็กน้อย ตรวจดูความดันโลหิตก็เห็นว่าปกติดีแต่ก็บ่นถึงลูกชาย ๒ คนที่ไม่อยู่ ทุกคนที่ร่วมประชุม ณ ที่นั้น ไม่มีใครสังหรณ์ใจเลยว่า จะได้พูดคุยกับแม่เป็นครั้งสุดท้าย และคืนสุดท้าย

แม่เข้านอน พร้อมกับหลานสาวที่มานอนเป็นเพื่อน แม่นอนหลับตามปกติแม่ลุกขึ้นมาอีกครั้งตอนประมาณ ๐๓.๐๐ เศษ แล้วแม่ก็ไม่ลุกขึ้นมาอีก

ภาพชีวิตภาพสุดท้าย จึงเป็นภาพที่บันทึกการจากไปอย่างสงบ ปราศจากการต่อสู้ดิ้นรนทุรนทุราย แต่อย่างหนึ่งประการใด เสมือนได้เดินทางมาเหน็ดเหนื่อยแสนไกลตลอดเวลา ๙๖ ปี และได้ปลงใจเลือกเอาวันสุดสัปดาห์ คือวันอาทิตย์ที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๒ เวลาประมาณ ๐๓.๐๐ น.เศษ เป็นฤกษ์ยามที่กำหนดการพักผ่อนของชีวิตโดยเด็ดขาด ไม่ตื่นขึ้นมาเผชิญทุกข์ทรมานใด ๆ ต่อไปอีก

ลูก ๆ ประหลาดใจที่ปกติ แม่จะลุกขึ้นแต่เช้า แต่วันนั้นสายจน ๐๖.๐๐ น. แม่ก็ยังไม่ตื่น เมื่อประจักษ์ความจริงว่า แม่จากไปเสียแล้ว จึง

พากันตกอกตกใจและเสียใจแทบสิ้นสติเพราะไม่มีใครคาดคิดมาก่อนเลย แม่หลับสนิทไม่ไหวติง สีหน้าของแม่นั้นดูบริสุทธิ์ผ่องแผ้วไร้กังวล ยังความมั่นใจแก่ลูกหลานว่าวิญญาณของแม่ ได้จากไปสู่สุคติ และสถิตในที่อันสงบสุข เพื่อรับอานิสงส์ที่แม่ได้เพียรบำเพ็ญ ตลอดเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้

แม่มาจากไหน อย่างไร ลูกหลานควรจะได้รู้ไว้ ถึงรุ่นเหลนต่อ ๆ มาอาจไม่สนใจว่าทวดเป็นใคร นั่นเป็นเรื่องของกาลเวลา สถานที่ และบุคคล ที่บางทีก็ต้องเลือน ๆ ไป

ในยามว่าง แม่เคยเล่าให้ลูกหลานฟังถึงความทุกข์ยาก เพื่อให้ลูกหลานมีสติ ไม่ลืมตัวว่าแม่เกิดเมื่อ ๑ มีนาคม ๒๔๔๖ หลังพ่อ ๓ ปี พ่อของแม่คือตาของลูก เป็นชาวสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ติดตามพระอาจารย์มาอยู่ที่โคราช รับราชการเป็นทหาร ฝ่ายการเงิน มียศเป็นจ่าสิบเอก แต่บุญน้อย พอได้รับพระราชทานยศเป็นว่าที่ร้อยตรี ก็ถึงแก่กรรม เลยไม่มีโอกาสได้ติดยศ

แม่ของแม่คือยายของลูก เป็นชาวโคราชโดยกำเนิด อาศัยอยู่ในละแวกวัดพายัพ แม่ของแม่ถึงแก่กรรมหลังพ่อของแม่ เพียง ๗ วันเท่านั้น ทิ้งลูก ๆ ไว้ ๔ คน ให้อยู่ในความดูแลของแม่ ซึ่งต้องถือว่าเป็นลูกคนโต แม่ยกทั้งที่ดินและบ้าน (ที่หันหน้าออกถนนชุมพล) ถวายวัดพายัพ หลังจากทั้งพ่อของแม่และแม่ของแม่ถึงแก่กรรม แล้วย้ายไปอยู่ที่บ้านเลขที่ ๓๘๘๘ ถนนอัษฎางค์ นครราชสีมา และยึดเอาที่นั่นอยู่อาศัยมาจนวาระสุดท้าย

พ่อของแม่ชื่อ *จ่าสิบเอก เชย สำรวล* และแม่ของแม่ชื่อ *ปรึก สำรวล* มีลูกชายหญิงรวม ๗ คน คือ

๑. เด็กหญิงชื่น	สำรวล	ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๓ ขวบ
๒. นางชิต	สุบงกช	
๓. นางเชอ	พลแดง	
๔. นางแช่ม	แซ่เตีย	

๕. เด็กชายช้อย สำรวล ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๕ ขวบ
๖. เด็กชายโชติ สำรวล ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๓ ขวบ
๗. นายบุญช่วย สำรวล

ขณะนี้ยังมีชีวิตอยู่คนเดียวคือ นางเชื้อ พลแดง

ชีวิตของแม่ในวัยเด็ก ไม่ราบรื่นนัก ต้องทำงานหนัก ต้องรับผิดชอบมากบางครั้งต้องอดมื้อกินมื้อ แต่แม่ก็ทนมาได้

เมื่อมีครอบครัว แม่ก็คงต้องรับภาระหนัก ไม่ยิ่งหย่อนกว่าเมื่อวัยเด็ก แม่มีลูกชายหญิงทั้งสิ้น ๑๒ คน เป็นหญิง ๓ คน เป็นชาย ๙ คน แต่เสียชีวิตตั้งแต่ยังเด็ก ๆ ถึง ๕ คน มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ๗ คน เป็นชาย ๕ หญิง ๒ เรียงลำดับลูกของแม่ทั้งหมดได้ดังนี้

๑. เด็กชายจรูง สุบงกช (ถึงแก่กรรม)
๒. เด็กหญิงพาณี สุบงกช (ถึงแก่กรรม)
๓. นายอุสาห์ สุบงกช
๔. เด็กชายสรจั สุบงกช (ถึงแก่กรรม)
๕. นายสมศักดิ์ สุบงกช
๖. ยังไม่ตั้งชื่อ (ถึงแก่กรรม)
๗. นายถาวร สุบงกช
๘. นายสมวงศ์ สุบงกช
๙. ยังไม่ตั้งชื่อ (ถึงแก่กรรม)
๑๐. นายธนิต สุบงกช
๑๑. นางจงกล ขันธเกษ
๑๒. นางจินตนา ประวิณวงศ์วุฒิ

แม่เล่าว่า มีแต่ลูกชายเต็มบ้านเต็มเรือน จะคลอดครั้งไรก็ภาวนาว่าให้ได้ลูกสาวบ้าง แล้วแม่ก็ได้สมใจนึก เป็นลูกสาว ๒ คน ห้อยท้าย

แม่เป็นแม่และเป็นแม่บ้านที่สมบูรณ์แบบ มีเวลาอุทิศให้ครอบครัวอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

แม่ระเหเร่ร่อนติดตามพ่อไปอยู่ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และที่บ้านค้างถี่ จังหวัดน่าน ตั้งแต่ปี ๒๔๘๒ ถึง ๒๔๘๖ แล้วหอบลูก ๖ คน กลับมาโคราชพร้อมกับพ่อและพ่อกำลังป่วยเป็นไข้จับสั่นอีกด้วย บ้านเมืองกำลังอยู่ในภาวะสงคราม หยูกยาก็หาซื้อได้ยากแม่ช่วยประคับประคองครอบครัว ให้อยู่มาได้ตลอดรอดฝั่ง แม้จะอยู่ในสภาพที่แร้นแค้น แม้แม่จะมีชีวิตที่ตกระกำลำบาก และฐานะไม่สู้ดี แต่แม่ก็มิได้ละเลยส่งเสียให้ลูกได้เล่าเรียนพอมีอาชีพเลี้ยงตัวได้ทุกคน ดังจะเห็นได้จากอาชีพการงาน ดังนี้

๑. **อุสาห์ สุบงกช** รับราชการในตำแหน่งผู้ช่วยศึกษาธิการจังหวัดนครราชสีมาสมรสกับ **วิไล กระเวนกิจ** อาจารย์โรงเรียนวัดสระแก้ว นครราชสีมา

๒. **สมศักดิ์ สุบงกช** รับราชการในตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนวัดน้อยในกรุงเทพมหานคร สมรสกับ **พูนศรี อินทกนก** รับราชการที่โรงเรียนวัดเจ้าอาม กรุงเทพมหานคร

๓. **ถาวร สุบงกช** รับราชการที่วิทยาลัยครูนครราชสีมา ในตำ-แหน่งอาจารย์ ทำหน้าที่หัวหน้าคณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และสอนภาษาอังกฤษและไทย สมรสกับ **เฉลิมจิตต์ ลิ้มปิ่วงศ์ (โพธิกนิษฐ์)** รับราชการที่วิทยาลัยครูนครราชสีมา ในตำแหน่งอาจารย์ ทำหน้าที่การเงินและสอนสังคมวิทยา

๔. **สมวงศ์ สุบงกช** รับราชการที่วิทยาลัยครูนครราชสีมา ในตำแหน่งอาจารย์ ทำหน้าที่หัวหน้าภาควิชาภาษาอังกฤษ และสอนภาษาอังกฤษ สมรสกับ **สุมาลี บุญสงวนวิชกุล** รับราชการในตำแหน่งอาจารย์ ทำหน้าที่รองหัวหน้าภาควิชาเคมี และสอนเคมี

๕. **ธนิต สุบงกช** รับราชการในตำแหน่งศึกษานิเทศก์ เขตการศึกษา ๑๑ สมรสกับ**พยอม จุลบุญสิทธิ์**

๖. **จงกล ขันธเกษ** รับราชการในตำแหน่งอาจารย์โรงเรียนอนุบาลนครราชสีมา สมรสกับ **ประจวบ ขันธเกษ** ทำหน้าที่พนักงานธนาคารกรุงไทย นครราชสีมา

๗. **จินตนา ประวีณวงศ์วุฒิ** รับราชการที่โรงพยาบาลนครราชสีมา ในตำแหน่งพยาบาลหัวหน้าตึกสมรสกับ **เภสัชกร วิศิษฏ์ ประวีณวงศ์วุฒิ** รับราชการที่โรงพยาบาลนครราชสีมา ในตำแหน่งรองหัวหน้าฝ่ายเภสัชกรรม

ลูกของแม่ทุกคน พอเลี้ยงตัวได้ ลูกของแม่ทุกคนมีครอบครัวเป็นฝั่งเป็นฝา เป็นที่น่าจะทำให้แม่มีความสุขและสบายใจ แต่แม่ก็ยังไม่สุขและไม่สบาย เพราะแม่ชอบเป็นห่วง ชอบกังวล ถึงลูกคนนั้นคนนี้ แล้วแม่ก็เก็บเอามาคิด และเกิดทุกข์ ในด้านร่างกาย แม่ก็ถูกโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนตลอดมา แม่จึงหาความสงบใจแทบไม่ได้เลย

บ่อยครั้ง หรือถึงตอนสิ้นเดือน ลูกแต่ละคนมักจะหอบข้าวของอาหารหวานคาวมาให้แม่มากมาย แต่แม่ก็รับประทานอะไรได้ไม่มากนัก แม่เคยปรารภว่า

"เมื่อตอนเป็นเด็ก อยากกินอะไร ก็ไม่มีจะกิน พอแก่ตัวลง มีของกินที่ลูกหลานซื้อมาให้มากมาย ก็กินไม่ได้"

บัดนี้ ชีวิตของแม่สิ้นสุดแล้ว แม่ไม่ต้องเผชิญทุกข์ยากอีกต่อไป จิตใจแม่เป็นกุศล แม่ทำบุญและคิดแต่เรื่องบุญเรื่องกุศล แม่ไม่เคยทำให้วงศาคณาญาติหรือใคร ๆ เดือดร้อน มีแต่คิดช่วยเหลือเกื้อหนุนทุกคน

แม่ทำหน้าที่สมบูรณ์ที่สุดแล้ว

ขออำนาจแห่งคุณงามความดีที่แม่ได้ทำไว้ จงนำดวงวิญญาณของแม่ไปสู่คติภพอันสูงส่งด้วยเทอญ

...ลูก ๆ...

สุดอาลัย

พ่อแม่อยู่เหมือนไม้ใหญ่ใบหนา สกุณาได้พำนักพักอาศัย
เริงรื่นชื่นบานสำราญใจ ไร้ทุกข์สุขฤทัยทุกโมงยาม
เมื่อสิ้นพ่อลูกพอทำใจได้ เพราะเจ็บไข้สุดที่ใครจักหักห้าม
ดุจดวงเทียนที่ไฟไหม้ลาม เมื่อถึงยามก็ต้องมอดดับไป
พ่อจากไปอย่างสงบและเป็นสุข ลูกเป็นทุกข์ทุกคนพอทนได้
แต่เมื่อแม่มาพรากจากไป ลูก ๆ แทบขาดใจเพราะอาดูร
นิจจาเอ๋ยเคยเห็นทุกเย็นเช้า กลับเหลือแต่บ้านเปล่าเหมือนสิ้นสูรย์
สิ้นพ่อแล้วมาสิ้นแม่ที่เทอดทูน แสนอาดูรโศกาสุดอาลัย
ลูกคิดว่าแม่จะอยู่คู่ขวัญลูก ลูกทำผิดทำถูกลูกยังได้
มีแม่คอยให้สติเตือนใจ ต่อนี้ไปใครเล่าจะเฝ้ามอง
เมื่อวานนี้แม่ของลูกยังพูดจ้อ ยังหยอกล้อลูกหลานเหลนทั้งผอง
พอรุ่งเช้าลูกหลานเหลนน้ำตานอง ญาติพี่น้องสุดเศร้าใจไม่ทันคิด
ไม่ทันได้ตั้งสติกายใจ เหมือนท่านยมทูตไท้เข้าใจผิด
ไม่ได้สั่งเสียลูกสักน้อยนิด แม่ช่างนอนหลับสนิทไม่พูดจา
ลูกผิดพลั้งยังไม่ทันได้ขอโทษ หรือแม่โกรธน้อยใจใครนักหนา
เก็บความชอกช้ำไว้ในอุรา ตัดช่องน้อยมรณาลาลูกไป
ขอดวงวิญญาณพ่อแม่จงเป็นสุข จงสิ้นทุกข์ชั่วกัปป์อสงไขย
บรรลุถึงพุทธภูมิดั่งมั่นไว้ สู่นิพพานธารใสให้นิรันดร์
ขออำนาจคุณความดีที่พ่อแม่ทำ ช่วยน้อมนำให้ลูกหลานสมานฉันท์
สามัคคีปรองดองพี่น้องกัน เจริญวงศ์คงมั่นชั่วกัลป์เทอญ

จาก ลูก

".... อยากเดินออกไปดูดอกผักบุ้งกลางทุ่งหรือขึ้นส้มผสกับใบไผ่บนภูเขา
แต่ที่เราทำอยู่ คือนั่งซึมในห้องและเหงา
ข่าวร้ายถูกนำมาบอกเรา และเรากำลังร้องไห้อย่างจริงจัง
เราไม่รู้เหมือนกันว่าทำไมถึงเป็นเช่นนั้น
ทุกทีเราอยู่คนเดียว และรู้สึกอยากร้องไห้ เราก็จะร้องในใจเงียบ ๆ อาจเป็นเรากลัวความตายหรือความเหงา หรือทั้งสองอย่าง เราไม่ได้กลัวว่าเราจะต้องตาย
แต่เรากลัวว่าคนที่เรารักจะตาย แล้วทิ้งเราไว้คนเดียวมากกว่า..."++

บ่อยครั้ง..... ที่เราพลิกหนังสือมาถึงบทนี้ เรามักมีคำถามแก่ตัวเองเสมอ ถึงความเป็นไปของความรู้สึกของคนเขียน 'มันปวดร้าวแค่ไหนกันนะยามที่วันหนึ่งเขาก็รู้ว่าเขาต้องสูญเสียคนที่เขารักให้กับความตาย' ... ถ้ามันเกิดขึ้นกับเราบ้าง... เราจะรู้สึกอย่างไร เราจะทนต่อความรู้สึกเช่นนี้ได้ไหม ... ถ้าสักวันเกิดขึ้นกับเรา ...

มันเริ่มต้นที่น้องมาหาเรา และบอกกล่าวถึงอาการป่วยของปู่ ที่เห็นว่าจะไม่เป็นธรรมดาแล้ว วูบหนึ่งที่เราใจหาย 'กลับบ้านเถอะนะ' ทั้งที่ช่วงนั้นยุ่งมาก เพราะใกล้สอบแต่เราคงทนนั่งอยู่กับหนังสือ โดยที่สมองอดวุ่นวายอยู่กับคำถามว่า "ปู่เป็นไงบ้าง?" นั้นไม่ได้ เราจำได้ว่ามันเป็นครั้งแรกที่เรานึกถึงความตาย เราร้องไห้กับย่าแล้วบอกว่า แตนไม่เคยเห็นปู่ไม่สบายมากเท่านี้เลย

จากนั้น การเฝ้าดูอย่างเงียบ ๆ เราไม่ค่อยจะมีโอกาสจะได้ฟังเรื่องยาว ๆ จากปู่ เรื่องยาว ๆ... มันเป็นความหลังอันสดใสของปู่ ความหลังที่ไม่ใช่เพียงการดำรงชีวิตอยู่ในความสุขสบาย หากเป็นการต่อสู้กับชีวิต ชีวิต

+ บางตอนจาก วิทยากร เชียงกูล

ที่ไม่รู้จักคำว่าอ่อนแอหรือท้อถอย ... ความหลังอันสวยสดที่มีความภูมิใจในส่วนลึก..... 'ปู่เหนื่อย' ทุกคนบอกเราเช่นนั้นเมื่อเราไปหา ทุกครั้งซินะที่ปู่จะต้องบอกเราถึงทุกสิ่ง มันจะต้องเป็นไปเหมือนที่สักวันปู่ต้องจากไป ใครจะรู้บ้างว่ามันกระทบกระเทือนจิตใจเรามากแค่ไหน ... สักวัน ... สักวัน ... อย่าให้มันเดินทางมาถึงเลย ... นั่นเพราะเราขลาดกลัวว่ามันจะต้องเกิดขึ้น

หลีกเลี่ยงไม่ได้หรอก เราปลอบตัวเอง ในคืนที่เราต้องแต่งชุดดำและนั่งทำงานในห้องดึกดื่น เราคงเพียงเปลี่ยนอะไรบางอย่าง ที่หมายถึงว่าเมื่อเราเดินทางเข้าบ้านเราจะไม่เห็นปู่นั่งที่เก้าอี้ เราจะไม่มีโอกาสชะโงกดูที่หน้าต่างเพื่อดูว่า... ปู่หลับรึเปล่าแต่เราจะเดินอ้อมไปหลังบ้าน แล้วเข้าไปหาย่า กับคำทักทายเวลาเราไปเสมอว่า "แฮ๊ะแฮ๊ะ แตนมาค่ะย่า"

เราคิดแบบนี้ได้ ๔ อาทิตย์เต็มๆ จนเช้าวันหนึ่งที่เราได้ยินเสียงสั่นเครือของน้องเราทางโทรศัพท์ว่า "ย่าตายแล้ว" อะไรกันนะ .....เรากลับมานั่งเงียบเชียบในห้อง 'อะไรกัน ...เราฟังผิดรึเปล่า... อาจเป็นเพราะเราไม่ได้นอนทั้งคืน เราเลยฟังผิด... ผิดแน่ๆ'

เราหลอกตัวเองไม่ได้ ขณะที่เรายืนอยู่ต่อหน้าร่างที่สงบนิ่ง... ไม่เหลือแล้วซินะ ดูช่างโหดร้ายต่อความรู้สึกเสียจริง แม้ใครก็ตระหนักว่าสิ่งเหล่านี้มันจักต้องเป็นไป ไม่วันใดก็วันหนึ่ง เราพร่ำบอกน้องเราเพราะว่า เขายังทำใจให้ยอมรับไม่ได้ เราปลอบน้อง... ปลอบใจตัวเองด้วยกระมัง ปวดร้าวนานนะกับการที่ต้องเป็นคนอยู่ เพียงเพื่อยืนดูการ จากไป ของ คน ที่ เรา รัก แล้วพยายามรวบรวมความเข้มแข็งไว้ เพื่อการต่อสู้ดิ้นรนที่จะมีชีวิตอยู่ในอีกทุกวันที่จะหมุนผ่านเลย... เราจำภาพนั้นได้ดี ภาพที่พ่อนั่งมองดูย่าที่นอนสงบนิ่งอย่างเงียบเชียบเรารู้ว่าพ่อกำลังปวดร้าวเหมือนที่ใคร ๆ เป็น และอาจจะมากมายกว่าอีกหลายคน

ไกลเหลือเกินถ้าจะนึกถึง โลกของปู่และย่า กับโลกของพวกเราที่สัมผัสกันไม่ถึง แต่ปู่และย่าก็ยังอยู่ใกล้ชิดพวกเราเสมอในความรู้สึก..... ความทรงจำที่สว่างไสว... เมื่อใดก็ตามที่นึกถึง ระลึกถึง ภาพของปู่และย่าก็ยังแจ่มชัดอยู่เสมอ เพราะเราทุกคนต่างก็มีความใกล้ชิดกับปู่และย่ามาตั้งแต่จำความได้

แล้วสักวัน ... เราอาจไม่นึกถึงการสูญเสีย ... เราอาจจะไม่ต้องเฝ้ามองดวงดาวยามค่ำคืน เพื่อค้นหาว่าปู่และย่าอยู่บนดาวดวงไหนกัน แต่อยู่ใกล้กันเพียงนี้เอง... ทั้งในหัวใจและความทรงจำ เราอยากพูดว่า

"เราทุกคน ไม่ได้สูญเสียปู่และย่าไปหรอกนะ เพราะเราต่างก็มีท่านอยู่ในหัวใจเสมอ"

.... **หลานของปู่และย่า**

กำหนดการบำเพ็ญกุศลศพ
ขุนสุบงกชศึกษากร
(นาก สุบงกช)

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

เวลา ๑๗.๐๐ น. รดน้ำศพ

เวลา ๑๙.๓๐ น. สวดพระอภิธรรม – บุตร-ธิดา-ญาติ เจ้าภาพ

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

เวลา ๑๙.๓๐ น. สวดพระอภิธรรม – สาร-ประกอบ ธัญญขันธ์ ,,

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

เวลา ๑๙.๓๐ น. สวดพระอภิธรรม – สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด ,,
– หน่วยศึกษานิเทศก์จังหวัด ,,
– ศูนย์การศึกษาประชาชน ,,
จังหวัดนครราชสีมา ,,

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

เวลา ๑๙.๓๐ น. สวดพระอภิธรรม – โรงพยาบาลนครราชสีมา ,,
– โรงเรียนศิริวิทยากร ,,

วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

เวลา ๑๙.๓๐ น. สวดพระอภิธรรม – วิทยาลัยครูนครราชสีมา ,,

วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

เวลา ๑๙.๓๐ น. สวดพระอภิธรรม – โรงเรียนอนุบาลนครราชสีมา ,,
– ศิษย์เก่าโรงเรียนสุรนารีวิทยา ,,

วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๒๒

เวลา ๑๙.๓๐ น. สวดพระอภิธรรม – โรงเรียนสุรนารีวิทยา ,,

วันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๒๒

ถวายภัตตาหารเพล-มาติกาบังสุกุล-เทศน์อานิสงส์

เวลา ๑๔.๐๐ น. บรรจุศพ

กำหนดการบำเพ็ญกุศลศพ
นางสุบงกชศึกษากร
(ชิต สุบงกช)

วันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๒

เวลา ๑๗.๐๐ น. รดน้ำศพ

เวลา ๑๙.๓๐ น. สวดพระอภิธรรม – บุตร-ธิดา-ญาติ เจ้าภาพ

วันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๒๒

เวลา ๑๙.๓๐ น. สวดพระอภิธรรม – พระธรรม วิสุทธาจารย์ ,,
– สาร-ประกอบ ธัญญขันธ์ ,,
– โรงพยาบาลนครราชสีมา ,,

วันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๒๒

เวลา ๑๙.๓๐ น. สวดพระอภิธรรม – วิทยาลัยครูนครราชสีมา ,,
– ข้าราชการครูนครราชสีมา ,,

วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๒๒

ถวายภัตตาหารเพล-มาติกาบังสุกุล-เทศน์อานิสงส์

เวลา ๑๔.๐๐ น. บรรจุศพ

ขอกราบขอบพระคุณ

เจ้าภาพ รู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง ในน้ำใจและความกรุณาของท่านที่ได้มาเป็นเกียรติในงานพระราชทานเพลิงศพ ว่าที่รองอำมาตย์ตรี ขุนสุบงกชศึกษากร (**นาก สุบงกช**) และในงานฌาปนกิจศพ นางสุบงกชศึกษากร (**ชิต สุบงกช**) ในวันนี้ ตลอดจนท่านที่ได้กรุณามาร่วมพิธีรดน้ำศพ และกรุณามาเป็นเกียรติรับเป็นเจ้าภาพในพิธีสวดพระอภิธรรม และบำเพ็ญกุศลศพในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๒ ถึง ๒ ธันวาคม ๒๕๒๒ และในวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๒ ถึง ๒๖ ธันวาคม ๒๕๒๒

จึงขอกราบขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง ไว้ ณ โอกาสนี้

จดหมาย และ บันทึก

ของขุนสุบงกชศึกษากร

และจดหมายของผู้ที่เกี่ยวข้อง

เท่าที่สามารถรวบรวมได้

ฉบับที่ ๑

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

ถึงลูก....ที่รักใคร่

จดหมายลงวันที่ ๑๔ เดือนนี้ได้รับทราบแล้ว แม่เขาเป็นห่วงบ่นถึงทุกวันก็พอดีได้รับจดหมายของลูกจึงหายบ่นไปบ้าง ที่นึกเป็นทุกข์ต่อไปอีกถึงเรื่องการอยู่การกิน ส่วนพ่อนั้นรู้สึกเป็นธรรมดาเสียแล้ว เป็นผู้ชายอยู่ติดบ้านนาน ๆ ย่อมหาความเจริญได้ยาก คำของ น.ม.ส. ว่า *"ชายใดบ่เที่ยวเที่ยวไปสู่แคว้นแดนไกล มิอาจประสพพบสุข ชายใดอยู่เหย้าเนาทุกข์ ไม่ดิ้นขนขุก ก็ชื่อว่าชั่วมัวเมา"* คิดดูก็เห็นจริง เพราะมัวแต่เฝ้าเหย้าเฝ้าเมือง จะเอาอะไรกิน เอาบ้านเป็นสถานีกลาง เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย หรือหมดธุระหาอยู่หากินแล้ว จึงกลับมาดูเสียที ก็เห็นจะพอสำหรับสมัยนี้

วันนี้ได้รับจดหมายของธนิต (จ.ม. ลงวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕) ว่าได้เข้าอยู่ในนิคมแล้ว ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงานเขาอีกที่หนึ่ง เข้าใจว่าเขาคงจดหมายมาถึงลูกด้วยแล้วได้รับจดหมายจากสมวงศ์ว่า การเรียนการสอนก็ไม่หนักใจอะไร และส่วนลูกก็คงจะเช่นเดียวกันทางบ้านอยู่ผาสุกดีทุกคน พ่อกับแม่นั้นสบายตามประสาคนแก่ ดีบ้างป่วยบ้าง อย่าเอาเรื่องมันเลย ขอให้ลูกมีความผาสุกกายใจเถิด

รักใคร่

ขุนสุบงกชศึกษากร

ฉบับที่ ๒ ๓๘๘๘ ถนนอัษฎางค์ นครราชสีมา

๒๓ *มีนาคม* ๒๕๑๗

ลูก...ที่รักใคร่

จดหมายลงวันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๑๗ และลงวันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๑๗ ได้รับทราบแล้ว ดีใจมากที่ลูกเล่าเรื่องที่ได้พบเห็นให้ฟังละเอียดลออดี ที่ลูกได้มาเรียนเพิ่มเติมปะปนกับคนหลายชาตินั้น เป็นโอกาสดีแล้ว ที่ที่ลูกมาอยู่นั้นไม่ใช่ใกล้สำหรับสมัยก่อน ไอพ่นดอกมันทำให้โลกแคบสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช ใครได้ไปเรียนพม่า (เรียนการป่าไม้) ใครได้ไปเรียนฟิลิปปินส์ (เรียนเกษตรกรรม) ก็บุญเหลือหลายแล้ว กลับถึงบ้านก็ได้รองอำมาตย์เอกแล้วก็ได้เป็นหลวงไปเลย พวกลูกท่านหลานเธอและเศรษฐีดอก จึงได้ไปไกลถึงยุโรป อเมริกา ลูกมาก็ดูไม่นาน กาลก็ล่วง ๒ เดือนแล้ว ตั้งใจต่อไป เพื่อความก้าวหน้า

ทีนี้จะเล่าถึงพวกญาติข้างบ้าน–โคราช กระดาษจำกัด เขียนยาวก็ไม่ได้ ภรรยาของลูกได้นำของไปให้พ่อกิน ๒ ครั้งแล้ว มีนมข้น นมสด น้ำตาลปอนด์ ข้าวต้มกุ้ง และโจ๊กไก่ ของเหล่านี้พ่อกินได้ทุกอย่างและชอบด้วย เข้าใจว่าลูกคงสั่งไว้ ขอให้ลูกมีสุขเถิด ส่วนแม่เขาเลือกกินอาหารจึงไม่แย่งกันของใครก็ของมัน แล้วแต่ชอบ

อุสาห์และจงกลเข้ากรุงเทพ ฯ เพื่ออบรมชีวิตยังอยู่ก็ตะเกียกตะกายไปจินตนาได้ลูกชายอีกคน แข็งแรงดี ทั้งแม่ทั้งลูกเขาให้ลาพัก ๑ เดือน นี่ก็ครบเดือนแล้ว จะต้องทำงานในวันที่ ๒๕ นี้ ครูโพธิ์ป่วยเข้าโรงพยาบาล บัดนี้กลับบ้านแล้ว ป้าแจ่มเข้าโรงพยาบาลแทนก็โรคชรานั่นแหละ ครูโพธิ์อายุ ๘๔ ปี ป้าแจ่มอายุ ๘๐ *คนเรานั้นยิ่งอายุมากก็ต้องยึดธรรมะให้มั่นคง ธรรมะนั้นถ้าเข้าไม่ถึงแก่นธรรม ก็ไม่ช่วยอะไรได้* บางคนก็ร้องครางไป ดุด่าคนนั้นคนนี้ไป และหลงว่าจะไม่ตาย พ่อก็กลัวหลงเหมือนกัน เวลานี้ยังไม่หลง

ครูศิริ เจ้าของโรงเรียนศิริวิทยากร ก็ตายแล้วในห้องผ่าตัดของโรงพยาบาลตายด้วยโรคมะเร็ง ไม่ได้ทำพินัยกรรมหรือสั่งเสียอะไรทั้งสิ้น วันบรรจุศพพ่อก็ได้ไปร่วมด้วย ท่านผู้นี้มีบุญคุณต่อพ่อมากทีเดียว อัธยาศัยก็ถูกกันพ่อจึงคิดถึงมาก แขกไปในงานร่วม ๕๐๐ คน ยังไม่กำหนดวันเผา

เหตุการณ์ในบ้านเมืองเราตอนนี้ยังไม่เข้าระเบียบ ตามข่าวหนังสือพิมพ์จะมีเรื่อง ปล้น ฆ่า สไตร์ค์ เต็มหน้าต้นๆ ไปหมด น้ำมันแพงทุกอย่างก็แพงตามไปด้วย บางอย่างก็ขาดตลาดเมื่อ ๒–๓ วันมานี้ที่อุดร กรรมกรสามล้อฆ่าลูก ๒ เมีย ๑ แล้วฆ่าตัวเองตามเมียก็ท้อง ๓ เดือน รวมตายทั้งสิ้น ๕ ศพ เพราะความจน ตำรวจค้นพบทั้งบ้านมีเงินเหรียญบาทเดียว ดูเป็นข่าวย่อยก็จริง ในชีวิตของพ่อไม่เคยได้ยิน จึงคิดว่าเป็นลางร้ายของบ้านเมือง ปัญหาชีวิตย่อมมีกันทุกคน ผู้ที่หาทางออกด้วยวิธีอย่างนี้ คล้ายจะประชดประชันต่อบ้านเมืองให้คนอื่นเห็นใจ ทางธรรมะไม่สรรเสริญเลย *ในครอบครัวนั้นถ้าหัวหน้าครอบครัวทำตัวเป็นเด็กปัญญาอ่อนไม่พยายามช่วยตนเองครอบครัวจะลำบาก*

กระดาษจวนหมด ขอจบเพียงเท่านี้ ขอให้ลูกจงมีความสุขความเจริญเปรื่องโปร่งเชิงปัญญาตลอดไปเทอญ

รักใคร่

ขุนสุบงกชศึกษากร

ฉบับที่ ๓ ๓๘๘๘ อัษฎางค์ นครราชสีมา

๒๗ กันยายน ๒๕๑๗

ลูก.... ที่รักใคร่

จดหมายลูก ๒ ฉบับได้รับแล้ว ที่ไม่ใคร่ได้เขียนเพราะเห็นว่าคนอื่นๆ คงจะส่งข่าวถึงลูกอยู่แล้ว ที่จะเล่ามาในจดหมายนี้เป็นการประมวลข่าว หรือเรื่องเก่าเล่าใหม่อะไรทำนองนั้น ทางบ้านเราเป็นเรื่องน่าวิตกก็มีเรื่องจงกลผ่าตัดใหญ่ บัดนี้ก็นับว่าปลอดภัย ไปทำงานได้เป็นปกติ

แต่ยังไม่แข็งแรงตามเดิม เจ้าธนิตได้ลูกอีกคนหนึ่งเป็นชาย คลอดที่โรงพยาบาลสวนหม่อน ตั้งชื่อว่า "สาโรช" พากันไปอยู่ในบริเวณ ร.ร. ราชสีมาวิทยาลัยแล้ว ทำหน้าที่ครูเกษตรต้องลงทำงานตลอดวัน เจ้าแป้นเป็นอีสุกอีใส ก็หายดีแล้วเพราะแกแข็งแรงจึงไม่ล้มหมอนนอนเสื่อ ทั้งที่ตุ่มเต็มตัวแกก็เล่นเป็นปกติดี

เรื่องข่าวบ้านเมืองระหว่างที่ลูกจากเมืองไทยมา มีเปลี่ยนแปลงดังนี้ เปลี่ยนรัฐบาลใหม่ แต่นายกก็อาจารย์สัญญาตามเดิม คงเปลี่ยนแต่รัฐมนตรี รายละเอียดลูกกลับไปรู้เองทางคณะสงฆ์ได้สังฆราชองค์ใหม่ จากวัดราชบพิธ คือสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ รับตำแหน่งเป็นพระอริยวงศาคตญาณ ที่หมายว่าจะได้แก่สมเด็จมหาวีรวงศ์วัดพระศรีมหาธาตุ เพราะเคยรักษาการแทนมาเลยไม่ได้ เกิดจลาจลถึงประกาศภาวะฉุกเฉิน ๔–๕ วัน เนื่องจากราษฎรจะเผาโรงพักพลับพลาไชย ตำรวจฮึดสู้ยิงตายไปหลายคน ทหารมีบทบาทนิดหน่อยเกรงราษฎรจะตื่นเลยรีบถอยรถถังเข้าเก็บใน ๒–๓ วันนั่นเอง ข่าวปลุกปั่นมีเป็นระยะ ๆ ดูก็สนุกดี หนังสือพิมพ์ออกใหม่อีกหลายฉบับ ขายดีกันทั้งนั้นทั้ง ๆ ที่ข่าวก็เหมือน ๆ กัน คนสำคัญตายมี ๒ คน คือมหาเศรษฐีอื้อจื่อเหลียง อีกคนคือกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ประธานองคมนตรี สิ้นพระชนม์ พระหทัยวายพระชนม์ใกล้ ๆ เก้าสิบเข้าไปแล้ว เจ้านายทรงกรมเหลือองค์เดียวคือกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ พระชนม์ก็ ๘๐ เศษแล้วดูยังแข็งแรงดี ที่จำได้ก็เท่านี้ หัวสมองของพ่อมันเสื่อมแล้ว จำได้บ้างไม่ได้บ้าง ก็เขียนมาพอเต็มหน้ากระดาษ โอ ลืมไป เรื่องของโลกก็น่าทึ่ง ประธานาธิบดีตกเก้าอี้กรณีขโมย "เสียง" นี่เรื่องของทวีปอเมริกา ส่วนเรื่องของอาฟริกา พระราชาผู้มั่งคั่งตกบัลลังก์ โลกนี้วุ่นวายหนอ พระท่านว่าไม่ผิดเลย ทางบ้านอยู่ดีทุกคน

รักใคร่

ขุนสุบงกชศึกษากร

ฉบับที่ ๔

๓๘๘๘ อัษฎางค์ นครราชสีมา

๘ ธันวาคม ๒๕๐๗

ถึงลูกที่รักใคร่

จดหมายลงวันที่ ๓๐ เดือนก่อน ส่งเงิน ๓๐๐ บาท (สามร้อยบาท) ได้รับแล้ว แต่วันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๗ เงินนี้ก็ได้เป็นค่าใช้จ่ายค่ายาต่อไป เป็นการต่ออายุพ่อไปในตัวโรคอย่างพ่อนั้นใครว่าหายขาดอย่าไปเชื่อเขาเลย อย่างดีก็พอประทังชีวิตอยู่เท่านั้น และอยู่อย่างทุกขเวทนาในอิริยาบถทั้ง ๔ นั้นจะหาสุขสักอิริยาบทเดียวก็ไม่ได้ อากาศโคราชหนาวๆ ร้อน ๆ ยังไม่ยุติลงได้ วานนี้พ่อลองอาบน้ำเย็นดูพอเสร็จก็จับไข้ทันที จนบัดนี้ยังตะครั่นตะครออยู่ดูมันช่างบอบบางเสียจริง ๆ ทางบ้านเวลานี้ผาสุกดี วิไลมากรุงเทพ ฯ ขายของในงานศิลป เข้าใจว่าจะกลับพรุ่งนี้ ขอให้ลูกมีความสุขกายสุขใจตลอดไป เรียนอาจารย์ยงยุทธทราบด้วยว่า พ่อคิดถึงเสมอ

รักใคร่

ขุนสุบงกชศึกษากร

ฉบับที่ ๕ เขียนถึงอาจารย์วิศาล ศิวารัตน์ ที่เป็นทั้งญาติและศิษย์

๓๘๘๘ อัษฎางค์ นครราชสีมา

๗ กรกฎาคม ๒๕๑๒

คำนับคุณวิศาล ศิวารัตน์ที่นับถือยิ่ง

จดหมายลงวันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๑๒ ได้รับแล้วเมื่อวันที่ ๖ คือวานนี้ นับดู ๓ วัน จึงถึง ก็ไม่ช้าไม่เร็ว เรื่องประวัติท่านรัฐมนตรีเป็นอันหมดห่วง ให้เขาทำกันไปตามอัธยาศัย จดหมายฉบับก่อนผมเขียนหนังสือ

ผิดไปคำหนึ่งคือ "โกศ" ผมเขียนเป็น" โกษฐ์" เพราะนึกไม่ออก ต่อเมื่ออ่านข่าวถึงแก่อนิจกรรมของคุณเจ้าอนุมานราชธน ในข่าวท่านสั่งไม่ให้ขอพระราชทานโกศ ขอให้เป็นหีบศพธรรมดา จึงเฉลียวใจว่าเขียนผิด จึงขอแก้คำผิดมาในที่นี้ เป็นการปลงอาบัติ

ต่อไปนี้เป็นการสนทนาธรรม ที่ว่าธรรมเรากล่าวดีแล้ว (อาทิกลฺยาณํ มชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ ฯลฯ) สำนวนหนึ่งว่าดีเบื้องต้นคือศีล ดีตอนกลางคือสมาธิ ดีตอนปลายคือปัญญา นี่เป็นสำนวนวัดบางทีใช้ว่างามก็มี ว่าเพราะก็มี ถ้าเป็นสำนวนชาวบ้านก็ว่า "คำสอนของพระพุทธเจ้านั้นไม่ว่าจะเป็นตอนนำเรื่อง ตอนเดินเรื่องและ Climax ของเรื่องก็เพราะจับใจทั้งนั้น(สำนวนของ "ประสก" ในหนังสือสยามรัฐ) เป็นอันว่าพระพุทธเจ้ากล่าวสอนตามอัธยาศัย ตามกำลังปัญญาของผู้รับคำสอน ตอนนี้คุณไม่สงสัยดอกผมก็บอกหนังสือสังฆราชไปอย่างนั้นเอง ถือว่าคุยกันก็แล้วกันเถอะครับ

คำว่าพรหมจรรย์ (พฺรหฺม จริยา) หมายความว่าประพฤติเยี่ยงพรหมในทางศาสนาหมายความว่า*การศึกษาเล่าเรียนธรรม* ที่สุดแห่งทุกข์คือนิพพาน ที่ว่า นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ นี้สอนผิด เพราะยึดนิพพานเป็นบ้านเมือง ที่จริงนิพพานคือที่สุดแห่งทุกข์ (จากหนังสือ "นิพพาน"ที่คุณเคยส่งให้ผมอ่านนานแล้ว) ลองว่าเป็นภาษาชาวบ้านดู "เอาละ ท่านเป็นภิกขุได้แล้ว จงศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของเรา อันเป็นคำสอนที่เรารู้แลกล่าวไว้ดีทุกแง่ทุกมุมแล้ว เมื่อปฏิบัติยิ่งขึ้นเป็นลำดับก็จะหมดทุกข์" จะเป็นการหมิ่นพระพุทธเจ้าไหมครับ ถ้าว่าอย่างนี้ เมื่อปฏิบัติจนรู้แจ้งเห็นจริง คำว่า "ตาย" จะไม่มีที่ว่าจะปฏิบัติไปจนตายนั้น ไม่ถึงดังนั้นดอก เราตกใจกันไปเอง ทำไมจึงว่าตายไม่มี เพราะวัฏจักร หรือสังสารวัฏมี เกิดแก่ตาย บางทีมีเจ็บ แทรกไว้ก็มี เมื่อยึดตัวเรา (อหังการ) ของเรา (มมังการ) ก็เป็นเราเกิด เราแก่ ฯลฯ ตอนนี้ฟังยาก ว่าตามๆ เขาไปก่อน ภาษาพระเรียก*ญาณวิปยุต* เมื่อเราเกิดปัญญาตรองเห็นเอง ไม่แปรผันเป็นอื่น ภาษาพระเรียก *ญาณสัมปยุต* แล้วจะเห็นว่า *เกิดก็ดี แก่ก็ดี เป็นเพียง*

ปรากฏการณ์อย่างหนึ่งๆ เท่านั้นเอง มันไหลเอื่อยไปเรื่อย (อนิจจํ) เมื่อเรายึดเมื่อไร ทุกข์เกิดเมื่อนั้น เมื่อไม่ยึดก็ไม่ทุกข์

หันมาคุยเรื่องพรหมจรรย์อีกที หญิงที่ยังไม่ร่วมเพศรสกับชายเรียกว่าพรหมจาริณี ผู้เล่าเรียนทางพระศาสนา หรือทางพระเวทเรียกพรหมจารี ผู้ยังไม่แต่งงาน หรือพระภิกษุก็เรียกพรหมจารี ฤษีอยู่โดดเดี่ยวก็เรียกว่า "ประพฤติพรตพรหมจรรย์ คุณอยากรู้ว่า "จงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อถึงที่สุดแห่งทุกข์เถิด" หมายความว่าอย่างไรผมก็ยังไม่เคยพบคำอธิบายที่เป็นเอกเทศไว้ แต่ก็พอจะจับโน่นผสมนี่ตอบมาตามที่ถาม แต่ถ้าวกวนไปบ้าง ก็ขออภัยเพราะภูมิปัญญามีเท่านี้

คำว่าพรหมจรรย์ ในวจนานุกรมของนายมาลัย จันสัญจัย เปรียญ และหลวงประสิทธิ์บุรีรักษ์ (ประยงค์ สุขปิยังคุ) แปลว่าการประพฤติดังพรหมคือไม่เสพ เมถุนบาลีว่า พรหมจริยา คำติดตามมาคือ พรหมจารี แปลว่าหญิงสาวที่ยังไม่เคยมีผัว หรือ พระภิกษุ ส่วนในปทานุกรมที่ใช้กันอยู่ปัจจุบันว่าไว้ว่า *พรหมจรรย์หมายถึงการศึกษาทางศาสนา ฐานะของผู้ยังไม่ได้แต่งงาน การบวชซึ่งละเว้นเมถุน* พรหมจารี–แปลว่า ผู้ศึกษาเล่าเรียนทางศาสนา, นักเรียนพระเวท, ในทางพุทธศาสนา หมายเอาผู้ไม่ประพฤติในเมถุน เช่น ภิกษุ สำหรับเพศหญิงเรียกว่า พรหมจารีณี, พรหมวิหาร–ที่อยู่ของจิต, ธรรมเป็นที่อยู่ของจิต มี ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

ต่อไปนี้ผมว่าเอาเอง *พรหมที่ได้เองเป็นเอง* คือผู้หญิงไม่เคยผ่านชายทางเพศรส *เป็นพรมหโดยคุณธรรม* คือมารดา บิดา (พรหมาติ มาตาปิตโร) เป็นพรหมโดยการปฏิบัติจนบรรลุฌาน (หมายถึงจิตใจ ตัวก็ยังเป็นคนอยู่) ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุทกฌาน เป็นรูปพรหม โดยที่ยึดรูปเป็นอารมณ์ บรรลุอากาสายกฌาน วิญญาณัญจายกนฌาน อากิญ–จัญจายกนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนะฌาน คือเอาสิ่งไม่มีรูป อากาศเป็นต้น เป็นอารมณ์ ก็เป็นอรูปพรหม รวมว่าเป็นเองก็ดี เป็นโดยคุณธรรม (สัญชาตญาณเจืออยู่ด้วย) ก็ดียังอยู่ในวงแคบ การเป็นพรหมโดยการปฏิบัติจนบรรลุฌาน จึงเป็นวงกว้าง เป็นปฏิปทาของอริยเจ้า การประพฤติพรหม

จรรย์ต้องหมายเอาอันหลังนี้แน่นอนผมเข้าใจอย่างนี้ พระพุทธประสงค์ก็คง ต้องการให้สาวกของท่านปฏิบัติหรือประพฤติพรหมจรรย์อันนี้แน่ ท่านให้ พระภิกษุอยู่ในสภาพของพรหมก่อน จึงจะไต่เต้าถึงรูปธรรมอันเป็นที่สุดแห่ง ทุกข์ ถ้ายังคละเคล้าอยู่ด้วยกามคุณ (กามสุขัลลิกานุโยค) นั่นต่ำไป และ ทางมันตัน ถ้าสูงเกินไปจนถึงทรมานตน (อัตตกิลมถานุโยค) สูงเกินไป เหนื่อยเปล่า ให้เดินสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ทางนี้แหละที่เรียกว่า ประพฤติพรหมจรรย์ ก็อย่างที่รู้ ๆ กัน คือศีล สมาธิ ปัญญา หรือมรรค มีองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิเป็นต้น สัมมาสมาธิเป็นที่สุด

จะทำอย่างไร มีอธิบายไว้ณที่หลายแห่งว่า ห้ามเด็ดขาดเรื่องเมถุน (เมถุนแปลว่าคนคู่) สังวรในศีล สำรวมอินทรีย์ มีความเป็นอยู่ง่าย ๆ เลี้ยง ง่าย เป็นอนาคาริก ละบ้านเรือนยึดที่อาศัยคือ เรือนว่าง ลอมฟาง กลาง แจ้งโคนต้นไม้ ถ้ำ นั่งขัดสมาธิให้สบาย กายตรง กำหนดลมหายใจเข้า ออก ดำรงสติมั่น (อานาปานสติ) พระพุทธเจ้าท่านสอนภิกษุล้วน ๆ ฆรา- วาสอย่างเรา ๆ จึงเห็นว่าสูงเกินไป เนกขัมมะ เห็นจะเพียงเป็นทฤษฎีเท่า นั้นตอนที่ว่า "เพื่อถึงที่สุดแห่งทุกข์" โดยย่อ ก็คือนิพพานนั่นเอง คำตอน นี้ได้จากหนังสือเรื่อง นิพพาน ที่คุณส่งให้ผมอ่าน หายเสียแล้วเมื่อไฟไหม้ บ้านนี่เอง นิพานํ ปรมํ สุญฺญํ ว่างอย่างยิ่งคือนิพพาน ว่างอย่างยิ่งคืออะไร เอาใกล้ที่สุดคือว่างจากตัวตน (อหํการ) ของของตน (มมํการ) เมื่อเกิด ความรู้แจ้งชัดว่า ตัวเรานี้เป็นเพียงมายา หรือปรากฏการณ์อันหนึ่ง หมุนไป ตามเกลียวของวัฏจักร ไม่มีใครบังคับมันได้ ฯลฯ ขอยุติเพียงเท่านี้ จะมิ กลายเป็นบอกหนังสือสังฆราชไปแล้วหรือ เอาอีกนิดเถอะ *เมื่อว่างจากตัวตน แล้ว คำว่าตายก็ไม่มี เพราะไม่มีอะไรจะตาย* ตอนนี้ผมว่าตามท่านพุทธทาส นิพพานํปรมํสุขํ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง นี่สอนผิดเพราะไปยึดว่านิพพาน เป็นตัวตนเมืองแก้วอันกล่าวแล้วคือมหานครนฤพานยิ่งผิดใหญ่ เพราะไปยึด เป็นบ้านเป็นเมือง ที่ถูกต้องอย่างยิ่งนั้นนิพพานคือที่สุดแห่งทุกข์ ดังกล่าว แล้วข้างต้น ที่ว่าที่สุดแห่งทุกข์นั้นตรงไหน ให้ลองพิจารณาดู คือปฏิจจสมุป

บาท ปัจจยาการ อวิชชา ปัจยาสังขารา สังขาร ปัจจยาวิญญาณํ ฯลฯ

(จดหมายฉบับนี้พบเป็นฉบับร่าง ผู้รวบรวมต้องกราบขออภัยที่มิได้กราบเรียนให้อาจารย์วิศาล ทราบ)

ฉบับที่ ๖ บันทึก

"..... เมื่อปี ๒๔๖๖ มีโรงเรียนฝึกหัดครูมูล ตั้งขึ้นที่ตะวันตกวัดโพธิ์ (ร.ร. การช่างในปัจจุบัน เหตุการณ์บ้านเมืองผันแปรไปในทางเจริญ โรงเรียนฝึกหัดครูมูล ย้ายไปอยู่อำเภอโนนสูง ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔ เมื่อยุบที่โนนสูง ตัวอาคารจึงรื้อมาปลูกที่ทุ่งตะโกรายนี้ แล้วเติบโตขึ้นเป็นวิทยาลัย

เมื่อโรงเรียนฝึกหัดครูมูลถูกยุบ ผมก็ต้องไปตามกรรมแต่ปางไหนตามมาทันไม่รู้ ต้องย้ายไปอยู่จังหวัดเลยและจังหวัดน่าน แล้วลาออกจากราชการที่นั่น ยิ่งเลือนหายไปทุกที ถ้าค้นดูประวัติก็จะเห็นร่องรอยว่าผมเคยเป็นทั้งครูน้อยและครูใหญ่ ของโรงเรียนฝึกหัดครูมูลอยู่ระยะหนึ่ง จึงถือตนเองว่าไม่ใช่เป็นคนนอกวงการเสียทีเดียว เล่าให้ฟังกันสงสัยว่า*กอไผ่ที่ใหญ่โตลำอวบ เดิมทีเดียวก็มาจากลำน้อย ๆ นั่นเอง นานเข้าก็ลี้ลับอยู่กลางกอ และผุพังไปนี่เป็นอุปรมา ....*"

"..... เมื่อผมเป็นครูใหญ่อยู่ที่โรงเรียนเกษตรกรรม อำเภอด่านซ้ายจังหวัดเลย (ในปี พ.ศ. ๒๔๘๒–๒๔๘๔) นั้น เป็นชีวิตครูที่นับว่ามีความผาสุก ความรู้ใหม่ไม่ต้องค้นคว้าที่มีอยู่ก็เกินพอสำหรับสอนนักเรียน ครูก็มีน้อย นักเรียนก็มีน้อย คือมีครู ๕ คน รวมทั้งผมด้วย นักเรียนมี ๒๕ คน มีอัธยาศัยดีทั้งนั้น อยู่ง่ายกินง่าย อาคารเรียนอย่าเรียกว่าอาคารเลย ชักจะมากไป เรียกว่ากระท่อมเหมาะกว่า แต่ใหญ่หน่อยตอนหนึ่งกันเป็นที่นอน อีกตอนกันเป็นห้องเรียน อีกซอกหนึ่งให้ครูโสดนอน เป็นการดูแลนักเรียนไปด้วย ...."

ขุนสุบงกชศึกษากร

ฉบับที่ ๗ เขียนที่บ้านนาข่า

วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๒

ถึงพี่ที่เคารพ

จดหมายฉบับนี้ฉันเขียนที่บ้านร้างหลังหนึ่ง ที่ใช้เป็นที่อาศัยนอนในคืนนี้ เวลาเขียนนี้เป็นเวลา ๒ ยามล่วงไปแล้วนาน ฉันนอนไม่หลับเพราะหนาวมาก เรือดก็ชุมคิดถึงเมียและลูก ๔ คน อีกคนหนึ่งกำลังป่วยอยู่ด้วย จะนอนเฉยๆ ต่อไปโดยไม่หลับ ก็เห็นจะอีกนานตั้ง ๖ ชั่วทุ่มซึ่งดูเหมือนสัก ๖ วันหรือกว่า เห็นว่าถ้าได้ใช้เวลานี้ทำงานอะไรเสียบ้าง เวลาคงล่วงไปโดยเร็ว จึงลุกขึ้นก่อไฟใช้แสงไฟส่องดูหนังสือของจ้อมหาครุ ใช้ความร้อนของไฟประทังความหนาว หนังสือของจ้อ อ่านไม่ได้นานก็เบื่อเพราะเป็นคำลึกซึ้ง อ่านไม่เข้าใจง่ายจึงเปลี่ยนเป็นเขียนจดหมายถึงพี่ดีกว่ากระดาษที่เขียนใช้สมุดพกเล็กๆ แต่หนาหน่อย ใช้เตาไฟเป็นโต๊ะรองเขียน ที่เล่ามานี้มิใช่ตั้งใจให้พี่สงสารฉันดอกเล่าตามที่เป็นจริงๆ ถ้าเลยไปเสียก็น่าเสียดาย มองดูรอบๆ ตัว ไม่มีอะไรจำเริญตา มีแต่ให้เกิดความสังเวชสลดใจ นักเรียน ๔ คน หลับแล้วเสียงกรนและละเมอมีเป็นระยะๆ ครูอีกคนหนึ่งก็หลับสนิท แม่ไก่กกลูกอยู่ในรังริมฝาเรือนเสียงกุ๊กๆ ปลอบลูกของมันอยู่เรื่อยๆ

บนหิ้งเหนือเตาไฟมีเปลือกน้ำเต้าที่ทะลวงเอาเมล็ดออกแล้วแขวนอยู่หลายใบ เจ้าของเตรียมไว้ใส่น้ำดื่ม มีที่นอนเก่าๆ เครื่องสานด้วยไม้ไผ่ หม้อปากบิ่นและรั่ว กับเศษผ้าขี้ริ้ว อีกเกลื่อนไป

บ้านร้างหลังนี้เขาไม่ร้างทีเดียว เจ้าของจากไปหากินที่อื่นชั่วคราวเท่านั้น มีฟ้ามีฝนเขาก็คงกลับมาอีก แต่แสดงว่าเขาไม่ห่วงเลยรูปเรือนเป็นอย่างไรหรือ พี่อยากรู้ก็ได้ เสาไม้แก่นทุบเปลือกขนาดเท่าขา เครื่องเรือนใช้ไม้แก่นปนไม้ไผ่ฝาและพื้นใช้ ไม้ ไผ่ทั้งนั้น ใต้ถุนสูงแบบไทยเหนือแท้ๆ ทีเดียว ยามจนเท่านี้ก็ ให้ความสำราญพอแล้ว ไม่ว่าเขาว่า

เรา เวลานี้ไม่ใช่เวลาหัวค่ำซึ่งใครเขาจะนิยมทำอะไรกันนอกจากนอน แต่ดึกเท่าดึกคนพื้นเมืองเขาไม่ใคร่นอนกันง่าย ๆ

จากฝั่งซ้ายของฝรั่งเศสโพ้น ได้ยินเสียงเป่าปี่และหมอลำ ฟังโหยหวนเป็นทำนอง "ล่องของ" ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากในแถบนี้*เสียงนก จักจั่น และจิ้งหรีดผสมกับความเย็นของอากาศดูมันวาบ ๆเข้าหัวใจไปทั้งนั้น พี่อย่าเข้าใจว่าฉันกลัว หรือแม้เพียงหวาด ฉันไม่มีอะไรจะเป็นเครื่องหวาดอีกแล้ว ชีวิตทุกระยะเต้นของหัวใจมันเสี่ยงภัยทั้งนั้น* ฉันพูดเปื่อย ๆ ไปมากแล้วบางทีจะทำให้พี่เบื่อ ไม่อยากอ่านจดหมายของฉันจนจบก็ได้จึงขอเล่าเรื่องที่สะกิดกระเทือนใจฉันวันนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งชีวิตอย่างหนึ่งว่า ฉันได้มาเห็น*น้ำเหือง* ชายแดนภาคเหนือของไทยเราแล้ว คนไทยที่ตายไปเสียเปล่า ๆ นั้นยากนักที่จะได้เห็น หรือบางคนแม้แต่ชื่อก็คงไม่เคยได้ยินด้วยซ้ำ

ฉันมาถึงที่นี่เวลา ๑๗ นาฬิกาเศษ จากอำเภอด่านซ้ายเลียบมาจนถึงปากน้ำหมัน ลำน้ำหมันอยู่ในเขตของไทย สองฟากลำน้ำเป็นภูเขาเทือกยาวกว่าพันเส้น เมื่อภูเขาทางซ้ายมือ (คือทิศตะวันตก) ขาดลง ตรงนั้นทีเดียวคือลำน้ำเหืองตัดมา ที่นี่ก็เป็นเขตแดนระหว่างไทยกับอินโดจีนของฝรั่งเศส ตรงปากน้ำหมันมีหมู่บ้านหนึ่งชื่อบ้านปากหมัน ห่างจาก ที่ว่าการอำเภอระยะทาง ๖๐๐ เศษ

มองไปฝั่งซ้ายแล้วใจก็สะท้อน ๆ ความรู้ทางประวัติศาสตร์ซึ่งฉันมีอยู่บ้างเล็กน้อย ก็มารวมกันเป็นเลือดความรักชาติ ซีกทางโน้นในสมัยก่อนคือตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ถอยหลังขึ้นไปเรียกว่า*แดนล้านช้าง* หรือแดน *ศรีสตนาคนหุต* ติดต่อกับแดนลานนา คือเชียงใหม่เดี๋ยวนี้ แดนล้านช้างมีเมืองหลวงคือหลวงพระบางและเวียงจันทร์ สมัยขุนรามคำแหงมหาราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จนถึงสมเด็จพระพุทธเลิศหล้ายังเป็นของไทยอยู่อย่างเด็ดขาดเจ้าเมืองที่ว่านั้นส่งดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง ในฐานะเป็นเมืองประเทศราชของไทย ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ก็รวนเรเรื่อยมา จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ ในแผ่นดินสม

เด็จพระปิยะมหาราช จึงตกไปเป็นของฝรั่งเศสโดยเด็ดขาดนับมาจนบัดนี้ ๓๒ ปี พอดีที่พี่น้องชาวไทยของเราไปเป็นข้าเขา มาบัดนี้ ไทยเราเป็นประเทศเอกราชแล้วทุกทาง พี่น้องฝั่งซ้ายโน้นอยากจะมารวมพี่รวมน้อง แต่ก็มาไม่ได้ *ที่มาไม่ได้ไม่ใช่น้ำเหืองกว้างลึกอะไรหนักหนา* หรือว่าจะอพยพก็กลัวอำนาจบารมีเขาก็ห้ามมิได้ แต่เป็นเพราะพี่น้องเราทางโน้นมีหลักฐาน นา ไร่ วัว ควาย ได้ทำมาหากินอยู่นานแล้วหลายชั่วคน จะมาก็ต้องโก่นสร้างกันใหม่อีก เอาเถอะถึงโก่นสร้างใหม่อีกก็ไม่กลัวแต่ไม่มีที่จะทำนาได้นี่สิสำคัญมาก เฉพาะที่ด่านซ้ายเองนาก็ไม่พอจะทำอยู่แล้ว ไร่ก็ไม่ดีเพราะพื้นที่เป็นที่สูง ๆ ต่ำ ๆ เป็นภูเขาซ้ำเป็นดินทรายเป็นส่วนมากอีกด้วย ทำได้ปีสองปีดินก็จืดหมดรสนี่แหละที่ทำให้พี่น้องของเราทางฝั่ง ซ้าย โน้น ต้องถูกบีบคั้นต่อไปอีกไม่รู้ว่าจะนานเท่าไร

เล่าเรื่องน้ำเหืองไม่ทันจบ คิดเรื่องอื่นได้ก่อนก็เขียนก่อน อันน้ำหมันเมื่อไหลลงร่วมน้ำเหืองแล้วน้ำเหืองไหลลง ร่วม แม่ น้ำ โขง ทาง ทิศ เหนือ หน้าฝนน้ำเหืองดูกว้างหน่อย แต่หน้าแล้งดูแคบนิดเดียว คนขว้างปาเก่ง ๆ ก็ปาพ้นฝั่งได้ ลึกก็ไม่มากบางแห่งเลิกผ้าข้ามก็ไม่เปียก บางแห่งก็เพียงเสมอหน้าอกเท่านั้น โคลนตมไม่มีพื้นน้ำเป็นกรวดทรายทั้งนั้นตลอดไป น้ำใสจืดสนิทเหมือนน้ำโขงเหมือนกัน

วันนี้ขอจบเพียงเท่านี้ เวลา ๓.๐๐ น. แล้ว

เคารพ

สุบงกช.

ฉบับที่ ๘ จดหมายถามข่าว (ผ่านคุณครูสุวาท เชื้อปรุง)

๓๑๘ หมู่ ๘ ซอยสุขสวัสดิ์ ๒๐ (โรจนสิน)

ถนนสุขสวัสดิ์ บางปะกอก

เขตราษบูรณะ

ก.ท. ๑๔

๔ ธันวาคม ๒๕๒๒

เรียนคุณครูที่เคารพ

ผมทราบข่าวอาจารย์ขุนสุบงกชศึกษากรว่าไม่สู้สบาย คุณครูไปเยี่ยมบ้างหรือเปล่าครับ หากคุณครูไปเยี่ยมอาการเป็นอย่างไร กรุณาจดหมายไปบอกให้ผมทราบด้วย

เมื่อผมมาราชสีมาครั้งทอดกฐินคุณครู ผมว่าจะไปเยี่ยมอาจารย์เหรียญ นิลเชษฐ์แต่เวลากระชั้น เลยไม่ได้ไป

หวังว่าคุณครูสบายดี

โดยความเคารพ

พ.ท. ทวี พาทีทิน

๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๒

เรียนคุณครูที่เคารพ

ป.บ. ลงวันที่ ๕ ธันวาคม ของคุณครู ผมได้รับด้วยความเศร้าสลดในมรณกรรมของอาจารย์ขุนสุบงกช ฯ ซึ่งผมเคารพท่านมาก ผมนิ่งอึ้งไม่พูดไม่จาอยู่เป็นนาน

หนังสือประวัติโรงเรียน ป.ป.ก. ที่พวกเราจัดพิมพ์ขึ้นนั้น ส่วนที่เกี่ยวกับหอวังสวนหลวงและพระประโทณได้จากอาจารย์ขุนสุบงกช ฯ ทั้งนั้น รูปถ่ายท่านก็ให้ ท่านมีบุญคุณต่อหนังสือเล่มนี้ใหญ่หลวงทีเดียว ขึ้นปีใหม่ ๒๕๒๓ ผมตั้งใจจะมารดน้ำอวยพรท่าน แต่ท่านจากไปเสียแล้ว

จะพระราชทานเพลิงเมื่อไร กรุณาบอกผมแต่เนิ่นๆ ด้วย จะได้แจ้งให้ทราบทั่ว ๆ กัน

โดยความเคารพ

พ.ท. ทวี พาทีทิน

ฉบับที่ ๕ ๓๑๘ หมู่ ๘ ซอยสุขสวัสดิ์ ๒๐ (โรจนสิน)

ถนนสุขสวัสดิ์ แขวงบางปะกอก เขตราษฎร์บูรณะ ก.ท. ๑๔

วันที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๒๓

เรียน คุณถาวร ที่นับถือ

จดหมายของคุณลงวันที่ ๘ มกราคม ๒๕๒๓ ผมได้รับแล้ว ผมตกใจหมดที่ทราบว่าคุณแม่ของคุณก็ล่วงลับไปอีกคนอย่างไม่รู้ตัว และเวลาไล่เรี่ยกันกับมรณะกรรมของอาจารย์ขุนสุบงกช ฯ ผมเข้าใจดีว่าครอบครัวญาติมิตร ของท่านที่ล่วงลับไปแล้วจะเศร้าโศกเพียงไร ที่มาสูญเสียผู้ที่ตนรักเคารพไปสองท่านในเวลาใกล้ ๆ กันเช่นนี้ โปรดทราบด้วยว่าเมื่ออ่านจดหมายแล้วผมเศร้าสลดด้วยเป็นอย่างยิ่งและได้บอกกันต่อ ๆ ไปแล้วตามบรรดาชาว ป.ป.ก. ที่เคยเป็นลูกศิษย์ หรือรู้จักอาจารย์ขุนสุบงกช ฯ มา

เมื่อคราวที่อาจารย์ขุนสุบงกช ฯ ถึงแก่กรรมนั้น พอผมทราบข่าวก็เศร้าเสียใจอย่างบอกไม่ถูก ท่านดีกับผมเหลือเกิน และมีบุญคุณต่อการทำหนังสือประวัติโรงเรียน ป.ป.ก. เป็นอย่างยิ่ง ท่านเป็นผู้ให้กำลังใจผมช่วยเหลือผมอย่างเต็มที่ แนะนำวิธีเขียนให้ผม กล่าวได้ว่าหนังสือนี้สำเร็จขึ้นก็เพราะอาจารย์ขุนสุบงกช ฯ นั่นเอง ผมได้ออกข่าวมรณะกรรมของท่านแจ้งไปยังบรรดาชาว ป.ป.ก. และผู้สั่งซื้อหนังสือประวัติโรงเรียน ป.ป.ก. ทั่วประเทศแล้วเมื่อ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๒๒ (ขอดูได้ที่คุณครูสุวาท เชื้อปรุง อาจารย์ไสว อดิสร, จรูญ เยี่ยมราษฎร์)

ตามที่คุณขอคัดสวนหลวงหรรษา พระประโทณฮาเฮไปลงในหนังสือที่ระลึกนั้น ผมขอเรียนว่าทั้งสองตอนนี้เป็นของอาจารย์ขุนสุบงกช ฯ คุณพ่อของคุณเอง ท่านเป็นคนเล่าผมเป็นเพียงจดตามคำบอกเล่าของท่านเท่านั้น

คุณเป็นทายาทที่มีสิทธิโดยชอบธรรมอยู่แล้ว ไม่ต้องขออนุญาตจากใครอีกคนอื่นเสียอีกที่จะต้องขออนุญาตจากคุณ ดังนั้นคุณดำเนินการได้ตามใจชอบเลย

กำหนดพระราชทานเพลิงศพอาจารย์ขุนสุบงกช ฯ และคุณแม่ของคุณนั้นคุณบอกไปในจดหมายว่า ตั้งศพวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๒๓ รุ่งขึ้นวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๒๓ เป็นวันพระราชทานเพลิงศพ แต่ไม่บอกไปว่าพระราชทานเพลิงที่วัดไหน เวลาเท่าไร กรุณาบอกไปใหม่ด้วยครับ ผมจะได้บอกต่อ ๆ กันไป

มีอะไรจะใช้ผมกรุณาบอกด้วย ผมและคณะศิษย์อาจารย์ขุนสุบงกช ฯ พร้อมที่จะรับใช้เสมอ.

โดยความนับถือ

พ.ท. ทวี

ฉบับที่ ๑๐

จดหมายจากอาจารย์วิศาล ศิวารัตน์
อดีตผู้อำนวยการวิทยาลัยครูมหาสารคาม
๑๗๑๙/๑ สะพานกุดนางใย มค.

๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓

เรียน คุณถาวร สุบงกช ที่รัก

ผมกลับจากกรุงเทพ ฯ พบจดหมายของคุณ ลงวันที่ ๒๕ เดือนก่อน แจ้งข่าวการตายของคุณแม่และการพระราชทานเพลิงคุณพ่อและคุณแม่พร้อมกัน ในวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๒๓ ณ เมรุวัดสะแกนั้น

ผมรู้สึกสลดใจอย่างยิ่ง ในมรณกรรมของคุณแม่ของคุณ ความจริงนั้นคุณพ่อคุณแม่ของคุณเป็นครอบครัวตัวอย่าง ท่านรักกันจริง ร่วมสร้างตัวมาด้วยกัน ร่วมเลี้ยงบุตรเติบใหญ่ แล้วท่านก็ชวนกันจากไป ด้วยอายุขัยแท้ ๆ แม้ไม่ตายพร้อมกันแต่ก็ห่างกันเดือนเดียวเท่านั้น

การที่คุณและญาติพร้อมใจกันจะพระราชทานเพลิงศพคุณพ่อพร้อมกับเผาคุณแม่วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๒๓ นั้น ชอบแล้ว ผมจะมาร่วมงานศพท่านได้ในวันเผา คือวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๒๓ จึงเรียนมาเพื่อทราบ

ด้วยความรักนับถือ

วิศาล ศิวารัตน์

ป.ล. ผมไม่ค่อยอยู่บ้าน ขึ้นล่อง ก.ท. บ่อย ๆ การที่บอกล่วงหน้านั้นชอบด้วยเหตุผลอย่างยิ่ง ผมเองก็จัดหลีกการรับมอบงานได้ล่วงหน้าอย่างไม่ต้องเลื่อนงานคนนั้น งดงานคนนี้

ปลายเดือนนี้ จนตลอดกลางเดือนหน้าก็ต้องไปค้าง ก.ท. เพื่องานญาติ พอว่างก็มางานศพคุณครูที่เคารพยิ่งของผมที่โคราชต่อ

วิศาล

ระเบียบการขอพระราชทานน้ำอาบศพ

ขอพระราชทานเพลิงศพ และ ขอพระราชทานหีบเพลิง

และ

ข้อแนะนำการปฏิบัติเกี่ยวกับการพระราชทานหีบเพลิง

ไปพระราชทานเพลิงเผาศพยังต่างจังหวัด

ระเบียบการขอพระราชทานน้ำอาบศพ ขอพระราชทานเพลิงศพ และขอพระราชทานหีบเพลิง

ผู้ที่ได้รับพระราชทานน้ำหลวง เพลิงหลวง และหีบเพลิง ต้องมีตำแหน่งชั้นและยศ ดังต่อไปนี้

๑. พระสงฆ์สมณศักดิ์ มีตำแหน่งชั้น "พระครูสัญญาบัตร" ขึ้นไป
๒. พระราชวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป
๓. ผู้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์
๔. รองเสวกตรีขึ้นไป
๕. รองอำมาตย์ตรีขึ้นไป
๖. ข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นตรีขึ้นไป
๗. ข้าราชการฝ่ายทหาร ตำรวจ ยศชั้นร้อยตรีขึ้นไป
๘. สมาชิกกองอาสารักษาดินแดนที่ได้รับพระราชทานยศ ตั้งแต่ ชั้น นาย-หมวดตรีขึ้นไป
๙. ผู้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตั้งแต่ "เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย" (บ.ม.) ขึ้นไป
๑๐. ผู้มีเกียรติที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ "จุลจอมเกล้า" ตั้งแต่ "ตติยานุจุลจอมเกล้า" (ต.อ.จ.) หรือ "จตุตถจุลจอมเกล้า" (จ.จ.) ขึ้นไป
๑๑. ผู้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เหรียญ "รัตนาภรณ์" รัชกาลปัจจุบัน
๑๒. พนักงานเทศบาลตรีขึ้นไป
๑๓. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ สมาชิกสภาจังหวัด สมาชิกสภาเทศบาล ถึงแก่กรรมในขณะดำรงตำแหน่ง

๑๔. รัฐมนตรี ถึงแก่กรรมในขณะดำรงตำแหน่ง
๑๕. ผู้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นกรณีพิเศษ

ผู้ที่ประสงค์จะขอรับพระราชทาน จะต้องดำเนินการดังนี้

(๑) ถ้าจะขอพระราชทานน้ำอาบศพ เจ้าภาพหรือทายาทศพ จะต้องจัดดอกไม้ธูปเทียนไปกราบถวายบังคมลาที่สำนักพระราชวัง ในพระบรมมหาราชวัง ตั้งแต่ เวลา ๘.๓๐ น. ถึง เวลา ๑๒.๐๐ น. พร้อมกับแสดงหลักฐานที่อยู่ในระเบียบการขอพระราชทานนี้ ต่อเจ้าหน้าที่ ส่วนพระสงฆ์สมณศักดิ์ไม่ต้องมีดอกไม้ธูปเทียน เป็นหน้าที่ของกรมการศาสนา แจ้งการมรณภาพ และขอพระราชทาน

ผู้ที่มีสิทธิ์ได้รับพระราชทานน้ำอาบศพ และเครื่องเกียรติยศประกอบศพทั้งโกศและหีบ ตั้งแต่เลขที่ ๑–๑๕ ถ้าอยู่นอกเขตจังหวัดพระนครและธนบุรี ไม่จัดไปพระราชทาน

(๒) ถ้าขอพระราชทานเพลิงเผาศพ เจ้าภาพหรือทายาทจะต้องทำหนังสือแล้วแจ้งไปยังกระทรวงเจ้าสังกัดของผู้ถึงแก่กรรม โดยระบุ

ก. ชื่อ ตำแหน่ง ชั้น ยศ ของผู้ถึงแก่กรรม

ข. ถึงแก่กรรมด้วยโรคอะไร ที่ไหน เมื่อใด

ค. ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อะไรบ้าง

ง. มีความประสงค์จะขอรับพระราชทานเครื่องเกียรติยศประกอบศพอย่างใดบ้าง?

จ. จะประกอบการฌาปนกิจศพที่วัดไหน? จังหวัดอะไร? วันและเวลาใด?

ผู้มีสิทธิ์ได้รับพระราชทานเพลิงเผาศพ ตั้งแต่เลขที่ ๑–๑๕ ถ้าจะประกอบฌาปนกิจนอกเขตจังหวัดพระนครและธนบุรี สำนักพระราชวังจะได้จัดเฉพาะแต่หีบเพลิงให้กระทรวงเจ้าสังกัดรับส่งไปพระราชทาน เจ้าภาพหรือทายาทจะต้องจัดพาหนะมารับ–ส่งเจ้าพนักงาน และจะต้องไปและกลับภายในวันเดียวกัน

ถ้าจะประกอบการฌาปนกิจในเขตจังหวัดพระนครและธนบุรี สำนักพระราชวังจะได้จัดเจ้าพนักงานเชิญเพลิงหลวง ไปพระราชทาน โดยรถยนต์หลวง

(๓) การขอพระราชทานเพลิงเผาศพนั้น จะต้องไม่ตรงกับวันเฉลิมพระชนม์พรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และวันเฉลิมฉลองศิริราชสมบัติ พระราชพิธีฉัตรมงคล

(๔) ผู้มีสิทธิ์ได้รับพระราชทานน้ำหลวง เพลิงหลวง และเครื่องเกียรติยศประกอบ ตั้งแต่ข้อ ๑ ถึง ๑๕ นั้น หากทำลายชีพตนเอง ไม่พระราชทานน้ำหลวง เพลิงหลวง และเครื่องเกียรติยศประกอบศพทั้งสิ้น

(๕) เครื่องประกอบเกียรติยศได้แก่ หีบ โกศ ฉัตรตั้ง นั้น ทางสำนักพระราชวังจะได้เชิญไปประกอบและแต่งตั้งไว้มีกำหนดเพียง ๗ วัน เมื่อพ้นไปแล้วเจ้าภาพหรือทายาทยังไม่กำหนดพระราชทานเพลิง ถ้าทางราชการมีความจำเป็น จะได้ถอนส่วนประกอบลองนอกของหีบ โกศ ไปใช้ราชการ

ข้อแนะนำการปฏิบัติเกี่ยวกับการพระราชทานหีบเพลิง ไปพระราชทานเพลิงเผาศพยังต่างจังหวัด

ตามระเบียบที่สำนักพระราชวังได้วางไว้ เมื่อกระทรวงเจ้าสังกัดหรือผู้ว่าราชการจังหวัด ได้มีหนังสือแจ้งมายังสำนักพระราชวัง เพื่อขอพระราชทานเพลิงเผาศพ หากศพนั้นอยู่ในเกณฑ์ที่จะได้รับพระราชทานเพลิง สำนักพระราชวังจะได้มีหนังสือแจ้งให้กระทรวงเจ้าสังกัด หรือผู้ว่าราชการจังหวัดแล้วแต่กรณีตามที่ขอมานั้น ส่งเจ้าหน้าที่ไปรับหีบเพลิงพระราชทานได้ที่แผนกพระราชพิธี สำนักงานเลขานุการ สำนักพระราชวัง เมื่อทางจังหวัดได้รับหีบเพลิงพระราชทานไปแล้ว ต้องปฏิบัติการตามลำดับขั้น–ตอน ดังนี้.–

๑. เชิญหีบเพลิงพระราชทานนั้น นำไปไว้ที่ศาลาว่าการจังหวัดหรืออำเภอแล้วแต่กรณี โดยตั้งไว้ในที่อันสมควรและมีพานรองรับหีบเพลิงพระราชทานนั้นด้วย

๒. ควรมีหนังสือแจ้งให้เจ้าภาพศพนั้น ๆ ทราบว่า ตามที่ขอพระราชทานเพลิงศพนั้น ได้โปรดเกล้า ฯ พระราชทานแล้ว

๓. เมื่อถึงกำหนดวัน เวลา ที่จะประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพทางจังหวัด หรืออำเภอจะต้องจัดเจ้าหน้าที่แต่งเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์ เชิญหีบเพลิงพระราชทานพร้อมด้วยพานรองรับ (หนึ่งหีบต่อหนึ่งคน) ไปยังเมรุที่จะประกอบพิธี (ก่อนที่จะเชิญไปตั้งบนเมรุนั้น ต้องยกศพขึ้นตั้งบนเมรุเรียบร้อยแล้ว) ตั้งพานหีบเพลิงพระราชทานนั้นไว้ทางด้านศีรษะศพ (บนที่ตั้งหีบเพลิงพระราชทานนั้น จะต้องมีผ้าปูให้เรียบร้อย และห้ามมิให้นำสิ่งหนึ่งสิ่งใดวางร่วมด้วยเป็นอันขาด) เมื่อวางหีบเพลิงพระราชทานเรียบร้อยแล้ว ผู้เชิญหีบเพลิงพระราชทาน คำนับหนึ่งครั้ง แล้วจึงลงจากเมรุ

๔. ขณะที่เชิญพานหีบเพลิงพระราชทานไปนั้น จะต้องระมัดระวังกิริยามารยาทเป็นไปโดยสำรวม ไม่พูดคุยกับผู้ใด ไม่ต้องทำความเคารพผู้ใด และต้องไม่เชิญหีบเพลิงพระราชทานตามหลังผู้อื่นใด

๕. เมื่อถึงกำหนดเวลาพระราชทานเพลิง ให้เจ้าภาพศพเชิญแขกผู้มีอาวุโสสูงสุดในที่นั้น ขึ้นไปประกอบพิธีพระราชทานเพลิง (หาก ณ ที่นั้นมีพระราชวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปให้เชิญพระราชวงศ์นั้น ทรงเป็นประธานในพิธี ห้ามมิให้นิมนต์พระภิกษุเป็นประธานประกอบพิธีเพราะจะเป็นเสมือนหนึ่งว่า พระมหากษัตริย์ทรงใช้ให้พระภิกษุปฏิบัติหน้าที่ดังข้าใต้เบื้องพระยุคลบาท)

๖. ในระยะเวลาก่อนเจ้าภาพจะเชิญผู้มีอาวุโสสูงสุดขึ้นไปปฏิบัติหน้าที่ตามข้อ ๕ นั้น ให้เจ้าหน้าที่ผู้เชิญหีบเพลิงพระราชทานขึ้นไปรออยู่บนเมรุก่อน เมื่อผู้เป็นประธานทอดผ้าไตรมหาบังสุกุลและพระภิกษุได้ชักผ้าบังสุกุลไปแล้ว ให้เจ้าหน้าที่ ที่เชิญหีบเพลิงพระราชทาน แก้ห่อหีบเพลิงพระราชทาน เปิดฝาหีบเพลิง แล้วเชิญไปมอบให้ประธาน

๗. ผู้เป็นประธาน ก่อนที่จะรับสิ่งของในหีบเพลิงพระราชทาน จะต้องหันหน้าไปทางทิศที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าหัวประทับ ถวายคำนับหนึ่งครั้ง แล้วจึงหยิบดอกไม้จันทน์ธูปเทียนที่อยู่ในหีบเพลิงพระราชทานนั้นแล้วจุดไฟด้วยไม้ขีดซึ่งมีอยู่ในหีบเพลิงนั้นแล้วนำมาจุดธูปเทียน ดอกไม้จันทน์ แล้วนำไปวางไว้ที่ใต้หีบศพ คำนับศพหนึ่งครั้ง แล้วหันหน้าไปทางทิศที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับ ถวายคำนับอีกครั้งหนึ่ง เป็นอันเสร็จพิธีพระราชทานเพลิงเผาศพ.

สำนักพระราชวัง

๒๕ มีนาคม ๒๕๑๗

งานเขียน

ของขุนสุบงกชศึกษาการ

เท่าที่รวบรวมได้

สารบาญ

คำประพันธ์ ของ ขุนสุบงกชศึกษากร

ที่มีผู้ขอร้องให้เขียน

เนื่องในโอกาสต่าง ๆ

วสันตดิลกฉันท์

(ขุนสุบงกชศึกษากร ประพันธ์เมื่อ ๓ ตุลาคม ๒๔๙๘ ในคราวรับเสด็จ

ในหลวง ร. ๙ ในนามชาวอีสาน)

ค้อมเคียมผคมยุคลบาท นรนาถภูบดี
อีกองค์บรมราชินี บี่ร่วมพระทัยสมาน ฯ
ตั้งแต่เถลิงถวัลยรัช ผิวนับก็นานกาล
ภาคสามประชาชนอีสาน บมิเคยประสบองค์ ฯ
ชมแต่พระฉายทิสลัก ษณะให้พะวงสง–
สัย,เสียงดำรัสวิทยุส่ง สุรศัพทคลับคล้าย ฯ
ได้เฝ้าประมุขหทยชื่น ชิวเฉาประเทาคลาย
ด้วยสมมนาภิรติหมาย สุขเปรมเขษมสันต์
ไท้แท้ตำแหน่งนรบดิน– ทรปิ่นประชานันต์
ส่องสอดตลอดนิยมขัณ– ฑสิมาเสด็จดล ฯ
แม้ถิ่นสถลทุรถยา พระอุสาหอดทน
ยากเหนื่อยฤเมื่อยวรสกน– ธมิท้อพระทัยถอย ฯ
สมเจตนราษฎรหวัง ตะละตั้งกมลคอย
เมฆตั้งก็หวังวรุณปรอย อุปมานฉันใด ฯ
ฉันนั้นพระองค์ประมุขชาติ และพระราชินีไทย
ปกแผ่นมหากรุณไป ลุตลอด ณ แดนดิน ฯ
สุดที่จะสรรสดุดิราช– กรณียเสร็จสิ้น
ใดไท้พระใฝ่ธุระเพราะจินต์ ก็เพราะรัฐและราษฎร์หลาย ฯ

เผยพจน์จรดสดุดิฉัน– ทประพันธพากย์ถวาย
จิตน้อมและค้อมกรชกาย อภิวาทประณามบุญฯ

สรวมสิ่งมหิทธิ์สกลภพ และตรีรัตนาทิคุณ
เบ่าบัดขจัดภยวิจุณ– ณปลาศไกลองค์ฯ

ใดราชพระนึกมลเจต– ะนสมมโนประสงค์
ทรงฉัตรและบำถพิดำรง สิริวัฒนานานฯ

ร่มเกล้ากระหม่อมผสกไท– ยะประชานิกรีสาน
พูนภัทรวัฒนและอาร– ะยะยิ่งภิโยเทอญฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้าประชากรภาคสาม

วสันตดิลกฉันท์ ๑๔ **นวมราชสดุดี**

ค้อมเคียมผคมยุคลบาท นรนาถภูปดิ
ทรงเดชะทรงคุณะและศรี สิริสรรพะมงคล ฯ
แม้ถิ่นสถลทุรถยา พระอุสาหะอดทน
ชลมารคประเวศจรวิหน ลุตลอด ณ ดอนดอย ฯ
เวียข่าวเสด็จนระก็หวัง ตะละตั้งกมลคอย
ไท้ถับประหนึ่งวรุณะปรอย อุระราษฎร์สราญครัน ฯ
ไท้แท้ตำแหน่งนรบดิน - ทระบิ่นประชานันต์
ส่องสอดตลอดนิคมะขัน - ฑสิมาเสด็จดล ฯ
บุญแล้วประชาชนะอุบั– ติ ณ รัชพระจุมพล
อุ่นเกล้ากระหม่อมนิกรชน บมิเว้นละชั้นวรรณ ฯ
เปรียบปรานธวัชจุฑณเกษ ฐตะคงดำรงขวัญ
ยงยืนสถิระจิระบรร - ลุทิพาและราตรี ฯ
อ้างอาทิอำรุง ณ วรศาสน์ และก็ทรงผนวช พี–
นิจสันติสุขะนรที่ คฤหัสถ์จะขวนขวาย ฯ
เผยพจน์จรดสดุดิฉัน- ทประพันธะพากย์ถวาย
จิตน้อมและค้อมกรชะกาย อภิวาทประณามบุญ ฯ
สรวมสิ่งมหิทธิ์สกลภพ และตริรัตนาทิคุณ
เบาบัดขจัดภยะวิจุณ- ณ ปลาศะไกลองค์ ฯ
ใดราชพระมีกมละเจ- ตนะสมมโนประสงค์
ทรงฉัตร์และบัถพิดำรง จิระวัฒนานาน ฯ
ร่มเกล้ากระหม่อมผสกไท - ยประชานิกรีสาน
พูนภัทระวัฒนะและอาร- ระยะยิ่งภิโยเทอญ ฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ
ข้าพระพุทธเจ้าสมาชิกพุทธสมาคม จังหวัดนครราชสีมา
(ขุนสุบงกชศึกษากร แต่งลงหนังสือของพุทธสมาคม เมื่อ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๐
มอบให้ คุณบี่ยะ เนนเลิศ รับไป)

คำผคมนี้ พบในหนังสือกถาสริตสาคร จึงนำมาลองใช้ดู

ขุนสุบงกชศึกษากรเขียนปรารภเรื่องเจ็บป่วย

คิดคิดอนาถโอ้ กายเรา
ปวงพยาธิ์คอยเล่นเอา รอบด้าน
จักนิทร์จักนอนเนา ไป่ศุข หน่อยเลย
อยู่อยู่กเสียวสร้าน อกโอ้โรคใด แปลกจริง
ขนพองสยองเกษทั้ง กายสั่น เทาแล
จุกเสียดหน้าอกตัน จิตร์ตื้น
เวียนศีรษะเรือนหัน เห็นผิด
คอกแห้งห่อนชื้น เหงื่อนั้นเต็มตัว
พิษไข้เป็นเช่นนี้ เคยเห็น บ้างฤๅ
ชีวะแทบจักระเด็น จากหร้าง
ได้รับแต่ลำเค็ญ บ่อยบ่อย
สรีระข้อยค่อนข้าง หมดเนื้อกระดูกสูง

(๓ บทนี้แต่งก่อนจับไข้ นัยว่าเป็นไข้มาเลเรีย เป็นอยู่ที่กระท่อม นครปฐม ปี ๒๔๖๒)

โคลงต้นบาทกุญชร

- การ ราชมอบให้แก่ หมื่นขุน ดื่นแล
หลวง พระพระยามวล มากจ้าน
อย่า วางต่างมุ่งจูน ตำแหน่ง ตนเทอญ
ขาด บ่วยลาขี้คร้าน ไม่ดี
- งาน ตัวครัวครอบทั้ง วงศ์วาร รอบแล
ราษฎร์ อื่นก็ใจปรี ดิไว้
อย่า หลบเมื่อพบภาร เราและ เขานา
เสีย พละมากน้อยให้ เร่งเสีย

(เขียนเมื่อ ตุลา ๖๗)

ฉุยฉายพราหมณ์

(แต่งให้ ร.ร. นฤมิตรวิทยา เมื่อ ๕ ก.พ. ๒๔๙๒ แสดงการอบรมศึกษาผู้ใหญ่)

ฉุยฉายเอย
งามจริตกรีดกาย รำร่ายน่าชม
เจ้างามหน้างามเนตร
ทั้งกรรณเกษก็สวยสม
งามแม้นแมนมาแปลง
ดูอ้องแอ้งเอวกลม
ใครเห็นไม่เว้นนิยม
ชมเจ้าฉุยฉายเอย ฯ

แม่ศรีเอย
แม่ศรีคมสัน
ยามนาดกรจรจรัล
ประไพพริ้มนิ่มนวล
คันฉ่องส่องซ้อม
เห็นงามละม่อมยียวน
แสนกระสันรัญจวน
เมื่อยามได้ยลเอย ฯ

ฉุยฉายเอย
กรายกรอ่อนกายเยื้องย้ายจรลี
ประณมนิ้วขึ้นสาธุสะ
ไหว้ท้าวสุรนารี
รำลึกคุณทุกเวลา
ทั้งทิวาราตรี
ความเจ็บไข้อย่ายายี
ให้สวัสดีเถิดเอย ฯ

แม่ศรีเอย
แม่ศรีสรวยสระ
ประณมนิ้วไหว้พระ
ก็ย่อมมีคนนิยม
ขอความเจริญ สวัสดี
จงได้มีแก่ผู้มาชม
เมื่อกลับบ้านสำราญอารมณ์
สุขเกษมเปรมปรีดิ์เอย

ขุนสุบงกชศึกษากร

เพลงนางนาค

(ขุนสุบงกชศึกษากรแต่งในนามตำรวจภาค ๓
ในโอกาสต้อนรับรองอธิบดีตำรวจอังกฤษ
เมื่อ ๒ ธ.ค. ๒๔๙๘)

ศรีศรี, สิทธิสิทธิ, สวัสดิ์ สวัสดิ์ พิพัฒน์ พิพัฒน์, พูน พูน จรูญศรี
ประจวบวารฤกษ์งามยามดี ได้ต้อนรับท่านผู้มีเกียรติเกริกไกร
จากวิรัชประเทศเจริญเรือง มลังมเลืองนามเด่นบริเทนใหญ่
ในโอกาสท่านประเวศน์ประเทศไทย แล้วแหละได้เยือนภาคสามตามจำนง
เหล่าเหล่าผู้พิทักษ์สันติราษฎร์รัฐ ร่วมใจจัดงานนี้มีประสงค์
ตอบสนองในความมีไมตรีธำรง และจำนงกล่าวกลอนอวยพรไชย

เขียนให้สมาคมนักเรียนเก่า ศ.ว.ก.
เดือน กรกฎาคม ๒๕๐๒

ข้าน้อยชลยินยินดี ศิษย์เก่าใหม่มี
เลือดน้ำเงินเหลืองเครื่องหมาย ฯ
มาร่วมประชุมมากมาย จากแหล่งแห่งหลาย
จากต่างอาชีพการงาน ฯ
ทราบข่าวสมาคมต้องการ ประสบพบพาน
เพื่อได้สังสรรค์สนทนา ฯ
ประชุมหารือปรึกษา การกิจนานา
ที่จะดำเนินจัดไป ฯ
การกิจสมาคมอย่างไร จักของดไว้
มิพร่ำรำพันพรรณนา ฯ
ข้าน้อยพลอยปลื้มปรีดา ขอความวัฒนา
จงได้ประสบสมใจ ฯ

ขุนสุบงกชศึกษากร

คำอวยพรเลี้ยงรับ-ส่งนายทหารชั้นผู้ใหญ่
กองทัพภาคที่ ๒ นครราชสีมา

๏ ข้าเจ้าขอกล่าวคำสัมโมทนีย์ ในคราวที่นายทหารท่านผู้ใหญ่
ทั้งที่ย้ายมาที่นี่และที่ไป ตำแหน่งใหม่ราชการพระผ่านภู
ปราบอมิตรภายนอกในให้พินาศ ให้เอกราชดำรงมั่นคงอยู่
คิดให้ไกลไทยทั้งชาติขาดพยูห์ ไทยจะอยู่เป็นไทยอย่างไรกัน
อันพฤกษาใบดกให้นกจับ น้ำสำหรับมัศยาเกษมสันต์
ทวยหาญหาญสี่เหล่าครองคอยป้องกัน ชนทุกชั้นจึงเริงรื่นแลชื่นบาน
ขอท่านจงอายุมั่นพรรณผ่องผุด สุขบริสุทธิ์อีกทั้งกำลังหาญ
สมบูรณ์ด้วยศิริปฏิภาณ พรดิลกหกประการดลท่านเทอญ

(๘ คำกลอน)

(ขุนสุบงกชศึกษากรแต่งเมื่อ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๐๕)

อวยพรต้อนรับแม่ทัพภาค ๒ กลับจากเมืองนอก

๏ ศรีศรี สิทธิ์สิทธิ์ สวัสดิ์สวัสดิ์
พิพัฒน์พิพัฒน์ เพิ่มพูน พิบูลผล
ประสบท่าน ที่พร้อมอยู่ ทุกผู้คน
เริงกมล คอยต้อนรับ แม่ทัพไทย
เราเป็นห่วง เมื่อท่านห่าง อยู่ต่างแดน
ยินดีแสน เห็นแม่ทัพ กลับมาได้
สำเร็จกิจ ของรัฐราช ของชาติไทย
ขออวยชัย จตุรพิธ พรภิยย์
ประสงค์ใด สมประสงค์ ตรงสิ่งนั้น
อายุพรรณ สุขพลเพิ่ม เฉลิมศรี
พร้อมลาภยศ สรรเสริญสุข และไมตรี
โชคทวี ลาภลอย พลอยเพิ่มพูน (๖ คำ)

(ขุนสุบงกชศึกษากร แต่งเมื่อ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๐๕)

อวยพรในงานฟุตบอลประเพณี

๑—๒—๓	สวัสดี	พี่น้องทั้งหลาย
ทั้งหญิงชาย	ที่มารวม	ร่วมสังสรรค์
ด้วยถือเป็น	ประเพณี	ดีคร้ามครัน
ซึ่งนับวัน	กระชับเหนียว	เกลียวไมตรี
พุทโธวาท	มีว่า	วิสาสะ
เป็นญาติประ	เสริฐทุกกาล	สถานที่
เมื่อขาดญาติ	เชื่อว่าขาด	สิ่งควรมี
ขาดไมตรี	เหมือนขาดยิ่ง	สิ่งทั้งปวง
ขอเดชะ	รัตนัต	ยาทิคุณ
แผ่พิบูล	สุขโสตถิ์	แสงโชติช่วง
ทุกเช้าค่ำ	เข้าประจำ	สิงในทรวง
มโนหน่วง	โรงเรียนสอง	ครองรักเอย (๖ คำกลอน)

รำเบิกโรง

ศรี ศรี	สิทธิ์สิทธิ์	สวัสดิ์สวัสดิ์
พิพัฒน์พิพัฒน์	เพิ่มพูน	เจริญผล
ดลแด่ผู้	ร่วมสนุก	ทุกทุกคน
ที่มายล	วิพิธ	ทัศนา
จ่ายทรัพย์เพื่อ	พยาบาล	การกุศล
ย่อมมีผล	ชาตินี้	และชาติหน้า
"อโรคยา	ปรมา	ลาภา"
พุทธพจน์	มีมา	ไว้ยืนยัน
สุขปัจจุบัน	นั้นคือ	โรคไม่มี
สุขชาติหน้า	สุขที่	ในสวรรค์
มีสมบัติ	พัสถาน	อเนกอนันต์
จงประสบ	ทั่วกัน	ทุกคนเอย (๖ คำกลอน)

(ขุนสุบงกชศึกษากรแต่งให้โรงเรียนศิริวิทยากรในการรำเบิกโรง งานโรงพยาบาลนครราชสีมา เมื่อ ๖ มกราคม ๒๕๐๕)

ขุนสุบงกชศึกษากร แต่งต้อนรับคณะครู – นักเรียน
โรงเรียนอุดรวิทยา เมื่อ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๐๕

ชาวคณะ ศ.ว.ก. ย่อโรงเรียน
โลกหมุนเวียน ประสบวัน เหมหรรษา
ได้ต้อนรับ อุดม วิทยา
ทั้งหญิงชาย ร่วมวา-- ระเดียวกัน
หนทางไกล ยาวเยิ่น เดินลำบาก
แต่ใจหาก จอตรักใคร่ ได้สังสรรค์
กระชับกาย วาจาจิต มิตรสัมพันธ์
ไม่มีใด กีดกั้น หรือกั้นกลาง
โบราณว่า ทรัพย์ทราม จนความคิด
เมื่อขาดมิตร เหมือนไร้ ไปทุกอย่าง
เชิญรื่นเริง เถิดหนา อย่าระคาง
มีหลายอย่าง จัดหา มาให้ดู
วาระนี้ ใกล้ดิถี ขึ้นปีใหม่
อวยพรให้ สิ่งประสงค์ จงมาสู่
ปราศจากทุกข์ ภัยโรค โศกศัตรู
มีแต่ผู้ สรรเสริญ เจริญพร (๘ คำ)

พรปีใหม่

พึงเทศน์บ่อย น้ำใจ ใฝ่ทางพระ
ให้พรอย่าง คนธรรมะ ประจำจิต
ขอจตุร พิธพรรณ อันโสภิต
ช่วยป้องปิด ผองภัย ให้ท่านเทอญฯ (๒ คำ)

พรปีใหม่

อายุษพรรณสุขะพลลุดลสุมณิม
นามแม้นผกาศรี พยอม ฯ
จุ่งเจริญโลกิยสุขและโลกุตรพร้อม
ตามลมฤทวนหอม นิรันดร์ ฯ

ตลุ่มโปง

๑—๒—๓	สวัสดี	พวกพี่น้อง
เชิญร้อง	เพลงอนามัย	ยึดให้มั่น
หมั่นขับร้อง	ให้สนุก	ทุกทุกวัน
ทุกทุกวัย	ทุกชาติชั้น	ทุกผู้คน
๑ อาบน้ำ	ชำระกาย	อย่าได้ขาด
ให้สะอาด	เอี่ยมอ่อง	วันสองหน
เครื่องแต่งกาย	อย่าให้มี	ธุลีปน
หมั่นซักล้าง	สร่างมล–	ทินละออง
๒ ปากฟัน	จงหมั่น	เอาใจใส่
ปากฟันให้	บริสุทธิ์	ผุดผ่อง
โรคฟัน	ไม่รังควาน	พานพ้อง
โรคเสียท้อง	จักห่าง	หายคลาย
ข้อที่ ๓	จงระวัง	ทางดื่มกิน
อย่าหมิ่น	ถลากถลำ	ทำมักง่าย
กินของดี	มีคุณ	แก่ร่างกาย
ของไม่ดี	ให้ร้าย	หลายประการ

ขุนสุบงกชศึกษากร

อำนวยพรผู้บังคับการเขต ๓ ย้ายไปรับราชการที่อื่น

ผู้ใดหนด ปิดทองผจง หลังองค์พระ
ยอมเสียสละ กายจิต คิดสร้างสรรค์
อำนวยสุข ลาภผล สู่ชนอนันต์
ก็ผู้นั้น คือตำรวจ ภูธรไทย
พ.ต.อ. จำรัส มังคลารัตน์
เป็นผู้จัด ฝึกอบรม บ่มนิสัย
สมเป็นผู้ พิทักษ์ราษฎร์ และชาติไทย
มุ่งก้าวไป สู่ทางสูง จรูงสราญ
เมื่อท่านย้าย ไปอยู่ห่าง ต่างฐานถิ่น
ใจจอดถวิล คนึงนิตย์ อธิษฐาน
ไตรรัตนา — นุภาพผล ดลบันดาล
ประสบสาน — ติโสตถิสุข ทุกวันคืนฯ(๖ คำกลอน)

ขุนสุบงกชศึกษากร

บทร้องในการประกวดร้องเพลง งานอนุกาชาด

พ.ศ. ๒๕๐๖

เมื่อมีเงินก็ย่อมมีเกียรติยศ ชื่อปรากฏติดปากชนมากหลาย
ไม่มีเงินก็ไร้เกียรติคนเกลียดอาย ชื่อก็หายไปจากวงสังคมคน
เห็นแต่งานเท่านั้นจะช่วยให้ มีเงินใช้มิตรสหายก็เกลื่อนกล่น
งานคือเงินจำใส่ในกมล ทุกทุกคนมีเงินเพราะมีงาน
ถึงเงินดีแต่กายนี้มีพยาธิ ย่อมจะขาดความสุขสนุกสนาน
ไม่มีโรคเหมือนมีลาภไม่มีประมาณ พุทโธวาทประทานไว้อย่างนี้
เหล่าอนุกาชาดมีมาดหมาย บำรุงกายและจิตงามตามวิถี
ชาติใดจะพัฒนาถ้าคนดี แน่ต้องมีผลเผล็ดเสร็จสมเอย

(๘ คำ)

ประกวดวันอนุกาชาด พ.ศ. ๒๕๐๖ ที่ ร.ร.สุรนารี

๑–๒–๓ สวัสดิ์ พี่น้องทั้งหลาย !
หนึ่งอาบน้ำชำระกายอย่าได้ขาด ให้สะอาดเอี่ยมอ่องวันสองหน
เครื่องแต่งกายอย่าให้มีธุลีปน หมั่นซักล้างสร่างมลทินละออง
สอง – ปากฟันจงหมั่นเอาใจใส่ ปากฟันให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง
โรคฟันไม่รังควานพานพ้อง โรคเสียท้องจักห่างหายคลาย
ข้อที่สาม – น้ำอาหารการดื่มกิน อย่าหมิ่นถลากถลำทำมักง่าย
กินของดีมีคุณแก่ร่างกาย สิ่งใดร้ายก็ไม่เขลารู้เท่าทัน
เป็นบทกลอนสอนไว้ว่าให้คล่อง คล้องจองจดจำแทนคำขวัญ
เมื่อสุขกายใจก็สุขทุกทุกวัน จำได้มั่นทั้งสามข้อบอกต่อเอย.

ขุนสุบงกชศึกษากร

ขับร้องหมู่-จีนรำพัด

ทินกร แจ่มกระจ่าง ในกลางวัน
แสงพระจันทร์ ส่องกลางคืน ดูชื่นฉ่ำ
พฤกษาชาติ ชูใบต้น ยามฝนพรำ
น่าจะสำ– ราญทั่ว หวยประชา
เหตุไฉน ใจลางคน หมองหม่นเศร้า
นั่นเพราะเขา แรงด้วยพิษ ริษยา
"โลโก ปัตถัมภิกา เมตตา"
พุทธพจน์ มีมา ไว้ยืนยัน
ว่าเมตตา อุปถัมภ์ ค้ำจุนโลก
ให้เสื่อมโศก สร่างทุกข์ สบสุขสันต์
อนุกาชาด อบรม บ่มคุณธรรม์
ยึดหลักมั่น เมตตาไว้ ในใจเอย (๖ คำ)
(ใช้ต๊อกแต๋งให้จังหวะ)

ขุนสุบงกชศึกษากร

ลาวเสี่ยงเทียน

วาระนี้เบิกฤกษ์อันบวร ศรีวิทยากรศึกษาสถาน
จะประกอบการกุศลกฐินทาน ตามเยี่ยงอย่างโบราณกาลก่อนมา
ผองข้าน้อยดีใจได้มีส่วน เพิ่มจำนวนเพิ่มสนุกปลุกหรรษา
ข้าน้อยวัย ทั้งด้อย น้อยวิชา ผิดที่ท่า ไม่ติดต่อ ขอไปที

ขออวยพร ศรีศรี สิทธิ์สวัสดิ์ พิพัฒน์พิพัฒน์พูนเพิ่มเฉลิมศรี
จงดลแด่ ผู้ใฝ่รัก สามัคคี มาชุมนุม ณ ที่นี้ พร้อมเพรียงกัน
ประสงค์ใด จงสม อารมณ์ถวิล ให้พูลภิญญ์ ทีฆายุ อยู่ยืนมั่น
มีพรรณผ่องงามเด่นดังเพ็ญจันทร์ สุขะพละอยู่นิรันดร์ยิ่ง ๆ เทอญฯ

(๘ คำกลอน)

ขุนสุบงกชศึกษากร

ขับร้องเดี่ยว เพลงมอญชมจันทร์

สวัสดีค่ะ

สวัสดี แจกความหมาย ได้หลายข้อ
นิยามย่อ พองาม สามสถาน
หนึ่งเผยพจน์ แรกประสบ ได้พบพาน
สองให้การ เดินทาง ห่างผองภัย
ข้อที่สาม ขยายตาม กว้างสักหน่อย
อนุกาชาด หน่วยย่อย จากหน่วยใหญ่
มุ่งอำนวย สวัสดิ์ ชนทั่วไป
ไม่เลือกวัย เลือกวรรณ ชั้นบุคคล
อาทิช่วย การปฐม พยาบาล
บริหาร ทารก ให้พูนผล
พยาบาล ผู้ป่วยไข้ กายทุพพล
ผู้ยากจน จ่ายทรัพย์เพื่อ ช่วยเจือจาน

นี่แหละคือ	สวัสดิ์	ที่หมายมุ่ง
ชาติจะรุ่ง	บ้านจะเรือง	เมืองจะสานต์
อนุกาชาด	คือหน่วย	ช่วยบันดาล
ให้พบการ	วัฒนา	ภาคหน้าเอยฯ (๘คำ)
		(ฉิ่งให้จังหวะ)

ขุนสุบงกชศึกษากร แต่งในโอกาสเปิดศาลาเทศบาล

(๑๕ ธ.ค. ๙๙)

(แขกสาหร่าย)

กาละนี้	เบิกฤกษ์	อุดมดี
ศุภวาร	ดิถี	มหาศาล
ประจวบครา	เปิดศาลา	เทศบาล
ประกอบภาระ	กิจเพื่อ	หวยประชาฯ

(สร้อย)

โอ้เจ้าดวงปทุมมาศคายสระศรี ฉ่ำชื่นรื่นฤดี สุขเกษมเปรมปรีดิ์ทุกเวลาฯ
แผ่กลีบขยายรับแสงจันทรา เย็นฉ่ำน้ำค้างพร่างพรมมา
เย็นชื่นอุราเสียจริงเอยฯ

(ล่องน่าน)

ผองแน่งเน้อ	เผื่อน้อยน้อย	ดรุณี
จิตแน่วหมาย	จำนงมี่	สมานฉันท์
จัดระเบียบ	จับระบำ	แจ้วจำนรรจ์
เริ่มจำเรียง	ร่ายจรัล	รื่นเริงใจ
ยินดีที่	ยลดลท่าน	เกียรติกำจร
แลสล้าง	ลิ่วสลอน	น้ำใจใส
เมิลพร้อมนั่ง	มาพรั่งหน้า	น่าดีใจ
เพื่อนี้ไซร้	เผื่อน้อยซร้อง	สนองพร

ประสงค์ใด	ประสมดัง	ใจหวังหมาย
ทุกข์โศกกรอ	ที่เสียดกราย	คลายเพิกถอน
ประสบสุข	ประเสริฐสันต์	มิสั่นคลอน
ปรากฏชื่อ	เปรื่องกะฉ่อน	ทั่วแดนเอยฯ

(๖ คำกลอน)

เพลงอวยพรเทศบาลฉลองโล่

(ขุนสุบงกชศึกษากร แต่งเมื่อ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๐๕)

ฟ้าจะงาม	เพราะสะอาง	กระจ่างแจ้ง
ด้วยโสมแสง	เรืองจำรัส	รัศมี
ป่างามได้	เพราะไม้	อุดมมี
ความประไพ	ใบขจี	ทุกเวลา
เมืองจะงาม	เพราะน้ำไหล	ไฟสว่าง
ถนนกว้าง	สะดวกดี	มีสง่า
ระเบียบจัด	เทศบาล	สะอ้านตา
ปวงประชา	พลอยเกษม	เปรมหทัย
บ้านเมืองมี	ศิวิไลซ์	ได้เช่นนี้
ก็เพราะมี	ผู้พิทักษ์	เฝ้าฝักใฝ่
ทั้งรัฐราษฎร์	ร่วมแรง	และร่วมใจ
จนถึงได้	รางวัลโล่	โชว์ความดี
ขอเดชรัต	–นตรัย	อันไพจิตร
สิ่งศักดิ์สิทธิ์	ทุกยุค	ทุกราศี
ประสิทธิ์ประสาท	ลาภผล	ดลความดี
แด่หน้าที่	เทศบาล	ทุกท่านเทอญฯ

(๘ คำ)

ปริศนาคำทาย

ขุนสุบงกชศึกษากร ประพันธ์

๑. (ภุชงคปยาตร์ฉันท์)

ประคองนางประกับแท่น ชะเนาะแน่นมิหน่วงเหนี่ยว
บุรุษสองอนงค์เดียว ณ ทางเปลี่ยวพนาดอนฯ
บุรุษสองยะยื้อแย่ง อนงค์แน่งอนาถนอน
สมัญญาพงางอน สำเหนียกนามประการใด ฯ

(เฉลย: คนเลื่อยไม้ตะเคียน–ไม้ท่อน)

๒. (อินทวงศ์ฉันท์)

อันกาลกำเนิดของ ดนุนี้มิแจ้งประจักษ์
กาลมรณ์สิแน่ตระหนัก ขณะใดผิว์ใครจะยล
ตูเนาณบ้านเรือน และสถิตกะผู้กะคน
ร่างใหญ่ ฤ เล็กจน ผิวเทียบสตางค์ก็มี
เชิญท่านแถลงนาม เอ๊ะอะไรประหลาดฉะนี้
ทายถูกท่านองธีร์ ชวเลิศประเสริฐแหละ เออฯ

(เฉลย: นาฬิกา ไม่บอกเวลาเกิด บอกแต่เวลาตาย)

๓. ก้นเป็น **ขน** มีกลิ่นสากสาก หนึ่งก้นเป็น **ดาก** ดูชอบกล
หนึ่งก้นเป็น **ถุง** หนึ่งก้น**ลามปาม** พึงดูเนื้อความไม่วายฉงน
หนึ่งก้นเป็น**เหลี่ยม**หนึ่งก้น**เบียกน้ำ** ตัวยอมบอบช้ำคงเหลือแต่ก้น
คำทายมิได้มีคำชั่ว สมเนื้อสมตัวมีเหตุมีผล
ขอเชิญทายทุกผู้ทุกคน อย่าได้ยอมจำนนเลยเอยฯ

(เฉลย: ก้นเป็นขน คือ กระเทียม
ก้นเป็นดาก คือ ตะบันตำหมาก
ก้นเป็นถุง คือ ย่าม
ก้นลามปาม คือ ขี้กลาก
ก้นเป็นเหลี่ยม คือ กะบุง
ก้นเบียกน้ำ คือ ก้นบุหรี่)

๔. ใช่เปรียบยกเปรียญตั้งแต่ครั้งไหน
เป็นเปรียญเถื่อนใครใครรู้ไปทั่ว
สังคมแพทย์รังเกียจทิ้งกลิ่นตัว
คิดให้ทั่วตัวฉันนั้นคือใคร

(เฉลย: มหาหิงค์)

๕. ช่างวิปริตคิดคิดก็น่าขัน
ลูกสมพาสแม่มันไม่เดียงสา
ลูกเที่ยวไปให้แม่เฝ้าทวารา
ทายซิว่าลูกอัปรีย์นี้อะไร

(เฉลย: ลูกกุญแจ)

๖. (บทนี้ดัดแปลงมาจากของเก่า ที่ถือว่าเป็นมาตรฐาน)
หนึ่งของสองโคกข้าง นูนโน
กลางแหว่งเป็นรูโหว่ เล่าไซร้
นอกดกราขนโข ในอร่อย
เสพย์บ่จืดพืชเกิดได้ ดังนี้นึกฉงน

(เฉลย: ลอนตาล หรือ จาวตาลก็เรียก)

๗. "ช้าง" ชมชื่นหื่นหรรษาถ้าตัดหาง
จะกลับบนเป็นล่างน่าใจหาย
เคยชมชื่นจะระบมตรมมิวาย
อภิปรายความข้อนี้เถอะคุณ

(เฉลย: ขมขื่น ตัดหาง ช.ช้าง เดิม "ชมชื่น")

๘. อยู่สูงได้เพราะอาศัยมีหีบอยู่
เขาเช็ดถูรองเท้าคราวหีบหาย
เส้นผมบังภูเขาลองเดาทาย
ถ้าทายถูกเป้าหมายมีรางวัล

(เฉลย: พระพรหม
พรมเช็ดเท้า)

๙. หนึ่งคอยเปิดทางให้รถไฟจร
หนึ่งเครื่องมือกรรมกรอันมีค่า
หนึ่งคือกายาพยพในตัวปลา
สมัญญาพ้องกันนี้อันใด

(เฉลย: หางปลา–สัญญาณให้รถไฟเข้า
หางปลาสำหรับขุดดิน
หางปลาจริง ๆ)

๑๐. เอ๊ะอะไรมีโขดตั้ง ตรงกลาง
โดยรอบเป็นลำราง ร่องน้ำ
ของกลมผ่าตามขวาง กดคร่อมโขดเฮย
หากกดบีบซ้ำซ้ำ อุทกล้นลำราง

(เฉลย : เครื่องบีบคั้นน้ำมะนาว)

๑๑. ปลาร้ายเรารู้หูค่าเลิศ
ข้าวชอบเกิดในซอกกระบอกไผ่
ทีฆชาติซ่อนอิทธิ์ฤทธิ์ไกร
นามพ้องกันเชิญไขวจีเทอญ

(เฉลย : ปลาฉลาม
ข้าวหลาม
งูหลาม)

๑๒. คิดกี่ขันเจ๊กเรียกฉันว่าเป็น "หมา"
ดูไร้ค่าจริงเจียวหนอพวกฉัน
คนทั้งรักทั้งชังก้ำกึ่งกัน
จงรำพันพจนาว่าคือใคร

(เฉลย : ตำรวจ คนจีนเรียกหมาต๋า)

๑๓. ไปไหนด่าแม่กันแทนพูดจา
มีเพื่อนอยู่ตามภูผาเวทย์มนต์ขลัง
ทั้งสองนี้นามใดเชิญไขพึง
ทายดังดังแหละได้คะแนนดี

(เฉลย : แพะ
เลียงผา)

๑๔. มีถ่ายถ่ายออกแล้ว ถ่ายทน
นี่แหละคือครูดี คบไว้
ไม่มีถ่ายสับสน ทนถ่าย
นี่ชั่วคบไว้ได้ ป่วยการ

(เฉลย–ครูที่ดีย่อมมีความรู้ที่จะถ่ายทอดและถ่ายทอด
ได้นานเพราะมีความรู้มาก
–ครูไม่ดีนั้นถ่ายทอดความรู้สับสนและจำใจถ่ายทอด)

๑๕. หน้าเหมือนกันสักเท่าใดใครพบปะ
เป็นลงคะแนนพร้อมยอมว่าต่าง
คนเกลียดฉันย่อมโง่มืดใจจืดจาง
ขาดสว่างนี่อะไรเชิญทายเอย

(เฉลย : หน้าต่าง)

๑๖. พระผู้วรกายแดงแสงเสริมศักดิ์
คชพักตร์แผกเพศมานุษา
อุทรพลุ้ยอุ้ยอ้ายยามยาตรา
จตุราวรกรดูงอนงาม
เป็นบุตรบุญธรรมองค์ศุลีคลา
ปราชญ์ยอยกย่องเรืองเรืองสนาม
กรประนมเกษก้มเกริ่นพระนาม
เชิญทายตามภูมิรู้ผู้นี้ใคร

(เฉลย : พระฆเณศ หรือ พิฆเณศ)

๑๗. ตัวฉันมีไม่ดีอยู่สองอย่าง
๑. ชอบขวางขัดคนเล่นเห็นขัน ๆ
๒. สิ่งจะได้แต่งกายงามพรายพรรณ
แต่ใจนั้นว่าขัดสนจนสิ้นดี
ฝรั่งแขกลาวเจ๊กเด็กผู้ใหญ่
ไม่เห็นใครโกรธเกลียดกล่าวเสียดสี
ขอวอนถามนามอะไรไฉนฉะนี้
เผยพจีอภิปรายทายดูเทอญ

(เฉลย : เข็มขัด)

๑๘. หนึ่งเป็นภาชนะตั้งขังสลิล
หนึ่งเป็นวงศ์เจ้าจีนสืบเชื้อสาย
หนึ่งปิดปกป้องกันอันตราย
ขอเชิญทายข้อคดีทั้งนี้เอย

(เฉลย : ถังน้ำ
พระเจ้าถัง
หน้าถัง)

๑๙. สีอยู่หน้าทายว่าเป็นต้นไม้
ดำรงไว้ซึ่งรสฝาดเฝื่อนชิวหา
สีอยู่หลังตั้งเป็นข้อเรื่องนินทา
นี้ทายว่ากระไรเชิญไขเอย

(เฉลย : สีเสียด
เสียดสี)

๒๐. อะไรหนอทั้งสามนามคล้องกัน
นามหนึ่งนั้นคล้ายหมากมีรสหวาน
นามหนึ่งเป็นอาวุธของนายพราน
หนึ่งประหารเด็กน้อยย่อยยับเอย

(เฉลย: มะซาง
ไม้ซาง
โรคซาง)

๒๑. (ภุชงคปยาตร์ฉันท์)

แมลงหนึ่งมิรู้ค่ำ สว่างอยู่ตลอดกาล
อุทกหนึ่งมิมีวาร กระทบพื้นพสุนทรา
วิหกหนึ่งผิวขังไว้ ก็หลุดได้นิราศคลา
ประหลาดนักอะไรหนา พินิจข้อคดีเทอญ

(เฉลย: แมลงวัน
น้ำค้าง
นกออก)

๒๒. (กลอน ๖)

บุรุษหนึ่งมักจักเห็น ณ วันจันทร์เด่นเพ็ญศรี
ชายเห็นเคลิ้มว่านารี ชมโฉมอิงมิเมากาม
สตรีชมว่าน่ารัก พิมพ์พักตร์ผ่องจบภพสาม
บุรุษนั้นมิอวยเออตาม ทายความรู้ผู้นี้ใคร

(เฉลย: พระจันทร์)

๒๓. ยามน้ำมากฉันลำบากเป็นหนักหนา
ฝูงมัจฉาผุดกินแทบสิ้นเผ่า
เมื่อยามแล้งน้ำแห้งโกรกโชคของเรา
ได้กินเหล่ามัจฉาแทนแก้แค้นมัน

ฉันเรี่ยวแรงยกของได้หลายเท่าตัว
ชนเกลียดกลัวพวกพ้องพี่ของฉัน
เพราะกัดต่อยคนเจ็บแปลบปวดแสบคัน
เชิญจำนรรจ์ทายชื่อคืออะไร

(เฉลย: มด)

นิทานเรื่องสองดรุณี

ขุนสุบงกชศึกษากร

ปางหลังยังมีหญิงสอง คนพี่แลน้อง พี่เฟืองน้องแฟงสมญา
อยู่กับบิดรมารดา ต่างมีความผา สุกจำเนียรกาลนานล้ำ
พ่อแม่ประกอบกสิกรรม เลี้ยงชีพเพื่อดำ รงไปข้างหน้าถาวร
เฟืองแฟงมีอนาทร ยามพ่อแม่จร ก็ไต่เต้าตามทุกที
ในวันปัณณรสี พ่อแม่ไม่มี ธุระจึงไม่ไปนา
พี่น้องดีใจหนักหนา เฟืองชวนแฟงว่า แน่น้องไปเที่ยวเถอะเรา
สองราจึงพากันเข้า ไปกราบแทบเท้า บิดามารดาทันใด
ว่าลูกขอลาชมไพร ท่านอนุญาตให้ สั่งว่าอย่ากลับให้ค่ำ
สองหญิงคำนับรับคำ ลงกะไดดำ เนินดุ่มดุ่มหย็อยค่อยไป
มิช้ามินานปานใด ถึงป่าหนึ่งใหญ่ มีหนองหน้าคีรี
เพลินชมพนมพฤกษี เหลืองเขียวขจี เป็นพุ่มแม้นฉัตรชัดผล
บ้างสูงเยี่ยมเทียมเวหน ประดู่กร่างปน มะม่วงมะปริงมะปราง
ยางยูงพลางพลองทองหลาง โมกโมงโกงกาง มะผ่อมะเฟืองมะไฟ
สำสัตว์จัตบาทในไพร สุนัขจอกไน เห็นคนก็กระเจิงเริงวาง
ละมั่งอีเก้งหมู่กวาง กะจงไต่ทาง ค่างบ่างชะนีหนีซอน
อนันต์สัญชาติวานร บ้างลี้บ้างหลอน เล็กคั่วหลิ่วตาน่าชัง
เฟืองจึงชี้แจงแฟงฟัง โลกเราลางครั้ง น่าเนานะน้องลองตรอง
ว่าพลางชวนกันย่างย่อง มิช้าถึงหนอง น้ำมีวารีดีใส
มีกอบัวหลวงใหญ่ใหญ่ สล้างชูใบ ดื่นดอกตูมแย้มกลีบคลาย
มวลหมู่ผึ้งภู่มากมาย หวู่หวู่กรูกราย เกลือกเคล้าเสาวคนธ์เรณู
เฟืองแฟงชะแง้แลดู เห็นเป็นหมู่หมู่ ปลาแขยงไล่แมลงเม่ามา
ริมเฉนียนเวียนวกถลา หวังจักยื้อคร่า แมลงเม่าเอาเป็นอาหาร
พอปลาเสือใหญ่ลนลาน ว่ายมาพบพาน แมลงเม่าเป่าน้ำฉับไว

เป่าเอาแมลงเม่าลงได้ ปลาแขยงเก้อไป มิได้แมลงเม่าดังปอง
พี่น้องหัวเราะดังก้อง ปลาแขยงเซ่อบ้อง ว่ายช้าวิชาไม่มี
ปลาเสือเมื่อมาก็ที หลังวิชาดี จึงได้แมลงเม่าไป
นั่งดูมินานทันใด มีพายุใหญ่ พัดมาแรงดังฮือฮือ
ฟ้าคะนองร้องเปรี้ยงบันลือ พิลึกกึกกือ ดังว่าพสุธาจะแพลง
เฟื่องจึงดึงมือน้องแฟง หนีเข้าไปแฝง ยังเชิงไผ่ที่เชิงเขา
แฟงกลัวตัวสั่นเทาเทา เฟื่องจึงโลมเล้า พายุอย่างนี้พรั่นใย
มิช้ามินานปานใด จักคลายหายไป เชื่อพี่เถิดนะน้องหนา
ยังไม่ถึงกึ่งนาฬิกา กลุ่มก้อนแห่งพา ยุนั้นก็จางห่างลง
ชวนกันเลาะลัดตัดตรง ในจิตจำนง หมายสู่ทางเก่าคราวมา
แฟงแลไปเห็นพฤกษา ที่เคยสาขา สูงใหญ่ครึ้มแลตระการ
คลื่นลมระดมพัดพาน หักยับแหลกลาญ มากมายก่ายกันมูนมอง
แลลอดปลอดโล่งโปร่งช่อง บ้างก็แร่งร่อง ค้างคาคร่อมอยู่กะตอ
แลเห็นพงหญ้าป่าอ้อ อยู่ดีทั้งกอ มิได้ลุ่ยแหลกแปลกไป
ถามพี่ด้วยความสงสัย นั่นเหล่าไม้ใหญ่ แข็งแรงไยแรงมิทาน
พงหญ้าป่าอ้อกอก้าน แอ้นอ้อนหย่อนยาน ฉันใดจึงดำรงคง
เฟื่องว่าอ้อน้องยังสง สัยอยู่น้อยจง ฟังพี่จะว่าให้ฟัง
ไม้ใหญ่แข็งแรงกำลัง เมื่อลมประดัง ทุ่มเหมิเทไปตาม
มิทนหักโค่นโครมคราม เพราะเฉาเบาความ มิสำนึกแรงตนน้อย
หญ้าอ้อกอกะจ้อยร่อย รู้ตนต่ำต้อย มิได้ดื้อดึงอย่างใด
รู้พายุมาทีไร ก็อ่อนเอนไป พายุเลยแล้วคืนดี
อย่าว่าแต่เหล่าพฤกษี ถึงตัวเรานี้ ก็เปรียบเทียบไม่ได้กัน
หากทำการใดใจดัน ดึงไปไม่หัน มาฟังผู้ใหญ่ชี้แจง
การนั้นย่อมอาจพลาดแพลง ดังต้นไม้แสดง ให้เห็นเป็นอุทาหรณ์
พลางกล่าวพลางเท้าก้าวจร ตะวันรอนรอน ก็ถึงที่อยู่พอดี
ตรงหาพ่อแม่ทันที แฟงเล่าเรื่องที่ ได้พบได้เห็นในไพร

แลพี่ชี้แจงอย่างไร แฟงแถลงไข ให้พึงถี่ถ้วนมิหลอ
ดีใจกระไรแม่พ่อ พูดแกมหัวร่อ แฟงนี้ไม่รู้อะไร
พี่เขาชี้แจงจาระไน จงจำเอาไว้ แล้วแลกระทำไปตาม
เฟื่องเขารู้เท่าถึงความ รู้ทั้งรูปนาม รู้เหตุรู้ผลนานา
รู้ดีรู้สิ่งชั่วช้า ต่อไปภายหน้า เฟื่องนี้เขาจะได้ดีฯ
เรื่องราวที่กล่าวมานี้ ของเก่าเขามี เด็กอ่านเป็นแบบแยบคาย
เรียกแบบเรียนเร็วเรียนง่าย ทั้งเจ้าทั้งนาย พลไพร่ได้เรียนกันมา
ครั้นกาลบัดนี้ตำรา หลายหลากนักหนา ท่วมทับของเก่าเฉาไป
อยากเตือนอนุชนรุ่นใหม่ รู้เค้าเอาไว้ ว่าของดีเก่าเขามีฯ

(พิมพ์ในหนังสือพิมพ์นักเรียน วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๔๖๘)

ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้สอนอยู่ที่โรงเรียนครูมูล (ใกล้วัดโพธิ์) ได้แต่งกลอน ใช้ทำนองช้างประสานงา สอนเด็กร้องกลอนว่าดังนี้

หมู่ภมรร่อนราเวลาเช้า
เข้าเกลือกเคล้าบุษบันอันหอมหวน
ได้เกสรน้ำหวานประมาณควร
แล้วรีบด่วนร่อนรามารังรวง

หามาได้ตัวละน้อยค่อยรวมส่วน
รวมจำนวนเข้าไว้จนใหญ่หลวง
เพราะความเพียรสามัคคีฤดีดวง
จึงลุล่วงผลเผล็ด เสร็จสมเอย

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๐๕ มีผู้นำกลอนนี้เข้าประกวดร้องเพลงในงานอนุกาชาดที่นครราชสีมา ปรากฏว่าได้รับรางวัลที่ ๑ กรรมการคงนึกว่าเขาแต่งเอง ผู้ส่งเข้าประกวดก็คงนึกว่าผู้แต่งคงลืมแล้ว ผู้แต่งก็ได้แต่พลอยดีใจไปด้วย ไม่มีลิขสิทธิ์อันใด

ร้องลำรามสูร

เกิดเป็นคน มีนาย ไม่ง่ายนัก ต้องรู้จัก หลบเป็นปีก หลีกเป็นหาง
นายไม่อยู่ เที่ยวมั่นป่อ ทำข้อกาง เห็นท่าทาง นายจะกลับ ค่อยจับงาน
รู้ประจบ สอพลอ รู้ยอนาย ถึงผิดร้าย ท่านก็คง คิดสงสาร
อันชาวเรา เอาคติ กสิการ หวังทำงาน เพื่อกษัตริย์ สาสน์ชาติไทย
ผิวแข็งขัน แต่ต่อหน้า ดั่งว่าแล้ว คงไม่แคล้ว หายนะ ปะจนได้
การประจบ สอพลอ อย่าพอใจ ใครพูดใกล้ หูเรา โดนเข่าเอยฯ

(๖ คำ)

กาพย์ห่อโคลง

(ว่าหยาบ ขอโทษผู้อ่าน)

โคลง
ควรจักสังเวชโอ้ อกตู อกเอย
นิทรนิ่งคำนึงดู ดั่งใบ้
มีปากประดุจรู ทวารหนัก
ถึงจักพูดไปได้ ประโยชน์น้อยห่อนพาน

กาพย์
มีโอษฐ์โอ้ประดุจตูด ผิวจะพูดก็บ่วยการ
มีแต่ประหารราญ อุรอัก ณ อกเอง

ลิขิตพอแต่แก้ ใจเปลี่ยว ใจนา
ลิขิตอยู่คนเดียว พล่ามเพ้อ
บาทบทบ่กินเกลียว พร่องวากย์
บาทบทมีเพ้อเจ้อ เนื่องด้วย เยาว์ภูมิ

ขุนสุบงกชศึกษากร

(เขียนไว้ประมาณปี ๒๔๖๒)

บทความของขุนสุบงกชศึกษากร

- เงิน
- วิธีตั้งนามตามยัญชัย
- การศึกษาอย่างเก่า
- ประวัติการศึกษาของเมืองนครราชสีมา
- ผิดครู (แต่งมอบให้ ดร. นิเชต สุนทรพิทักษ์ และ ดร. ประพาศน์ พฤทธิประภา)
- หลักช้างเผือก (แต่งลงในหนังสือ วัฒนธรรมไทย เมื่อ ๒๕๒๐ ของวิทยาลัยครูนครราชสีมา)
- ฉากละคร

"เงิน"

(ขุนสุบงกชศึกษากร เขียนลงในหนังสือศิริสาส์น)

จะเขียนบทความเรื่องเงินนี้เป็นเรื่องเขียนให้น่าอ่านได้ยาก เมื่อนึกถึงเงินแล้วสมาธิไม่ใคร่เกิดจึงเขียนไปโดยไม่มีสมาธิ เรื่องก็แวะเวียนไปตามใจของมัน ถ้าจะเอาเพียงพอเข้าใจกัน ไม่ถือเป็นหลักสำคัญอะไรก็พอจะเขียนไปได้

"เงิน" เมื่อว่าโดยพยัญชนะเป็นอักษรตัวหางแถวในวรรค กะ ว่าโดยอรรถ "เงิน" กินความถึงวัตถุชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย เป็นเครื่องวัดราคาการซื้อการขายแลกเปลี่ยน และถ้าว่าโดยนัยแล้ว "เงิน" ย่อมกินความถึงสมบัติพัสถานทั้งหลายแหล่บนผิวโลก ดูเหมือนจะเนรมิตเอาได้ด้วยเงิน เงินเป็นแก้วสารพัดนึกชนบางกลุ่มยอมยกให้เป็นพระเจ้าไปเลย เรียกว่าพระเจ้าเงินตรา คำจำกัดความตอนอารัมภบทนี้ตั้งใจจะให้เป็นคำนิยามแต่มันกลายเป็นคำนิยายไป ก็ขอให้คิดเสียว่าต้นเหง้าเค้ามูลมันเป็นอย่างนี้ ต้นเค้ามันก็ดูหลวม ๆ อยู่แล้ว โคลงเคลงอยู่เสมอ คือเงิน

ว่าโดยเป็นพยัญชนะในวรรค (หรือพรรค) ก็เป็นตัวท้ายปลายแถวอยู่แล้ว ตัว ง ฟังแต่เสียงก็บอกอยู่แล้วว่าไม่ตรง มันงอ ๆ ลองเปิดพจนานุกรมดูยิ่งอัศจรรย์ขึ้นอีก หาคำดีจากอักษร ง ยาก จะได้พบคำว่า งก ง่วง งอน ง่อนแง่น เงือก แง่ โง่ ง่าน งนงง เง้างอด งุ่มง่าม เป็นต้น มีคำพอใช้ได้อยู่ ๒ คำคือ งามกับเงินเท่านั้น แต่ว่ามันก็ดีแค่ดูรูป, ฟังเสียง เมื่อเกี่ยวข้องกับมันเข้าก็มีพิษขึ้นมาทันทีทั้งงานทั้งเงิน ในที่นี้จะพูดแต่เรื่องเงินเท่านั้น ถ้าพูดทั้งสองอย่างความมันจะยาวแล้วก็ไม่ได้ความ หรือจะลองรวมคำดูว่าเงินงามก็เย็นหูดีแต่ก็เพียงรับฟังเท่านั้นเป็นส่วนมาก

เปิดพจนานุกรมอีกเล่มหนึ่งที่ยกแม่ศัพท์ขึ้นก่อน ก็จะพบว่าเงิน, ภาษานคร (แขกโบราณ) เขาเรียกว่า โกส รชฎ รชต รูปี รูปิย สุชณ สุชญุ หิรญญ เขมรว่า ปรัก แขกชวาว่า แมร ที่เรียกว่างึน เง็น เงือน สิน เหรียญ เหรัญ ไหรญ อีกก็มี แต่เป็นภาษาโบราณและภาษากวี พวกกวีเมื่อต้องการคำคล้องก็แผลงเอา พวกไม่ใช่กวีก็คงเรียกเงินเฉยๆ บางทีเพลินไปเรียกมาตรามันเข้าก็มี เช่นตัวอย่างว่า "ขอให้ฉันบาทซี" บาทตัวเป็นนี้มาตรา แต่ก็รู้กันว่าเงินนั่นเองแล้วแต่กาละเทศะ เพราะบาทแปลไปอย่างอื่นก็มีจะขอบาท–เงิน อย่าให้เขาแปลเป็นบาท–เท้า จะผิดความประสงค์ไป

เงินนี้จะว่าดีก็แสนดีอะไรก็ไม่ปาน ถึงบทมันดื้อขึ้นมา อะไรก็ไม่เลวเท่า มันฆ่าคนอย่างเลือดเย็นโดยเหตุที่มันมีคนรักและทิ้งคน (ทำเป็น) ชังนี้เอง จึงมีคำกล่าวเป็นหลายนัย ทั้งคนโบราณและคนปัจจุบันมีทัศนะต่าง ๆ กัน ดังจะยกมาให้ดูดังต่อไปนี้

ทรัพย์นี้บ่ไกล ใครปัญญาไว หาได้บ่นาน (ประถม ก. ๓) (ทรัพย์คือ ธนทรัพย์–เงินนั่นเอง)

ยิ่งมียิ่งพูน ยิ่งจนยิ่งเจียน (คำพังเพยชาวตลาด) แข็งเหล็กเอาเงินง้าง อ่อนได้ดังประสงค์ (โคลงวชิรญาณ–๓ บาทแรกจำไม่ได้) ไม่มีอะไรจะให้ความลำบากยากแค้นยิ่งกว่าเงินเพราะจะหาก็ลำบาก จะเก็บก็ลำบาก จะใช้ก็ลำบาก ทั้งเมื่อหายก็ลำบาก (นิติโศลกของชาวฮินดู)

มีสลึงพึงบรรจบให้ครบบาท อย่าให้ขาดที่ของต้องประสงค์
เมื่อมีน้อยใช้น้อยค่อยบรรจง ถ้าจ่ายลงให้มากจะยากนาน

(สุภาษิตสอนหญิง--ของสุนทรภู่)

เมื่อมีเงินถือว่ามีเกียรติยศ ชื่อปรากฏติดปากชนมากหลาย
ไม่มีเงินดูไร้เกียรติคนเกลียดตาย ชื่อก็หายไปจากวงสังคมคน

(คิดแต่งเอาเองจากความสังเกต)

ไร้สิ่งสินแล้วอัน บัญญา
อีกญาติวงศ์พงศา บ่ใกล้
คนรักย่อมโรยรา รสรัก กันแฮ
พบแทบทางทำใบ้ เบี่ยงหน้าเมินหนี

(โลกนิติ)

"การแต่งหนังสือทำเงินให้ข้าพเจ้ามากมาย ยิ่งในยามที่เป็นไม้ใกล้ฝั่งเช่นนี้ ข้าพเจ้ายิ่งตระหนักว่าเงินคืออายตนะที่ ๖ ปราศจากมัน อายตนะทั้ง ๕ จะสมบูรณ์ไปได้อย่างไร"

นี่เป็นคำของซัมเมอร์ เซ็ทมอม นักประพันธ์อังกฤษ (จดจากเกียรติศักดิ์ ๑๐ มี.ค. ๙๙)

เมื่อมีเงินมีทอง เขาก็นับเป็นน้องเป็นพี่
ครั้นยามขัดสนเงินทอง มองหาพี่น้องหามีไม่

(เพลงโคราช–นัยว่าของตาหรี่)

คนมีทรัพย์ แม้เป็นผู้ฆ่าพราหมณ์ยังไม่วายเป็นที่นับถือ ผู้ไร้ทรัพย์ต่อให้มีวงศ์สกุลเท่าเทียบพระจันทร์ก็ย่อมถูกสบประมาท (หิโตปเทศภาคคบมิตร)

"ตมฺปิ ทุติยํ มจฺจุ ทวารํ "เออความจนนี่หนอ คือปากทางตัวรองของมัจจุราชนั่นเอง"

(จนเงินอีกนั่นแหละ)

มีเงินให้ท่านกู้ ไปมา
ศิลปศาสตร์ฤาศึกษา เล่าไว้
มีเมียอยู่เคหา ไกลย่าน
สามลักษณะนี้ใกล้ แกล่แม้นไป่มี (โลกนิติ)

คำว่าแกล่ใกล้ หรือใกล้แกล่ แปลความอย่างเดียวกัน ในที่นี้ "ใกล้แกล่แม้นไป่มี" เอาความว่า "มีก็เหมือนไม่มี" ขอโทษ ถ้ารู้อยู่แล้วจะไม่อ่านคำอธิบายตอนเชิงอรรถนี้ก็ได้

พิษร้อนในโลกนี้ มีสาม
พิษหอกดาบเพลิงลาม ลวกไหม้
ร้อนจริงก็มียาม หยุดหย่อน เย็นนา
ร้อนสิ่งเดียวร้อนไร้ ยิ่งร้อนฤาวาย (โลกนิติ)

"ร้อนไร้" หมายความว่าร้อนเพราะจนเงิน ร้อนพรรค์นี้ไม่มีเวลาเย็นจริง ๆ ถูกต้องแล้ว

เจ้านายใช้ชุบเลี้ยง คนขาม
มีทรัพย์เมียมิ่งงาม ง่ายได้
บ่าวไพร่พรั่งพรูตาม ไหลหลั่ง นานา
สมบัติบุญส่งให้ แปลกหน้าตาเดิม (โลกนิติ)

มีเงินมีทองนั้นพูดได้ มีไม้มีไหล้ปลูกเรือนงาม
(มหาชาดก อยู่ในกัณฑ์ชูชก)

เป็นคนคลาดเหย้าอย่า เปล่ากาย
เงินสลึงติดชาย ขอดไว้
เคหาอย่าศูนย์วาย ขาวเปลือก มีนา
เฉินฉุกขุกจักได้ ผ่อนเลี้ยงอาตมา (โลกนิติ)

เท่าที่พอจะหามาเป็นตัวอย่างได้นี้ ก็ดูจะพอแล้วในทัศนะต่าง ๆ กันทั้งดีและไม่ดี เป็นท่านองเปิดสัมนาโดยกว้างขวาง จึงขอสรุปลงว่าไม่ว่าสิ่งใดเมื่อรู้จักใช้ รู้จักประมาณแล้วดีทั้งนั้น ดีทั้งทางคดีโลก คดีธรรม เงินก็อยู่ในกฎนี้ เขาจึงใช้คำว่าปัจจัย คือเครื่องอาศัย เงินเป็นเครื่องอาศัยอย่างดีในหมู่ชาวเมือง แต่ชาวป่าเขาไม่เห็นความจำเป็น ชาวป่าเขาเห็นว่าเงิน กินไม่ได้

ขอกล่าวเป็นบทส่งท้ายอีกสักหน่อยเพื่อให้ดูงดงาม เหมือน ภู่ ห้อย พวงมาลัย ท่านอาจารย์มหาปิ่น มุทุกันต์บอกว่า เงินไม่ได้อยากอยู่กับเราเลย บางรายมาช่วยธุระเราพอเสร็จมันก็ไป บางรายไม่ทันขึ้นบ้านพอเห็นเจ๊กข้าวสารมามันก็เกาะรถเจ๊กข้าวสารไปแล้ว ส่วนที่ยอมขึ้นบ้านก็ไม่ใช่มันสมัครรักใคร่จะอยู่กับเราจริงจังมันเตรียมสวัสดี (กู๊ดบาย) ไว้ก่อนแล้วทั้งนั้น ส่วน

อาจารย์สมัค บุราวาศท่านว่าเป็นกลาง ๆ ว่า ของทุกอย่างมันมีทั้งดูดทั้งดีด ในทุก ๆ อย่างที่ว่านั้นเงินนี่แหละมันดูดเก่ง ดีดก็เก่งอีกด้วยถ้าธาตุเงินไปอัดมากอยู่ที่ใคร คน ๆ นั้นจะถูกดูดอยู่กับที่ ไปไหนไม่ใคร่ไหวแล้วก็คนๆ นั้นจะดูดคนอื่นเข้าไปหา ทำนองแม่เหล็กดูดเหล็ก แล้วเหล็กนั้นดูดต่อไปอีกทีหนึ่ง เมื่อเงินหมดแรงดูดมันก็ดีด ดีดไปทีละคนสองคนจนหมด คู่ผัวเมียรักกันมากนั้น ที่แท้เงินมันดูด คำของสองอาจารย์นี้ผู้เขียนเก็บมาแต่ใจความส่วนพลความนั้นว่าไปเอง ความจึงไม่ละเอียดเท่าสำนวนเดิม

พระพุทธเจ้าทรงเห็นความไม่แน่นอน โยกโคลงของเงิน ทั้งเห็นว่ามันร้อน จึงห้ามบรรพชิตในพุทธศาสนา ห้ามแตะต้องเงินโดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ แต่ไม่ได้ห้ามฆราวาสอย่างเรา ๆ ซ้ำส่งเสริมการหาเงินไว้ให้ด้วยว่าให้หมั่นหาในทางที่ชอบธรรม ให้รู้จักเก็บ เพื่อนที่มาช่วยใช้เงินก็ให้คบคนดี ๆ การครองชีวิตก็อย่าให้สูงให้ต่ำ ดูให้สมฐานะกาละเทศะ พระองค์ยังแถมส่งท้ายให้ด้วยความสุขหรือสวรรค์ไว้โดยนัยว่าเพราะมีทรัพย์ก็มีสุข จ่ายทรัพย์ก็เป็นสุข ไม่มีหนี้สินก็เป็นสุข ประกอบการงานอย่า "เซ็งลี้" จึงจะเป็นสุข สมบูรณ์ สา–ธุ !

— จบ —

วิธีตั้งนามตามยัญชัย

(ขุนสุบงกชศึกษากร เขียนลงในหนังสือศิริสาส์น)

สิทธิการิยะ ท่านให้กำหนดเอานิมิตในขณะปฏิสนธิ หรือนิมิตในยามประสูติเป็นอุดมโชคแล้วจึงเลือกเอาอักษรยัญชัยในช่องวันเกิดผสมกัน ตั้งเป็นนามมหาสิทธิโชค โดยเลือกเอาวรรคเดช และ ศรี เป็นเกณฑ์ทั้งตัวกล้ำ สะกด การันต์ และยัญชนะประกอบอื่น ๆ เมื่อได้ไม่พอความประสงค์จึงไปเลือกวรรคบริวาร, มนตรี, อุสาหะ อายุ และมูลเป็นลำดับไป แต่อย่าให้อักษรในวรรคกาลกิณีปนอยู่ด้วย

การคำนวณวันเกิดตามยัญชัยนี้ให้กำหนดเอาทางจันทรคติ ไม่นับนาฬิกาทางสุริยคติคือนับเอาแต่เวลารุ่งสางเป็นวันใหม่ ผู้ที่ไม่ใคร่เอาใจใส่เรื่องตำรานี้อาจสงสัยในคำบัญญัติในตำรา จึงขออธิบายสักเล็กน้อยถึงความหมาย

หมาย	**บริวาร**	เพื่อให้มีบริวารมาก
	อายุ	เพื่อเป็นผู้มีอายุยืนนาน
	เดช	เพื่อเป็นผู้มีอำนาจ
	ศรี	เพื่อเป็นผู้มีศรีมงคล
	มูละ	เพื่อเป็นผู้มีหลักฐานมั่นคง
	อุสาหะ	เพื่อเป็นผู้มีความเพียร
	มนตรี	เพื่อเป็นผู้มีความฉลาด
	กาลกิณี	หมายถึงความเสนียด จัญไร ความขัดข้อง

เมื่อเข้าใจเช่นนี้แล้ว เวลาตั้งชื่อก็อย่าให้อักษรในวรรคกาลกิณีปนอยู่ด้วยที่มีเครื่องหมายขีด–ระหว่างอักษรนั้น เช่น ก ถึง ง หรือ ศ ถึง ฬ อักษรระหว่างนั้นมีตัวอะไรอยู่บ้างก็ย่อมจะมีค่าเท่ากันตำรานี้เป็นที่นิยมชมชื่นของชนชั้นสูง เขาใช้ตั้งนาม นามสกุล ราชทินนาม บรรดาศักดิ์ พาหนะ และถาวรวัตถุ หรือสมบัติต่าง ๆ ทั่วไป

ขออธิบายเพิ่มเติมอีกสักเล็กน้อย เช่นเด็กชายเกิดวันอาทิตย์ ก็จะต้องใช้อักษรในช่องเดชขึ้นหน้านาม อักษรวรรคนี้มี จ. ฉ. ช. ซ. ฌ. ญ. สมมุติว่าเลือกได้คำว่า "จรัล" จะแยกดูได้ดังนี้

จ เท่ากับ เดช
ร เท่ากับ มนตรี
ั เท่ากับ บริวาร
ล เท่ากับ มนตรี

ดูในความหมายคงได้ความว่า ด.ช.จรัล มีอำนาจ มีบริวารบ่าวไพร่ และฉลาดมากดังนี้เป็นต้น ถ้าเป็นเด็กหญิงเกิดวันจันทร์ ก็จะต้องใช้อักษรในช่อง **ศรี** ขึ้นหน้านาม อักษรในวรรคนี้ ด. ต. ถ. ท. ธ. น. สมมุติว่าเลือกได้คำว่า "ดรุณี" จะแยกดูได้ดังนี้

ด เท่ากับ ศรี
ร เท่ากับ อุสาหะ
ุ เท่ากับ กาลกิณี
ณ เท่ากับ เดช
ี เท่ากับกาลกิณี

เมื่อเป็นเช่นนี้ถึงจะฟังเพราะก็ใช้ไม่ได้เพราะมีความหมายว่า เด็กหญิงดรุณี สวยงามขยันดี มีสง่าแต่เป็นกาลกิณี

ยัญชัยแห่งไสยเวทมหาภารต

วันเกิด	บริวาร	อายุ	เดช	ศรี	มูละ	อุสาหะ	มนตรี	กาลกิณี
อาทิตย์	สระ	ก—ง	จ—ญ	ฎ—ณ	ด—น	บ—ม	ย—ว	ศ—ฬ
จันทร์	ก—ง	จ—ญ	ฎ—ณ	ด—น	บ—ม	ย—ว	ศ—ฬ	สระ
อังคาร	จ—ญ	ฎ—ณ	ด—น	บ—ม	ย—ว	ศ—ฬ	สระ	ก—ง
พุธ	ฎ—ณ	ด—น	บ—ม	ย—ว	ศ—ฬ	สระ	ก—ง	จ—ญ
พฤหัสบดี	บ—ม	ย—ว	ศ—ฬ	สระ	ก—ง	จ—ญ	ฎ—ณ	ด—น
ศุกร์	ศ—ฬ	สระ	ก—ง	จ—ญ	ฎ—ณ	ด—น	บ—ม	ย—ว
เสาร์	ด—น	บ—ม	ย—ว	ศ—ฬ	สระ	ก—ง	จ—ญ	ฎ—ณ

สวัสดิมงคลจะมีแก่ท่านผู้ได้นามพ้นเหล่ากาลกิณี แบบนี้เป็นของ "สลิล ศิริพารย์" ท่านเจ้าของไม่สงวนลิขสิทธิ์ จึงขอคัดลอกมาไว้ด้วยความเคารพ

ฉะนั้นเด็กหญิงที่เกิดวันจันทร์ จะต้องหลีกสระมีรูปทั้งหมด แต่สระลดรูปไม่ห้าม เช่น ตรอง ทองบรอนซ์ นวลอนงค์ นวลหง เป็นต้น "นวลหง" (เนื้อสีนวลงาม) แยกดูจะได้ดังนี้

น เท่ากับ ศรี

ว เท่ากับ อุสาหะ

ล เท่ากับ อุสาหะ

ห เท่ากับ มนตรี

ง เท่ากับ บริวาร

เมื่อแยกดูไม่มีกาลกิณีปน และความหมายดีดังนี้ก็นับว่าใช้ได้

ตามที่ยกมาให้ดูนี้เข้าใจว่าผู้อ่านจะเข้าใจได้ง่าย, อาจตั้งชื่อให้ลูกหลานได้เพราะ ๆ และเป็นมงคลแก่ผู้ให้และผู้รับ ในสมัยที่บ้านเมืองไทยกำลังฟื้นฟูวัฒนธรรมอยู่นี้ในด้านการตั้งชื่อ ชื่อสัตว์กับชื่อคนให้แยกกันได้ก็จะดีสำหรับคนก็แยกเพศได้โดยอักขรวิธีหรือโดยความหมาย เช่น ชายชื่อสุนทร หญิงเปลี่ยนเป็นสุนทรี ชายชื่ออมร หญิงเปลี่ยนเป็นอมรา อย่างนี้เรียกว่าโดยอักขรวิธี ชายชื่อองอาจ, ชาญชัย หญิงชื่อ ลมุล ละไม อย่างนี้เรียกว่าแยกโดยความหมาย ผู้หวังความเจริญไม่ควรละเลยขาดความเอาใจใส่

ตำราตั้งชื่อนี้ได้พบอีก 4 แห่ง คือของท่านมหาคล้อย ทรงบัณฑิตย์ ป. 6 ในปฏิทิน 100 ปี. ของพระโพธิ วงศาจารย์ (นาควิโร สังข์ทอง) ในหนังสือที่ระลึกในงานฉลองวัดสุปัฏนาราม พ.ศ. 2479 ของพระมหาเกษม เวียงสีมา ในหนังสือบรรณสาระ พิมพ์เมื่อพ.ศ. 2491 กับของท่านมหาจันทร์ ไพจิตร ในหนังสือประมวลพิธีมงคลของไทย พิมพ์ เมื่อ พ.ศ. 2493 ขอผู้สนใจจงเลือกหาอ่านดูเทอญ ฯ

การศึกษาอย่างเก่า

ขุนสุบงกชศึกษากร

คนรุ่นก่อน รุ่นคุณปู่คุณตา เมื่อได้ฟังคนเกิดรุ่นหลังรุ่นคุณหนูสนทนาปราศรัยกัน ฟังก็ไม่รู้เรื่องว่าคุยเรื่องอะไรกัน ฝ่ายคุณหนูฟังคุณปู่คุณตาคุยกันเรื่องวิทยาการเช่น สอบได้ประโยค ๑ ประโยค ๒ เป็นต้น คุณหนูก็ไม่เอาใจใส่เพราะไม่รู้เรื่อง ถ้าเขียนรูปศึกษาพฤกษ์พิจารณาดูทั้งเก่าทั้งใหม่ก็อยู่ในต้นเดียวกันนั่นเอง เนื่องจากการศึกษาวิวัฒนาการมาไกล บางคนอาจลืมเสียจึงขอเขียนไว้ให้ดูเป็นการเปรียบเทียบดังต่อไปนี้

เด็กเริ่มเรียนเรียกว่า**ชั้นมูล** พออ่านออกเขียนได้ก็เข้าเรียนชั้นประถม ชั้นประถมมี ๔ ชั้น วิชาที่เรียนก็มีวิชาหนังสือและเลข หนังสือที่ใช้เรียนมีแบบเรียนเร็ว เล่ม ๑ เล่ม ๒ แบบเรียนเร็วเล่ม ๓ หนังสืออ่านรามเกียรติ์ตอนท้าวมาลีวราชว่าความ

ครูจะออกข้อสอบเอง ตรวจเอง นี่จัดเป็นชั้นมูลฐาน

เมื่อเห็นว่านักเรียนมีความรู้พอเลื่อนได้ก็ขึ้นเรียนชั้นประโยค ในชั้นที่เรียกว่าประโยคนี้ จะต้องเรียนอย่างยิ่งยวดกวดขันจริง ๆ จึงจะสอบได้ หลักสูตรนี้มีวิชาเรียน ๘ อย่าง คือ

๑. ลายมือหวัดแกมบรรจง

๒. เขียนหนังสือใช้ตัว วางวรรคตอนถูกต้องตามใจความไม่ต้องดูแบบ

๓. ตรวจทานหนังสือที่ผิด คัดจากลายมือหวัด

๔. คัดสำเนาความและย่อใจความ

๕. แต่งกระทู้ความร้อยแก้ว

๖. แต่งจดหมาย

๗. วิชาเลข

๘. วิชาบัญชี

หนังสือที่ใช้ในประโยคคือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิติกร อักษรประโยค สังโยคภิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และพิศาลการันต์

สถานที่ศึกษาอยู่ที่พระตำหนักสวนกุหลาบ ต่อมาเปลี่ยนเป็นโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยกรุงเทพฯ ข้อสอบเป็นข้อสอบหลวง เมื่อเรียนจบประ–โยค ๒ ก็ได้ชื่อว่าจบการศึกษาสามัญ อาจเป็นเสมียน หรือ รับราชการได้แล้วตั้งหน้าตั้งตาหาความดีในราชการต่อไป

ประวัติการศึกษาของเมืองนครราชสีมา

ขุนสุบงกชศึกษากร

การศึกษาของนครราชสีมา เมื่อก่อน พ.ศ. ๒๔๔๙ (ร.ศ. ๑๒๕) วัดเป็นผู้จัดการเรียน ในสมัยนั้นมีพระเป็นครู เปิดสอนกุลบุตรที่วัดพระนารายณ์มหาราช (วัดกลาง)

ต่อมาเมื่อรัฐบาลเข้ามาจัดการศึกษาคือเมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงธรรมการในสมัยนั้น ได้วางแผนการศึกษาให้แก่มณฑลนครราชสีมามีพระยาราชสีมาจารย์ (กวย กนิษฐานนท์) มาเป็นธรรมการมณฑล เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ วัดกลาง จึงเป็นโรงเรียนประจำมณฑลโดยปริยาย เพราะทั้งมณฑลมีอยู่แห่งเดียวเท่านี้ ใช้หอไตรเป็นที่เรียน ที่สอน ต่อมามีนักเรียนมากขึ้นจึงแยกไปสอนที่วิหาร

เจ้าคุณสุริยราชวราภัย (ศิริ วิเศษโกสิน) ท่านเล่าว่า "ในพ.ศ. ๒๔๕๑ มณฑลนครราชสีมาทั้งมณฑล มีโรงเรียนคือที่วัดกลาง แห่งเดียว (วัดพระนารายณ์มหาราช) มีนักเรียน ๓๑ คน มีครู ๒ คน นายพุกเป็นครูใหญ่นายเขียวเป็นครูรอง" แต่ความจริงมีพระช่วยสอนด้วย ไม่มีเงินเดือนหรือนิตยภัตอย่างใด

ราว พ.ศ. ๒๔๕๕ นายพุก ครูใหญ่ถึงแก่กรรมก็ประจวบเวลาที่ทางมณฑลต้องจัดระเบียบการศึกษาให้สอดคล้องกับทางภาคกลาง มณฑลได้ส่งนายสุข อาสนะนันทน์ มาเป็นครูใหญ่ โรงเรียนวัดกลางมีนักเรียนมากขึ้น มีฐานะเป็นโรงเรียนรัฐบาล ครูใหญ่ครูรอง (ต่อมาเรียกครูน้อย) มีตำแหน่งเงินเดือนและอัตราแน่นอน ขณะนั้นมีครู ๕ คน รวมทั้งครูใหญ่ด้วย ครูน้อยคือ

๑. นายเขียว เอ็นดู

๒. นายพลอย ไทยบูรพา

๓. นายเหลือบ ชำนาญกิจ

๔. นายโพธิ์ ธัญญขันธ์

เมื่อนายสุข อาสนะนันทน์ (ต่อมาเป็น ร.อ.อ. ขุนกัลยาณเวทย์) มาเป็นครูใหญ่ได้วางระเบียบงานทั้งฝ่ายธุรการและวิชาการ มีทะเบียนนักเรียน บัญชีเรียกชื่อ สมุดลงเวลาทำการของครู จัดหลักสูตรประมวลการสอน เป็นต้น นักเรียนที่เคยเรียนรวม ๆ กันก็จัดเข้าชั้นประถม มัธยม ตามความรู้ความสามารถ แต่เดิมก็จัดชั้นไว้เหมือนกันคือชั้นเตรียม แล้วเลื่อนขึ้นชั้นประถมมีอยู่ ๔ ชั้น คือประถม ๑ ถึงประถม ๔ แต่เนื่องจากมีนักเรียนน้อย เปลืองครูจึงมักรวมชั้นบ่อย ๆ

ตามบันทึกของ อ.ท. พระยาราชสีมาจารย์ กล่าวเพียงย่อ ๆ ว่า ภายหลังศาลากลาง (บริเวณ ร.ร. ศิริวิทยากรในปัจจุบัน) ชำรุดทรุดโทรมลง ทางราชการจึงสร้างศาลากลางขึ้นใหม่ (ณ บริเวณหน้าวัดสุทธจินดา) ศาลากลางหลังเก่าจึงว่างลง โรงเรียนซึ่งเปิดทำการสอนในวัดกลาง จึงขยับขยายมาแทนที่ศาลากลาง และเรียกชื่อนั้นว่า**โรงเรียนตัวอย่าง** ต่อมาโรงเรียนตัวอย่างได้เปลี่ยนชื่อใหม่อีกเป็น**โรงเรียนประจำมณฑลนครราชสีมา**

สถานที่ตั้งโรงเรียนประจำมณฑล เป็นที่ราชพัสดุ เมื่อโรงเรียนย้ายออกจากวัดกลางแล้ว เจ้าอาวาสคือพระครูสีหราชจารมนี ก็ยังคงเป็นผู้อุปการะอยู่

จากโรงเรียนประจำมณฑลนี้ต่อมาแยกออกไปเป็นโรงเรียนวัดสามัคคี โรงเรียนสุขานารี โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย โรงเรียนสุรนารี โรงเรียนฝึกหัดครูมูลกสิกรรม และโยกย้ายไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาแต่ละอย่าง

ผิดครู

ขุนสุบงกชศึกษากร

ข้อเขียนนี้เอาเป็นทำนองเล่าสู่กันฟัง จะให้เป็นแก่นสารเห็นจะเป็นไม่ได้ ได้ยินได้เห็นมาอย่างไรก็ว่าไปอย่างนั้น จำได้บ้างลืมไปบ้างเป็นธรรมดาของคนชราแล้ว ผิดถูกอย่างไรต้องขออภัยไว้เสียก่อน ไม่อภัยกันคราวนี้จะรอไปอภัยกันคราวไหน

อันคำว่าครู ถ้าจะแปลก็ต้องแปลจากคำง่ายไปหาคำยาก ใครก็รู้อยู่ทั้งเมือง อย่าแปลเสียดีกว่า ครูย่อมมีอยู่ทุกแขนงวิชา ทางพระพุทธศาสนายกความสำคัญของครูว่ามีความสำคัญเป็นที่สองรองจากพ่อแม่ นี่หมายถึงครูที่เป็นตน ที่เป็นรูปธรรม ครูที่เป็นนามธรรมมองไม่เห็นยังมีอีก เป็นคนแต่ตายไปนานแล้วบ้าง เป็นฤาษีชีไพรบ้าง เป็นเทวดาบ้าง หรือที่ตัวเป็นคนแต่เศียรเป็นช้างก็มี ครูเหล่านี้เราไม่เห็นตัว แต่เราถือว่ามีพระเดชและพระคุณคอยตามสั่งตามสอนคอยปกปักรักษาลูกศิษย์อยู่ ก็มีบางคนที่ไม่อิ่มใจอิ่มตาอยากเห็นรูปร่างท่านให้ถนัด ก็สร้างจินตนาการขึ้นก่อนว่ารูปร่างน่าจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ก็ทำรูปแทนขึ้น เขียนเอาบ้าง ปั้นเอาบ้าง แกะสลักเอาบ้าง หล่อเอาบ้าง แล้วแต่แรงศรัทธาและทุนทรัพย์ เป็นดิน เป็นสัมฤทธิ์ เป็นเงิน เป็นทองแม้เป็นถึงแก้วที่หายากเช่นมรกตก็มี เรียกว่าวิชาจิตรกรรมและปฏิมากรรม แล้วก็คนอีกนั่นแหละตีราคาตามวัสดุที่สร้าง ตามอายุ ตามสมัย ตามความเคารพที่มีต่อผู้สร้าง พูดไปเท่าไรก็ไม่จบ ทีนี้ว่าถึงชื่อกันตาม ๆ กัน อาชีวกโกมารภัจจ์เป็นครูของหมอ พระวิศณุกรรมเป็นครูช่างและดนตรีปี่พาทย์ พระพิฆเณศเป็นครูพวกกวี พระปัญจสีขรเป็นครูตะโพน พระศรีลมเฉื่อยเป็นครูปี่ พระศรีสนั่นเป็นครูกลอง พระฤาษีภรตเป็นครูพ่อนรำเป็นต้น แต่ว่าครูทั้งหมดนี้เมื่อเข้ามาอยู่ในหมู่ศิษย์ที่เป็นชาวไทยชาวพุทธ ซึ่งถือพระพุทธเจ้าเป็นบรมครู ครูเหล่านี้จึงอยู่อันดับที่สองรองจากพระพุทธเจ้า เมื่อเราได้ยินเพลงสาธุการพึงรู้ว่านั่นเคารพพระพุทธเจ้า จบเพลงสาธุการขึ้นเพลง

ตระ นั่นคือเคารพครูปี่พาทย์ คำว่ายกครู ขึ้นครู ครอบครู ไม้ครู ผิดครู ก็มีบัญญัติขึ้นเพื่อเข้าใจกันในหมู่คณะ ในที่นี้จะขอเล่าเรื่องผิดครูพอเลา ๆแต่ไม่ถึงเสียใจความ

ดังได้กล่าวแล้วว่าครูต่าง ๆ มีทั้งพระเดชและพระคุณ พระเดชคือดุร้าย หรืออำนวยความขัดข้อง พระคุณคือมีเมตตากรุณาคอยอำนวยโชคชัย ให้ความสะดวกสบาย ยกเว้นพระพุทธเจ้าที่มีแต่พระคุณ คือพระมหากรุณาธิคุณ มีแต่อำนวยผลดีแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์

เรื่องผิดครูนี้ผมจำได้ติดหูติดตา แม้เป็นเวลาสามสิบปีเศษก็ยังไม่ลืม ที่นครราชสีมานี่เอง เรื่องมีว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ เดือนอะไรจำไม่ได้แต่อยู่ในปลายฤดูฝน คุณกระจาย สิงหเสนี (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวิบูล) ได้รวบรวมมิตรสหาย หญิงบ้างชายบ้าง แต่ต่างอาชีพกันเป็นคณะแสดงละครร้อง เรื่อง "เสียสละ" ผมเป็นผู้ประพันธ์บท บทร้องบางตอนเอาของ"พรานบูรพ์" มาทั้งดุ้นซ้อมไปเขียนไปจนเป็นละคร ๔ ฉาก ตัวละครที่พอจำได้อยู่ก็มีท่านขุนคงฤทธิ์ศึกษากร เป็นพ่อนางเอก คุณวิบูล รับเป็นพระเอกเสียเอง นางเอกเลือกได้จากบุตรีนายทหาร คุณบุญ ภักดีรัตน์ เป็นตัวตลก คุณครูถม บูรณศิริ กำกับลูกคู่ในโรง ตัวอื่น ๆ นอกจากที่กล่าวแล้ว เลือกจากนายทหารและบุตรภรรยานายทหาร เวลาซ้อม ซ้อมที่สโมสรร่วมเริงชัยเวลาแสดงมาแสดงที่โรงหนังคุณพระบูรคามฯ บัดนี้รื้อหมดแล้ว แตรวงนักเรียนโหมโรงอยู่หน้าโรง ส่วนภายในโรงใช้พิณพาทย์เครื่องคู่ คนดูก็นับว่ามากอยู่แต่ไม่ถึงยัดเยียด การแสดงฉาก ๑ ฉาก ๒ เป็นไปด้วยดี คนดูก็รู้สึกว่าจะพอใจ เพราะได้ยินเสียงหัวเราะตอนที่ขบขัน และเงียบสงบตอนที่เป็นบทโศก ฉาก ๓ ก็ยังดีอยู่เขาจะนึกอยากโชว์ฝีมือหรืออะไรก็ไม่เข้าใจ ก่อนจะเปิดแสดงฉาก ๔ ให้นางเอกออกรำสีนวลเป็นการสลับฉาก ลืมเล่าไปว่าการแสดงคราวนั้นไม่ได้ซ้อมใหญ่ ลงมือแสดงจริงทีเดียว จึงไม่รู้ว่าจะมีบกพร่องตอนไหนบ้าง จะได้คิดแก้ไขเสียแต่เนิ่นๆ การรำก็นับว่ารำได้สวยงาม แต่ดูจะรู้สึกกังวลอะไรอยู่บ้าง เห็นชำเลืองดูผู้กำกบที่ฉากหลืบอยู่เสมอ ครั้นจวนจะจบบทหูแว่วได้

ยินว่า "*ลาครูๆ*" เท่านั้นเองก็หน้ามืด เพราะไม่รู้จะลาครูไหนด้วย ก่อนรำไม่ได้ไหว้ครูตะโพน ครูรำก็ยืนอยู่ข้างหลืบนั่นเอง คนกำกับม่านเห็นท่าไม่ดีก็รีบรูดม่านเมื่อเห็นว่านางเอกที่รำอยู่ล้มพับลง ช่วยกันหามเข้าโรงช่วยกันทำปฐมพยาบาลแต่ไม่ทุเลากลายเป็นลมชักหมดสติ ทีนี้จะทำอย่างไร ตัวนางเอกป่วยกระทันหันแสดงต่อไปไม่ได้ ละครอยู่อีกฉากเดียวเป็นฉากสำคัญเสียด้วย พูดอย่างทุกวันนี้ก็เรียกขั้นไคลแม็กซ์ เอะอะกันอยู่พักหนึ่งก็พอดีคุณครูถม บูรณศิริ รับเป็นตัวแสดงแทนนางเอกต่อไป เวลานั้นท่านยังไม่อ้วน มีความงดงามไม่น้อยเลยทุกคนที่อยู่ในโรงโล่งอกไป ฝ่ายโฆษกต้องแหวกม่านออกมาประกาศว่า นางเอกป่วยกระทันหัน ต้องขอเปลี่ยนตัว เท่านั้นเองปฏิกิริยาจากคนดูก็ปรากฏขึ้น โดยการทะยอยออกจากโรงจนบางตาเต็มที แต่ละครก็แสดงไปจนจบเรื่อง เป็นการจบอย่างละเหี่ยเพลียแรงทั้งผู้แสดงและผู้ดู นึกถึงโลกนี้ที่ว่าความเจ็บป่วยนั้นมีความเห็นไม่ตรงกัน แพทย์ว่าเป็นไข้เป็นลม โหรว่ามีเคราะห์ แม่มดว่าผีเข้าสิง พระว่ากรรม ใครก็ว่าของใครแน่ทั้งนั้น แต่ในกรณีนี้ผู้อยู่ในวงการแสดงและหมอพิณพาทย์ลงความเห็นว่า "*ผิดครู*" ผมผู้เล่าก็เห็นว่าผิดครูจึงยกมาเป็นตัวอย่าง เพื่อให้เข้าเรื่องกันกับข้อเขียนนี้ ผมเองก็ถือมากเรื่องครู ใครจะว่าครึว่าเชยก็ยอม เรื่องผิดครูนั้นมีผู้เล่ากันมาว่าวิกลวิกาลไปต่าง ๆ ถ้าจะสันนิษฐานก็คงจะเป็นเพราะเมื่อขาดเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ ก็ทำให้ขาดสมาธิ ไม่ไว้ใจตนเอง เกิดความกังวล แล้วทำอะไรผิด ๆ พลาด ๆ ฉะนั้นการระวังอย่าให้ผิดครูนั่นแหละจึงจะดี

ที่เล่ามานี้มิได้ยกตนว่าเป็นผู้รู้ หรือว่าเจตนาจะให้เป็นการเสียหายแก่ฝ่ายใด ได้ผ่านประสบการณ์มาอย่างไรก็เล่าไปอย่างนั้น แต่ผมเชื่อมั่นเสียแล้วว่าผู้ไม่มีคารวะในครูบาอาจารย์ ที่เป็นปูชนียบุคคลก็ดี หรือเป็นเพียงปฏิมารูปแทนก็ดี จะหาความเจริญมิได้เลย ขอจบเพียงเท่านี้

(เขียนให้ ดร. นิเชต สุนทรพิทักษ์ และ

ดร. ประพาศน์ พฤทธิประภา)

หลักช้างเผือก

ขุนสุบงกชศึกษากร

"มาครั้งสมัยเมื่อกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ในรัชกาลที่ ๑ ทรงจัดการปกครองหัวเมืองทางแผ่นดินสูงริมแม่น้ำโขงเป็นประเทศราช ๓ เมือง คือเมืองเวียงจันทน์ ๑ เมืองนครพนม ๑ เมืองนครจำปาศักดิ์ ๑ ให้เมืองนครราชสีมาปกครองเมืองเขมรป่าดงและหัวเมืองดอน มิได้ขึ้นต่อประเทศราชทั้ง ๓ นั้น และกำกับเมืองประเทศราชเหล่านี้ด้วย เห็นจะยกเมืองนครราชสีมาเป็นเมืองเอกในตอนนี้ จึงปรากฏว่าผู้สำเร็จราชการเมืองมียศเป็นเจ้าพระยา อนึ่งในรัชกาลที่ ๑ นั้น เกิดช้างเผือกพังคล้องได้ในแขวงเมืองภูเขียวอันเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมา ๒ ช้าง ขึ้นระวางเป็น **พระอินทร์ไอยราช้าง ๑ พระเทพกุญชรช้าง** ๑ เสาซึ่งผูกช้างเผือกเมื่อส่งเข้ามาถึงเมืองนครราชสีมา ยังรักษาไว้ปรากฏอยู่นอกเมืองทางด้านเหนือจนบัดนี้"

ข้อความในอัญญประกาศข้างบนนี้คัดมาจากหนังสือ "เที่ยวตามทางรถไฟ" พระนิพนธ์ ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์ตรีพระพลราษฎร์บำรุง (แสง อุเทนสุต) อยู่ในภาคผนวก อ่านฟังดูก็ยังคลุมเครือ เพราะไม่บอกศักราช จึงคัดมาจากประวัติเมืองโคราช เคยอ่านพบแล้วจดไว้ข้อความดังต่อไปนี้

"จุลศักราช ๑๑๕๖ พระยานครราชสีมาแจ้งเรื่องควาญช้างได้ช้างเผือกที่ภูเขียว ตัวแห้งสีนวลเหมือนสีใบตองแห้ง (เจ้าของตัดหางเสียกลัวจะต้องถวายหลวง) ตา เล็บ ขนตัว ขนหางขาว ส่งไปกรุงเทพฯ

โปรดให้ขึ้นระวาง เอาหางโคต่อเข้าเรียกว่าช้าง "โคบุตร" พราหมณ์ตรวจลักษณะแล้วเป็นช้างเผือกตรี พระราชทานนามว่า **พระอินทรไอยราคชาชาติฉัตทนต์ ผิวพรรณเผือกตรี สียอดตองตากแห้ง วิศณุแกล้งรังรักษ์มงคลลักษณเลิศฟ้า** ผู้ต่อได้ ไม่พระราชทานสิ่งใด ทรงพระพิโรธที่ตัดหางทำให้ช้างหมดค่า"

ข้อความตอนนี้ก็พอลงความได้ว่า คงเป็นเชือกเดียวกันกับที่กล่าวแล้วข้างต้น โปรดดูข้อความต่อไปนี้

"จุลศักราช ๑๑๖๓ ขุนช้างเผือกนายชมรม ๑ คล้องได้ช้างเผือกที่ภูเขียว (อีกเหมือนกัน) เป็นช้างพังหูหางสรรพ ตาขาวดังผลลำไย ขนขาวสีตัวดังสีหม้อใหม่ นำมาโคราช พักที่ท่าอิฐริมลำตะคองขึ้นระวางเป็นช้างคู่บารมี พระราชทานนามว่า (จารึกลงที่อ้อย) **พระเทพกุญชร บวรศรีเศวต อมเรศนฤมิตเผือกผ่องพิศโสภณ มิ่งมงคลเฉลิมขวัญ ชาติฉัตทันต์สูงศักดิ์ วิไลลักษณเลิศฟ้า**"

ข้อความตอนหลังนี้ก็พอลงเนื้อความได้ว่า เป็น เชือก เดียว กัน กับ พระเทพกุญชรฯ ที่กล่าวข้างต้น ระยะที่ได้มาห่างกัน ๗ ปี

"รุ่งขึ้นปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๗๗ มีช้างพลายดำเชือกหนึ่งผิวลอกกลายเป็นช้างเผือกตลอดตัวเว้นแต่หางยังคงดำอยู่ตามเดิม ความทราบถึงเจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอินทร์) ซึ่งยังตั้งกองบัญชาการอยู่นางรอง ท่านจึงให้กรมการเมืองนครราชสีมารีบทำใบบอกกราบบังคมทูลพระกรุณา จัดการนำช้างเผือกหางดำนั้นส่งเข้าไปกรุงเทพฯ โปรดเกล้าฯ ให้สมโภชขึ้นระวางเป็น **พระยามงคลนาคินทร์ อินทรไอยราวรรณพรรณสีสังข์สารเศวต กมเลศรังศฤษฎิ์ อิศวรรังรักษ์ จักรกฤษณราชรังสรร มหันตมหาวัฒนาคุณ วิบุลยลักษณเลิศฟ้า**"

พิจารณาดูทั้ง ๓ เชือกที่ผ่านเมืองนครราชสีมานี้ จะเป็นเชือกไหนที่ใช้หลักริมคูเมือง ด้านทิศเหนือเป็นที่ผูก น่าจะเป็นเชือกที่ ๒ คือพระเทพกุญชรฯ เชือกแรกคือพระอินทร์ไอยรานั้น เป็นช้างไม่สมประกอบเพราะหางด้วน ส่วนพระยามงคลนาคินทร์ฯ เล่า ก็เป็นช้างพลายชาวบ้านเรียกพระเทพกุญชรว่า แม่ศรีเมืองบ้าง แม่สวงเมืองบ้าง คำว่าแม่ก็บ่งอยู่แล้วว่าเป็นช้างพัง ควาญประจำช้างเชือกนี้เดิมเป็นขุนช้างเผือกต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นหลวงอภัยคชลักษณ์ เมื่อพูดถึงหลักช้างเผือก ผู้เถ้าผู้แก่เล่าให้ลูกหลานฟังกันต่อๆ มาว่า เป็นช้างประเสริฐจริง กิริยามรรยาทดี สอนง่าย ควาญก็ไม่หนักใจ กล่าวกันว่าให้ตักบาตรก็ได้ เหตุที่จะล้ม (ล้มสำหรับช้างแปลว่าตาย) เพราะน้อยใจที่ในหลวงทรงตำหนิที่เอาทัพพีไปกะทบปากบาตรเข้า ตรัสว่า "วันนี้เป็นอะไรไป ซุ่มซ่ามจริง" เท่านี้เองยืนโรงน้ำตาไหล ไม่ยอมจับอาหาร ไม่นานก็ล้ม จะเป็นรัชกาลไหนถามใถใครก็ไม่ได้ความ เป็นแต่เล่าต่อๆ กันมา

หลักช้างเผือก เดิมอยู่ริมคูนอกเมือง ทิศตะวันออกเฉียงใต้ของโรงเรียนสุรนารีวิทยา เมื่อขยายถนนให้กว้างจึงถูกรื้อออก บัดนี้ย้ายเข้ามาไว้ที่สวนสาธารณะของเทศบาล คนจีนนับถือมาก นับจากจุลศักราช ๑๑๕๖ มาจนถึงบัดนี้ ๑๗๗ ปี (ปีที่เขียนนี้ พ.ศ. ๒๕๑๕ ตรงกับ จ.ศ. ๑๓๓๓)

เหตุที่จะมีคนนับถือกราบไหว้ก็อย่างที่รู้ๆ กันอยู่ บนบานเพื่อให้หายป่วยไข้ บนบานเพื่อให้มีโชคในการเล่นการพนัน ขอความคุ้มครองในการเดินทางไกล ขอให้อำนวยโชคให้ซื้อง่ายขายคล่อง และคุ้มกันไฟไหม้ เป็นต้น

มีคำกล่าวของคนรุ่นเก่าว่า "คนทักดี ผีทักร้าย" เหตุนี้ฉะนี้ เมื่อเดินผ่านศาลตาปู่ หลักช้างเผือกก็ยกมือไหว้ว่า "ตาปู่ (หรือเจ้าแม่) เจ้าข้า อย่าได้ทักท้วงลูกหลาน ขอให้ไปดีมาดีเถิด" โดยมากเป็นผู้หญิงสูงอายุ เด็กๆ ที่ไปด้วยบางทีก็ขนหัวลุกเหมือนกัน

เขียนเมื่อ ๑๔ ก.พ. ๒๕๑๕

บันทึกพิเศษ ในรัชกาลที่ ๑ มีช้างเผือกมาสู่บารมี ๒ เชือก เป็นช้างพังทั้งคู่ คือพระอินทร์ไอยรา ๑ พระเทพกุญชร ๑ ผ่านโคราชเข้ากรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ ๒ จุลศักราช ๑๑๗๔ (ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๕๕) คล้องได้ที่เมืองโพธิสัตว์เป็นช้างพลาย เชือกนี้ผ่านทางปราจีนบุรีเข้ากรุงเทพฯ ประทานนามว่าพระยาเศวตกุญชร ในรัชกาลที่ ๓ ใน พ.ศ. ๒๓๗๗ ได้อีกเชือก ๑ คือเผือกหางดำเป็นช้างพลาย ประทานนามว่า พระยามงคล–นาคินทร์ เชือกนี้ผ่านโคราชอีกดังที่กล่าวแล้ว กบฏเจ้าอนุฯ พ.ศ. ๒๓๖๙ เชือกนี้ได้หลังจากกบฏเจ้าอนุฯ ๘ ปี

(พิมพ์ไว้ใน**หนังสือวัฒนธรรมไทย** ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของวิทยาลัยครูนครราชสีมา ปี ๒๕๒๐)

บทความเรื่องฉากละคร

ขุนสุบงกชศึกษากร

ละครไทยเวลานี้มักเล่นบนเวทีแต่งฉากอย่างละครฝรั่ง และมีเปลี่ยนฉากเป็นชุดๆตามบท ทั้งนี้เข้าใจว่าขึ้นต้นที่โรงละครดึกดำบรรพ์บ้านเจ้าพระยาเทเวศร์ และต่อมาก็ใช้ฉากบนเวทีอย่างฝรั่งมากขึ้น ๆ จนในเวลานี้ดูเหมือนถ้าเป็นละครที่นับถือตนก็ไม่มีใครจะยอมใช้โรงที่ไม่มีฉากอย่างใหม่

"โรงละครแต่ก่อนเป็นโรงซึ่งคนดูดูได้ 3 ด้าน มีด้านที่กั้นเป็นในโรงด้านเดียว บนพื้นโรงละครปล่อยไว้เกลี้ยง ๆ มักจะมีเตียงตั้งไว้สำหรับนายโรงและนางที่เป็นตัวนาย และเตียงนี้ก็ยกเข้ายกออก หรือถ้าต้องการเตียงอีกก็ยกออกมาเติมแล้วยกกลับเข้าโรงเมื่อสิ้นเวลาใช้ ถ้านางเอกออกชมสวนก็ไม้กระถางออกมาตั้งสองสามต้น ถ้าถึงบทเด็ดดอกไม้ก็เก็บในกระถางนั่นเองเมื่อถึงบทเป็นที่กำบังก็มีฉากเล็กออกมาตั้งหน้าเตียง ถ้าถึงเวลารบก็ยกเตียงและเครื่องกีดอื่น ๆ เข้าโรงเสียหมดเหลือโรงว่าง ๆ ไว้เป็นสนามรบ พูดสั้นๆโรงละครแต่ก่อนเป็นโรงเกลี้ยง ๆ เฉย ๆ เครื่องตกแต่งมีน้อยที่สุด พอรู้ว่าถึงตอนไหนก็ยกเข้ายกออกกันต่อหน้าคนดูไม่มีปิดบังอะไรเลย โรงละครบางโรงคนดูล้อมรอบ 4 ด้าน เมื่อตัวละครจะออกหรือเข้าโรงก็เดินผ่านคนดูเข้าไป

โรงละครเกลี้ยง ๆ เช่นนี้ มิใช่แต่ละครไทยเท่านั้น ละครเก่าสมัยกรีกก็ดี สมัยเช็กสเปียร์ก็ดีก็ใช้เวทีเกลี้ยง ๆ เช่นนี้ เรามิพึงเข้าใจว่าละครโบราณใช้วิธีเกลี้ยงเพราะไม่มีวิชาจะแต่งฉากอย่างที่ทำกันในปัจจุบัน อันที่จริงวิชาช่างไทยโบราณมิได้ด้อยกว่าวิชาช่างไทยในสมัยนี้ แต่ส่วนเมืองฝรั่งนั้น วิชาช่างในสมัยกรีก ถ้าจะพูดตามถาวรวัตถุที่ยังเหลืออยู่ก็ย่อมจะเห็นว่าเป็นวิชาช่างชั้นสูงเหมือนกัน

แต่เหตุไฉนละครไทยเก่าและละครฝรั่งสมัยโบราณ จึงใช้โรงและเวทีที่ตกแต่งน้อยที่สุด ปัญหานี้ย่อมมีทางอธิบาย แต่ที่ใครจะเห็นดีหรือไม่ดีทางไหนก็แล้วแต่ความเห็น ความฝึกหัดและความคุ้นตาของบุคคล"

น.ม.ส. เก็บเอาความข้อนี้มาคำนึง เพราะได้ดูภาพยนตร์บทละครของเช็กสเปียร์ ซึ่งเมื่อดูในภาพก็งามดี แต่เมื่อมีได้ในทางภาพก็มีเสียในทางอื่น ดังจะลองชี้แจงภายหลัง

ส่วนละครไทยนั้น คนดูเวลานี้อาจแบ่งได้เป็น ๒ จำพวก คือพวกที่ชอบโรงอย่างเก่าพวกหนึ่ง พวกที่ชอบเวทีแต่งฉากอย่างใหม่พวกหนึ่ง พวกที่ชอบฉากอย่างใหม่เห็นจะมีไม่น้อยที่ไม่เคยดูโรงเกลี้ยง ๆ อย่างเก่า และอาจนึกว่าละครแต่ก่อนใช้โรงเกลี้ยง ๆ เพราะไม่มีวิชาทำฉากอย่างเดียวนี้ แต่อันที่จริงเห็นได้ว่าไม่เป็นเช่นนั้น ถ้าการเล่นละครแต่ก่อนเลื่อมใสในการทำฉาก วิชาช่างในสมัยโน้น ๆ ก็พอจะทำฉากได้

ข้อที่ว่าเหตุใดจึงใช้โรงละครเกลี้ยง ๆ นั้น มีชี้แจงว่าเพราะไม่ต้องการให้ศิลปะแห่งการทำฉากมากีดกันศิลปะแห่งละครเอง ต้องการจะดูละครไม่ใช่ดูฉาก ถ้าฉากเกลี้ยงตัวละครและเครื่องแต่งตัวการรำและการทำบทก็เด่นขึ้น ถ้าตัวละครเลวเล่นบนเวทีเกลี้ยงก็จะเห็นความเลวง่ายที่สุด แต่ถ้าฉากหรูหราก็อาจช่วยความทรามของตัวละครได้ ถ้าท่านไปดูในวิหารพระพุทธชินราชที่เมืองพิษณุโลก ท่านจะเห็นกำแพงด้านหลังเป็นสีดำเขียนเบา ๆ เป็นฉากหลังซึ่งส่งองค์พระพุทธรูปให้เด่นที่สุด แต่ถ้าท่านไปดูในวัดพระแก้ว ท่านจะไม่เห็นเลยว่าพระแก้วมรกตงามหรือไม่งาม อันที่จริงพระแก้วมรกตเป็นพระพุทธรูปงามนักแต่ท่านไม่เห็น และที่เป็นดังนั้นก็เพราะความตบแต่งมีรอบองค์พระจนห่อหุ้มความงามของพระพุทธรูปเสียหมด

ดังนี้ความเห็นของพวกที่ชอบโรงละครอย่างเก่าจึงว่า ถ้าจะดูละครไทยดีต้องดูที่เล่นในโรงเกลี้ยง ๆ ไม่มีฉากเป็นเครื่องช่วยตัวละครเลย

ย้อนไปกล่าวถึงบทละครของเช็กสเปียร์ในภาพยนตร์เรื่องหลังที่สุด ที่ น.ม.ส. กล่าวถึงคือ เรื่อง "โรเมียวแอนด์ยูเลียส" ซึ่งฉายที่ศาลาเฉลิมกรุงเมื่อเร็ว ๆ นี้ (เร็ว ๆ ของ พ.ศ. ๒๔๘๐)

"บทละครของเช็กสเปียร์ (และเรื่องนี้โดยเฉพาะ) เป็นมาลัยร้อยกรองด้วยถ้อยคำอันเป็นเพลงติดต่อกันตลอดทั้งพวงยาว ถ้าตัดให้กระท่อนกระแท่นจนถึงบางแห่งครุ ลหุ และสัมผัสคำก็บกพร่องไปไซร้ ถ้าจะแลดูตามแง่ความไพเราะของดนตรีแห่งถ้อยคำก็ย่อมจะเสียหมด แต่จะต้องรำลึกว่าผู้ทำภาพยนตร์มีหน้าที่จะทำรูปภาพ ไม่มีหน้าที่ในเรื่องวรรณคดีซึ่งสูงพ้นหัวคนโดยมาก เขาต้องคิดเอาความสำคัญของรูปภาพเป็นใหญ่ สิ่งใดจะกีดความสำเร็จของรูปภาพ หรือจะทำให้ยากเกินไปก็ดีเขาก็จำต้องบ่ายเบี่ยงให้สำเร็จความมุ่งหมายของเขาแต่การเล่นละครนั้นคนละอย่าง เวทีละครในสมัยเช็กสเปียร์ไม่มีฉากประณีตอันเป็นภาพภพในตัวของมันเองดังในสมัยนี้ ในตอนใดที่เช็กสเปียร์ต้องการให้ผู้ดูนึกเห็นฉาก แกก็แต่งกลอนของแกอย่างวิจิตรบรรจงจูงใจให้นึกเห็นไปเอง นี่เป็นศิลปะสำคัญในการแต่งหนังสือ ถ้าจะพูดอีกทางหนึ่งก็คือฉากซึ่งเดียวนี้เขียนด้วยสีนั้น เช็กสเปียร์เขียนด้วยถ้อยคำเป็นกาพย์กลอนไว้เสร็จแล้ว และการเพิ่มฉากประดิษฐ์ประดอย ซึ่งเช็กสเปียร์คิดว่าไม่ต้องการนั้น หาเป็นยุติธรรมแก่ศิลปะของแกไม่

การเล่นละครไทย มีคนดูไม่น้อยที่เคยดูละครอย่างเก่า ไม่นิยมการใช้เวทีมีฉากซึ่งต้องประดิษฐ์มาก พวกนั้นไม่ต้องการไปมัวดูฉากเมื่อควรจะดูละคร แต่ก็ยอมรับรองว่าถ้าตัวละครยังไม่ดีก็ต้องช่วยด้วยฉากไปก่อน

อนึ่ง คนดูหลายสิบเปอร์เซ็นต์ยังดูละครยังไม่เป็น ถ้าเห็นฉากน้อย (ม่านหน้าโรงไม่สวย) ก็จะนึกว่าละครเลวดอกกระมัง

(สำนวน น.ม.ส. จากประมวญวัน วันที่ ๔ เมษายน ๒๔๘๐)

ท่านผู้อ่านอาจสงสัยว่า การเล่าเรื่องฉากละครนี้จะได้ประโยชน์อะไร จึงขอชี้แจงสักเล็กน้อย ผู้รวบรวมได้สังเกตดูลิเก (หรือเรียกเพราะๆว่านาฏะดนตรี) ดูงิ้วที่เล่นอยู่ทุกวันนี้ก็ดี ดูฉากกับตัวละครไม่กลมกลืนกันบ่อย ๆ พูดถึงลิเกใช้ฉากละครร้อง แต่เนื้อเรื่องเป็นสมัยพระเจ้าตาสอนศิลปศาสตร์ในดงลึก พูดถึงงิ้ว (บางโรง) เล่าเรื่องสมัยพันปีมาแล้ว แต่ใช้ฉากถนนแถวเยาวราชกรุงเทพ ฯ เป็นต้น อารมณ์ก็วูบมาในเชิงด้านนี้อย่างหนึ่ง

อีกอย่างอยากจะฝากแง่คิดในทางธรรมะที่แฝงอยู่ในสี แสง เพื่อ ให้เอาไปคิดเล่นกันบ้าง คำกล่าวของเช็กสเปียร์ว่า "โลกคือละครโรงใหญ่" พลโลกคือตัวละคร คำกล่าวนี้เราถือกันว่าเป็นอมตะ คำกล่าวสั้น ๆ แต่ยิ่งคิดก็ยิ่งเห็นจริงไม่มีทางคานได้ ทุกวันนี้เราเล่นละครแต่ไม่รู้ว่าเราเล่น เราอยู่หน้าฉากละคร (โลก) แต่ไม่รู้ว่าเป็นฉากเพราะไม่เคยคิด ครั้นได้คิดหรือได้สติขึ้นมาก็เกิดความขบขัน สมกับคำของเสด็จในกรมนราธิปประพันธ์พงศ์ว่า "ดูละคร แล้วย้อนดูตัว เต้นรึกขิกหวัว ยิ้มยั่วเหมือนผีน" คำกล่าวนี้เมื่อเพ่งใจความกันแล้วคงได้ความว่า ที่เราดูละครนั้นมันเป็นละครซ้อนละครคือละครเขาเล่นเรื่องตามโปรแกรมตัวมากฉากน้อย ส่วนเราเล่นเรื่อง "ไปดูละคร" ไม่มีโปรแกรม เล่นนอกโรง ตัวน้อย ฉากมาก

ตัวน้อยฉากมากคืออย่างไร สมมุติเรา (พระเอก) เมีย (นางเอก) แสดงละครเรื่อง "จะไปดูละคร"

ฉากหนึ่ง ในห้องแต่งตัว ละครแต่งตัว

ฉากสอง ถนนหลวงพระกับนางเดินคุยกันไป

ฉากสาม หน้าโรงละคร (จริง) ซื้อตั๋ว เดินเตร่

ฉากสี่ ในโรงละครจริงๆ นั่งคุยไป หวัวเราะไป

ฉากห้า เหมือนฉากสาม พระ–นางกลับบ้าน

ฉากหก ร้านก๋วยเตี๋ยวหรือร้านกาแฟตัวละครหิว

ฉากเจ็ด เหมือนฉากสอง เดินคุยกันเรื่องละคร

ฉากแปด เหมือนฉากหนึ่ง แต่เปลี่ยนเครื่องแต่งฉากให้ดู เป็นห้องนอน

ตัวละครง่วงแล้วนอนปิดม่าน ปิดไฟ จบเรื่อง

ละครชีวิตนี้ไม่ใช่เล่าให้ขัน ต้องการให้คิดว่าคำกล่าวของกวีสองท่านที่ยกมากล่าวข้างต้นนั้น มีความจริงน่าคิดเพียงไร นี่ใช้ฉากอย่างประหยัดย่อๆ ก็ถึง ๕ ฉากเข้าไปแล้ว เป็นฉากซ้ำเสีย ๓ ฉาก ผู้แต่งละครต้องคำนึงถึงฉากอยู่เสมอ ยิ่งใช้ฉากน้อยได้เท่าไรเป็นผลดีเท่านั้น เพราะถูกเงิน แม้ภาพยนต์ก็เหมือนกัน ดังนั้นเขาจึงต้องพยายามใช้ฉากแต่น้อย ในชุดแสดงต่อไป

ถ้าใช้ฉากเดิมได้เขาก็ใช้ โดยดัดแปลงประตูหน้าต่าง หรือเครื่องเฟอร์นิเจอร์ หรือกระถางต้นไม้เป็นต้น พอให้พรางตาคนดูว่าเป็นอีกฉากหนึ่งต่างหากไม่ใช่ฉากที่เคยใช้แล้วเท่านั้น ตอนที่พูดวกเวียนนี้หวังให้เป็นอุปรมา เรื่องที่อยากจะให้บทเรียนจากฉากละครนั้นมีเพียงว่า อันบ้านเรือนที่เราอยู่แม้จะตกแต่งงดงามเพียงไร ถ้าผู้เป็นเจ้าของไม่ "แต่งตัว" ให้สมกับความงามของบ้าน (ฉากละครชีวิต) แล้วก็หลอกกัน เหมือนฉากสวยแต่ละครเล่นไม่เป็นท่า เปรียบกับโรงเรียน ทางโรงเรียนจัดทำจัดหาทุกอย่างที่จำเป็น เรียกอะไรเป็นได้ แต่ว่านักเรียนไม่ตั้งใจเรียน ผู้สอนไม่มีอุดมคติก็จะได้แต่ปริมาณ ขาดคุณภาพ ดังนี้ก็ได้ชื่อว่าฉากกับตัวละครไม่มีความเหมาะสมกลมกลืนกัน รวบรัดลงมาอีกเอาตัวเรานี้แหละเป็นฉากละคร จิตภายในเป็นละคร ถึงจะแต่งตัวให้สวยงามปานใด แต่จิตขาดความดี ความงามภูมิธรรม ภูมิรู้ ร่างกาย (คือฉากละคร) ก็งามเสียเปล่า ใจงามความรู้ดีเสียอีกแม้แต่งกาย (ฉาก) เกลี้ยงๆ ยังดีกว่า เหมือนละครแต่ก่อนๆ ตัวละครเขาดี เขาท้าได้ว่าไม่จำเป็นต้องใช้ฉากประกอบ คนก็ติดอกติดใจถมไป ดังที่ท่าน น.ม.ส. ได้เล่าในเรื่องฉากละครนั้นแลฯ

งานส่งเสริมวัฒนธรรม

ของขุนสุบงกชศึกษากร

- *เล่าเรื่องเพลงพื้นเมืองโคราช*
- *เพลงโคราช*
- *เพลงฉ่อย*
- *หุ่นกระบอก*
- *งิ้วไทย*
- *ประเพณีการเล่นช้าเจ้าหงส์*
- *การแสดงกลางแปลง เรื่อง "วันทองห้ามทัพ"*

เล่าเรื่อง

เพลงพื้นเมืองของโคราช

ขุนสุบงกชศึกษากร

เรื่องที่จะเล่าให้ฟังต่อไปนี้ เล่าเรื่องย้อนถอยหลังไป 60 ปีเป็นอย่างน้อย เวลานั้นบ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข เป็นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ สำหรับการศึกษานั้น ถ้าเป็นชายก็ได้ศึกษาจากวัด ถ้าเป็นหญิงแทบจะเรียกได้ว่าไม่ได้รับการศึกษาเลย แต่ความจำนั้น ผู้หญิงจำแม่นยำมาก ภาษาที่ใช้ก็ใช้คำง่าย ๆ บทเพลงก็ดี บทกล่อมก็ดีเป็นคำง่าย ๆ ให้แต่คล้องจองกันก็เก็บเอามา ลูกได้ฟังแม่กล่อมจำเจเข้าก็จำได้ แต่ไม่ใครรู้ความหมาย เด็กนั้นโตเป็นหนุ่มเป็นสาวได้คบคนกว้างออกไปก็ได้ความรู้ใหม่ ๆ เป็นคำหยาบก็มีอยู่ในบทเพลง แต่สมัยนั้นถือเป็นของธรรมดา เรื่องศัพท์แสงต่าง ๆ ค่อยรู้จักใช้ในสมัยต่อมา เมื่อได้รับการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระมหาธีรราชเจ้า" ฉะนั้นถึงจะมีคำหยาบ ๆ อยู่บ้างก็ให้ถือว่าเป็นการศึกษา จะได้รู้พื้นเพเดิมในสมัยนั้นว่าเป็นอย่างไร ผู้ศึกษาเมื่อรู้แล้วก็เก็บงำเสีย จะโฆษณาเปิดเผยทั้งหมดเห็นจะไม่ดีแน่

๑. เพลงกล่อมลูก

๐ จันทร์เจ้าเอย, ขอข้าวขอแกง, ขอเงินทองแดง, ผูกมือลูกข้า, ขอช้างขอม้า, ให้ลูกข้าขี่, ขอเก้าอี้, ให้ลูกข้านั่ง, ขอระฆัง, ให้ลูกข้าตี, ขอปี่, ให้ลูกข้าเป่า, ขอข้าวเม่า, ให้ลูกข้ากิน, ขอพระสามอินทร์, ให้ลูกข้าสักคน. ฯ

(คำว่าพระสามอินทร์ก็คงหมายถึงพระอินทร์ แทนที่จะเรียกองค์กลับเรียกคน)

๐ บุญเกิดเอย...ลุกขึ้นเถิด, ช่วยยายตำแป้ง, ยายเรียกจนเสียงยายแห้ง... ช่วยยายตำแป้งเถิด เจ้าบุญเกิดเอย, ฯ

(คำสัมผัสนับว่าเพราะ เกิด–เถิด, แป้ง–แห้ง)

๐ เอ่–เอ หัวล้านนอนเปล, ฉกข้าวเม่าเมียกิน, เขาจับตัวได้ เอย... หัวไถลลงดิน ฯ

(กล่อมลูกล้อผัว คือผัวขอบ "ลักหลับ" เสมอ ชะรอยว่าเมียติดจะขี้เขาอยู่เลยหาทางออกในการกล่อมลูก)

๐ นอนสาแม่เยอ, หลับตาสาแม่เยอ ยกสองข่มห้า, หลับตาสาแม่เยอ. *(ผัวสานกะดั้ง สานรื้อ–สานรื้อ ครั้นเมียจะบอกตรงๆ ก็เกรงจะเป็นการลบเหลี่ยมเลยแสร้งทำกล่อมลูก ผัวลองทำตามก็สานได้ถูกต้อง)*

๐ แอ๊ะแอ่เอย, ควยหลงแม่, จะกินนมใคร, กินนมจั๊กกะโต่งเอย...ท้องโป่งขี้ไหล ฯ

(บทนี้ภาคกลางมีเหมือนกัน เปลี่ยนคำตรง "กินนมตั๊กแตนท้องแบนขี้ไหล")

๐ อึ่งอ่าง ตัดขาย่าง, ไปดูบุญเขาหรือ, ไม่มีผ้าเตี่ยว, น้องเยี่ยวใส่,ขาง–ไฟเหม็นควน ฯ (ควน–ควัน)

๐ แม่เนื้อละเอียดเอย ช้างเข้าพะเนียดเคียดแม่หรือว่าไร...
เคียดแม่เจ้าจะเล่นกะใคร เอย...สายสุดใจของแม่จะนอน อื่อ–อือ...

๐ โยกเยกเอย น้ำท่วมเมฆปลาเบ้าลอยคอ หมาหางงอลอยคอโยกเยก

๐ นกเขาเอย ขันไปแต่เช้า–ไปจนเพล ขันไปจะได้ฟังเสียงเล่น...เอย
เนื้อเย็นของแม่จะนอน....อื่อ–อือ

๐ โอละเหเอละฮึกเอย ตื่นแต่ดึกกว่าจะทำขนมเข่งม้า ผัวตี–เมียด่า....เอย
ขนมเข่งมาค้าแกง อื่อ–อือ

(เขียนเล่าไว้เท่าที่จำได้ บทกล่อมนี้มีมาก ได้เคยอ่านหนังสือของหอสมุดแห่งชาติรวมไว้หลายบท เป็นบทกล่อมภาคกลาง มีคล้ายๆ กันบ้างบางบทจะค้นดูก็ไม่มีหนังสือจะค้น)

๒. เพลงกลองยาว (เถิดเทิง)

๐ มาแล้วเหวย เอ้ยมาแล้ววา มาแต่ชู้เขา ชู้เราไม่มา ชู้เราขี้คร้าน อยู่บ้านไล่กา ตะละลา ฯ

๐ ใครมีมะกรูดมาแลกมะนาว ใครมีลูกสาวมาแลกลูกเขย เอาวะเอาเหวย

ลูกเขยคนรวย ตะละลา ฯ

(เพลงนี้มีมานานแล้ว ทุกวันนี้ก็ยังได้ยินร้องกันอยู่)

๓. เพลงเซิ้งบั้งไฟ

- โอ่เอ๊าโอ่ ซะมะโอ่เอ๊าโอ่ (ลูกคู่รับ) แม่เฒ่าเอยนั่งอยู่หั่น (รับ) แหม่นลูกหรือแหม่นหลาน (รับ) ถ้าแหม่นเป็นหลานขอทานอี่แด่ (รับ) ถ้าแหม่นเป็นลูกขออี่หลาย ๆ (รับ) อี่ลูกแล้ว อี่แม่มันนำ (รับ)
- กู๊ก กู๊ก (รับ) กู๊กบาทเดียวมันเหลียวเหมิดหมู่ (รับ) บ่อแหม่นซู่สูอย่าเหลียวมา (รับ) สูเหลียวมาให้ตาสูแตก (รับ) อี่สูแหกให้สูหุบสาเดอ (รับ)
- เจ่ยละเนอซะมะเจ่ยละเนอ (รับ) เจ่ยละเนอซะมะเจ่ยเลือกเจือก (รับ) อี่บ่เลือกจั่งสิได้ อี่หลาย (รับ) อี่งัวอี่ควยเอาหางพาดบ่า (รับ) อี่หมูอี่หมาเอากระดิ้งแขนคอ (รับ) อี่หลักอี่ตอหัวเข่ายับเยิน (รับ)
- โอ่ละน้อ ซะมะโอ่ละน้อ (รับ) โอ่ละน้อสายคอสายข่อง (รับ) เยี่ยวผิดล่องอันว่าอี่ตาบอด (รับ)

ฟังแล้วผู้หญิงต้องเมินหน้าหนี แต่หูก็ฟัง สมัยโน้นไม่มีห้ามปราม ต่อมาถึงสมัยมีการศึกษาแพร่หลาย คำหยาบๆ เหล่านี้ค่อยหายไปเอง แต่คนสมัยนั้นที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จำได้บ้างลืมไปบ้าง

การแห่เทียน เป็นเทศกาลรื่นเริงประจำปีที่นับว่าสนุกสนาน เทียนวัดอื่น ๆ มาพร้อมที่ศาลากลาง ถ้าเทียนวัดศาลาเย็นยังไม่มา กรรมการก็ยังไม่ตัดสิน เทียนวัดศาลาเย็นนั้นกรมทหารกองพลที่ ๕ เป็นผู้อุปถัมภ์ ทหารเหล่าต่าง ๆ จะจัดขบวนแปลก ๆ ขบวนแห่จะมาช้ากว่าทุกวัดและทุกปี ขบวนบั้งไฟนี้ก็เข้าขบวนด้วยทุกปีไม่ขาด บั้งไฟทำเป็นบั้งไฟจำลอง คนหามหลายคนค่อนข้างใหญ่ ยังแถมคนนำเซิ้งนั่งมาบนบั้งไฟนั้นด้วย เวลาเซิ้งก็ราและขย่มตัวไปด้วยสังเกตดูคนหามจะไม่สู้สนุกด้วย แต่ก็ต้องทำตามคำสั่งแบบทหาร

๔. เพลงแห่นางแมว

๐ นางแมวเอย ร้องแกวๆ ขอเปี๊ดขอไก่ ขอไม่ได้ร้องไห้ขอฝน ขอน้ำมนต์รดแมวข้าที แมวข้าดีมีแก้วในตา ขึ้นหลังคาลงมาไม่ได้ ลงมาได้คานไก่วิ่งหนี พอถึงเดือนหกฝนตกทุกที มาถึงบัดนี้ไม่มีฝนเลย พ่อตากับลูกเขยมือเกยหน้าผาก แม่หม้ายลูกมากจะยากย่อนข้าว พระศุกร์พระเสาร์มาเล่นนางแมว ร้องแกว ๆ ฝนเทลงมา เทเท้ลงมาฯ

อีกสำนวนหนึ่งมาแยกกันตรงคำ "รดแมวข้าที" เป็น "รดแมวข้าบ้าง" ว่าดังนี้

๐ นางแมวเอย ร้องแกวๆ ขอเปี๊ดขอไก่ ขอไม่ได้ร้องไห้ขอฝน ขอน้ำมนต์รดแมวข้าบ้าง เบี้ยค่าจ้างนางแมวข้ามา หนูให้ปลาให้หนูเกลือข้าว ข้าวตายฝอย–กลอยตายนิ่ง แม่ผึ้งเอย อย่าด่วนขายลูก ข้าวยังถูกลูกไม้ยังแพงเห็นตาแดง ๆ ฝนเทลงมา เทเท้ลงมาฯ

ประเพณีแห่นางแมวนี้ ทางบ้านเมืองอนุโลมตามความเชื่อของประชาชน ถ้าปีใดเวลาล่วงถึงเดือน ๗ เดือน ๘ แล้ว ฝนยังไม่มีตกพอที่ราษฎรจะทำนาได้ ทางราชการจะจัดขบวนแห่พระนเรศ เข้าใจว่าเป็นองค์เดียวกับพระนารายณ์ที่วัดกลาง (คือวัดพระนารายณ์มหาราช ทุกวันนี้) ก่อนที่จะจัดขบวนแห่จะมี ปั้นรูปเต่า ปลาช่อน รูปหญิงนอนเปลือยกาย ชายนั่งเปลือยกายแสดงของลับให้เห็นทั้งคู่ ใช้ดินเหนียวผสมทรายปั้น ถ้าถูกฝนตกหนักเพียงครั้งเดียวก็จะละลายไปเอง พิธีสงฆ์มี ๓ วัน ตั้งอาสนะกลางแจ้งไม่มีหลังคา พระจากวัดต่างๆ มาสวดมนต์ ชาวบ้านเรียกว่าคาถาปลาช่อน พระพุทธรูปที่ตั้งทีบูชาเป็นพระปางคันธารราฐ ชาวบ้านเรียกพระขอฝน พระต้องนั่งกรำแดด เวลา ๑๕ น. ที่หน้าประตูชุมพล ส่วนรูปปั้นวิตถารนั้นอยู่ภายในเมือง ถ้ายืนที่ประตูหันหน้าไปทางทิศตะวันออกก็อยู่ทางขวามือบัดนี้เป็นถนนไปแล้ว เมื่อพระสวด ๓ วัน ในวันที่ ๓ ก็มีแห่พระนเรศ ขบวนแห่จัดที่หน้าประตูชุมพลดูก็ไม่มีอะไรมาก คานหามออกหน้าเป็นโหร นุ่งขาวห่มขาว นั่งประนมมือหลับตาบริกรรมไปตลอดเวลาแห่ ถัดไปเป็นคานหาม

พระนเรศ ต่อไปแล้วแต่จัดมีคนสะพายข้อง ถือสุ่ม แบกไถเป็นต้น ตอนท้ายขบวน จึงมีคนหาบแมวซึ่งอยู่ในตะกร้า พัดเหวี่ยงน่าสงสาร ขบวนนี้ผ่านที่ใดมีแต่คนเอาน้ำสาด ทั้งคนทั้งแมว เปียกปอนไปด้วยกันคนก็ร้องเพลงไปด้วยดังที่เล่าไว้ข้างต้น แห่ไปทางทิศตะวันตกตามถนนโพธิ์กลาง ถึงหัวรถ• ก็เป็นเวลาเย็นมากแล้วกลับตามทางเดิม เลิกขบวนที่หน้าประตูชุมพล

เรื่องยังไม่จบ พวกหนุ่มลูกทุ่งตามบ้านนอก จัดเป็นขบวนแห่นางแมวเหมือนกันแห่ไปตามบ้านญาติที่คุ้นเคย หรือบ้านที่มีลูกสาวหลานสาว มีแมวตัวหนึ่งใส่ตะกร้าหามไปร้องแกวๆ อย่างที่กล่าวแล้ว แห่อยู่ ๓ วัน ในวันที่ ๓ จะมีบทเพิ่มขึ้นอีก ว่าดังนี้

๐ ฝนตั๊กอยู่ร่มไม่ไผ่ ขอเป็ดขอไก่แม่เถ่าเรือนนี้ (ขอจริงๆ ไม่ใช่กลอนพาไป)

๐ ฝนตกอยู่ร่มมะเขือ ขอพริกขอเกลือแม่เถ่าเรือนนี้

เมื่อได้สิ่งของต้องการแล้ว ก็ออกกลางทุ่งผลัดผ้าที่เปียกออกผึ่ง ลงมือต้มเป็ดไก่เลี้ยงกัน เพราะเหน็ดเหนื่อยมา ๓ วันแล้ว เรื่องทางบ้านนอกผู้เขียนไม่ได้เห็นเอง ผู้ใหญ่เล่าให้ฟังอีกทีหนึ่ง

๕. เพลงปี่แก้ว

๐ นางเอยมารับพี่ด้วย พี่แอบต้นกล้วยหมาเห่าพี่เด ฯ

(ปี่แก้วทำด้วยไม้รวกเล็ก ๆ ลิ้นปี่ทำด้วยทองเหลืองตัวปี่ยาวประมาณ ๘ นิ้วฟุต เจาะรู ๖ รู เวลาเป่ามีเสียงเพราะฟังเย็นหู หนุ่มลูกทุ่งชอบนำติดมือไปเป่าเกี้ยวสาว ทำนองเดียวกับลาวชอบแคน)

๖. เพลงเพียะ (บางแห่งเรียกเรไร บางแห่งเรียกจองหน่อง)

๐ อี้โตหยุ่มยุ่ม แต่แลดโตหยุ่มยุ่ม.....ฮัม

•. หัวรถ คือ ย่านสถานีรถไฟ ในปัจจุบัน

แทแรกะแทแหร่ แท่แร่ สาวน้อยบอกว่าแม่จะไปดั๊กตุ้ม ลับตาแม่แถแรเข่าพุ่ม สองตีนยันหญ้าตาแลดูคนเอ่ยฯ

การทำเสียงสูงต่ำอาศัยกระพุ้งแก้มและลิ้นช่วย กระพุ้งแก้มโป่งมากเป็นเสียงทุ้ม กระพุ้งแก้มตื้นเป็นเสียงสูง ถ้าดีดข้างนอกปากมีเสียงหวือๆ เสียงเดียวเท่านั้น เพียะนี้ทำด้วยไม้ไผ่ก็ได้ ทำด้วยเหล็กก็ได้ เคยเห็นรูปที่อาจารย์มนตรี ตราโมท แสดงไว้เหมือนกัน ในหนังสืออะไรก็ลืมเสียแล้ว

ดูเนื้อเพลงก็หยาบพอๆ กับเซิ้งบั้งไฟนั่นแหละ ซ่อนความขบขันไว้ในเนื้อหาเห็นภาพในจินตนาการดีเหมือนๆ เพลงลูกทุ่งทุกวันนี้

๗. เพลงหม่งเหม่ง

๐ แต้ตะระแต่ เขาแห่ยายเถ่า เขาไม่ให้เผา จะทำอย่างไรฯ

ที่เรียกหมงเหม่ง เรียกตามเสียงกลองและฆ้อง เครื่องประโคมชนิดนี้ใช้เฉพาะงานศพอย่างเดียวมีปี่ ๑ กลอง ๑ ฆ้องโหม่ง ๑ ฆ้องหึ่ง ๑ คนเป่าปี่คน ๑ คน ตีกลองต้องหามเองกับคนช่วยหามเป็น ๒ คน คนตีฆ้องกับคนช่วยหามเป็น ๒ คน รวม ๕ คน เวลาประโคมเสียงปี่เยือกเย็นแต่เพลงไม่ไปอื่น คงแต้ตะระแต่ฯลฯ อยู่อย่างนั้น วนไปวนมาตีกลองต้องตีกดเพื่อให้ดังตุ้บ ถ้าตีปล่อยจะดังตุ้มไม่เกิดสังเวช เขาว่ากันอย่างนั้น จะเขียนโน้ตก็เขียนไม่เป็น จึงจะเขียนพอเป็นเลาๆ ดังนี้

(ปี่) แต้ตะระแต่ / แต๊ดแต่แตแต่ / แต๊ดแต่แตแต๋ / แต แต แต่ แต้ /

(กลองและฆ้อง) *ตุ้บๆ มง/ ตุ้มๆ โหม่ง/* (สลับกันไป)

คนตายในเมือง จะนำผีออกได้ประตูเดียวคือประตูทิศใต้ เรียกเต็มว่า ประตูไชยณรงค์ แต่ชาวบ้านเรียกง่ายๆ ว่าประตูผี เวลาเอาผีออกต้องออกกลางคืน ในยามสามคือเก้าทุ่ม (๓.๐๐ น.) คนมีเงินหน่อยจึงจะมีหม่งเหม่งแห่ ผีธรรมดาก็ออกไปเงียบๆ แต่ต้องออกกลางคืนเหมือนกันประมาณราวปลายรัชกาลที่ ๕ ไม่ใคร่เข้มงวด ต่อมาหม่งเหม่งหายไป คงมีพิณพาทย์แห่เพลงแห่ก็ใช้เพลงนางหงส์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมาเห็นมีแตรวงแห่บ้าง

๘. เพลงลากไม้

(ลูกคู่ขึ้นก่อน) ช่าเจ้าเอยโกรกเอย

(แม่คู่) ล่วงถึงเดือนหก, ยังไม่ได้ตกกล้า ทางวัดเกณฑ์มา, ลากไม้ลากมาได้, ถึงหนองจะบก, ๒ มันให้อ่อนอก, อ่อนใจ, ฯ

(ลูกคู่รับ) ช่าเจ้าเอย โกรกเอย

(ลูกคู่) ช่าเจ้าเอย โกรกเอย

(แม่คู่) น้องกับพี่, เอาแรงทำบุญ, แผ่เผื่อเจือจุน, ในชาติต่อไป เอ๊าช่วยกันชัก, เชือกให้ตึง ๆ, อีกหน่อยก็ถึง, วัดกองพระทราย๓

(ลูกคู่รับ) ช่าเจ้าเอย, โกรกเอย ๆ

(ลูกคู่) ช่าเจ้าเอย โกรกเอย

(แม่คู่) อีกสักพักหนึ่ง, ก็จะถึงหลักร้อย,๔ เอ๊าช่วยกันค่อย ๆ ลากไป พอถึงปลายทาง, เราก็ห่างแยกกัน, รุ่งขึ้นอีกวัน, ค่อยไปลากกันใหม่, ฯ

(ลูกคู่รับ) ช่าเจ้าเอย โกรกเอย

สมัยก่อนการสร้างกุฏิ, หรือศาลาการเปรียญ ราษฎรจะนัดกันไปโคกเพื่อลากเสา ลากซุง มาจากป่า ซึ่งตัดแต่งไว้แล้ว เมื่อนัดกันไปมาก ๆ ผู้ชายที่หนุ่มแน่นจะช่วยกันหามขึ้นใส่ตะเฆ่ใช้เชือกหรือหนังเกลียวขันชะเนาะให้แน่น แล้วก็ช่วยกันลากมา เพื่อเป็นการรื่นเริงไปด้วยจึงมีเพลงขึ้น ก็เพลิดเพลินบรรเทาเหนื่อยไปได้เหมือนกัน หนุ่มสาวจะได้ใกล้ชิดกันอีกด้วย

๙. เพลงเชิดต่าง ๆ ยามสงกรานต์

แม่ศรี–๑ แม่ศรีเอย แม่ศรีสาคร นมยานเนื้ออ่อน เขาจะร่อนเจ้าไว้ เชิดแม่นางหงส์ ลงมือถวายทอง เชิดปี่เชิดกลอง เชิดน้องเหรา สร้างศาลา ไว้ให้พระท่านเล่น ลงรำลงเต้น เล่นแม่ศรีเอย ฯ

---

๒. อ่านว่า หนองจะบก เป็นชื่อตำบลหนึ่ง

๓. หมู่บ้านแห่งหนึ่งมีวัดด้วย

๔. หมู่บ้านแห่งหนึ่ง ทั้ง ๓ หมู่บ้าน อยู่ละแวกเดียวกัน

๐ แม่ศรีเอย แม่ศรีตกสระ ยกมือไหว้พระ เขาก็มีคนชม
ขนคิ้วเจ้าต่อ ขนคอเจ้ากลม ชักผ้ามาห่ม ชมแม่ศรีเอยฯ

นางกะโหลก ๐ เจ้านางกะโหลกเอย ขึ้นไปโคก ไปเก็บเห็ดเผาะ
ช้างมันไล่ หนามไผ่มันเกาะ เห็ดชะเห็ดซาย เสียดายเห็ดเอยฯ

พวกเด็กผู้ชาย ชวนเชิดแปลกออกไป ตอน "ช้างมันไล่" ดังนี้
๐ เจ้านางกระโหลกเอย ขึ้นไปโคก ไปเก็บเห็ดเผาะ
ช้างมันไล่ หนามไผ่มันเกาะ แก้ผ้าวิ่งหนี เห็นอีเจาะเวาะ ฯ

ตอนนี้จะมีสาวแก่น ๆ ไล่เขกหัวคนละที ต่อไปไม่กล้าร้องอีก เป็นการสนุกสนาน ไม่ถือสากัน นอกจากยกมานี้ ยังมีเชิดลิงลม นางด้ง นางครก นางสาก แต่จำไม่ได้เสียแล้ว

ประเพณีสงกรานต์ ในเมืองและรอบ ๆ เมือง โดยมากเล่นสะบ้า และช้าเจ้าหงส์ ส่วนบ้านนอกไกลตัวเมืองจึงมีแปลก ๆ ออกไป ตอนเย็นมีไกวชิงช้า ชักชา (ชักกะเย่อ) ตอนค่ำจึงมีแม่ศรี นางกะโหลก บางแห่งมีเพลงโคราช สาว ๆ จะนัดกันไปที่ใดที่หนึ่ง ใครมีโทนก็เอาติดมือไปด้วย นั่งเรียงแถวตีโทน เสียงโทนได้ยินไปไกล ฝ่ายชายหนุ่มก็จะมารวมกันไม่ถือเขาถือเรา ฝ่ายผู้ใหญ่จะควบคุมอยู่ห่าง ๆ มาบัดนี้เห็นจะไม่มีเสียแล้ว สังคมมันเปลี่ยนไป

เพลงโคราช

เรื่องเพลงโคราชนี้ ได้เคยเขียนไว้ในหนังสือ นักเรียนเก่าราชสีมาวิทยาลัย อธิบายวรรคสัมผัส และลักษณะไว้ครบถ้วน เขียนเมื่อเริ่มตั้งสมาคมนักเรียนเก่าราชสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ พิมพ์จำนวนน้อย บัดนี้หาต้นฉบับไม่ได้เสียแล้ว ขุนสุนทรภาษิต (ถนอม เกยานนท์) มีอธิบายไว้ในหนังสือแบบเรียนภาษาไทย มีเพลงโคราชแบบเก่า "นายรุ่ง ผลานุเคราะห์" (เข้าใจว่าเป็นนามปากกา พระพิสัณห์พิทยากูล) เขียนทำนองเพลงโคราช ชม

ความงามน้ำตกพริ้วจันทบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ ในหนังสือศัพท์ไทย เป็นเพลงรุ่นเก่าเหมือนกัน ในที่นี้จะเขียนเล่าให้ละเอียดถึงเพลงโคราชแบบต่าง ๆ ในตอนท้ายจึงจะอธิบายวิธีเล่นเพลง เท่าที่เคยเห็นมา และเคยได้ฟังคนรุ่นเก่าเล่าให้ฟัง ตามที่ยังจำได้

เพลงมีหลายอย่าง คือเพลงขัดอัน เพลงก้อม เพลงหลัก เพลงจังหวะรำ เพลงสมัยปัจจุบัน

๑. **เพลงขัดอัน** ๐ เอ้อเอย สะรุสะระ อีแม่กะทะคั่วถั่ว
เหมิดบุญผัวแล่ว เหมือนไข่ไก่ร้างรัง
๐ เอ้อเอย– สะรุสะระ อีแม่กะทะขั่วหมี่
รู้ว่ากินไม่เหมิด มึงจะขั่วมาก–ทำไม

มีสัมผัสแห่งเดียว คือวรรค ๑ กับวรรค ๒ เท่านั้น ส่วนวรรค ๓ วรรค ๔ เป็นร้อยแก้วธรรมดานั่นเอง ฟังดูก็ได้ใจความเต็ม แต่ขัดหูคนฟัง จึงเรียกเพลงขัดอัน

๒. **เพลงก้อม** (ก้อมแปลว่าสั้น)

๐ กกกก คกคั่ก คือคนคุ้กเจ็บขี้ นั่งกะเบ่งตาแดง มองหาไม้แก้ง-ไม่มี

๐ ไม่ใช่ทางโล่งทางเลี่ยน ใหญ่แล่วต้องเรียนทางลัด

คนหัวล้านช่วยแรงคนตื๊ด เหมือนกลองแตกช่วยแรงคน–ตี

๐ ทำกระต้องกระแต้ง อยู่เหมือนแตงคอกระตึก—
ให้พี่ขอสักหน่วย จะเอาไปฝากถ่วยน้ำพริก—

เพลงก้อมนี้ยิ่งสะสมได้มากยิ่งดี เมื่อนำเข้าไปใส่เพลงหลักจะง่ายเข้า ยิ่งเล่นสัมผัสอักษรได้เท่าใด ถือกันว่าไพเราะที่ก้อมกว่านี้ยังมีอีกเช่น

๐ มึงอย่ามานินทาคนเถ่า อ้ายชาติหัวเหง่า (เอ๋ย) คนทา ฯ
ต่อไปนี้เป็นเพลงลองปัญญา เพลงก้อมเหมือนกัน

คนที่ ๑ พอได้กินหมากดิบ เลยไม่อยากหยิบหมากเน่อว (หมากเน่า)
คนที่ ๒ พอเห็นสามสิบกลีบ มันนึกอยากบีบมักเนอว (มะนาว)
คนที่ ๓ เราวาสนาไม่สม ไม่ได้กางร่มคางเคอว (ร่มผ้า เหมือนปีกคางคาว)
คนที่ ๑ เวลาไก่กินเข่า ได้ยินเสียงแม่เล่าร้องเอ่อว !
คนที่ ๒ เมื่อคนไทยร้องเอ้า แต่คนลาวร้อง เย่อว
คนที่ ๓ เมื่อฉันไปเที่ยวกรุงเก่า เห็นเขาพายเรือหางยาวร้อง เย่อว!..เยื่อว!..
คนที่ ๑ พอไปถึงบ้านเกาะ ก็พบทางเกียน ได้ยินเสียงนกเกรียนร้อง เกร๊อว
คนที่ ๒ พอควยเถ้ากินหญ้าข้างทาง แลเห็นสีข้างเรอวเคอว
คนที่ ๓ พอไปถึงบ้านตะคองเก่า ได้ยินเสียงหมาเห่า เอ๊อว ! เฮอว !

อย่างนี้ไม่แพ้กัน ถึงคิวใครก็ต่อได้ ถึงขี้ฉ้อบ้างเช่นหมากเน่าเป็นหมากเน่อวก็ไม่เอาผิด เป็นการลองเชาว์เล่นกันสนุกกันเท่านั้น

๓. เพลงหลัก

- อิมัสสะหมิงกาเย อันว่ากายา เมื่อคนเกิดมา อย่าได้ประมาทดูหมิ่น พอดับขันธ์สังขาร์ มีแต่แร้งกาจิกกิน–ไป (ของเก่า)
- เกษาว่าผม แก่แล้วปานผี เมื่อผมดำงามดี ก็มากลับหายดำ ไม่เป็นผลดอกผมจะไปนิยมมันทำไม (ของเก่า)
- อันคนเราทุกวัน เปรียบกันกะโคม พอคนโห่ควันโหม ก็ลอยบนเวหา แต่พอหมดควันโคมคืนตกลงสู่พื้นพสุธา–ใหญ่ (ของเก่า)
- อะโห! โอหนอ! ข้อยขอขีดเขียน เริ่มพจน์ร่ำเพียร เอ่ยถึงอุทก เมืองจันทบุรี ยังมีน้ำตก–ใหญ่ (ของนายรุ่ง ผลานุเคราะห์)
- ชื่อน้ำตกพริ้ว สูงลิ่วลอยลม น้ำใสนามสม หลั่งไหลไพล่พลิ้ว เพลี่ยงผาบรรพต หลั่งลดละลิ่ว–ไหล (ของนายรุ่ง ผลานุเคราะห์)

ที่ยกมาทั้ง ๖ บทนี้ จะร้องเป็นสำเนียงภาคกลางก็ได้ ฟังเพราะดีหรือจะเยื้องยักเป็นสำเนียงโคราชก็ได้ ถ้าจะให้เป็นภาษาโคราชแท้ๆต้องเพิ่มวรรค เพิ่มคำที่เป็นพลความเข้าไปอีก ในบทที่ ๑ ที่ ๒ จะต้องแปลงเป็นดังนี้

๑. โอ้ โอ่.... อย่าทำกายสูงหนาน้องหนากายหยิ่ง จะว่าถึงอิมัส สะหมิงกายเยธรรมชาติแต่งมา ไม่เป็นสาระเหมือนแตงโม เด๊กน้อยคนโต เหมือนกับแตงเม หนออย่าได้มกหมุ่น.... มัว*เมา*/ ไม่แข็งแรงเหมือนแก่น สน มันไม่คงทนอยู่เหมือนแก่นซักเถ่าแล้วไม่มีคนรัก มันช่างเอนึ่จอนาถนอ คน*เราฯ*

๒. โอ โอ่... เกษาว่าผมเอ๊ยน้องจงรู่สา จำง่ายดอกแม่งามสง่าไม่ ต้องรู่สูตรรู่สนธินาเขินต้องทำถึ ผมเผ่าเรานั่นมั่นไม่ดำทน เหลืองหม่นแกม เทาหนามันไม่งามเงา....แกม*ทอง*/ เมื่อเป็นสาวสวยดี ดูเป็นสีเป็นใย เถ่าแล่ว ล่มปั๊ดเปไป ดูเป็นยับเป็นเยิน ทั้งผู้หญิงไม่ชวนหมายทั้งผู้ชายไม่ชวนเมิน ไม่หน่าสะออนพอให่ใครๆ เอ๊ยชวน*มอง*/

ตอนกลางวรรคที่ขีดเส้นสัญญประกาศไว้เรียก*สีดือ* (สะดือ) ต้องจำ ให้แม่น จะต้องสัมผัสกับคำท้ายสุด *เมา*กับ*เรา* ในบทที่ ๑ *ทอง*กับ*มอง* ใน บทที่ ๒

เพลงโคราชถือเคร่งมากในคำท้ายวรรคหลัง ต้องเป็น "คำเป็น" จะ เป็นคำตายในแม่ กก กด กบ สระอะ สระเออะไม่ได้ หรือจะเป็นคำที่มี เสียง เอก โท ตรี จัตวา ก็ไม่ได้ ถือว่าไม่เพราะ ต้องเป็นเสียงสามัญ คำที่อยู่ท้ายวรรคต้น อนุโลมให้ใช้ได้บ้าง

๔. เพลงจังหวะรำ

การร้องแล้วรำด้วย ไม่ใช่จะรำได้ไปทุกเพลง เพลงที่มีจังหวะรำได้ ผู้ร้องจะต้องแม่นยำ ไม่ล้มกลางคัน ไม่กุกๆ กักๆ เวลาร้อง เพลงใดจะ มีการรำด้วย ฝ่ายชายจะร้อง ไช–ชะ ไช–ชะ หรือ ไช เป็นอาณัติสัญ ญาณ ฝ่ายหญิงจึงจะสนองตอบ การรำก็ไม่ต้องรู้รำแม่บท ประถม พรหมสี่ หน้าอะไรดอก กางแขนออกไป คว่ำมือ หงายมือ ขย่มตัวตามจังหวะเพลง หญิงรำแคบ ชายรำกว้าง ในวรรคต้นของเพลงฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายถอย ชาย เป็นฝ่ายรุก ปลายวรรคต้นจะมีตบมือเป็นที่รู้กัน ครั้นถึงวรรคหลังฝ่ายหญิงเป็น ฝ่ายรุก ชายเป็นฝ่ายถอยบ้าง จนจบเพลงแล้วก็แยกกันไป

๐ (ชาย) โอ้โอ่.... เชิญมาเถิดมา เอ๋ยน้องมา มาเป็นภรร–ระยา เถิดนอ แม่สายระโยง แม่ม่าหมั่นขี้ มาไปก๊ะพี่เป็นหมั่นคง นอแม่เกียน สาลี.... หมั่นเข็น (ตบมือ) แม่ตะโพกตุงตุง มาพี่จะกุ่งไป ต้อยต้อย แม่บัวแย่มบานย่อย แม่แก้มหอมเหมือนดอก เอ๋ย บานเย็น

๐ (หญิง) โอ้โอ่....ตั้งแต่กี้ทำไมไม่พาน เอ๋ยว่าตั้งแต่นาน ทำไมจึงไม่ พบ แม่ห่วยน้ำอ้อมหอมเอยน่ำอ๊บ ปากหวานเหมือนอย่าง น่ำอ้อย (ตบมือ)

โอ้พ่อหนุ่มเนื่อตัน ทำไมไม่หันเนื่อตัว เข่ามาเหยียบข่างรั่ว แต่ พอน่องเห็น

เอ๋ย ข่าง รอย (คำที่ใช้ตัวอักษรใหญ่ ทั้งชายหญิงจะขย่มตัว พะเยิบ ๆ พร้อมกัน) การรำนี้ รำทีละคู่ ร้องไปด้วยรำไปด้วย ผิดกับการ ฟ้อนของหมอลำลาว นั่นเขาลำจบหมดข้อความแล้วจึงฟ้อน การฟ้อนนี้ได้ เห็นที่วัดสุทธจินดานี่เองนานแล้ว งานอะไรก็ลืมเสียแล้ว

ผู้หญิงยืนอยู่กับที่ ฝ่ายชายฟ้อนเข้าไปหา ย้ายไปขวามาซ้าย ทำท่าจะเลิก ชิ้นก็มี ฝ่ายหญิงคอยบัดเอาไว้ นึกภาพไม่ออกก็ดูนกยูง หรือไก่งวงก็ได้ มันแผ่หางรำแพน การฟ้อนก็คล้าย ๆ กันนั่นแหละ

เพลงสมัยปัจจุบัน

หมอเพลงปัจจุบันนี้ใช้คำใหม่ ๆ บางคนเอาสำเนียงภาคกลางมาใช้ก็มี ฟังดูเก้อๆ ขัดหูชอบกล ตัวอย่างที่จะยกมาให้ดูต่อไปนี้ จะเขียนให้ถูกตาม อักขรวิธี หมอเพลงจริง ๆ เขาจะดัดเสียงเป็นสำเนียงโคราชได้เอง

๐ โอ้โอ่...คิดหาเงินทองหลายทาง เอ๋ย หลายท่า, นักเรียนเก่าก็มาหลายเธอ หลายท่าน ไม่จับง่วงจับเหงา จุกเจ่าจับงอ ไม่รามือราข้อร่วมแรงกันเข้าจับ งานมิได้มั่วจับงง....*จับงวย* เหมือนครูว่า "คำนับ" พอขาดคำนักเรียนก็มี เรามาตั้งสมาคมคณะนักเรียนเก่า มาภิรมย์ร่วมรักกันเถิดนอสีมาเรา มิใช่ จะมาร่ำ*เอยมารวย* (บทนี้เขียนไว้ในหนังสือนักเรียนเก่าราชสีมา)

๑ โอ้โอ่....ในเขตดานซิกกี่ยังมี หนาน้องนา ด๊านเซอร์ แม่งามล้ำในอำเภอ...ด่านซ้าย แม่งามเลิศงามล้ำทุกหัวเมืองเลื่องเมืองลือ ความงามของแม่ระบือไปทั่วเมืองหลาย ตลอดไปจนเมืองหล่ม–*เมืองล่าง*
ทั้งเชียงของเชียงคาน ตลอดโขงสาคร พี่เที่ยวสืบเที่ยวเสาะหาบังอรแม่เอี่ยมอ่องงามละออ เที่ยวจนเหน็ดจนเหนื่อยจะพบไม่นอ พอดีย้ายมาอยู่นี่จึงได้*พบนาง*

จะหาคำให้ลงกับด่านซ้ายนั้นยาก จึงต้องใช้คำฝรั่งปน แต่ก็ไม่เกินความรู้ของคนฟังซึ่งเป็นคนสมัยใหม่แล้ว เวลานั้นเป็นเวลาสงครามเยอรมันเข้ายึดฉนวนดานซิก ซึ่งเป็นเขตปลอดทหาร ใครได้รับการศึกษาก็เข้าใจดี ส่วนด๊านเซ่อร์ ซึ่งแปลว่านักเต้นรำนั้น ยกมาในรูปของพลความเท่านั้น เพลงโคราชใช้พลความมากทีเดียว คนฟังเพลงโคราชไม่รู้เรื่องก็เพราะไปฟังพลความนี่เอง เพลงบทนี้ข้าราชการที่ด่านซ้ายเขาอยากรู้ว่าเพลงโคราชเป็นอย่างไร จึงร้องให้เขาฟังรู้สึกว่าเขาพอใจมาก เห็นได้ทีเลยร้องให้เขาฟังอีกกลอนหนึ่ง ว่าดังนี้

๐ โอ้โอ่.... น้องจะหาผัวหรือยังไม่หา เอาผัวเสียเถิดเมื่อหูตาของน้องยังรู้ยังเห็นสักหน่อยจะลุกจะล้ม หัวเต้าหัวนมหนอมันจะเลน หนุ่มเห็นมันจะลาม..... จะ*ลวน* อย่าได้อวดตัวเลยแม่คนดี จะไปบวชเป็นชีอยู่คนเดียว หวังไม่ให้หนุ่มตามเกี้ยวไม่พ้นตาเถรไปตาม*ถวน*

ที่ใหม่กว่านี้ยังมีอีก เป็นการเพิ่มวรรคเข้าไปในตอนต้นอีก ถ้าฟังไม่เป็นจะหา สะดือไม่พบ แล้วจังหวะรำก็ยาก ฟังแล้วเหมือนคำร้อยแก้วกลาย ๆ ฟังเพราะไปอีกแบบหนึ่ง แต่คนรุ่นเก่าฟังไม่สนิทหู หาฟังได้ง่ายเปิดวิทยุฟังก็ได้ เห็นออกอากาศอยู่บ่อย ๆ ตั้งแต่เพลงลูกทุ่งกำลังเป็นที่นิยมของชาวบ้านส่วนมากเวลานี้ ความนิยมฟังเพลงโคราชลดน้อยลงเห็นได้ชัด งานใดถ้ามีเพลงโคราชด้วย มีเพลงลูกทุ่งด้วย วงเพลงโคราชจะได้ชื่อว่า

"ผีหลอกทีเดียว" ไม่ว่าการเล่นชนิดใดถ้าคนดูคนฟังน้อย คนเล่นคนแสดงก็ไม่ใคร่มีแก่ใจเล่นเท่าใดนัก จะเรียกว่าเสียขวัญก็ได้.

ประวัติความเป็นมา

ตามที่สังเกตเห็นเพลงที่ใช้ร้อง เป็นเพลงช้าเจ้าหงษ์ดงลำไยก็ดีเพลงลากไม้ก็ดีตอนท้ายจะลงด้วยกลอนไอ ลงกลอนอายมีบ้าง เป็นการขอไปทีเท่านั้น ทั้งสองเพลงที่กล่าวนี้ไปตรงกับเพลงฉ่อยของภาคกลาง แต่เพลงฉ่อยนั่นเองแยกเป็นเพลงทรงเครื่องซึ่งมาตรงกับเพลงโคราชที่เรียกว่าเพลงหลัก จึงขอสันนิษฐานว่าเพลงโคราชเลียนแบบเพลงทรงเครื่องของภาคกลางนั่นเอง แต่ใช้คำโคราชบ้าง คำไทยภาคกลางบ้าง ประกอบเป็นเพลง ใช้สำเนียงโคราชก็เลยเรียกว่าเพลงโคราชไป หรือจะว่าคล้ายเพลงขอทานก็ได้ ผิดกันที่เพลงขอทานเข้าจังหวะฉิ่งและโทนได้เพลงโคราชจะเข้าได้แต่ตบมือ และกรับเหมือนเพลงฉ่อยเท่านั้น ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นการเปรียบเทียบให้ดู

เพลงฉ่อย (หญิง) เอ่ย–เอ๋ย ยินสำเนียงเสียงใครหนอมาร้องเรียก, นางยังจำสำเหนียกไม่ได้จึงค่อยย่องมองดู ที่รอยรูกุญแจ, เพื่อจะให้รู้แน่ว่าใคร, แล้วจึงเปิดประตูเอ๋ยมาดูหน้า, อ้อพ่อเป๊ดอกหรือมา เมื่อไร,
(ลูกคู่จะรับ เอ๋ฉาชา ฉ่าชา หน่อยแม่)
ถ้าเป็นเพลงทรงเครื่องจะเป็นดังนี้

(ชาย) โอ้โอ โอ้ะโอ่ โอ โอ๋งโหงย พี่สืบเสาะหานาง อยู่เหมือนกวางหาหนอง, พี่ติดตามหาน้อง, อยู่เหมือนพรานหา–เนื้อ, เปรียบคานน้อย–คานน้อยหาบหนัก ไม่รู้จะหักลงเมื่อ – – – เอ่อ เออะเออ เอ้อ เออ เอ๋ยไร, ลูกคู่จะรับว่า "เปรียบคานน้อย–คานน้อยหาบหนัก (ซ้ำ ๒ หน) ไม่รู้จะหักลงเมื่อ เอ่อ เออะ เอ้อเอ๋ยไร" (แล้วร้องเอ๋ยฉ่าชาเหมือนบทต้น)

เพลงทรงเครื่อง ถ้าเป็นเพลงขอทาน จะว่าดังนี้ ฉิ่งและโทนจะตีก่อน โจ๊ทิง ทำติงทำ เป็นหน้าทับชั้นเดียว ฉิ่ง–ฉับ พอดี ตีเรื่อยไป

๐ สิบนิ้วลูกจะประนม ขอถวายบังคม ศิโรโรตม์ ตาบอดเข็ญใจขอจงได้โปรด โอ้แต่คนละเฟื้อง เอ๋ย–ไพ ลูกคู่จะรับว่า "ตาบอดเข็ญใจ, เอิ้ง เหงอ เอิง เหง่อ เออ เอ่อ เอ้อ เอ๋ย"

เพลงขอทาน ๐ จงได้โปรด ตาบอดเข็ญใจจงได้โปรด โอ้แต่คนละเฟื้อง เอ๋ย ไพ เอิ้ง เงอ เอิ่ง เอ้ยๆ (แล้วแม่คู่จึงขึ้นบทต่อไปดังนี้)

๐ จะเปิดหม้อก็ไม่มีข้าวสุก ครั้นว่าเปิดสมุกก็ไม่มีข้าวสาร ขอเชิญพระเดชพระคุณ เชิญมาทำบุญเอ๋ย ทาน (ลูกคู่รับตอน "ขอเชิญพระเดช ฯลฯ" แล้วเอื้อน และซ้ำเหมือนบทต้น)

เมื่อเปรียบเทียบจึงเห็นว่าเพลงโคราช (เพลงหลัก) ก็เหมือนเพลงฉ่อยทรงเครื่อง จบเนื้อร้องแล้วจึงเอื้อนไปลงกลอนไอ เพลงขอทานนั้นไม่แน่ ไปลงกลอนอื่นได้ ลูกคู่รับก็ไปได้ ทั้งต้องมีฉิ่งโทนประกอบด้วยจึงสมบูรณ์

ภาคกลางมี **เพลงเรือ เพลงปรบไก่ เพลงพวงมาลัย** จะไม่ยกมา เกรงจะพ้นเฝือไป

ครั้นต่อมาครูเพลงโคราชจึงประดิษฐ์ให้มีจังหวะรำได้ เพลงจังหวะรำนี้ เล่นคำเล่นสัมผัสใน จึงผิดไปจากเพลงหลัก อันนี้เองได้ชื่อว่าเพลงโคราชเป็นสมบัติของชาวโคราชแท้ แปลกไปจากภาคอื่น ลาวเขามี *กลอนลำ กลอนลำเต้ย ล่องของ* และ*อ่านหนังสือ* ฉันใดโคราชก็มีเพลงโคราชเป็นของตนฉันนั้น สมัยโน้นมีสิ่งที่เป็นของประจำบ้านเมืองคือ **ม่วงหางกระรอก อ้อยคันร่ม ส้มขี้ม้า หนูแมวด้วยก็ได้** มาบัดนี้แทบจะว่าหายไปเกือบหมดแล้ว มีร่องรอยบ้างพอเล่าให้คนรุ่นหลังฟังเท่านั้น

เพลงโคราชเล่นในโอกาสใด

เป็นงานมงคลเช่นโกนจุก บวชนาคก็ดี หรืองานทำบุญฉลองโบสถ์ ฉลองหนังสือก็ดี งานเฉลิมพระชนมพรรษาของพระเจ้าแผ่นดินก็ดี หรือจะเป็นงานศพซึ่งนับว่าเป็นอัปมงคลก็ดี การเล่นเพลงโคราชเล่นได้ทั้งนั้น ไม่เหมือนมหรสพอย่างอื่น เช่นหนังตะลุง หุ่นกระบอกนิยมเล่นในงานศพอย่างเดียว เมืองอื่นจะอย่างไรไม่ทราบ เมื่อส่งคนไปติดต่อหมอเพลงทั้งชายหญิงได้แล้ว เจ้าภาพจะปลูกโรงเพลง โรงนี้ทำง่ายๆ มีเสา ๔ เสา ผังห่างกันกว้างประมาณ ๖ ศอก (๓.๐๐ เมตร) ยาว ๖ ศอกเท่ากัน ยกพื้นสูงประมาณเพียงอก ใช้คานและตงแข็งแรง ปูกระดานเรียบร้อย ส่วนสูงจากพื้นกระดานประมาณ ๕ หรือ ๖ ศอก หลังคาราบแบบปะรำ มุงด้วยใบไม้ มีใบมะพร้าว ใบตาล เป็นต้น กันฝนไม่ได้ กันได้เพียงน้ำค้างเท่านั้น คนดู คนฟังได้ ๔ ด้าน ที่ยกพื้นสูงเพื่อให้คนดูเห็นหมอเพลงเต็มตัว และกันคนขี้เมื่อยขึ้นไปนั่ง ข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือจะต้องไปปลูกให้ห่างจากเสียงมหรสพอื่น และให้ผู้รักษาความสงบดูแลง่าย บนโรงเพลงไม่ต้องปูเสื่อ มีม้าเล็กแต่สูงหน่อยวางกลางโรง บนม้ามีขันน้ำพานรอง ใส่น้ำดื่ม มีจอกสำหรับตักน้ำลอยไว้ เป็นหมดกระบวนเท่านี้ (สมัยนี้ติดไมโครโฟนให้ด้วย)

หมอเพลงชายรุ่นเก่าชื่อเสียงโด่งดังมากชื่อ **นายหรี่ บ้านสวนข่าในเมืองโคราช** นั่นเอง มีชื่อเสียงทาง*เพลงหลัก* คนนี้ได้มีโอกาสร้องถวายสมเด็จ*พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ* (ครั้งหลังสุด ดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวง) ครั้งเสด็จมาโคราช ดูเหมือนจะ พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงเปิดถนน ๑ สาย คือถนนจอมสุรางค์ยาตร์ และเสด็จไปพิมายด้วย นายหรี่ (ชาวบ้านเรียก ตาหรี่) ร้องถวายหน้าพระที่นั่ง จะเป็นที่หนองบัว หรือที่ไหนก็ลืมเสียแล้ว เจ้านายพระองค์หนึ่งเป็นผู้บังคับการพิเศษทหารม้านครราชสีมาด้วย อักษร "**ส.ผ.**" ที่ติดคอเสื้อทหารม้าเป็นพระนามาภิไธยย่อ ของพระองค์ท่าน เพลงที่นายหรี่

ร้องเป็นเพลงหลัก (เรียกว่าเพลงโคราชรุ่นเก่าก็แล้วกัน) เป็นพื้น หมอเพลงหญิงรุ่นเดียวกันนี้ชื่อ แม่ใย อยู่บ้านไหนก็ลืมแล้วเหมือนกัน หมอเพลงชายรุ่นต่อมาร้องเพลงมีจังหวะรำแล้ว ที่จำได้เห็นตัวได้ฟังด้วย ชื่อ *นายบุญ กะแฮะ นายพรม โคกปะกั๊ก* กะแฮะ โคกปะกั๊ก ไม่ใช่นามสกุล เป็นชื่อบ้านของเขาอยู่ สมัยนั้นยังไม่มีนามสกุลใช้ หมอเพลงรุ่นเดียวกันก็มี นายนาค หนองกก นางดก เสมอเหมิ็ด นางฉ่ำ บ้านระงม รุ่นต่อมานับว่ารุ่นใหม่ ก็มีนายคล้าย นายขาว (ตาบอดสนิท) สิบเอกเผือก ฝ่ายหญิงมี นางเจียว คนอื่นก็มีอีก แต่ชื่อเสียงไม่โด่งดัง คนไม่ใคร่สนใจจำ ประกอบกับมีภาพ-ยนตร์ มีนักร้อง มีสื่อสัมพันธ์โฆษณาให้อีกด้วย คนจึงหันเหมาทางนี้มาก ชื่อหมอเพลงก็เลือนลาง หมอลำเสียอีกเขายังดีกว่า เพราะมีสมาคม ลำอัดเทปออกอากาศบ่อย ๆ ชื่อเสียงเขาจึงเป็นที่คุ้นหู ยิ่งหมอแคนด้วยแล้วยิ่งไปไกล จนถึงไปแสดงถึงต่างประเทศก็มี (ชื่อสมัย อ่อนวงศ์)

การเล่นเพลงโคราชที่ถือเป็นแบบได้

ระเบียบการเล่นเพลงโคราชนั้น ผู้เขียนได้เคยฟัง เริ่มแต่ลงโรงจนเลิก เพียงหนสองหน นอกนั้นฟังฉาบฉวย แต่จับความได้จากแฟนเพลงซึ่งเป็นผู้ใหญ่แล้ว ฟังมาแล้วก็มาคุยกันวิจารณ์กัน ใช้คำแทนชื่อหมอเพลงว่า อี, อ้าย หมอเพลงอาภัพตรงนี้

เมื่อหมอเพลงมาพร้อมที่โรงเพลง ฝ่ายหญิง ๔ คน หมอเพลง ๓ อีกคนหนึ่งเป็นผู้มีอายุมานั่งดูแลควบคุม ฝ่ายชายมี ๓ ไม่มีควบคุมเหมือนหญิง ทั้งหญิงทั้งชายถือเทียนคนละเล่ม หญิงกลุ่มหนึ่ง ชายกลุ่มหนึ่ง หันหน้าหากันคล้ายพระปลงอาบัติ เทียนไม่จุดจะเพราะเหตุใดไม่ทราบ ทำเช่นนี้เข้าใจว่าระลึกถึงครูบาอาจารย์ ครั้นได้เวลาประมาณ ๒ ทุ่ม (๒๐ นาฬิกา) ชายจะลุกขึ้นยืนสองคน คนอาวุโสจะร้องขึ้นก่อน บทเพลงตอนนี้เป็นใจความว่าเจ้าภาพหามาในงานอะไร เจ้าภาพชื่ออะไร และเตือนฝ่ายหญิงให้ลุกขึ้นมา

ฉลองพระเดชพระคุณท่าน จะมามัวอายนั่งซุกหน้าอยู่ทำไม ร้องอยู่คนละ ๒–๓ เพลงแล้วก็ลง คนที่สามยังไม่ต้องร้อง แต่ลุกขึ้นมารับเป็นลูกคู่ ตอนเพลงลง ตอนเริ่ม กับตอนลง บางทีก็ใช้เพลงก้อม บางทีก็ใช้เพลงหลักเอาแน่ไม่ได้ เมื่อฝ่ายชายลงฝ่ายหญิงจึงเริ่มไหว้ครู คงนั่งร้องอยู่อย่างนั้นยังไม่ลุกขึ้นยืน(ตอนนี้พวกหนุ่มปากเสียจะตะโกนให้ลุกขึ้นขอดูหน้า แล้วก็ฮากันแบบฮาป่า แต่หมอเพลงไม่มีปฏิกิริยาใด ๆ นับว่าน่าชมเขา ที่ควบคุมสติอารมณ์ไว้ได้ ครูเขาสอนกันมาว่าอย่าโกรธ ถ้าโกรธเสียแล้วปัญญาไม่เกิด การเชื่อฟังครูนับถือครูแล้ว น่านิยมเป็นอย่างยิ่ง พอเลิกแล้วผู้อาวุโสอ่อนจะกราบไหว้ผู้สูงอายุ ขอโทษขอโพย เป็นประเพณีถือกันมาอย่างนี้

ตัวอย่างไหว้ครู โอ้ โอ่ ขอไหว้พระพุทธที่ล้ำ ขอไหว้พระธรรมที่เลิศ
ฝ่ายหญิง ทั้งพระสงฆ์องค์ประเสริฐ ครองสัตย์มิให้เสื่อมสูญ
เปรียบกะโสมเพิ่มผ้า ขอให้สติปัญญาของลูกนี้เพิ่มพูน
ลูกคู่จะรับดังนี้ เอ้ยน่าเจ้าเอ่ย เอ๋ย เอย เปรียบกะโสมเพิ่มผ้า
ขอให้สติปัญญาของลูกนี้เพิ่มพูน เอ่อ เอิ๋ง เอย
ขอไหว้บิดรมารดา คุ้มเกษาคุ้มเกล้า เงย เถิด ๆ
สู้ป้อนน้ำป้อนข้าว ลูกจึงได้อยู่เป็นคน
ขอความคุ้มครองกำกับอย่าให้ถึงที่อับที่จน
ลูกคู่– – – เอ๋ยนาเจ้า เอ๋ย เอย ขอความคุ้มครองกำกับ
อย่าให้ถึงที่อับที่จน เอ่อ เอิ๋ง เอย....... นา ๆ
๐ ขอไหว้คุณครูคุณบา ท่านสู้อุตส่าห์สั่งสอน
จบซ้ำเพลงเก่งกลอน คนลือกระฉ่อนฉาวโฉ่
ขอให้ช่วยเสริมช่วยแทรก ให้ปัญญาแตกมุตโต
ลูกคู่จะรับ เอ๋ยนาเจ้าเอ่ย เอ๋ย เอย ขอให้ช่วยเสริมช่วยแทรก

ขอให้สังเกตตอนท้ายของลูกคู่ จะลงว่า เฉิด ก็มี ลงว่า นา ก็มี ผิดกับเพลงฉ่อยทรงเครื่อง ที่ลงกลอนไออย่างเดียว และมีคำแปลกอยู่อย่างหนึ่งคือคำว่า "มุตโต" ถ้าหมอเพลงคนใดแตกมุตโต นับว่าเป็นยอดของความปรารถนา มีความหมายว่าความรู้แตกฉาน กลอนด้น กลอนเดา หรือจะร้องแต่กลอนกันก็ไม่ติดขัด เกิดปฏิภาณฉับไว เข้าใจว่าจะเลือนมาจากคำว่าวิมุติ ในทางพุทธศาสนา แต่คำว่าวิมุติสูงกว่ามากนัก วิมุติแปลว่าความหลุดพ้น วิมุติญาณทัศนะ แปลว่ารู้ว่าหลุดพ้นแล้วจริง ๆ ไม่ใช่เดาว่า ทึกทักเอาคู่กับคำวิมุติ ก็คือ สมมุติ จะตรงกับคำติต่างในภาษาโคราชก็ได้ แต่ตามรูปศัพท์แปลว่ามีมติร่วม เมื่อไหว้ครูเสร็จแล้วจึงลุกขึ้นยืน เริ่มต้นร้องเพลงจังหวะต่อไป

เพลงผู้หญิงผู้เขียนจำไม่ใคร่ได้ จะขอยกบทที่เขียนไว้แล้วตอนต้นมาเขียนซ้ำอีก เพื่อให้ความตอนนี้ติดต่อกัน

๐ โอ้ โอ่ ตั้งแต่นี้หนอทำไมไม่พาน ตั้งแต่นานทำไมไม่พบ
ห้วยน้ำอ้อมหอมเอยน้ำอบ, ปากหวานเหมือนอย่างน้ำอ้อย (ตบมือ) พ่อหนุ่มเนื้อตัน ทำไมไม่หันเนื้อตัว เข้ามาเหยียบข้างรั้ว แต่พอน้อง เอ๋ย เห็นรอยตีน
๐ โอ้ โอ่ พ่อรูปหล่อเอ๋ยน่าสะออน หลงรักจนน้องไปนอนสอื้น เหมือนกรองหญ้าไม่เต็มตับ นอนไม่หลับเต็มตื่น ตักน้ำไม่เต็มตุ่ม เต้าปูนใส่ปูนไม่เต็มเต้า (ตบมือ) หรือว่าค่อนข้างเดา ไปหลงรักเขาข้างเดียว ตีระนาดตาจ้องมองรั้ว ทำรั้วต้องมองเรียว เรานี่ขี้เหร่ดอกวา จึงไม่มีคนเอ๋ยมองเรา

เมื่อเห็นว่าพอควรแล้วก็มีเพลงส่งท้าย เป็นสัญญาบอกว่าหมดเวลาของฉันละแกว่ามั่งซี เพลงลงใช้เพลงหลักอีกเหมือนเพลงเริ่มต้นว่าดังนี้

๐ เมื่อสมควรก็ลั่น เมื่อสำคัญก็ลา พ่อแม่ท่านมาก็มากก็หลายท่านอยากฟังที่พริ้งที่เพราะอย่าให้มันเพรอะ เลินเทินเลอะเทอะหยาบคายฯ

ลูกคู่รับเหมือนตอนไหว้ครู แล้วผู้ชายก็ขึ้นร้องต่อไป สังเกตหลายรายแล้ว ผู้ชายไม่เห็นว่ากลอนไหว้ครู หรือจะเอาเคล็ดตอนนั่งประนมมือทำปากขมุบขมิบนั่นดอกกระมัง ยิ่งมาสมัยออกอากาศทางวิทยุยิ่งไปใหญ่ ผู้ชายร้อง

เพลง เสียงผู้หญิงร้อง ไช ชะ ก็มี ซึ่งผิดแบบแผนเป็นอย่างยิ่ง ผู้หญิงอะไรชวนผู้ชาย (ไช) ก่อน เขาคงจะไม่รู้ประเพณีเดิมว่ามาอย่างไรนั่นเอง

มีเรื่องขันที่ครูเพลงเองก็ไม่บอกตรง ๆ คือ ธรรมดาหมอเพลงมักเป็นคนบ้านนอก คนบ้านนอกดูอะไรดูตรง ๆ ที่เขาเรียกว่าชี้ตาไม่กระพริบ ครูเพลงอยากจะให้ใช้หางตามอง ที่เรียกว่าชายหางตา ครั้นจะบอกตรงๆก็เกรงลูกศิษย์จะกระดาก จึงเอาพลูจีบ หรือเทียนทัดหู แล้วให้พยายามชำเลืองให้เห็นหางพลู หรือปลายไส้เทียนบ่อย ๆ จนออกโรงได้ แล้วบางคนยังเถรตรงเอาเทียนทัดหูก็มี ดูขัดตาชอบกล

อยากจะเพิ่มความให้กระจ่าง เพลงโคราชนั้นเก็บเอาคำธรรมดาง่าย ๆ หมอเพลงเป็นคนช่างสังเกต เริ่มหัดเพลงใหม่ ๆ แทบจะว่าหายใจเป็นเพลง เห็นอะไรหรือถ้อยคำคล้ายคลึงสัมผัสกัน จะพยายามจดจำสะสมไว้ เช่นเห็นคนตีระนาด เวลารัวตาจ้องมองดูระนาด ก็มีคำเกิดว่า "*จ้องมองรัว*" ครั้นเห็นคนทำรั้ว ฝังกระทู้แล้วเอาเรียวมัดติด มัดแล้วดูว่าตรงหรือไม่ ตรงก็เกิดคำว่า "*ต้องมองเรียว*"

เห็นคนกรองหญ้าสำหรับมุงหลังคา ก็เกิดคำว่า "*กรองหญ้าไม่เต็มตับ*" ดังนี้เป็นต้น เพลงทั้งเพลงใจความนิดเดียว แต่ประดิษฐ์ว่าเสียยืดยาว แต่ก็อาศัยเพลงหลักนั่นเอง เป็นแต่ขยายคำออกไป ตอนปลายของวรรคต้น (ตรงสะดือเพลง ใจความอ่อนกว่าตอนสุดของวรรคหลัง)

ที่ว่าหายใจเป็นเพลงคืออะไร เช่นได้ยินกลอนลิเก ก็เอามาติดต่อ เช่นลิเกทำนองดอกดินว่า "อันผู้หญิงสมัยนี้ เพียงอายุสิบสี่ เขาก็เรียกว่าสาวแก่ น้องจะอยู่ไปไย ให้ผู้ชายรังแกๆ" แปลงเป็นเพลงโคราชว่า "มิใช่เสาหุกหรือว่าเสาก๋ คนอายุสิบสี่เขาก็เรียกสาวแก่ อยู่โสดก็เหมือนรังเป็ดรังไก่ สำหรับให้ผู้ชายเอ๋ยรังแก" ดังนี้เป็นต้น

เสาหุกเสาก๋ รังเป็ดรังไก่ เอาเข้ามาเป็นเพลงไปหมด จะว่ายากหรือง่ายก็พูดยาก คนที่มีอารมณ์ขันอยู่บ้างช่างจดช่างจำ ส่วนคนไม่ชอบเห็นว่าต่ำไปหยาบไป ไม่เอาใจใส่สังเกตก็เห็นว่ายาก เพลงตอนลงโรงหัวค่ำนั้น

ฝ่ายชายจะร้องเพลงขึ้นเกี้ยว ว่าเป็นสองง่าม ฝ่ายหญิงเขารู้ทันเขาก็ด่าเอา (ด่าในทำนองเพลง) คนฟังก็ชอบใจ ฮาลั่นไปทีเดียว ทีนี้ผู้ชายก็ไม่สองง่าม ละด่าเอาเหมือนกัน ที่ว่าหยาบนั้นเป็นจริง แต่เป็นเฉพาะหัวค่ำเท่านั้น ถึงตอนห้าทุ่มสองยามมีแต่เกี้ยวพาราสี หยิกแกมหยอก จับเรื่องฉกหาพาหนี พ่อไปตามมาได้ไปหากำนัน กำนันก็เปรียบเทียบปรับ ถึงตอนนี้เรียกว่าเพลงเพราะไม่เพรอะแล้ว ผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า ถ้าแข็งด้วยกันทั้งหญิงทั้งชายก็จับเรื่อง ทำนองลิเกลาวทุกวันนี้ เรื่องที่เล่นก็มีอินทะบัตถา จันทโครบ พระรถเมรี ซึ่งชาวบ้านรู้กันดีทั่ว ๆ ไปอยู่แล้วหรือไม่ก็เพลงกล่อม เช่นกล่อมด้วยปี่ กล่อมด้วยฉาบ กล่อมด้วยฉิ่ง เป็นต้น มาบัดนี้เห็นจะไม่มีหวังได้ฟังกันแล้ว ยิ่งพวกนักการเมืองเข้ามาแทรกแทบจะหมดรสทีเดียว สิบเอกเผือก ก็เคยร้องเพลงหาเสียงให้ผู้แทนอยู่สมัยหนึ่งเมื่อประมาณ ๑๕ ปีมาแล้ว คนก็ไม่ค่อยนิยมเท่าไรนัก ต่อไปนี้จะยกตัวอย่างเพลงฝ่ายชายสัก ๒–๓ เพลง

เพลงนำ มักเป็นเพลงก้อม ว่าให้ขบขัน เป็นทำนองเรียกคะแนนเสียก่อนดังนี้

๐ โอ้โอ่ ออกจากบ้านไม่สบฤกษ์ ไปปะเพิกแพงพอน

เอาไม้เข้าไปแหย่ ไม่กระแตก็กะจ้อน วิ่งออกปู้ดลูด

หางกุดก้อนล่อนฯ (ลูกคู่รับตอน "*วิ่งออกปู้ดลูด หางกุดก้อนล่อน*")

บางทีก็ว่าสั้นกว่านี้

๐ เมื่อคืนนี้ฝันแปลกๆ ฝันว่านกสีแหรก มันมาจับต้นสีหลอด

ฝันว่านกกดปู้ด มาจิกสายรูดแม่เถ้ารอด (ลูกคู่รับสองวรรคท้าย)

เรื่องเพลงนำนี้ลาวเอาอย่างไทย หรือไทยเอาอย่างลาว ไม่มีใครรู้ เพราะหมอลำ ก่อนจะจับลำเรื่องจะมีลำนำก่อน ขบขันเหมือนกัน เช่น

"*เหล่งเบิ่งเหล่ง แม่เขนงเขาควย มันกอดเอวพรานอยู่โข่งโหล่ง ๆ*" แล้วจึงขึ้นโอ่ละนอจับเรื่องยาวต่อไป ฯ

คำว่า *เขนง* แปลว่าที่ใส่ดินปืน ทำด้วยเขาควาย คนโบราณใช้พรานป่าก็ใช้

เพลงจังหวะรำ (ขาย) โอ้โอ่....อีแม่ริม เอ่ยมะรุม น้องงามจนหนุ่มมาหลง รักแม่เรือพึ่งพาย พี่ก็หมายพึ่งพัก อยู่เหมือนกับหวี....พึ่งผม น้องควรมีคู่สองขิด อยู่เหมือนมีดสองขั้น แม่ปากไหสองขั้น พี่อยากเป็นคู่สองขม

โอ้โอ่...พี่อยากเป็นคู่เอ่ยสองขม อยู่เหมือนผ้าห่มเอยสองชาย ถึงน้องจะหายห่วงได้ พี่ยังเป็นห่วงแหนหวงไม่หาย แม่คุณน่ะยังตรอง...ไม่เห็นอีแม่หมูพึ่งมัน นอแม่พานพึ่งหมาก ข้าวหมากก็ยังพึ่งหมัก พี่ขอเป็นผีพึ่งเมรุ (อันนี้เรียกต่อกลอน คือไปฉวยเอาวรรคท้ายของบทก่อนมาเป็นวรรคต้นใหม่)

๐ โอ้ โอ่...บัดว่าเนื้อหนังเอ่ยหย่อนยาน จะหาบ่อนข่มมันสักนิดเป็นไม่มี บัดว่าเถ้าถึงแท้ บัดว่าแก่ถึงที่ สาวเห็นไม่อยากไต่ หนุ่มเห็นไม่...อยากถาม ครั้นเถ้าร่ำว่า หูตาเหรินเลอะ ขี้มูกขี้ตาไหลเต๊อะ แมงวันแมงหวี่ ไหลตาม

บทส่งท้าย ๐ โอ้โอ่....ครั้นเห็นว่าสมควรก็ลั่น ถึงบ่อนสำคัญก็หลั่ง พวกพี่น้องมาพึ่งก็มากก็หลาย อย่าได้พึ่งบ่อนเพรอะ พึ่งแต่ที่บ่อนเพราะ ที่สนิทเสนาะมีกลเม็ดเด็ดพราย อันว่าเพลงหัวค่ำ เหมือนส้มตำครกน้อย มันทั้งเผ็ดทั้งอร่อย มีทั้งน้ำมูกเอ่ยน้ำลาย ฯ ลูกคู่รับ เอ่ยนาเจ้าเอ่ย เอ่ย เอย มันทั้งเผ็ดทั้งอร่อย มีทั้งน้ำมูกน้ำลาย เอย...นา ทั้งชายหญิงร้องสลับกันดังนี้เรื่อยไป แต่บางทีชายหญิงร้องสลับกันคนละกลอนก็มี อย่างนี้ต้องแข็งด้วยกันจึงจะร้องแก้กันได้ นาน ๆ จึงจะได้ฟังสักครั้ง ถึงตอนลาโรงฝ่ายชายเป็นผู้ร้องเพลงสั่ง ทำนองเพลงจำไม่ได้เสียแล้ว เอาแต่ใจความมีว่า

เจ้าภาพท่านหามา เราก็ได้สนองพระเดชพระคุณท่านแล้ว ขอให้ท่านมีความสุขความเจริญ ถ้ามีงานอีกก็เรียกมาใช้เถิด น้องกับพี่ก็จะต้องแยกทางกันไป เมื่อไรหนอจะได้พบกันอีก

เท่าที่จะเล่าให้ฟังได้ก็เพียงเท่านี้ เล่าในฐานะผู้ฟัง ไม่ใช่หมอเพลงเป็นผู้เล่า ถ้าให้หมอเพลงจะเป็นชายหรือหญิงก็ตามจะเล่าได้ยืดยาวสนุกสนานกว่านี้

ในตอนสุดท้ายนี้ จะเล่าถึงราคาค่างวดที่หาเพลงในสมัยนั้น หมอเพลงที่มีชื่อฝ่ายหญิงจะเรียกถึง ๑๐ ตำลึงต่อ ๑ คืน (๒ ทุ่ม ถึง ๖ ทุ่ม) ถ้าเล่นตลอดถึงสว่างก็เรียกสูงขึ้นไปอีก ถ้างานชุกมีคนหามากหลายราย ก็อาจเรียกถึง ๑ ชั่งก็มี เงินนี้เป็นเงินเหมา ไม่ใช่ให้รายตัว ส่วนฝ่ายชายก็ทำนองเดียวกัน แต่ส่วนมากฝ่ายชายถูกกว่า เพราะมีหมอเพลงมาก หาง่าย ขอจบเพียงเท่านี้.

19 ตุลาคม 2514

พระพุทธภาษิต

อกฺโกจฺฉิ มํ อวธิมํ อชินิ มํ อหาสิ เม เย จ ตํ
นุ ปนยฺหนฺติ เวรํ เตสูปสมฺมติ

"ชนเหล่าใด ไม่ผูกความโกรธนั้นไว้ว่า ผู้โน้นได้ด่าเรา ผู้โน้นได้ตีเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้นได้ลักสิ่งของของเราไปแล้ว เวรของชนเหล่านั้นย่อมสงบลงได้"

เพลงฉ่อย

ขุนสุบงกชศึกษากร

(ฝ่ายหญิง)

ไหว้ครู ๏ เอ๋ย...สิบนิ้ว จะขอวันทา องค์พระศาสดา จอมไตร
ขอไหว้พระธรรม อันลึกล้ำคัมภีร์ ที่องค์พระชินสีห์ ตรัสไข
อีกหนึ่งพระสงฆ์ ทรงศีลบริสุทธิ์ เนื่องในศากยบุตร เลิศไกร
ขอให้มาคุ้มครอง ปกป้องตัวข้า อย่าให้สิ่งบีฑา ใกล้กราย
จะลำนำทำนอง ให้คล้องจองกระจ่าง มองเห็นหนทาง แจ่มใส
เดชะไตรรัตน์ ช่วยกำจัดภัยพาล ให้ความคิดความอ่าน ว่องไว

๏ ขอไหว้คุณบิดรมารดา อบรมเลี้ยงลูกมา จนใหญ่
เฝ้าทนุถนอม กล่อมเกลี้ยง หวังให้ลูกหาเลี้ยง ตัวได้
พระคุณนี้ล้ำลบ จบดินแดน ไม่มีที่ตอบแทน พอใจ
ขอให้มาคุ้มครอง ป้องกัน ปกป้องภยัน- ตรายฯ

๏ ขอไหว้คุณครูบาอาจารย์ ประสิทธิ์วิทยาการ มากมาย
อบรมศีลธรรม พร่ำสอนจรรยา กล่อมเกลาวาจา ใจกาย
ในเชิงศาสตร์เชิงศิลป์ ท่านสอนสิ้นถ้วนทั่ว มีวิชาติดตัว ต่อไป
ขอให้มาปกป้อง ภัยผองอย่ามี ไม่ว่าเวลานี้ เวลาไหน
ถ้าใครปองร้าย ขอให้แพ้ภัยตัว ให้คิดหวั่นคิดกลัว ตาลายฯ

(ฝ่ายชาย)

๏ พอพี่มาประสบ มาพบโฉมศรี มาพบแม่กินรี สมัยใหม่
ทั้งปากคอคิ้วคาง งามอย่างตละปี้น อวบอูมปทุมถัน กวนใจ
ยิ่งท้ายยิ้มน้อยๆ พอเห็นรอยไรฟัน พี่ก็ไปนอนฝัน นอนใฝ่
ชรอยเป็นวาสนา ที่ได้มาพบน้อง มาเจอแม่รูปทอง อำไพ
เชิญแม่รูปประหง มาร่วมวงเล่นเพลง ให้สนุกครื้นเครง เป็นไรฯ

๐ ในงานบุญเช่นนี้ ก็นานทีปีหน นับเป็นการกุศล ยิ่งใหญ่
เป็นกุศลทาน ทั้งสมานสามัคคี ได้พบกันชาตินี้ ชาติใหม่
อย่ามัวหาปิดเบือน เฉยเชือนชักช้า เชิญเถิดออกมา ไวๆ

จับเรื่อง

๐ ได้ยินสำเนียงเสียงใครร้องเรียก นางยังจำสำเหนียก ไม่ได้
จึงย่องมามองดู ที่รอยรูกุญแจ เพื่อจะให้รู้แน่ ว่าใคร
แต่พอเห็นโฉมหน้า ก็รู้ว่าหมอเพลง ไอ้หอมนี้ชอบเบ่ง ทั่วไป
จะต้องปราบให้อยู่ จะได้รู้ฝีมือ อย่าให้มันทำหือ ขึ้นได้
นางจึงเปิดประตู ออกมาดูเต็มหน้า อ้อพ่อเป๋หรือมา คิดว่าใครฯ

บทเจรจา

(แม่มา) นี่พ่อเป๋ ไปฉายหล่อที่ไหน หรือตั้งใจ มาที่นี่
(พ่อเป๋) ฉาย–แฉย อะไรกัน ที่โรงเรียนเขาจะทอดกฐิน เราก็ศิษย์เก่า ก็ต้องไปช่วยและจะชวนแม่ไปเล่นเพลงฉ่อยกัน ฉันเคยแพ้คะแนนแม่มาที่งานวัดคณิกาผล ที่นี้ฉันจะน็อคแม่ละ ระวังให้ดี
(แม่มา) เพลงของเธอไม่มีครู ไม่มีเทรนเน่อร์ ฉันไม่กลัว มาท่าไหนก็มา
(พ่อเป๋) เอายังงี้ก็แล้วกัน คือถ้าแม่มาแพ้ต้องยอมเป็นเมียฉันในคืนนี้ พรุ่งนี้ไปจดทะเบียน หรือเลิกกันก็ได้
(แม่มา) ถ้าเธอแพ้ฉันล่ะ
(พ่อเป๋) ถ้าฉันแพ้ ก็จะยอมเป็นผัวเธอ
(แม่มา) ถ้าเธอแพ้ จะต้องล้างเท้าฉัน ทุกวันทุกคืน
(พ่อเป๋) อย่าว่าแต่ล้างเท้าเลย ล้างขา ล้างเลยขึ้นไปอีกก็ได้
(แม่มา) เอ้า ! ไปก็ไปเถอะ เวลาก็ล่วงไปมาก ฉันขอแต่งตัวประเดี๋ยว

๐ นางอาบน้ำ ตละว่าแต่งตัว น้ำหอมฉีดทั่ว นอกใน

ผมเผ้าสรรพเสร็จ เพิ่งจะเซ็ทลอน ขนตายังงอน ดัดปลาย
ดูออกไม่น่าชม ต้องใช้นมปลอมแปลง ค่อยพลิกค่อยแพลง สอดใส่
กางเกงในชั้นน้อย ค่อยจัดค่อยโยง ส่วนเว้าส่วนโค้ง ปิดไว้
เผื่อว่าผ้าหลุด รั้งไม่ทัน จะได้ปิดป้องกัน ความอายฯ
๐ ผ้านุ่งหลายแบบ เรียกจนแทบไม่ถูก หันมาดูนิวลุค เก่าไป
นั่นผ้าถุงมีจีบ มีซิบเลยเข่า ถ่ายหนักถ่ายเบา ง่าย ๆ
หรือจะเอาชุด นุ่งชายทะเล ให้ชายชำเลืองตาเหล่ ไปเป็นไรฯ
๐ คันฉ่องส่องซ้าย ย้ายมาทางขวา ส่องหลังส่องหน้า ส่องใน
ดูช่างงามดังวาด งามฉาดงามฉุด ดูซิลืมทารู้ต ไปได้
ขนคิ้วโกนไว้ ก็ยังไม่ได้เขียน คิดยุ่งปวดเวียน หัวใจ
เล็บมือเล็บเท้า ก็ไม่ได้ทา ชั่วโมงหนึ่งแล้วหนา ล่วงไป
ครั้นว่ามากไป เห็นว่าไม่เข้าที ท่านสุภาพสตรี หมั่นไส้
เดี๋ยวจะลำดับญาติ บิดามารดา ขึ้นมาสวดมนตรา มากมาย
แต่งตัวเสร็จสรรพ มือจับกระเป๋า ไม่หนักแต่ก็เอา สะพาย
เดินยักเอวยักไหล่ ตละย้ายโยก กรีดกรายส่ายตะโพก ออกไปฯ

(แต่งตัวก็หมดไป ๑ ชั่วโมง)

๐ เอาเท่านี้เถิดหนอ พอหอมคอหอมปาก จะร้องไปมาก ก็ไม่ได้
ผมยังอ่อน เชิงกลอนภาษา ร้องเท่าที่จำมา ขึ้นใจ
พอหมดคำจำมา ก็เหมือนว่าหมดพุง ขืนต่อเห็นจะยุ่ง กันใหญ่
ครั้นจะคิดเอาเอง เห็นจะคิดไม่ออก จะไม่สัมผัสนอก ผัดใน
ผมก็เหมือนไก่อ่อน ที่เริ่มจะสอนขัน ไม่หวังแข่งประชัน กับใคร
เหมือนกับเปิดอกออก บอกกันตามตรง พ่อแม่ขอจง อภัย

หุ่นกระบอกบรรยาย เรื่องพระอภัยมณี

ขุนสุบงกชศึกษากร

ผู้บรรยาย ที่จะแสดงวันนี้ จับเอาตอนพระอภัยมณีกับสินสมุทรคิดจะหนีออกจากถ้ำ ได้นัดแนะกับตาเงือก ยายเงือก และลูกสาวเงือกไว้ เงือกทั้ง ๓ ก็รับอาสาจะพาไปสู่เกาะแก้วพิศดาร ทั้งนี้ สินสมุทรเป็นผู้วางแผนการณ์ไว้หมดแล้ว เรียกว่า "แผนสินสมุทร"

ในคืนวันหนึ่งนางผีเสื้อฝัน เขม่นเป็นลางร้าย คือฝันว่าเทวดาที่รักษาเกาะนั้นโกรธเอาค้อนเหล็กขนาดใหญ่ทุบตีนางจนตาย ควักเอาดวงตาออก แล้วเหาะลับตาไป พอดีนางสะดุ้งตื่นให้หวาดกลัวเป็นอันมาก จึงทูลถามพระอภัย... ดังท่านจะได้ชมในภาพหุ่นเชิดนี้

ปี่พาทย์ทำเพลง -เสมอ-

ผีเสื้อออก (หุ่นพระอภัยนำออกเสียบไว้)

แม่คู่ (ทุกขตะ) ฝ่ายผีเสื้อ เมื่อจะจาก กับลูกผัว
แต่พลิกตัว กลิ้งกลับ ไม่หลับไหล
ให้หมกมุ่น ขุ่นคล้ำ ในน้ำใจ
จนเสียงไก่ แก้วขัน สนั่นเนิน
พอม่อยหลับ กลับจิตร นิมิตฝัน
ว่าเทวัญ อยู่ที่เกาะ นั้นเหาะเหิน
มาประหาร ผลาญถ้ำ ระยำเยิน
แกว่งพะเนิน ทุบนาง ให้วางวาย

แล้วอารักษ์	ควักล้วง	เอาดวงเนตร
สำแดงเดช	เหาะกลับ	ไปลับหาย
ทั้งกายสั่น	พรั่นตัว	ด้วยกลัวตาย
พอฟื้นกาย	ก็พอแจ้ง	แสงตะวัน
จึงก้มกราบ	บาทบงส์	พระทรงจักร
แล้วนางยักษ์	เล่าตาม	เนื้อความฝัน
ไม่เคยเห็น	เป็นวิบัติ	อัศจรรย์
เชิญทรงธรรม์	ช่วยทำนาย	ร้ายหรือดี

๘ คำ –เจรจา–

ผีเสื้อ หม่อมขา รบกวนหน่อยนะ เพคะ

พระอภัย ว่ากระไรหรือน้องหญิง กวนอะไรกันบ่อย ๆ

ผีเสื้อ ไม่ใช่อย่างงั้นเพคะ คืองั้งงี้เพคะ คือหม่อมฉันฝันว่าเทวดาท่าน เอาค้อนไล่ทุบตีค่ะ แหมน่ากลัว น่ากลัว

พระอภัย มีเคียวไหมล่ะ น้องหญิง

ผีเสื้อ ไม่มีเพคะ มีแต่ค้อน ค้อนใหญ่เสียด้วยค่ะ

พระอภัย ถ้าอย่างนั้นไม่ต้องวิตก ถ้ามีค้อนด้วย เคียวด้วยนั่นแหละ ไม่ปลอดภัย

ผีเสื้อ ไม่ใช่เพียงเท่านั้น เพคะ เทวดาท่านไล่ตีไล่ฆ่าจนหม่อมฉันตาย แล้วควักเอาดวงตาทั้งคู่เหาะหนีไป

พระอภัย ฝันว่าตายน่ะดี แต่ตายจริง ๆ ไม่ดี นอนเสียเถอะยังดึกอยู่ ฉันจะนอนละ

ผีเสื้อ ดึกอะไรเพคะ ไก่ขันแล้ว จวนสว่างแล้ว ช่วยทำนายฝันให้หม่อมฉันด้วย นึกว่ากรุณา เพคะ

แม่คู่ (ชาตรี) พระอภัย ได้ฟัง คำผีเสื้อ
ว่าร้ายเหลือ ศุกรเข้า พระเสาร์สิง
นิมิตฝัน ยามปลาย เห็นร้ายจริง
จะเสียสิ่ง ที่รัก ดังดวงใจ
ฝ่ายผีเสื้อ เศร้าสร้อย ละห้อยจิต
เห็นสุดคิด เวรกรรม จะทำไฉน
สะอึกสะอื้น ตื้นตัน พรั่นฤทัย
กรรแสงไห้ โรคลม ระดมทวี
๔ คำ –โอด–

แม่คู่ (นางนวล) ผีเสื้อน้อง แม่อย่าหมอง กมลหม่น
เผ้าทุกข์ทน รันทด สลดศรี
มีอย่างเดียว จะกลับร้าย ให้กลายดี
ฟังพระศรี รัตนะ คุณอนันต์
สำรวมกาย วาจา รักษาจิต
อย่าได้คิด โลภโมห์ และโทสัน
อดอาหาร ถ้วนเสร็จ สักเจ็ดวัน
ที่ร้ายนั้น ก็จะหาย กลายเป็นดี
๔ คำ –เจรจา–

ผีเสื้อ ทำอย่างไรเพคะ กรุณาหม่อมฉันให้มาก ๆ
พระอภัย มีอย่างเดียว แต่น้องคงทำไม่ได้
ผีเสื้อ ให้ทำอย่างไร จะยอมทำทุกอย่าง
พระอภัย น้องจะต้องอดอาหารคาว ไปสงบสติอารมณ์อยู่ผู้เดียวในป่า สวดมนต์ภาวนา อย่าหลับนอน เป็นเวลา ๗ วัน ทำอย่างนี้จะทำได้หรือน้องรักของพี่
ผีเสื้อ รับรองว่าทำได้ ห่างจากที่นี่ไปประมาณเต็มเหนื่อย มีถ้ำแห่งหนึ่งเหมาะสำหรับผู้บำเพ็ญพรตหม่อมฉันจะไปอยู่ที่นั่น

แม่คู่ (นกขุนทอง) ขออวยพร เสริมศรี สิทธิ์สวัสดิ์
พิพัฒน์พิพัฒน์ เพิ่มพูล เจริญผล
จงมีแต่ โฉมศรี นิรมล
อายุวรรณะ สุขะพล จัตุรพร
ฝ่ายผีเสื้อ น้อมคำนับ อภิวาท
ค่อยลีลาศ ห่วงหน้าหลัง ให้สังหรณ์
หวิวหัวใจ เพลียร่าง พ่างม้วยมรณ์
ต้องจำใจ จำจร จำจากกัน

๔ คำ -เชิด-แล้วโอด-เข้าโรง

แม่คู่ (กะบอก) สินสมุทรออก
สินสมุทร ดีใจ ดังได้แก้ว
เห็นควรแล้ว ที่จะพา บิดาหนี
เห็นแม่หาย ลับไป บนคีรี
แสนยินดี รีบมาท่า ชลาลัย

๒ คำ-เชิด-

ผู้บรรยาย ตาเงือก ยายเงือก และลูกสาวเงือกมารอคอยอยู่ที่ท่าน้ำก่อนแล้ว โดยมิรอช้า พระอภัยขี่คอตาเงือก สินสมุทรขี่คอยายเงือก ส่วนลูกสาวเงือกว่ายตามไปรีบรุดไปทั้งกลางวันและกลางคืน เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน ยังไม่เห็นฝั่ง

กล่าวฝ่ายนางผีเสื้อ รักษาศีลอยู่ ๗ วัน ๗ คืน ไม่ได้กินสัตว์ ทั้งไม่ได้นอนอีกด้วย ก็ซูบซีดถอยกำลังวังชาลงเป็นอันมาก

แม่คู่ (ออกทะเล)

-ท่อน๒- แสงทอง ส่องงาม อร่ามแรง
จวนจะแจ้ง อรุณเรือ เรืองอำพร ฯ

แม่คู่ (เสภา) ฝ่ายผีเสื้อ เมื่อรักษา ศีลาพรต
ถ้วนกำหนด เจ็ดวัน เฝ้าฝันใฝ่
ทั้งตื่นหลับ เห็นแต่หน้า พระอภัย
จะมีเหตุ อย่างไร ไม่แจ้งการณ์ ฯ
นางตื่นนอน อ่อนอก ระอาจิต
ยืดกายบิด ไล่ขี้เกียจ แลขี้คร้าน
ออกเดินจาก แท่นศิลา มิทันนาน
ย่างทะยาน กลับยังถ้ำ เคยสำราญ ฯ
เห็นปากถ้ำ เปิดอ้า ศิลาใหญ่
เคยปิดไว้ ใครล่วงล้ำ ทำเหิมหาญ
ทั้งตกใจ ทั้งโกรธ พิโรธราน
ละลนละลาน เที่ยวหา พระสามีฯ ๖ คำ –รัว–

พิณพาทย์ทำเพลง "ถาวต่อนก"

ผู้บรรยาย เมื่อผีเสื้อเที่ยวหาพระอภัย และสินสมุทรจนทั่วถ้ำทั่วเกาะก็ไม่พบ ก็เข้าใจว่าทั้งสองพ่อลูกหลบหนีไปแน่แล้ว จึงเรียกผีที่เป็นบริวารไต่ถาม ผีที่อยู่ทางทิศใต้ตนหนึ่งบอกว่า เห็นกษัตริย์ทั้งสองขี่คอเงือกมุ่งหน้าไปทางทิศใต้ ตนจะเข้าขัดขวางก็ไม่กล้าเข้าใกล้ เพราะกลัวฤทธิเดชของสินสมุทร เมื่อผีเสื้อรู้แน่นอนดังนั้นก็รีบตามไป จวนจะทันมิทันอยู่แล้ว

ฝ่ายตาเงือก ยายเงือก อ่อนกำลังลงไม่สามารถจะว่ายต่อไปได้ ก็ทูลเชิญพระอภัยให้ขี่คอลูกสาว รีบหนีต่อไป แม่ผีเสื้อนั้นโกรธมากอยู่แล้ว ครั้นตามมาทันเงือกผัวเมีย ก็จับกินทั้งสองตน

ตอนนี้สินสมุทร เป็นผู้หลอกล้อแม่ ให้วกวนประวิงเวลาไว้ เพื่อให้นางเงือกพาพระอภัยหนีไป ฯ

– ฤาษีออก มีศิษย์คนหนึ่ง –

แม่คู่ (ดอกดิน) ฝ่ายว่าพระฤาษี, พระนักพรต พระมุนี พระสิทธาฯ
เอ๊ะวันนี้ เป็นอย่างไร, หนอในอกในใจ ของตัวข้าฯ
จะมีคนนำของมาให้, หรือว่าจะรวยหวยใหญ่ เดือนมกราฯ
(ลง) หรือจะได้เกี่ยวก้อยอ้องแอ้ง กับสีแร้งสิกาฯ

ฤาษี เด็กเว้ย! มองดูโน่นอะไร ผลุบๆ โผล่ๆ

ศิษย์ คนครับ เงือกครับ เงือกคน คนเงือก (ถูกตีทีหนึ่ง)
ทั้งคนทั้งเงือก ครับ! คลื่นซัดเข้ามาฝั่ง – เอา – โครม
กลิ้งโค่โล่ – นั่น – น่าน –

ศิษย์ โน่นอะไรตามมาอีกแล้ว โตเท่าภูเขาเลากา ฮื่ย! ยักษ์ครับ มาอีกแล้ว

– พระอภัยออก –

แม่คู่ (ศรีสุดา) ฤาษี	นั่นอย่างไร	เป็นอะไร	ประสกเอ๋ย
	จึงล่วงเลย	ห้อตะบึง	มาถึงนี่
	หรือแพแตก	เรืออับปาง	กลางวารี
	แจ้งคดี	สาเหตุ	เรื่องเพดภัย
พระอภัย	โอ้พระคุณ	มุนี	ที่เคารพ
	ข้าประสบ	โชคร้าย	วุ่นวายใหญ่
	หนีผีเสื้อ	มาเจ็ดวัน	แทบบรรลัย
	ขอพระคุณ	ช่วยไว้	เถิดเอาบุญ

๔ คำ – เจรจา –

พระอภัย มาโน่นแล้วเจ้าข้า – โอย – ช่วยด้วย เจ้าประคุ้ณ

ฤาษี ปลอดภัย – ปลอดภัย ที่นี่ไม่มีภัย

– ผีเสื้อออก –

แม่คู่ (ขว้างขวาน) ผีเสื้อ	ว่าอย่างไร	ท่านฤาษี	มุนินาถ
	ไยบังอาจ	ลักผัว	ของตัวข้า
	ไม่อยู่ใน	ศีลธรรม	จรรยา
	จงส่งมา	ขืนหน่วงเหนี่ยว	เดี๋ยวเคืองกัน

ฤาษี	ว่าอย่างไร	นะสีกา	ฮะ! สีแร้ง
	มากล่าวแกล้ง	เคืองขุ่น	ทำหุนหัน
	คนกับยักษ์	ผัวเมียได้	อย่างไรกัน
	มีพะยาน	มายัน	จะเชื่อฟังฯ ๔ คำ-**เจรจา**-

–สินสมุทร์ออกตอนนี้–

ฤาษี สีกาว่าอย่างไร คนไหนผัวแก

ผีเสื้อ นั่นแหละ ที่ถือไม้อยู่นั่นแหละผัว ยืนเคียงอยู่นั่นลูก

ฤาษี ผัวเมียกัน ทำไมผิดขนาด กำหนดกฎเกณฑ์นักล่ะ ผิดมาตรฐานเขามาของเขาเอง ข้าไม่ได้ขโมยดอก สีกาเอ๋ย

ผีเสื้อ เขารู้หรอกน่า นัดแนะกันทางวิทยุ

ฤาษี อีบ้าใหญ่! วิทยุของข้ามันคลื่นยาวกำลังมันน้อย มันหลอดเดียวเท่านั้น แล้วก็ไฟตรง ไม่ใช่ไฟสลับ รับส่งได้แต่ในบริเวณเกาะน้อยของข้านี่เท่านั้นยังไม่ใคร่ได้ยิน

ผีเสื้อ ไม่อยากพูดกับคนเฒ่า ข้าจะพูดกับผัวข้า

ฤาษี ก็ตามใจแกซิ แกไปตามทางของแก ข้าก็จะไปตามทางของข้าเออ แต่ว่าเจ้าจะขึ้นมาไม่ได้ เพราะทรายรอบเกาะมันร้อน

– **พิณพาททำเพลงรัว** ฤาษีเศกทรายกันไว้ไม่ให้ผีเสื้อขึ้นได้ ผีเสื้อได้แต่โอดโอย **อ้อนวอนอยู่ห่างๆ** –

(ฤาษีกับศิษย์เข้าโรง)

แม่คู่ (ชาตรี) พระอภัย	ใจอ่อน	ถอนสะอื้น
อุส่าห์ฝืน	พักตร์ว่า	นิจจาเอ๋ย
แม่ผีเสื้อ	เมื่อไม่เห็น	ในใจเลย
พี่ไม่เคย	อยู่ในถ้ำ	ให้รำคาญ
คิดถึงน้อง	สองชนก	ที่ปกเกล้า
จะสร้อยเศร้า	โศกา	น่าสงสาร
ด้วยพลัดพราก	จากมา	เป็นช้านาน
ไม่แจ้งการณ์	ว่าข้างหลัง	เป็นอย่างไรฯ

จึงจำร้าง ห่างห้อง ให้น้องโกรธ
จงอดโทษ พี่ยา อัชฌาสัย
แม้นไปได้ ก็จะพา แก้วตาไป
นี่จนใจ เสียด้วยนาง ต่างตระกูล ฯ

๖ คำ–เจรจา–

ผู้บรรยาย พระเดชพระคุณทั้งหลายโปรดทราบ เรื่อง "หุ่นกระบอกบรรยาย" ก็จะขอยุติลงด้วยเวลาเพียงเท่านี้ หากพระเดชพระคุณยังอยากฟังเรื่องต่อไป ก็อาจมีโอกาสมาเสนอสนองพระคุณอีก แต่ไม่ทราบว่าเมื่อไร "สวัสดี"

- จบ -

โลกนิติ ปกรณ์

ยาว ชีวํปี เจ พาโลปณฺฑิตํ ปยิรุปาสติ นโส ธมฺมํ วิชานาติ ทพฺพิ สูปรสํ ยถา

ธรรมดาคนโง่ แม้ว่าจะได้คบหากับบัณฑิต ก็ไม่รู้ธรรมที่ถูกต้อง เหมือนทัพพีตักแกงที่ไม่รู้รสแกงฉะนั้น

งิ้วไทยเรื่อง "แมวไม่อยู่"

ขุนสุบงกชศึกษากร

(องก์เดียว ฉากเดียว)

ตัวละคร (นำบท) ครู ๑ คน

นักเรียน–คน

เรื่องย่อๆ มีว่า ครูสอนนักเรียนตามธรรมดา แต่ครูมีธุระไปอื่น เมื่อชั้นว่างครู นักเรียนก็เล่นงิ้ว ครูกลับก็เลิกเล่น ครูสอนว่าการเล่นกับการเรียนอย่าให้ปนกัน

ตัวละครในเรื่อง

๑. พระเจ้าแผ่นดิน คือ พระเจ้าถัง

๒. กุนซือ (ที่ปรึกษา)

๓. ทหารเอก

๔. ทหารโท

๕. ทหารเล็ก (หลายคน)

๖. คนใช้ประจำโรง และสีซอ เบ๋าตู้ตู๋

๗. คนในโรง คือตีกลอง
ตีฉาบ
ตีฆ้อง
ตีผ่าง

ลำดับการแสดงดังนี้

เปิดฉาก ครูออกมาสั่นกระดิ่ง นักเรียนเข้ามานั่ง หญิงชายปนกัน แต่ครูสายตาสั้นมองไม่เห็น

ครู สั่นกระดิ่งอีก (บ่น) ไม่เห็นมีใครมา (ดูนาฬิกาแล้วใส่แว่นตาและกุมท้องหน้านิ่ว)

นักเรียน สวัสดีครับ

ครู (ตกใจทำแว่นตาตก–เรียกชื่อนักเรียน)

ผ่องฉวี ศรีวิไล ประไพพรรณ วรรณเบวร ศรนารี ศรีสมร ศรพระอินทร์ สินสมุทร สุดสาคร จันทร์ส่องหล้า สุริยาเยี่ยม พะยับ อัจกลับรุ่งแสง จงโผ่ว โอ้วปู้ กูไฉ่ ไช้เท้า เต๋าฮวย ก๋วยเตี๋ยว

ครู อั๊วไม่ใคร่ซิกบาย ลื้อเตี๊ยมๆ จ๋อน่อ ปุเหลียวพะซี๊น่อ (กุมท้องหน้านิ่ว ถอดเสื้อนอกไว้ แล้วเข้าโรง พอจะลับตัวออกมาอีก) ให้ทำเลขการโลงเลียนทั้งหมดบวกไล่เท่าหล่าย แล้วเอาคูงตัวของมังเอง จ่ายม่าย ปุเหลียวอั๊วมา จ่ายมาย

นักเรียน (พร้อมกัน) จ่ายน่อ

–จบชุดนำเรื่อง–

หัวหน้าชั้น ซิงแซบ่ต๋อ ครูไม่อยู่เราเล่นงิ้วกันเถอะ

นักเรียน (พร้อมกัน) ฮ้อ

–เข้าโรงทุกคน–

(โหมโรง ทหารเอกออก) ว๊าก เย่อ–กลองรับ

อั๊วคือ ก๋วยเตี๋ยว – กลองรับ

ตาหังเอกพระเจ้าถัง – ,,

ตาหังลองๆ อั๊วมีมาก – กลองรับ

ปุเหลียวอี่ออกมา – ,,

(แล้วยืนทางขวาโต๊ะ)

(*ทหารโทออก*) ว๊ากเย่อ – กลองรับ

อั้วคือบะหมี่ ,,

ตาหังโท พระเจ้าถังแตก ,,

ตาหังเลวๆ ก่าอั้วมีมาก ,,

ปู่เหลี่ยวอี๋ออกมา ,,

กุนซืออก

(ทหารเลวออก ร้องโว้.....วนเป็นเครื่องหมายคูณ แล้วยืน ๒ ข้าง กุนซือนำร้องเพลง)

กลอง........

(จบเพลง พระเจ้าถังออก ร่ายรำพอควรแล้วนั่งบนโต๊ะ)

ว๊าก เย่ย (รับ)

อั้วคือพระเจ้าถัง ,,

ถังตักน้ำฮ่องเต้ ,,

(ค๊าก ตุ่ง)

อั้วนี่คองกุงทั้งโล่มาล่าย ๑๐๒ ปี่

ลากซาต้อนมีฟามสำบาย (รับ)

เวลาน้อายุอั้วล่าย ๑๑ ปี่ เลี้ยว

(*ถ่มไปทางไหนทางนั้นหลบ*) (ค๊ากตุ่ง–ขวา)

(ค๊ากตุ่ง–ซ้าย)

ยังม่ายมีฮองเฮาและกุยฮุย ตำหนักหน้ากึ่งไซเก็ง ป่าวว่าง ฮะ ว่ากังอย่างไทย ทาย อั้วยังไม่มีเมีย อั้วอยากมีเมียแล้วเว้ย (กลองรัวนานหน่อย) ว๊–า–ก–เพ่ย–

เสนาอำหมาดลาดชะบริฟาง ผ่ายบุ๋ง, ผ่ายบู๊ ยังอยู่คบตามตำเหน่ยงเหยงที่เลี้ยว

(*ทหารพร้อมกัน*) เออ พ้อมเลี๊ยว ฮะ

พระเจ้าถัง อั๊วจะยกพระยุหะยาก ยากตาทัพไปตีกุงเตียมซึงตี ลบกับพะเจ้าปา ท่งโก๊ะ

ลบชำนะเลี๊ยว อั๊วจะไล่นางก้วยจีมาเบี่งฮองเฮา ท่างทั้งหลายเห็งอย่างลาย

ทหารพร้อมกัน ฮ้อ

กุนซือ โข–เลี่ย–ซะ

เขียงสาลาไปก่องลื้อะ (กลองรัวนานหน่อย ตอนเขียนสาส์น)

(*พระเจ้าถังอ่านสาส์น*) อาม่วยโอ๋ย บอกเตี่ยลื้อล่วยหนาอาม่วย อั๊วลักลื้อมาหลายบี่เลี๊ยว ล่ายกาอั๊ว ลื้อล่าย สิบบาย โห้ง ใหญ่–หญ่าย อ้อก ล็อก ตึ๊งซั๊ว อาตี๋น้อยไปเลี้ยง ซั๊วเถาอาตี๋หญ่ายไปเลี้ยงคุงมิ้ง

เยี่ยะ ล่ายเบี่งนายโล้ย สำโลง มาไทเลง ล่ายเบี่งอาเสี่ยอั๊วเถ้าเก ลื้อเถ้าเกเนี้ย เลียงหงายๆ นองเล่ง เล่าเต๊ง ๕๔๓ ๕๓

เจ๊ยเลี๊ยวปั๊ง อุ๊ค อี๋น่อเอ้ ๕๗๖ ๗๖๕๔

ฝงตึ๊กๆ นองหลับ สิบบาย (รัว)

(กุนซือรับหนังสือเดินเข้าโรง)

(พระเจ้าถังออกเดิน ทำท่าทางอย่างสง่า)

(ครูออก แต่พวกนักเรียนไม่เห็น ครูหลบเข้าโรง ถือไม้ออกมาไล่ตีคนอื่นหนีหมด คงจับได้แต่พระเจ้าถังหนีเข้าซ่อนใต้โต๊ะ ครูเรียกสั่งสอน นักเรียนก็มานั่งตามระเบียบ)

ครู นักเรียนทั้งหลาย เวลาครูไม่อยู่เธอก็ทำตัวอย่างครูไม่อยู่ ทำตัวเป็นหนูวิ่งพล่านไปหมด พอครูมาเธอก็เงียบเหมือนหนูที่เห็นแมวมา ฉันคือแมวระวังเถอะ ถ้าฉันเปิดอภิปรายทั่วไปเธอจะลำบาก **–สอนต่อ–**

เลขที่ให้ทำนี้ใครทำยังไม่ได้แล้ว (นักเรียนยกมือทุกคน)

ดี ใครทำแล้วยังไม่ได้ (นักเรียนยกมือทุกคน) ดีมาก

ใครยังไม่ได้ทำแล้ว และทำแล้วยังไม่ได้ (นักเรียนยก ๒ มือ)

ดีที่สุด (ครูดูนาฬิกาแล้วสั่นกระดิ่งเลิก)

–ปิดม่าน–

พระพุทธภาษิต

อกฺโกจฺฉิ มํ อวธิ มํ อชินิ มํ อหาสิ เม เย จ ตํ อุปนยฺหนฺติ เวรํ เตสํ น สมฺมติ

ก็ชนเหล่าใด ผูกความโกรธนั้นไว้ว่า ผู้โน้นได้ด่าเรา ผู้โน้นได้ตีเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้นได้ลักสิ่งของของเราไปแล้ว เวรของชนเหล่านั้นย่อมสงบไม่ได้

ประเพณีการเล่นช้าเจ้าหงส์

ขุนสุบงกชศึกษากร

ประเพณีการเล่นช้าเจ้าหงส์–ดงลำไย มีมานาน เท่าที่จำได้มีแพร่หลายในรัชกาลที่ ๕–๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ฯ มาถึงรัชกาลที่ ๗–๘ จนถึงบัดนี้ดูจะเลือนลืมกันไปมาก จนถึงรัชกาลที่ ๙ นี้ เด็กรุ่นใหม่ไม่รู้จักเลย ไม่รู้จักร้องเลยก็ว่าได้ เทศกาลที่เล่นตกอยู่ในเดือน ๕ ประจวบคราวสงกรานต์ในเทศกาลนี้ประชาชนจะหยุดงานเพื่อทำบุญรื่นเริงกัน ในโอกาสนี้ชายหนุ่มหญิงสาวได้พบปะกัน แม้ต่างบ้านต่างถิ่นก็ต้องไม่รังเกียจ

ตอนแรกหญิงมักจะมารวมกันตีโทน เป็นการนัดหมายกลาย ๆ ฝ่ายชายเมื่อได้ยินเสียงโทนหมู่ที่ไหนก็เลียบเคียงเข้าไป ผู้อาวุโสในกลุ่มนั้นเห็นว่ามีผู้คนมากพอควร ก็เริ่มถามความเห็นว่าคืนนั้นจะเล่นอะไรดี เพราะการเล่นวันสงกรานต์มีมาก เช่น สะบ้า แม่ศรี พวงมาลัย ช้าเจ้าหงส์ เป็นต้น เมื่อตกลงอย่างใดก็เป็นเจ้ากี้เจ้าการต่อไปอีก โดยจัดฝ่ายหญิงใครเป็นแม่คู่–ลูกคู่ ชายก็เช่นเดียวกัน สมมติว่าจะเล่นช้าเจ้าหงส์จะจัดดังต่อไปนี้

๑. จะเล่นช้าเจ้าหงส์ เกี้ยวพาราศรี

๒. หรือว่าจะเล่นจับเรื่อง พระรถเมรี อินทบัตถา สุธน โมรา ฯลฯ

โดยมากมักเอาข้อหนึ่ง เพราะเล่นง่าย การเล่นกลอนสด ฝ่ายหญิงก็มีผู้คอยบอกบทเบา ๆ (ทำนองดอกสร้อยสักรวา) แต่ฝ่ายชายมักจะอวดดีหน่อย ไม่ใคร่ยอมให้ใครมาบอกบท จึงมักมีกลอนขาดสัมผัสบ่อย ๆ เรียกว่ากลอนขัดอัน เมื่อใครร้องกลอนเก้อก็ถือว่าเป็นฝ่ายสนุกไม่ถือสากัน

ตัวอย่างช้าเจ้าหงส์ รุ่นเก่ามีทำนองกลอนเหมือนเพลงฉ่อย ดังต่อไปนี้ (ลูกคู่ขึ้นก่อน)

ชาย *ข้าเจ้าหงส์เอย เอยนา–เอยข้าเจ้าหงส์เอย*

แขนอ่อนจะร่อนลง–เอ้ย–เข้าในดงลำไย

ปีกเจ้าล้าถลาลง–เอย–เข้าในดงลำไย

แม่คู่ชาย *พี่มาประสบ มาพบโฉมศรี พบแม่กินรี งามวิไล ฯ*

ปากคอคิ้วคาง งามอย่างตะละบั้น พวงพุ่มปทุมถัน กวนใจ ฯ

แม่ยิ้มน้อย ๆ เห็นรอยไรฟัน พี่ก็ไปนอนฝัน นอนใฝ่ ฯ

ชะรอยวาสนา พี่ได้มาพบน้อง มาพบแม่รูปทอง อำไพ ฯ

อย่าได้มัวเฉยช้า เชิญมาร่วมวง พี่จะพาเข้าดง ลำไย ฯ

(ทุก ๆ ท้ายวรรค ลูกคู่ต้องรับ ดงเอย...ลำไย ทุกครั้งไป เพื่อให้แม่คู่มีเวลาคิดกลอน ต่อเมื่อลงวรรคท้าย ลูกคู่รับยาวหน่อยว่า "ดงเอย....ลำไย หอมหวลอยู่ในดง–เอย ดงเอย–ลำไย หอมหวลอยู่ในดงเอ่ย ฯ")

ลูกคู่หญิง *ข้า–ข้าเจ้าพระยาหงส์เอย ปีกอ่อนร่อนลง–เข้าในดงลำไย*

ปีกเจ้าล้า ถลาลง–เอย–เข้าในดงลำไย

แม่คู่หญิง *วันนี้เราสนุกสนาน เพราะเป็นวันสงกรานต์ปีใหม่ ฯ*

เออนั่นใครหนอ รูปหล่ออย่างวาด ท่วงทีฉลาด ยอดชาย ฯ

อกผึ่งไหล่ผาย สมเป็นชายชาตรี สุ้มเสียงก็ดี ใจหาย

แต่พอมาถึง ยังไม่ทันคุ้นเคย ช่างมาเปรียบเปรย แคะไค้ฯ

น้องไม่สันทัด ไม่เคยหัดจากครู น้องเห็นจะสู้ ไม่ได้

(ลูกคู่ ต้องรับทุกท้ายวรรคว่า "ดงเอย–ลำไย" ทุกวรรคไปเหมือนกันกับชาย แต่ตอนลงท้ายรับว่า "หงส์เอย–หงส์ช้า ชะละชะเจ้าพระยาหงส์ทอง–น้องเอ่ย")

ลูกคู่ชายขึ้น *"ข้าเจ้าหงส์.........."*

แม่คู่ชาย *จริงแล้วเราสนุกสนาน เพราะเป็นวันสงกรานต์–ปีใหม่ ฯ*

แต่พอได้เห็นน้อง ให้ต้องตา แต่ยังปรารถนา ต้องกาย ฯ

วันนี้พี่ได้แบกต้นรักมา อย่าให้ต้องพา รักกลับไป ฯ

จะขอฝั่งฝาก ไว้ที่สวนนาง เดี๋ยวนี้สวนว่าง บ้างไหมฯ(ลูกคู่รับ)

ลูกคู่หญิงขึ้น *"ข้า–ข้า......."*

แม่คู่หญิง *ดูเถิดมาถึง ยังไม่หยุดพัก จะมาขอปลูกรัก เอาไว้ฯ*
ที่สวนของน้อง ดินมันไม่ดี มันล้วนแต่มี กรวดทรายฯ
ถ้าพี่จะปลูก คงจะเหนื่อยเปล่า ต้นรักจะเฉา แล้วก็ตายฯ
ถ้าเป็นรักซ้อน ละก็อ่อนระอา ถ้าเป็นรักลา จึงจะรับไว้ฯ
ขอเชิญไปปลูก ที่อื่นเถิดหนา ขออย่าได้มา วุ่นวายฯ

ลูกคู่ชายขึ้น *"ข้าเจ้าหงส์เอย....."*

แม่คู่ชาย *ดูรูปเจ้างาม ทั้งนามก็เพราะ น้ำเสียงเสนาะ จับใจฯ*
น้องช่างงามเสงี่ยม เจียมเนื้อเจียมตัว งามประดุจบัว บังใบฯ
จะร่ายจะรำ งามเหมือนกินรี จากไกรลาศคีรี เขาใหญ่ฯ
เถอะถึงดินไม่ดี พี่ก็จะตบแต่ง ค่อยดัดค่อยแปลง จนใช้ได้ฯ
ได้ปลูกลงแล้ว จะใส่ปุ๋ยซ้ำๆ เพียรมารดน้ำ เรื่อยไปฯ
รักคงแตกก้าน (ตะละว่า) แตกกอ ลัดยอดแตกหน่อ มากมายฯ
หรือว่ามีคนอื่น มาจองไว้ก่อน บอกมาเถิดบังอรไม่ต้องอาย (ลูกคู่รับ)

ลูกคู่หญิงขึ้น *"ข้า–ข้า–เจ้าพระยา..."*

แม่คู่หญิง *ได้ฟังวาจา มากล่าวเชยชม นี่แหละคารม ผู้ชายฯ*
หัวอกผู้หญิง ความจริงยากนัก ปุบปั๊บรับรัก ก็ว่าใจง่ายฯ
จะเหยียดเป็นโมรา หรือว่ากากี ว่าตนไม่มีหัวใจ หัวใจฯ
เรื่องเก่าบอกบ่ง พี่คงรู้ดี ดูท่วงดูที ก่อนเป็นไรฯ
ดูวัวดูหาง ดูนางดูแม่ ถ้าจะให้แน่ ดูยายฯ
น้องนี้เสงี่ยม เจียมตัวเป็นหญิง ถึงว่ารักจริง ก็บอกไม่ได้ฯ
เพียงยิ้มไรแก้ม แย้มเพียงไรฟัน ความจริงใจนั้น เพียงบอกใบ้ฯ
สวนน้องยังว่าง ติดจะรื้อจะรก เนื้อเนื่อนกหก ไม่เยี่ยมกรายฯ

(ลูกคู่รับ)

ลูกคู่ชายขึ้น "........."

แม่คู่ชาย ได้ฟังวจี พาทีแถลง พี่ก็หายแคลง ในใจฯ
โอ้แม่เนื้ออุ่น สมเป็นกุลสตรี ขอชมอีกที เถอะสายใจฯ
ดูอะเรืออร่าม โฉมงามสคราญ เหมือนดอกบัวบาน สระใหญ่ฯ
เป่งกลีบแผ่ก้าน แม่บานระรื่น กลางวันกลางคืน หอมไกลฯ
งามผมงามผิว งามนิ้วงามพื้น งามไปทั้งนั้น ทรามวัยฯ
ไม่มีที่ทราม งามกัลยาณี คือตัวน้องนี้ ใช่อื่นไกลฯ

(ลูกคู่รับ)

เรื่องช้าเจ้าหงส์ก็วนเวียนอยู่อย่างนี้ นอกจากจะจับเรื่อง จึงจะไม่ซ้ำซาก คนรุ่นเก่าเล่นจับเรื่องได้ เพราะคนรุ่นเก่าได้ฟังมาก การว่ากลอนหรือเพลงเขาว่าได้คล่องคล้องจองดี คำเปรียบก็แนบเนียนไม่เร่าร้อน มีเชิงสังวาสไม่หยาบคาย

ถึงตอนจะเลิก ฝ่ายชายเป็นผู้กล่าวลา เพราะหญิงเป็นเจ้าบ้าน ตัวอย่างเพลงลามีดังนี้

ชาย โอ้แม่บุญเหลือ (ตะละว่า) เนื้อเย็น เมื่อไม่ตรองเห็นน้ำใจฯ
เมื่อพี่ได้แบกรักมา เห็นจะต้องพา รักกลับไปฯ
ถึงจะไปปลูก ที่สวนคนอื่น เห็นจะไม่ชื่น คงเฉาตายฯ
ลาก่อนน้องรัก พี่จักขอลา ฟังคำจำหน้า พี่ไว้ฯ
เห็นว่าพี่น้อยวาสนา จะก้มหน้า ต่อไปฯ
สงกรานต์ปีหน้า วาสนาพาส่ง เล่นช้าเจ้าหงส์ กันใหม่
เราเล่นมานาน ควรกาลแล้วหนา พี่จะขอลาน้องไปฯ

การแสดงกลางแปลง เรื่อง "วันทองห้ามทัพ"

ขุนสุบงกชศึกษากร

คำบรรยาย ในการแสดงละครกลางแปลงเช่นนี้ ผู้แสดงย่อมแสดงง่าย แต่ผู้ดู ดูยาก คือ ยากที่จะเข้าใจเรื่อง ในที่นี้จึงขอบรรยายเป็นการนำบทสักเล็กน้อยเพื่อให้ง่ายด้วยกันทั้งสองฝ่าย

เรื่องนั้นมีว่า เริ่มด้วยการทะเลาะเบาะแว้งเกิดขึ้นในครอบครัวของเจ้าหมื่นไวยวรนารถ หัวหมื่นมหาดเล็กในราชสำนัก สมเด็จพระพันวสา ต่อไปจะเรียกสั้น ๆ ว่า พลายงาม เรื่องเมียน้อยเมียหลวงนั้นจะมีอะไรเสียอีก ก็อย่างที่รู้ ๆ กันนั่นแหละ ศรีมาลาเป็นเมียหลวง สร้อยฟ้าเป็นเมียน้อย พลายงามเป็นผัว อย่างเราอย่างท่านยากที่จะวางตัวเป็นกลางได้ พลายงามก็อย่างเรา ๆ นี้เหมือนกัน เมื่อเรื่องจุก ๆ จิก ๆ เกิดขึ้นไม่หยุดหย่อนก็อยากให้เรียบร้อยในครอบครัว เมื่อใช้พระคุณไม่ได้ผล ก็ต้องใช้พระเดช คือใช้อำนาจเท่าที่ผัวจะพึงมีพึงทำได้ในสมัยนั้น มีว่ากล่าวทุบตีบ้างเพื่อหลาบจำ ฝ่ายขุนแผนก็ถือว่ามีศักดิ์เป็นพ่อจึงเข้าห้ามปรามว่าอย่าให้มันรุนแรงนัก แทนที่ลูกจะเชื่อพ่อ พลายงามกลับลำเลิกเอาว่า พ่อเองก็ไม่เห็นปกครองได้เรียบร้อย ดูแต่แม่วันทองทะเลาะกับลาวทองนั่นเป็นอะไร เมื่อได้ฟังเช่นนี้ ขุนแผนก็โกรธว่าลูกชายลูบคม เกิดต่อว่าต่อขานกันถึงตัดลูกตัดพ่อ

วันหนึ่งพลายงามกำลังเมาเสน่ห์สร้อยฟ้า เห็นศรีมาลาที่ไรก็ขวาง ๆ ตามเคย เกิดมีปากมีเสียงกันเล็กน้อย ก็ไล่ทุบตีเป็นการใหญ่ พลายชุมพลสงสารพี่สะใภ้ก็เข้าห้ามเลยได้รับ "ผลพลอยได้" เข้าด้วย ท่าทางก็คงจะเจ็บมาก จึงได้ผูกใจโกรธพี่ชายแต่นั้นมา แล้วหลบไปอยู่เมืองเหนือ

เรื่องมันนานปลายเรื่อยไป พยาบาทกันเป็นเวลาแรมปี กระทั่งพลายชุมพลได้บวชเป็นสามเณร เล่าเรียนเวทย์มนต์แตกฉานแกล้วกล้าคงกะพันชาตรี สามารถเสกหุ่นเป็นคน เสกใบไม้เป็นแตนเป็นต่อได้ แล้วยกทัพเป็นหุ่นแต่งกายเป็นมอญ เข้ามาตั้งทัพที่ตำบลเดิมบางเมืองสุพรรณ

เจ้าเมืองสุพรรณจึงมีใบบอกเข้ามากราบทูลสมเด็จพระพันวสา ณ กรุงศรีอยุธยา ว่ามีศึกมาติดเมือง สมเด็จพระพันวสาจึงโปรดให้ขุนแผนยกทัพไปรบ ฝ่ายขุนแผนรู้ว่าข้าศึกใช่ใครที่ไหน ก็ทำเป็นยอมแพ้ให้จับไป ข่าวสะพัดมาว่าศึกครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก มือขนาดขุนแผนยังสู้ไม่ได้ ถูกข้าศึกจับไปได้และถูกฆ่าตายไปแล้ว

ย่อลงให้สั้นๆ กว่านี้ก็ได้ว่า ความประสงค์ของขุนแผนกับพลายชุมพลนั้นต้องการฆ่าพลายงาม แต่จะฆ่าอย่างมีระเบียบ คือต้องการให้สมเด็จพระพันวสาทรงใช้ไปรบ ใครดีใครได้ ย่อมแน่นอนทีเดียว พลายงามคงจะสู้ไม่ได้

ในที่นี้จะกล่าวถึงความผูกพันระหว่างแม่กับลูก ว่ามีความผูกพันกันอยู่มากเพียงไร แม้ตายไปนานแล้ว วันทองก็เป็นห่วงลูกชายคนเดียวของเขา ดังท่านจะได้ชมการแสดงต่อไปนี้:–

เริ่มแสดง หุ่นทุกตัวนอนราบ พลายงามนั่งบนต่างบริกรรมและซัดข้าวสาร

เสภา *ครานั้นเจ้าหมื่นไวยวรนารถ ดูองอาจท่วงทีมีสง่า*
เตรียมพรักพร้อมอาถรรพ์อ่านมนตรา จะปลุกเสกหุ่นหญ้าให้เป็นคน

คำพากย์ *โอม/ องค์พระจักรกฤษณ์ สุรฤทธิ์เริงรณ*

พลายงาม *เถลิงหลังครุฑเหิรหน นภากาศเสด็จมา ฯ รับเพ้ย/*
โอม/ องค์ศุลีศรี เนา ณ หลังนนทิการ์
พรหมเมศทรงศักดา ขี่ขุนห่านเหิรอำพร ฯ รับเพ้ย/
สรวมจงอำนวยศรี สวัสดีสถาพร
บันดาลหุ่นหญ้าพ้อน กลับกลายร่างมาอย่างคนฯ รับเพ้ย

(พิณพาทย์ทำเพลงรัว ซัดข้าวสารไป หุ่นทุกตัวลุกยืน)

พลายงามจัดทัพ

เสภา *เฮ้ย! มะงั่วตัวกลั่นเป็นทัพหน้า* *เจ้าส้มส้าปีกซ้ายไว้ใจได้*
ปีกขวาเจ้ามะขวิดฤทธิไกร *เจ้ามะไฟทัพหลังรั้งขบวน ฯ*
กองหลวงเราเจ้าหมื่นไวยวรนารถ *อย่าอึดอาดเสด็จพลันโดยทันด่วน*
พลาธิการเจ้ามะยมเห็นสมควร *จัดทั้งส่วนอาหารและการกิน ฯ*
แต่ละคนล้วนแล้วแกล้วกล้า *อาจจะเหาะเหิรเดินฟ้าได้ทั้งสิ้น*
(หมายความว่าโดยสารไปในเครื่องบิน) รู้สึกยินดีสงครามยามถึงคราว ฯ

— ๖ คำ —

พลายงามเดินทัพ

กราว *ครั้นได้เวลาอุษาโยค* *ตามโฉลกไตรตรูฤดูหนาว*
แสงทองแจ่มแจ้งข่มแสงดาว *ลมหนาวร้าวใจในเดือนยี่ ฯ*
ขุนช้างขี่ช้างชนะงา *นั่งสง่าคอคชสารศรี*
ขุนม้าขึ้นนั่งหลังพาชี *ถือกระบี่ ฉวัด ฉนัดกลอน ฯ*
ขุนรถ เตรียมรถ สำหรับยุทธ *กรกุมอาวุธ ธนู ศร*
เหล่าราบ เกลื่อนกล่น พลนิกร *มิย่อหย่อนยิ่ง คงแก่พื้น ฯ*

— ๖ คำ —

พิณพาทย์ทำเพลงกราวนอก เดินทัพให้งดงาม ในเวลาซอยเท้าให้โห่ฮิ้ว ! โดยมีผู้นำเห็นเวลาพอควรก็ให้หยุดเดินเป็นระยะ ๆ พักเหนื่อย

เสภา *เป็นเวลานานเนิ่นแต่เดินทัพ* *พวกพลโห่รับมีสนั่น*
ทั้งช้างม้าอัดแออยู่แจจรร *พลายงามแสนกระสันถึงสร้อยฟ้า ฯ*
โอ้เพื่อนพิสมัยมาไกลอก *จะวิตกเศร้าสร้อยละห้อยหา*
กริ่งใจทางนี้ศรีมาลา *จะทำแก้วแววตาประการใด ฯ*

เมื่อพ่ออยู่คอยดูทุกเช้าค่ำ *เขายังทำเจ้าถึงอย่างนั้นได้*
พี่นี้อยู่เดียวเปล่าเปลี่ยวใจ *พวกข้าไทมันจะกลุ้มรุมกันตี ฯ*
แม้นมิกลัวพระองค์ผู้ทรงธรรม์ *จะเลิกทัพกลับหันเข้ากรุงศรี*
แล้วหวลคิดกลับแค้นแสนทวี *อ้ายมอญใหม่ฆ่าตีบิดากู ฯ*
มันดีละจะเล่นให้เห็นกัน *ฮึดฮัดกัดฟันจะต่อสู้*
ออกเดินทัพต่อไปไพร่พรั่งพรู *ยกพยุห์ทั้งทิวาและราตรี ฯ*

— ๑๐ คำ —

พิณพาทย์ทำเพลงกราวนอกแล้วเคลื่อนทัพ ต่อไป เมื่อ พิณ พาทย์ หยุด เป็นบทเจรจาของพลายงาม

ทำนองนี้

พลายงาม นี่เราก็เดินทัพมาหลายวันแล้ว ใกล้จะเข้าเขตเมืองสุพรรณ วัดนี้เขาเรียกว่าวัดลาด ให้พวกสูเจ้าพักผ่อนได้ตามสบายแต่อย่าให้เดือดร้อนแก่พระภิกษุ อย่าให้ทำสกปรกที่สระน้ำและลานวัด และอย่ากวนชาวบ้าน เราเป็นทหารต้องอยู่ในระเบียบวินัย จึงจะเอาชนะศัตรูได้

(พวกพลหลบเข้าข้าง ๆ พลายงามลงจากหลังม้าเดินเล่น เป็นเวลากลางคืนเดือนหงาย)

เสภา *พระหมื่นไวยเดินดิ่งมาถึงนั่น* *พอพระจันทร์เพ็ญผ่องละอองศรี*
เสียงเสนาะเพราะขัดเป็นสตรี *ก็หยุดยั้งดูที่ริมทางไป ฯ*
เจ้างามพร้อมน่าประนอมบำเรอสวาท *เอี่ยมสะอาดนักหนาน่ารักใคร่*
ทั้งเอวอรอ้อนอวนเอี่ยมอุไร *พิศส่วนไหนงามสิ้นทั้งอินทรีย์*

— ๔ คำ —

ลีลากระทุ่ม *พระหมื่นไวยไอแถมกระแอมซ้ำ นางจำแลงแกล้งทำเป็นเมินหนี*

ต้วมคมก้มหน้าไม่พาที เก็บได้ดอกจำปีแล้วเดินดม

พระไวยเข้าใกล้นางพลางร้องหยอก พี่ขอดอกที่น้องห่อในผ้าห่ม

หอมกรุ่นพลิ้วลิ่วลอยมาตามลม ที่ในห่อเรียมขอชมให้ชื่นใจ

– ๔ คำ –

(พลายงามไล่สกัด ลดเลี้ยว ครู่หนึ่ง)

พิณพาทย์ทำเพลงรัว แล้วเปลี่ยนเป็นเพลงผีเดิน คือใช้ระนาดและฉิ่ง

นางแปลง กลายร่างเป็นเปรตวันทอง เดินเข้าจังหวะระนาด เวลาพอควรแล้ว

ร้องเพลงต่อไปนี้

ตะลุ่มโปง *ตวาดมาว่าเหวยพลายงามลูก มาดูถูกข่มเหงหาเกรงไม่*

(วันทอง) *ลุ่มหลงโลภว่าประสาใจ กูไซร้สาทรณ์คือมารดา*

ชื่อว่าวันทองที่ต้องโทษ พระกริ้วโกรธสั่งให้ไปเข่นฆ่า

ตายไปใจผูกด้วยลูกยา ตามมาจะบอกซึ่งร้ายดี

ตัวเจ้าจะยกออกไปทัพ น่าจะยับเยินย่อยถอยหนี

ศึกนี้หนักหนาสง่ามี ไพรีเรี่ยวแรงจะรุกราน

รอรั้งระวังให้จงดี จะเสียทีอย่าโหมเข้าหักหาญ

ว่าแล้วเผ่นโผนโจนทยาน แล้วเดินผ่านหายวับลับกาย

– ๘ คำ –

(**พลายงามรู้แน่ว่า** เป็นอสุรกายของแม่ก็หายกลัว **นั่งซบศีรษะสะอื้นและ** ลุกเดินเศร้า ๆ)

พญายงาม *โอ้แม่เจ้าประคุณของลูกแก้ว สิ้นทรากศพแล้วไม่ศูนย์หาย*

คลื่นกระทบฝั่ง *ลูกทำบุญส่งให้ไปมากมาย ยังไม่วายความชั่วที่ตัวทำ ฯ*

เอาเพศเป็นเปรตอสุรกาย กลับกลายตามมาเวลาค่ำ

สั่งสอนวอนบอกให้ลูกจำ มีพระคุณเข้าค้ำแต่เป็นคน ฯ

แม่ตายหายลับไปหลายปี พึ่งมาเห็นวันนี้ในไพรสณฑ์

ห้ามลูกมิให้ไปประจน จะเสียตนตายด้วยผีมีอมอญ ฯ

ทราบว่าขุนแผนพ่อก็ตายแล้ว สุดที่ลูกแก้วจะผันผ่อน

ถึงคืนทัพกลับเข้าพระนคร พระทรงธรรม์บั่นรอนก็บรรไลย ฯ

ชาติชายเป็นตายไม่ย่อท้อ จะแก้แค้นแทนพ่อให้จงได้

แม่อย่าเป็นห่วงบ่วงใย พลางกราบไว้สอื้นกลืนน้ำตา

— ๑๐ คำโอด —

เสภา *แล้วมาขึ้นม้าพาพวกพล ดั้นด้นตัดทุ่งมุ่งป่า*

พอแสงเดือนเคลื่อนดับลงลับฟ้า ก็พอมาถึงถิ่นบางกระทิง

— ๒ คำ (กราว)

(แต่งให้นักเรียนศิริวิทยากร แสดงในงานศิลปหัตถกรรม

จังหวัดนครราชสีมา)

คำตรวจน้ำ

ของเจ้าคุณเทพเวทีว่าดังนี้

จิทัง เม ญาตีนัง โหตุ
สุขิตา โหนตุ ญาตโย

"ขอบุญกุศล จงสำเร็จแก่มารดา บิดา และญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า จงเป็นสุขเถิด"

ขุนสุบงกชศึกษากรว่าดังนี้

"ขอเดชะตั้งจิตอุทิศผล
บุญกุศลนี้ไปให้ไพศาล
ถึงบิดามารดาและอาจารย์
ทั้งลูกหลานญาติมิตรสนิทกัน
คนเคยร่วมเคยรักสมัครใคร่
มีส่วนใดในกุศลผลของฉัน
ทั้งเจ้ากรรมนายเวรและเทวัญ
ขอให้ท่านได้กุศลผลนี้เทอญ ฯ"

บทละคร ของขุนสุบงกชศึกษากร

(ที่ค้นพบ บางเรื่อง และบางตอน)

- บทละครพันธุ์ทาง เรื่อง "นางอรพินท์"
- บทละครร้อง เรื่อง "เสียสละ"
- บทละครร้อง เรื่อง "โลกสร้าง"

บทละคอนพันธุ์ทางเรื่อง "นางอรพินท์"

ขุนสุบงกชศึกษากร

(แสดงในงานศิลปหัตถกรรมนักเรียนที่กรุงเทพ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔)

ละคอนแสดงตำนานเรื่อง เมืองพิมาย

ตัวละคอน ๑. *นางอรพินท์*

๒. *ยายบัว*

๓. *สามียายบัว*

๔. *ท้าวปาจิตร (รัชทายาทอินทปัตถ์-นครทม)*

๕. *ท้าวพรหมทัต (เจ้าผู้ครองนครวิมายาปุระ)*

๖. *หัวหน้าราชวัลลภ ของ ท้าวพรหมทัต*

ตัวประกอบ *ราชวัลลภ แวดล้อมท้าวพรหมทัต*

ประชาชนเล่นสงกรานต์

ขบวนแห่ขันหมากของปาจิตร

ควาย และช้าง

ฉาก *วิมายาปุระ (พิมาย)*

ชุดที่ ๑ – *กำเนิดนางอรพินท์*

ชุดที่ ๒ – *อรพินท์เป็นสาว ปาจิตรหมั้นไว้ จะกลับนครอินทปัตถ์ เพื่อทำขันหมากตามธรรมเนียม ท้าวพรหมทัตเห็นอรพินท์ตอนเล่นสงกรานต์ แล้วยื้อแย่งนาง ขึ้นช้างไป.*

ชุดที่ ๓ – *ขบวนขันหมากของท้าวปาจิตร เดินทางจากนครอินทปัตถ์ ถึงบ้านกงรถ วิมายาปุระรู้ข่าวว่าท้าวพรหมทัตยื้อ แย่ง เอา นาง อรพินท์ไป ก็โกรธ จึงให้ทำลายขันหมากเสียสิ้น แล้วตนเองปลอมตัวเข้าไปพบนางอรพินท์ในวัง ฆ่าท้าวพรหมทัตตาย แล้วพานางอรพินท์หนี*

(ตอนนี้เป็นเรื่องของโฆษก)

ชุดที่ ๔ – *กลับจากอินทปัตถ์ ครองวิมายาปุระฌาปนกิจศพท้าวพรหมทัต แล้วปกครองบ้านเมืองเป็นสุขสืบไป*

ละคอนพันธุ์ทางเรื่อง อรพินท์

ฉาก *นครวิมายาปุระ ชุดที่ ๑ ท้องทุ่งชายพระนคร*

คนพากย์ *(เสภา)*

คนรุ่นเก่าเล่านิทานว่ากาลก่อน มีนครหนึ่งกว้างสำอางศรี
นามวิมายาปุระพระบุรี ไพร่ฟ้าประชาชีเบิกบานใจ
บ้างขายค้าหากำไรตามใจชอบ บ้างประกอบกสิกรรมตามวิสัย

(ตัวละคอน ควาย ตา ยาย ออกแสดงว่าจะไปทำนา)

เป็นหมอยาดูฤกษ์ยามไพ่สามใบ กฎหมายไม่มีประมวลที่ควรมี
อำนาจขาดอยู่ผู้ครองนคร ราษฎรอ่อนโยนโอนเกศี
ขนพื้นบ้านเขาปกครองทำนองนี้ ต่างอยู่ดีกินดีทุกตัวคน
ท้าวบรมพรหมทัตดำรงราชย์ เรื่องอำนาจเดชแพร่งทุกแห่งหน
ยินพระนามขามฤทธิ์อิทธิพล พอหลีกพ้นมิให้พบก็หลบลาน

(ตัวละคอนท้าวปาจิตรออก)

จะกล่าวถึงท้าวปาจิตรราช รัชทายาทอินทปัตถ์มหาศาล
เธออุตส่าห์ดั้นดงพงพนานต์ ถึงสถานนามบุรีวิมายา
หูสดับตรับฟังตาสังเกต ดูนาเรศกัลยาณีศรีสง่า
ถ้าเห็นเหมาะจะขอหมั้นเป็นภรรยา หลายวันเดือนปีมาไม่พบพาน
ด้วยแรงบุญอุปถัมภ์นำชักให้ คราวจะได้คู่ภิรมย์สมสมาน
ถึงทุ่งกว้างแลไปในตาลาน ชาวไร่ไถหว่านทุกคนไป
แลเห็นหญิงวัยชราอายุมาก ประหลาดหลากปาจิตรคิดสงสัย
แดดร้อนกล้าดูประหนึ่งกลดบังไว้ ดำเนินใกล้ตรัสถามเนื้อความพลัน

(๑๖ คำ)

ปาจิตร *(เขมรไล่ควาย)*

คุณยายจ๋าแดดร้อนควรผ่อนพัก
หลานนี้จักช่วยทำปักดำนั่น
สังเกตดูท่าทียายมีครรภ์
ตรากตรำงานทั้งวันมิคลาเลย

ยาย	*พ่อหนุ่มนี้*	*เป็นใคร*	*ที่ไหนมา*
	งามสง่า	*แม้นเหมือนหุ่น*	*พ่อคุณเอ๋ย*
	ยายทำงาน	*มาทั้งปี*	*ไม่มีเลย*
	ใครจะเอ่ย	*ช่วยการ*	*งานอย่างนี้*
ปาจิตร	*หลานนี้มี*	*สมญา*	*ว่าปาจิตร*
	โอรสท้าว	*เจ้าชีวิต*	*อันเรืองศรี*
	ผ่านสมบัติ	*อินทปัตถ์*	*พระบุรี*
	มาเสาะหา	*ยอดนารี*	*เป็นคู่ครอง* (๖ คำ)

(พอดีตาไถนามาบรรจบพอดี)

บทเจรจา

ยาย *มานี่แน่ะตา มาใกล้ๆ นี่ แกมันหูตึง*

ตา *หูมันไม่ตึงดอก มันหูหาเรื่อง พูดคำดีไม่ใคร่ได้ยิน พูดคำด่าได้ยินไวแท้ๆ มีเรื่องอะไร ว่าไปเถอะแก เดี๋ยวลมออกหูจะไม่ได้ยินอีก*

ยาย *พ่อหนุ่มคนนี้จะมาของานทำ !*

ตา *หา ! ว่าใหม่ซิ ไม่ได้ยิน เห็นปากหงับ ๆ*

ยาย *พ่อหนุ่มรูปหล่อคนนี้จะมาของานทำได้ยินไหม*

ตา *เออได้ยิน ทำงานอะไร ไม่มีงาน นาก็ดำหมดแล้ว แกคนเดียวก็ล้นงานอยู่แล้ว กินจุเป็นที่หนึ่ง ยายบัวเอ๋ย ยายบัว*

ยาย *กินจุกินจิอะไร ลูกในท้องทั้งคน ท้องมันเป็นอย่างนี้ แกนี่ชอบพูดหันเหให้นอกเรื่องเสมอ เอ้า พ่อหนุ่มชี้แจงให้เขาฟังทีเถอะพ่อคุณ*

ปาจิตร *หลานจะช่วยทำการงาน ไม่หวังค่าจ้างแรงงานอะไร ขอแต่อาหารกินมื้อๆ และขอที่พักเท่านั้น เห็นตายาย แก่มากแล้ว ก็อยากจะช่วยให้เบาแรง*

ตา *เท่านั้นหรือ ไม่มีเงื่อนไขอะไรอีกหรือ*

ปาจิตร (*เสภา*)

หลานนี้มีสมญาปาจิตรราช	*จิตหมายมาดคู่ภิรมย์สมสนอง*
โหรทำนายจะประสบพบคู่ครอง	*เวลาน้อยู่ในท้องของมารดา*
อัศจรรย์วันนี้ที่มาเห็น	*นิมิตรหลากหากเป็นเช่นโหรว่า*
คุณยายนี้ตรากตรำบุกดำนา	*แดดร้อนกล้าเหมือนมีกลดบดบังไว้*
พิจารณาตามเหตุดูเลศเลา	*เทพเจ้าปกป้ององค์ไม่สงสัย*
อันทารกในครรภ์ย่อมมั่นใจ	*จะยิ่งใหญ่เลิศล้ำผิดธรรมดา*
แม้นเป็นชายหมายเหมือนเพื่อนร่วมจิต	*แม้นสมคิดเป็นหญิงดั่งโหรว่า*
ให้ยศศักดิ์เป็นอัครชายา	*ขันหมากมาแต่งตามประเพณี*

(๘ คำ)

ควาย ตา ยาย ปาจิตร ตามกันเข้าโรง

ปาจิตรหาบของเดินตาม พิณพาทย์ ทำเพลงลาวต่อนก

จบชุดที่ ๑

ฉากวิมายาปุระ

ชุดที่ ๒

คนพากย์ *ชุดที่ ๒ เป็นเวลาห่างมาจากชุดแรก ๑๔ ปี*

อรพินท์เติบโต อายุรุ่นสาว ถึงเทศกาลตรุษสงกรานต์

ประชาชนชาวเมือง ต้องหยุดงานอื่น ๆ

เล่นรื่นเริง หากใครไม่ลงเล่น ถือว่าผิดประเพณี

ตัวละคอน *มีประชาชน ชาย–หญิง อยู่คนละตอน เล่นเพลงพวงมาลัย*

คนพากย์ (*เสภา*)

กาลเวลาหมุนเวียนเปลี่ยนไป ขึ้นปีใหม่ฤกษ์งามตามดิถี
ทั้งสาวหนุ่มชุ่มชื่นรื่นฤดี ชุมนุมที่ขาลาหน้าพระลาน
ไม่ถือเนื้อถือตัวมัวรังเกียจ ถึงเบียดเสียดก็เป็นสุขสนุกสนาน
เด็กหนุ่มสาวเฒ่าแก่ลงเล่นสงกรานต์ เริงสำราญถ้วนทั่วทุกตัวคน ฯ

เพลงพวงมาลัย (*ชาย*) *เอ้อละเหยลอยมา ลอยมาแต่ไกลไกล (ลูกคู่รับ)*
สงกรานต์อย่างนี้นานทีปีหน จะมัวซ่อนตนอยู่ทำไม
มาร้องมารำให้สำราญรื่น ให้ชุ่มให้ชื่นหัวใจ
พวงเจ้าเอ๋ยมาลัย ร้องรำกันให้สนุกเอย (ลูกคู่รับ)

(**ชาย**) *เอ้อละเหยลอยมา มาพบแม่หน้านวลใย(รับ)*
ปากคอคิ้วคางงามอย่างตละปั้น ทรงสมคมสันน่ารักใคร่
งามหน้างามเนตรงามเกษงามกรรณ งามปทุมถันยวนใจ
พวงเจ้าเอ๋ยลำใย พี่อยากจะใคร่ชมเอย (รับ)

(**ชาย**) *เอ้อละเหยลอยมา เชิญเจรจาตามสนอง (รับ)*
จะไม่รับรักจะผลักจะไส หรือจะรักใคร่ปรองดอง
หัวใจเธอว่างร่างเธอเสรี หรือว่าเธอมีเจ้าของ
พวงเจ้าเอ๋ยผกากรอง ตอบตามทำนองเถิดเอย (รับ)

พวงมาลัย (*หญิง*)

เอ้อละเหยลอยมา ลอยมาไม่ใกล้ไม่ไกล (รับ)
มาถึงยังไม่ทันหยุดพัก จะมาฝากรักเอ๊ยฝากใคร่
มาวิงมาวอนออดอ้อนรำพัน ชมนั่นชมนั่นล้วนงามวิไล
พวงเจ้าเอ๋ยมะไฟ ยังไม่เชื่อใจเลยเอย (รับ)

(หญิง) *เอ้อละเหยลอยล่อง* *ยักย้ายทำนองเป็นพวงมาลี* (รับ)
เป็นหญิงยากนักรับรักง่าย ๆ *พี่น้องทั้งหลายจะว่าไม่ดี*
โบราณบอกกล่าวเล่าต่อกันมา *ว่าเหมือนโมราเอ๋ยกากี*
พวงเจ้าเอ๋ยจำปี *เห็นใจน้องนี้บ้างเถิดเอย* (รับ)

(หญิง) *เอ้อละเหยลอยวน* *อยู่เหนือลมบนนั่นคำชาย* (รับ)
น้ำอ้อยน้ำตาลหวานแต่เมื่อกิน *พอพ้นลิ้นหวานเอ๊ยก็คลาย*
หวานคารมเชิงเอ๋ยลมปาก *หวานม๊ากมากอาจถึงตาย*
พวงเจ้าเอ๋ยดาวกระจาย *อย่ามาเฉียดกรายเราเอย* (รับ)

ท้าวพรหมทัต ประทับหลังช้าง ลงทางหลังช้างถามอำมาตย์ว่า ที่รำอยู่หน้าแถวนั้นลูกใคร ราชวัลลภทูลว่า เป็นลูกยายบัว มีคู่หมั้นแล้ว เวลานี้คู่หมั้นกลับไปนครอินทปัตถ์

บทเจรจา

พรหมทัต เฮ้ย ราชวัลลภ ลูกสาวใครหว่างามหนัก

ราชวัลลภ ลูกสาวยายบัว พะย่ะค่ะ มีแควนแล้วพะย่ะค่ะ เอ๊ย มีคู่หมั้นแล้วพะย่ะค่ะ

พรหมทัต เจ้าหนุ่มคู่หมั้น ปนอยู่ในพวกนี้หรือเปล่าวะราชวัลลภ

ราชวัลลภ ไม่มาดอกพะย่ะค่ะ เวลานี้ไปนครอินทปัตถ์ พะย่ะค่ะ

พรหมทัต เจ้าหนุ่มนั่น ลูกใครนะ ราชวัลลภ

ราชวัลลภ เป็นโอรสท้าวอินทปัตถ์ นู้นพ่ะย่ะค่ะ เดือนหกนี่ขันหมากก็คงมา

พรหมทัต จะถูกหรือผิดวะราชวัลลภ ช้างเกิดในป่ายังเป็นของเรา นี่คนเกิดในเมือง ทำไมจะต้องเป็นของคนอื่น ข้าเห็นอย่างนี้หรือเจ้าเห็นอย่างไร

ราชวัลลภ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ พ่ะย่ะค่ะ

ท้าวพรหมทัตกระซิบที่หูหัวหน้าราชวัลลภ

คนพากย์ (เสภา)

ฝ่ายท่านท้าวเจ้าบรมพรหมทัต แจ้งระหัสเห็นสมอารมณ์ถวิล
ความตั้งใจได้พะนออรพินท์ พวกข้าไททั้งสิ้นก็พร้อมใจ

ชาวเมืองรำเล่นอย่างสนุกสนานเป็นคู่ๆ ไป บริวารและท้าวพรหมทัต รำสกัดกั้นอรพินท์ ออกห่างจากชนเหล่านั้น

คนพากย์ (เสภาต่อ)

ต่างกรีดกรายร่ายรำตามทำนอง ปากก็ร้องลำนำที่จำได้
"พวงเจ้าเอ๋ยเจ้าพวงมาลัย ขอเชิญน้องไปกับพี่เอย"

บริวารของท้าวพรหมทัต ร้องซ้ำๆ ซากๆ แล้วเข้าโอบสกัดฉุดอรพินท์ขึ้นหลังช้าง

ประชาชนเห็นเหตุการณ์เกิดขึ้นอย่างนั้น ต่างก็กระจัดกระจายเลิกกันไป

– จบชุดที่ ๒ –

ฉากวิมายาปุระ

ชุดที่ ๓

เวลาย่างเข้าเดือนหก ชาวนาเตรียมทำนา ตัวละคอนมียายบัวหาบกระบุงมาหยุดคอยสามีอยู่ รำพันกับตนเอง

ยายบัว *โอ้อนาถวาสนาชตามนุษย์ มิรู้จะสิ้นสุดลงที่ตรงไหน*
ชั่วแล้วดีมีแล้วจนเวียนวนไป โอ้เวรใดหนอเราคราวนี้นา
ลูกคนเดียวเห็นหลัดหลัดมาพลัดพราก ทิ้งแม่ไว้ข้างหลังห่างสุขา
หวังได้ฝากผีไข้วัยชรา ถูกเขาคร่าฉุดจับดูอัปรมาน

ตาเดินออกมาแสดงว่าไปนา

ตา ออกเดินเถอะมันจะสายแดดมันร้อน ยืนบ่นอยู่ได้

ยายบัว คิดถึงลูก กลั้นน้ำตาไว้ไม่ใคร่อยู่

ตา เขาได้ดิบได้ดีไปแล้ว ช่างเขาเถอะหากินไปตามเดิมดีกว่า ไปวุ่นวายกับเจ้ากับนายจะลำบากตัวเปล่าๆ

ยายบัว ข้าเห็นว่าจะเกิดเรื่องใหญ่นา ถ้าปาจิตรเขามาไม่พบอรพินท์ เรื่องจะไม่จบง่ายๆ

ตา แกพูดขึ้น ข้าก็ค่อยคิดเห็น จริงอย่างแกว่า บ้านนี้ขบวนขันหมากจะมีมาแล้วก็ไม่รู้ทางไกลต้องเดินทางหลายวัน

ทั้งสองคนออกเดินคุยกันไป–เข้าโรง

คนพากย์ (เสภา)

ปาจิตรเหล่ากอหน่อกษัตริย์ จากนครอินทปัตถ์ราชฐาน
คุมไพร่พลเดินป่ามาหลายวาร บรรลุถึงสถานวิมายา
เครื่องขันหมากเครื่องเซ่นผีมีพร้อมสรรพ์ เถ้าแก่กั้นร่มเดินตอนข้างหน้า
ขันหมากเอกแล้วนอกนั้นหลั่นลงมา เครื่องประโคมซ้ายขวาเสียงครื้นเครง

ขบวนขันหมากออกเดินช้าๆ ปาจิตรเดินควบคุมขบวนขันหมากถึงบ้านกงรถหยุดพักเหนื่อยมีราษฎรจำนวนหนึ่งเดินผ่านมา

ราษฎร ขันหมากใครพ่อคุณเอ๊ย ใหญ่โตมโหฬาร

ปาจิตร ขันหมากท้าวปาจิตร มาจากนครอินทปัตถ์ไงล่ะลุง

ราษฎร จะไปแต่งกับใคร ที่ไหน พ่อเอ๊ย

ปาจิตร แต่งกับนางอรพินท์ไงล่ะลุง หมั้นไว้นานแล้ว

ราษฎร อรพินท์ไหนกันพ่อเอ๊ย อรพินท์เขามีผัวแล้ว ผัวเขาเป็นเจ้าครองนครใหญ่โตเหลือหลาย

ปาจิตร อย่าพูดเล่นน่ะลุง งานมงคล จะเป็นอัปมงคล ตัวเรานี่แหละเป็นเจ้าบ่าว ชื่อปาจิตรโอรสท้าวอินทปัตถ์

ราษฎร (ลดตัวลงถวายบังคม) เป็นจริงพะย่ะค่ะ เขารู้กันทั้งเมืองแล้ว

ปาจิตร ขอบใจลุง ถ้ากระนั้นทางบ้านของอรพินท์ก็คงไม่เตรียมการอะไรนะซิ

ราษฎร ไม่ได้เตรียมอะไรเลย ไม่มีใครรู้เรื่องขันหมากมาด้วยซ้ำ พ่ะย่ะค่ะ ตายายแกก็ไปไร่นาของแก ทำมาหากินของแก อย่างเดิม

ปาจิตร ขอขอบใจลุงอีกครั้ง นี่ลุงจะพากันไปไหน

ราษฎร จะไปหากินทางเมืองโน้น พ่ะย่ะค่ะ นานทีเดียวจึงได้กลับ

ราษฎรถวายบังคมอีกครั้งหนึ่ง แล้วเดินสวนทางเข้าโรง

คนพากย์ **(เสภา)**

ท้าวปาจิตรฉุนโกรธพิโรธนัก เรื่องคู่รักถูกคนรุมกันคุมเหง
ใช้อำนาจเป็นธรรมไม่ยำเกรง พองลมเบ่งอวดอิทธิพลพาล
เราก็ชายหมายมาดว่าชาติเชื้อ เป็นเหล่าเครือจอมกษัตริย์มหาศาล
จะติดตามเข้าไปให้พบพาน ทำลายล้างตัวมารให้ม้วยมรณ์
รีบทำลายเครื่องขันหมากที่เตรียมมา ให้ไพร่พลกลับพาราเหมือนดังก่อน
อย่ามีใจเหหันหวั่นอาวรณ์ เราจะบทจรแต่เดียวดาย

เมื่อปาจิตรให้ทำลายขันหมากสิ้นแล้ว ก็ให้ขบวนขันหมากพวกไพร่พลกลับเข้าโรงทางที่ออกมา ส่วนปาจิตรออกเดินทางต่อไป

คนพากย์ **(เสภา)**

ฝ่ายบรมพรหมทัตดำรงราชย์ เรืองอำนาจกล้าแกร่งสูรย์แสงฉาย
ได้นางมาหวังอิงแอบได้แนบกาย นางมิให้ใกล้กรายสักเวลา
เพียงภายนอกปราณีประนอมพอยอมได้ เรื่องภายในเป็นห่วงหวงหนักหนา
นางให้คอยคำมั่นเป็นสัญญา หายประหม่าจะประนอมยอมเป็นเมีย

หัวหน้าราชวัลลภออกมาทูลว่า มีชายคนหนึ่งมาขอเฝ้า

ราชวัลลภ ขอเดชะ มีชายคนหนึ่งมาขอเฝ้าพะย่ะค่ะ

ท้าวพรหมทัต บอกเขาเข้ามาเถอะ รับแขกในสวนนี่แหละ

— จบชุดที่ ๓ —

ฉากวิมายาปุระ

ชุดที่ ๔

โฆษก

หากกล่าวความหมดทุกข้อเรื่องอรพินท์ จบระบิลยกกล่าวจะยาวหลาย
ขอเล่าลัดเข้าในเรื่องเมืองพิมาย คำนี้กลายมาจากวิมายา
เรื่องอรพินท์ปาจิตรเขาคิดเค้า เป็นเรื่องเล่าต่อกันนานนักหนา
ทวดเล่าปู่ปู่เล่าพ่อต่อกันมา จัดลีลาเป็นละคอนความอ่อนไป
อรพินท์ยอดกัลยาณี สัตย์ซื่อต่อสามียากหาได้
นางเป็นหญิงกล้าหาญทั้งชาญชัย ปัญญาไวเอาตัวรอดตลอดมา
รอดเงื้อมมือพรหมทัตผู้ชายพาล รอดจากเงื้อมมือพรานในกลางป่า
จากพังพอนและงูใหญ่นางได้ยา รักษาสามีฟื้นคืนชีพคง
เถนเรือลอยลวงนางห่างสามี ไม่รักศักดิ์รักศรีว่าเป็นสงฆ์
นางต้องพลัดภัสดาในป่าดง คงดำรงความรักมั่นไม่สั่นคลอน
หลายวันเดือนและปีที่จำจาก แสนลำบากเที่ยวหาไปหัวใจอ่อน
โศกกำศรดหมดหวังแล้วบังอร นุ่งสบงทรงจีวรสำรวมกาย
บวชเป็นสงฆ์ทรงศีลาจารวัตร คอยฟังระหัสจากประชาชนทั้งหลาย
วันหนึ่งแจ้งคดีว่ามีชาย คนหนึ่งกรายผ่านมาศาลาทาน
สงฆ์จำแลงแกล้งทำไม่รู้จัก นางถามทักเลียงไล่หลายสถาน
ปาจิตรเล่าแถลงแจ้งเหตุการณ์ แต่พลัดพรากเยาวมาลย์เป็นต้นไป
นางเห็นความเสน่หาของสามี น้อยนักที่หาเทียบจักเปรียบได้
เข้ากุฏิคลายเพศที่พรางไว้ ปาจิตรได้พบนางสร่างทุกข์ร้อน

นครวิมายาปุระ เมื่อไม่มีผู้ครองนครก็ว้าเหว่ ครั้นได้ทราบว่าอรพินท์ และปาจิตรได้พบกันแล้ว เชื่อว่าทั้งสองมีบุญพอจะปกครองบ้านเมืองได้ จึงเชิญเสด็จขึ้นครองเมือง

ตัวละคอนอรพินท์และปาจิตร เสด็จออกสีหบัญชร ราษฎรทั้งหลายประชุมกันพร้อมหน้ารำอวยพร

ราษฎร (เพลง.....)

ปวงข้าเจ้าขอบังคมก้มเกศ   ใต้บทเรศสองบพิตรอดิศร
ขอให้ทรงปกป้องครองนคร   เพื่อรำงับดับร้อนปวงประชา
เมืองใดไร้แม่น้ำและลำคลอง   ไร้ผู้ครองปกปักเฝ้ารักษา
ไร้ปราชญ์ผู้รู้รสพระธรรมา   ไร้ทั้งหมอทั้งยาไม่ควรเนา
บัดนี้องค์อรพินท์และปาจิตร   มาสถิตย์แผ่พระคุณได้อุ่นเกล้า
ประชาราษฎร์สันติสุขทุกลำเนา   ไม่ร้อนเร่าไร้ยุคเข็ญเย็นอุรา
ขอให้ทั้งสององค์ทรงสวัสดิ์   อายุวัฒน์อย่างน้อยร้อยพรรษา
พรรณผ่องผุดสุทธิ์สุขทุกเวลา   มีพลานามัยไร้อาวรณ์

จบบทของราษฎร แล้วหยุดอยู่ในแถวเป็นระเบียบ

ปาจิตร (เพลง.....)

ดูก่อนเสนาพฤฒามาตย์   ประชาราษฎร์ที่มาสโมสร
มอบภาระเราสองครองนคร   เพื่อประชาราษฎรสุขสำราญ
ขอขอบใจที่จงรักแลภักดี   เราไม่มีคำใดตอบแทนท่าน
ให้ขยันหมั่นเพียรในการงาน   จึงจะพัฒนาการสืบไป
ราษฎร์กับรัฐปรองดองข้องเกี่ยว   ลำพังเราฝ่ายเดียวไม่ทำได้
ต่างฝ่ายต่างประนอมพร้อมใจ   บ้านเมืองจะก้าวไปทางเจริญ

อรพินท์ปาจิตรเข้าโรง แล้วราษฎรฟ้อนเข้าโรง

– จบบริบูรณ์ –

หมายเหตุ บทละคอนนี้ เขียนเมื่อปี ๒๔๙๒ เพื่อแสดง

๑. ตำนานเรื่องเมืองพิมาย นางอรพินท์ ท้าวปาจิตร

๒. แสดงประเพณีสงกรานต์ ขบวนขันหมาก และเพลงพวงมาลัย แม้จะดูขัดเขิน ผิดยุคผิดสมัยที่นำเพลงภาคกลางมาเล่น ก็เป็นเรื่องที่ควรอภัย เพราะเป็นละคอนพันธุ์ทาง

บทละครร้อง เรื่อง "เสียสละ"

โดย... ขุนสุบงกชศึกษากร

๕ ชุด ๔ ฉาก (ชุด ๓ หายไป)

ตัวละครมี ๑. นายสมบูรณ์ พัฒนสมบูรณ์
เจ้าความคิด ชอบออกแบบทุกสิ่งทุกอย่าง ถือตนว่าเลิศ
(ขุนคงฤทธิ์ศึกษากร แสดง)

๒. นางศิริ พัฒนสมบูรณ์
ภรรยานายสมบูรณ์ งามเรียบๆ
คล้อยความเห็นตามสามี (คุณนายมณี แสดง)

๓. นางสาวแสงจันทร์ พัฒนสมบูรณ์
บุตรีนายสมบูรณ์ ร่าเริง ทันสมัย

๔. นายสมบัติ ภูนโภคทรัพย์
เปลี่ยนความคิดใหม่ได้เสมอ ชอบโต้เถียงเป็นศัตรูกันใน
เชิงค้าขายกับนายสมบูรณ์ (ขุนวิเศษฯ แสดง)

๕. นายประเสริฐ ภูนโภคทรัพย์
บุตรของนายสมบัติ เป็นคู่รักของนางสาวแสงจันทร์
(คุณกระจาย สิงหเสนี แสดง)

๖. นางพริ้งเพรา แพร้วพรรณราย
เพื่อนหญิงของนางศิริ พัฒนสมบูรณ์ (คุณนายเสงี่ยม แสดง)

๗. นายพงศ์สุข พิบูลย์สุข
เพื่อนนายประเสริฐ (ร.อ.ถวิล แสดง)

๘. นางสาวน้อย เสงี่ยมสงวนกาย
สาวใช้ของนางสาวแสงจันทร์ (คุณประทิน แสดง)

๙. นายทุย แก้วกิ่ง คนใช้นายสมบูรณ์
โง่ ซื่อ (ขุนสุบงกชศึกษากร แสดง)
๑๐. นายฮั้ว ช่างเย็บรองเท้า ตัดเสื้อ และประดิษฐ์ของต่างๆ
และรับจำนองที่ดิน (ขุนสุทรรศนามัย แสดง)
๑๑. นายผึด คนใช้นายสมบัติ ใช้ได้เหมือนเรือ
(ครูบุญ ภักดีรัตน์ แสดง)
(นอกจากนี้มีนายทหารคนหนึ่งยศนายร้อยโท จำชื่อไม่ได้)

ชุดที่ ๑

ม่านเผย ตัวละครมีนางสาวแสงจันทร์ นั่งร้อยดอกไม้อยู่บนม้ายาวในสวน สาวใช้ชื่อน้อยเลือกดอกไม้ส่งให้นาย

ลูกคู่ (สามเส้า)	*สาวแสงจันทร์*	*แลแม่น้อย*	*ร้อยดอกไม้*
	สำราญใจ	*สองสาว*	*คราวสมสันต์*
	มิถือขั้น	*ผู้ดีไพร่*	*เจ้านายกัน*
	สาวแสงจันทร์	*ประจงสอย*	*ร้อยมาลา*
(แสงจันทร์)	*การะเกด*	*แก้วพิกุล*	*ยี่สุ่นแกม*
	จำปาแปม	*ปทุมอังกาบ*	*กุหลาบป่า*
	สายหยุด	*ยี่โถ*	*โยทะกา*
	กะดังงา	*หอมรื่น*	*ชื่นฉ่ำใจ*
(น้อยต่อกลอน)	*ผกาได้*	*รับแสง*	*จันทราทิตย์*
	โสภิต	*ชูช่อ*	*ดายไสว*
	ปวงชน	*ได้ประทิ่น*	*กลิ่นดอกไม้*
	จิตใจ	*เบิกบาน*	*สราญรมย์*ฯ๖**คำ-เจรจา**

แสงจันทร์ : ดูเหมือนได้กลิ่นน้ำหอม "พันเอ็ดทิวา" น้อยทารี
น้อย : หอมกลิ่นดอกไม้เหล่านี้กระมัง เจ้าคะ

แสงจันทร์ : ฮือ! ได้ทาน้ำหอมดีๆ แล้วอย่าอำเลยน่า เราผู้หญิงเหมือนกัน จะมาปิดบังอำพรางอะไรกันนะความจริงน้อยช่วย.... สวย นามสกุล "เสงี่ยมสงวนกาย" สมชื่อสมตัว ใครเห็นใครชม (พูดหัวเราะไปพลาง)

น้อย : ต๊าย ตาย คุณเจ้าขา สาบานให้ก็ได้เจ้าค่ะ คนอย่างดิฉันจะไปได้น้ำหอมราคาตั้งตำลึงที่ไหนมาทา แต่เพียงได้รับกลิ่นไอก็นับว่าเป็นวาสนาที่สุดแล้ว

แสงจันทร์ : ดีล่ะ แม่น้อยนี่ พูดเหน็บแนมดีนัก ถ้ายังหัดพูดอย่างนี้ ฉันจะชังน้อยนะ จะบอกให้

น้อย (ทำนองเสนาะ)

น้อยถ่อมถนอมอัตมเจียม จิตเสงี่ยมสงวนกาย

ด้อยทรัพย์อับรูปบุรุษหมาย สิเน่ห์น้อมไฉนนาน

บุบผาคณาภมรตอม สิเน่ห์น้อมก็คราวบาน

สูดรสสุคนธกุสุมาล- ะยแล้วก็ห่างแห

รวยโภคทรัพย์อเนกนอง บุรุษจ้องบำเลืองแล

แต่นั้นมิใช่รสรักแท้ นะคุณคะพึงกล่าวขาน

แสงจันทร์ : แน่ะฉลาดเฉลียวออกอย่างนี้ ใครไม่รักก็ไม่ใช่ชาย

น้อย : อุ๊ยตาย! ใครเขามาได้ยินเข้า ขายหน้าเขาแย่ทีเดียวค่ะ อะไรเป็นผู้หญิง พูดเรื่องรักๆ ใคร่ๆ

แสงจันทร์ : ก็ไม่จริงหรือน้อย โคลงฉันท์ก็เก่ง ท่องปากเปล่าเปรี๋ยะๆ ไปทีเดียว

น้อย : ที่ไหนได้ คุณเจ้าขา ดิฉันท่องเล่นๆ ไปอย่างนั้น คำหนัก-เบา สูง-ต่ำ ครุ-ลหุไม่ถูกเลยเพราะดิฉันจน บิดามารดาโธ่เอ๋ยท่านมาด่วนจากไปเสียแต่ยังจำความไม่ได้ การเล่าเรียนไม่สมบูรณ์ เพราะความจน จึงได้มารับใช้อยู่กับคุณหากว่ามั่งมีอยู่ คงได้เล่าเรียนดีกว่านี้

แสงจันทร์ : พอแล้ว ขออย่าได้พูดเรื่องนี้อีก ฉันรักน้อย อย่างน้องของฉันแท้ ๆ เดี๋ยวนี้เขาไม่มีบ่าว–นายกันแล้ว เข้าใจไหม

น้อย : เป็นพระคุณที่สุดแล้วค่ะ สู้ถ่อมตนลงมาหาคนใช้ (บ้อง) นายอย่างนี้ยากที่จะหาได้ แต่เราก็ต้องสำนึกตนอยู่เสมอว่า "ความสูงอันเกิดจากความถ่อมของผู้อื่นเป็นความสูงเทียม"

แสงจันทร์ : แน่ะจริง ๆ นี่นะ หอมน้ำหอมจริง ๆ (หยิบดอกไม้ดมแล้ววางเพราะไม่แม้นเหมือนกลิ่นที่หอม)

(ประเสริฐออกจากที่ซ่อนโดยเร็วทั้งสองคนตกใจ ประเสริฐเห็นขันหัวร่อ)

แสงจันทร์ : คุณทำอย่างนี้ไม่งามเลย ถ้าดิฉันไม่กลัวคุณโกรธ ดิฉันจะว่าคุณไม่มีจรรยา !

(น้อยเห็นว่าไม่ใช่เรื่องของตน เลยเลี่ยงเข้าโรงไป)

ประเสริฐ : ทำไมจะไม่มี จรรยาแปลว่าความประพฤติ มีน่ะมีแน่เว้นแต่จรรยาดีหรือไม่ดีเท่านั้นหรือไม่จริง

แสงจันทร์ : จริงค่ะ ท่านจอมปราชญ์ ทราบแล้วละค่ะว่าคุณมีดีกรี ตั้งแต่ยังไม่มีประกาศนียบัตร

ประเสริฐ : อย่าพูดเลยนะแสงจันทร์ อย่าด่าฉันโดยปริยายเลย เหล้ายาปลาปิ้งฉันเลิกหมดแล้ว เพราะเธอนี่แหละทำให้ฉันเลิกเหล้าได้

แสงจันทร์ : ทำไมคะ ดิฉันไปทำไมให้จึงได้เลิกได้ ก็เมาหัวรา ตัดถนนใหม่ไปตามเคย ไม่ดีหรือคะ

ประเสริฐ : แสงจันทร์ ! ฉันจะบอกความลับให้ สัญชาติชายน่ะ มันไม่วิเศษวิโสอะไรดอก ใช้ความละมุนละม่อมอ่อนโยนอ่อนหวานเป็นเครื่องบังคับ ก็เข้าระบอบระเบียบดีถมเถไป เช่นอย่างฉันเวลานี้ เข้าระบอบธรรมนูญแล้วนะแสงจันทร์ที่รัก เพราะธรรมนูญของฉันงามเลิศดังดวงจันทร์

แสงจันทร์ : แน่ะ เหนี่ยวแนมเข้าอีกแล้ว เมื่อกี้แม่น้อยที่(ชี้มือทางที่น้อยนั่ง) เหนี่ยวเอาเจ็บ ๆ (เหลือบดู) อ้าวไปไหนแล้ว (ร้องเรียก) น้อย–น้อย (เงียบ) ให้ทำอะไรยังไม่ทันเสร็จนี่ รีบไปเสีย เฉย ๆ น่าชังนัก

ประเสริฐ : จะให้ทำอะไรล่ะจ๊ะ ฉันช่วยได้ทุกอย่าง **นิดิ** เข้าเถอะฉันจะ**บริหารเอง**

แสงจันทร์ : นี่ค่ะ นั่นเป็นส่วนไว้อย่างนี้ นี่เด็ดก้านทิ้ง นะคะ (ประเสริฐจัดไปพลาง ดมไปพลาง)

ประเสริฐ : มันน่าหอมเหลือเกิน แต่ทำไมไม่หอม

แสงจันทร์ : เพราะไม่ได้ปะพรมด้วย "พันเอ็ดทิวา" ค่ะ จึงไม่หอม

ประเสริฐ : ฉันเองก็ไม่มีใช้ดอก เพื่อนเขาพรมผ้าเช็ดหน้าให้ หน่อยหนึ่งเท่านั้น

แสงจันทร์ : อ้อเพื่อน เพื่อนหญิงหรือชายคะ

ประเสริฐ : ผู้ชาย ! จะไปมีเพื่อนหญิงที่ไหนมาอีก เพื่อนหญิงก็มีคนเดียวเท่านี้แล้ว (กะเถิบเข้าไปใกล้แต่แสงจันทร์ยกกระเช้าขึ้นวางขวางกลาง) นี่แหละเขาว่าผู้หญิงขี้สงสัยอย่างนี้ บางคนเห็นผมเส้นหนึ่งติดเสื้อชั้นนอกมา ก็พาลทะเลาะเป็นใหญ่เป็นโตที่แท้ก็ผมของตนเอง เขาว่าดอกนะ....เขาว่า..

แสงจันทร์ : อ้อ เขาว่า...เขาว่าผู้ชายนะลิ้นไม่มีกระดูก จริงไหมคะ

ประเสริฐ : จริง ผู้ชายลิ้นไม่มีกระดูก พูดได้ ก็ใครมันมีกระดูกบ้าง

แสงจันทร์ : ที่พูดเปรียบอย่างนี้ ทำเป็นไม่เดียงสา

ลูกคู่ (จันโรม) *สองหนุ่มสาว คราวรัก สมัครมั่น*

เกษมสันต์ แสนสุข สโมสร

สัพยอก หยอกล้อ ต่อบทกลอน

หญิงมีงอน ชายมุ่งง้อ ขอไมตรี

ประเสริฐ *โอ้พระจันทร์ อันเห็น อยู่เด่นหาว*
สีสกาว นวลจันทร์ นั้นคงที่
แต่แสงจันทร์ ของประเสริฐ นั้นเลิศดี
อาจเปลี่ยนสี ข่มจันทร์เจ้า อับเฉาไป

แสงจันทร์ *สตรีที่ ถูกคำล่อ ยอให้เหลิง*
ใจละเลิง หลงเล่ห์ชาย เข้ากรายใกล้
นั่นแหละคือ เกาะแก่ง มหาภัย
จะซึ้งใจ รู้สึกตัว เมื่อชั่วแล้ว ฯ ๖ *คำ-เจรจา*

ประเสริฐ : จริง ๆ นะแสงจันทร์ที่รัก ยามแสงจันทร์ส่องดูสิ่งใด ๆ มีแต่ความสุขสันต์ เว้นแต่หัวอกของประเสริฐผู้เดียวแหละมีแต่ความเศร้า คิดถึงอนาคตแล้วใจหาย แทบว่าจะไม่หายใจ

แสงจันทร์ : แสงพระจันทร์เมื่อยามเขมมัว ก็อับศรีนะคะ แม้ดวงจันทร์เองก็มีความเศร้าปนอยู่พินิจให้แน่แน่วจะเห็นเป็นรอยดำ รอยเศร้า

ประเสริฐ : ที่เรามาติดต่อ รู้จักกันอย่างนี้ คุณพ่อของเธอทราบบ้างไหม แม่น้อยนี่ปากตะไกรหรือเปล่า

แสงจันทร์ : แม่น้อยไว้ใจได้ค่ะ เรื่องนี้ไม่ทราบถึงคุณพ่อเลย ทราบแต่คุณแม่เท่านั้น

ประเสริฐ : นิยายรักของเราดูดูก็คล้ายเรื่องโรมิโอกับจูเลียต เพราะสกุลทั้งสองของเราไม่ลงรอยกันพูดกันตรง ๆ ก็คือ คุณพ่อของฉันกับคุณพ่อของเธอเป็นขมิ้นกับปูน

แสงจันทร์ : แต่ดิฉันขอภาวนาว่า อย่าได้ลงเอยเหมือนโรมิโอจูเลียตเลย ขอให้อนาคตของคุณ . . . . .

ประเสริฐ : ของเธอ...ของฉัน...ของเรา...สุกใส เราน่าจะมีอะไรดื่มให้แก่กันบ้างในยามนี้ แต่ของที่จะดื่ม และสูดรส (จ้องหน้ากันแล้วก็ยิ้ม) อยู่ไกลแสนไกล คนละฟากฝั่งมหรรณพ

(น้อยออก หอบดอกไม้มาอีก)

แสงจันทร์ : ไปไหนมา แม่น้อย เรียกหาก็ไม่ขาน

น้อย (บึ้ง): อย่าแสร้งผีนพูดหน่อยเลย แม่น้อยรู้เท่าทันหมด (พูดดัง) ดิฉันไปหาดอก "พันเอ็ดทิวา" ค่ะ

แสงจันทร์ : (ยิ้ม): แม่น้อยนะ ถ้าไม่ใช่ต่อหน้าแขกละก็ฉันจะลงโทษให้หนักทีเดียว

น้อย(บึ้ง): อย่างนี้ละ แม่น้อยรู้เท่าอีก อย่าพูดผีนความรู้สึกหน่อยเลย (ดัง) ต้องขอประทานโทษนะคะดอกไม้ใกล้ๆ นี่ก็ไม่มี จึงต้องไปจนลับตา และต้องไปนาน ๆ (นางศิริออกแสงจันทร์นำดอกไม้ไปให้นายสมบูรณ์ เพื่อไปให้ทันพระสวดมนต์ แสงจันทร์กับน้อยเข้าโรง)

ประเสริฐ *ผมขอโทษ โปรดอย่าหา ว่าหยามหยาบ*
ละล้วงละลาบ เข้ามาได้ ถึงในสวน
นำตัวเอง เข้ามาไม่ มีใครชวน
ตามสมควร ยกโทษที........

นางศิริ *........มิเป็นไร*
ไม่มีภัย ให้ชาวเมือง เขาเลื่องลือ
เรานับถือ ไปมากัน ฐานผู้ใหญ่

ประเสริฐ *ขอบพระคุณ ยิ่งล้น เป็นพ้นไป*

นางศิริ *คบค้ากัน ตามสมัย ในการควร ฯ ๔ คำ-เจรจา*

ประเสริฐ : จริงๆ นะครับ คุณป้า คนไทยเราดูยังไงๆ ชอบกล ผู้หญิงผู้ชายคบหาสมาคมกันบ้าง ก็ถูกครหานินทาไม่หยุดหย่อน เจ้าโรคเรื้อรังนี้ เมื่อไรจะสูญไปสักที ชาติที่เขาเจริญแล้วผู้หญิงผู้ชายคบหาสมาคมกลมกลืนกลมเกลียวกันไปไม่เห็นเขาครหานินทากัน

นางศิริ : นี่แหละนายประเสริฐ เธอพูดแทงใจฉัน ฉันว่าจะพูดเธอก็ฉวยไปพูดเสียก่อน อันการคบหากันแต่พอควรนั้นดีแน่ แต่ถ้าเกินควรก็ไม่ดีนะ

ประเสริฐ : เรื่องของเด็กอายุปูนผมนี้ ผู้ใหญ่ทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ ดูน่าชังนะครับ

นางศิริ : นายประเสริฐอย่ามาพูดอ้อมค้อมกับฉันเลย แสงจันทร์เขาเล่าให้ฟังหมดทุกอย่าง

ประเสริฐ : ในทุกอย่างที่แสงจันทร์เล่านั้น ผมจะมีหวังบ้างไหมครับ

นางศิริ : เธอก็ทราบดีว่า สกุลเราทั้งสองไม่ชอบกัน ผู้ใหญ่ต่อผู้ใหญ่ไม่ลงกัน

ประเสริฐ : ครับ ความหวังก็น้อยเข้า เกลียวสัมพันธ์ทางผู้ใหญ่คลายจนจวนจะขาด แต่เกลียวสัมพันธ์ของเด็กคือของผมยิ่งกะสันแน่นถ้าคุณน้ามีความกรุณาผมบ้าง ก็โปรดแนะหนทางบ้างเถิดครับ

นางศิริ (ใบ้คลั่ง) *จะแนะกัน ได้บ้าง เพียงบอกใบ้*
เพื่อมิให้ ผู้ใหญ่ พลอยเสียหาย
ปลาไหลลื่น จับให้แน่น ใช้แกลบทราย
คนดื้อรั้น จะแก้หาย ต้องดื้อตาม
น้ำเข้าหู น้ำกรอก ย่อมออกได้
สะอึกไอ ยั่วให้โกรธ หนามบ่งหนาม
จงคิดแก้ ปริศนา พยายาม
หากคิดได้ จะสมความ เจตนาฯ ๔ คำ-เจรจา

นางศิริ : ฟังดูไม่เป็นประสา ดูเป็นภูมิปริศนาแท้อยู่นะ นายประเสริฐ

ประเสริฐ : ก็เป็นปริศนาอยู่ครับ ผมจะลองคิดดู

นางศิริ : เมื่อคิดได้ต้องกล้าด้วยนะ เหมือนลายแทงต้องกล้าไปขุดไปค้น จึงจะได้ทรัพย์สมประสงค์ ปริศนานี้ก็เหมือนกัน (มองดูตะวัน) เอ๊ะ นี่ก็ค่ำลงมากแล้ว ที่บ้านท่านขุนสุขภาพอนาทร

เขาจะขึ้นบ้านใหม่ ฉันจะต้องไปช่วยเขา วันหลังค่อยคุยกันใหม่นะ

ประเสริฐ : เชิญครับ เป็นพระคุณที่สละเวลาคุยกับผมเสียนมนาน

(ศิริเข้าโรง ประเสริฐนั่งแหงนดูฟ้า ตาเหม่อๆ ใจลอยๆ)

ประเสริฐ (ปี่แก้วน้อย) *สุริยา ลาโลก ลับเหลี่ยมเขา*
จันทร์เจ้า ส่องแจ้ง แสงใส
แสงจันทร์ ส่องแจ้ง แทงใจ
ถวิลถึง ทรามวัย นามแสงจันทร์ ๒ คำ

(เดินรำพึงแก่ตนเองว่า) แสงจันทร์กับเราก็รักใคร่กันแทบว่าจะกลืนกิน กระแสเสียงและสายตาย่อมบ่งชัดอยู่เสมอ หล่อนเผลอๆ เห็นเขียนชื่อเราลงบนดิน พอตื่นตัวก็รีบลบทิ้ง บางคราวก็เขียนควบกันว่า "จันทรประเสริฐ" ดังนี้ก็มี

โอ้เวรยังไม่สิ้น เรามันตกที่นั่งพระรามเดินดงกว่าจะพบสีดา นางงามเลิศของโลกสมัยโน้นชีวิตก็จวนค่ำไปเสียแล้ว

นายประเสริฐเอ๋ย ประเสริฐแต่ชื่อ แต่ตัวเองนั้นขี้เท่ออย่างควายทุย

(นายทุยถือดาบออกเดินไปๆ มาๆ พบประเสริฐก็ฉงน)

ทุย : ขอโทษ! คุณเป็นใคร มาจากไหน เข้ามาทำไม มาอยู่นานเท่าใด แล้วจะไปไหนต่อไป

ประเสริฐ : (บ่อง): บ๊ะ! ข้อสอบสัมภาษณ์ไปนอกยังไม่ถามมากเท่านี้ (ดัง) ฉันคนดีไม่ใช่คนจร

ทุย : ท่านมีอะไรเป็นที่อ้าง หรือเป็นเครื่องหมายของคนดี คนมาอยู่ในสวนเขาเวลาค่ำคืน ยังจะว่าเป็นคนดีไม่ใช่คนจร

ประเสริฐ : เราแต่งกายสุภาพอย่างนี้ จะเป็นคนจรคนโจรอย่างไร

ทุย : อ้อ! ถ้าแต่งกายเรียบร้อยสวยงามเป็นไม่ใช่คนจรคนเราจะเป็นอะไรๆ ก็อยู่ที่การแต่งกายหรือ อย่ามาลวงฉันไม่ใช่คนตื้นจะได้ตื่นฉันไม่ใช่ทั้งคนตื้นและตื่น

ประเสริฐ : ฉันชื่อประเสริฐ ชื่อฉันกับการแต่งกายอันเป็นระเบียบของฉันจะเป็นประกันพอหรือยังว่าฉันไม่ใช่คนเลวเกวอย่างแกคิด

ทุย : คนชื่อประเสริฐ มันไม่ได้มีคนเดียวบนโลกฉันจึงจะได้รู้จัก ถ้าท่านยังขืนดื้ออยู่อีก เจ้าดาบเล่มนี้มันจะสนหนาด้วย แล้วจะลำบากเพราะภาษาใบ้ของดาบมันเจ็บกว่าคนด่าจังๆ หลายเท่านะ ถ้าท่านเห็นว่าการแต่งกายวิเศษวิโส ก็จงแต่งกายเป็นนายพลไปคุมลิ่วล้ออยู่เมืองจีนเถิด

(แสงจันทร์ออก)

แสงจันทร์ : ว่ากระไรนะนายทุย เจ้าลำนวนไม่มีตัวจับ (ทุยหน้าซีด ยกมือไหว้)

แสงจันทร์ : (พูดกับประเสริฐ) เข้าใจว่าคุณกลับแล้ว ได้ยินเสียงเอะอะจึงได้แอบมาดู เชิญไปที่บ้านก่อนซิคะ คุณพ่อคุณแม่ไปกันหมดแล้ว ไม่มีใครอยู่

ประเสริฐ : ช่างเถอะแสงจันทร์ ฉันนั่งเล่นเพลินไปจนค่ำ เพราะที่นี่เย็นสบาย ขอโทษที่อยู่จนเวลาค่ำคืน

ทุย : (ยกมือไหว้ประเสริฐ) กระผมต้องขอโทษมากๆ เพราะทำตามหน้าที่

ประเสริฐ : ไม่เป็นไร แกพูดดี ฉันคิดว่าหนังสือเล่มละ ๕ สตางค์ ๑๐ สตางค์ มันเกลาสำนวนแก (พูดกับแสงจันทร์)

ประเสริฐ : ลาก่อน ขอความสวัสดีจงมีแก่แสงจันทร์

แสงจันทร์ : สวัสดี (ประเสริฐเข้าโรง แสงจันทร์ต่อว่านายทุย) ผู้เป็นแขกมา เราต้องดูผิว ดูลักษณะคน ดูหน้าจะไปสุ่มสี่สุ่มห้าไม่ได้ เข้าใจไหม

ทุย : ครับ จริงครับ ท่าทางเขาผิวบางจริง ผมด่าอย่างมีวรรณคดีก็ยังโกรธแค้นพอการอยู่

แสงจันทร์ : แน่ละ ผู้ดีเขาไม่ต้องกล่าวหยาบคายก็รู้สึกเจ็บอาย ไม่เหมือนไพร่

ทุย : ครับ จริงครับ กลองหนังหนาต้องตีหนักมือจึงดัง วันก่อนเจ้าพวกหาหญ้าหาจอกหาแหน ผมบอกเท่าไรก็ไม่ไปผมเลยด่าส่ง ถ้าเจ้าพวกนี้มาบ่อยๆ ผมเห็นจะเสียวรรณคดีหมด

แสงจันทร์ : ตาทุย! เจ้าสำนวน ไปอยู่บ้านเถอะแล้วบอกแม่น้อยมาหาฉัน (ทุยเข้าโรง)

แสงจันทร์ (ดาวยิบซี) *โอ้อนาถ วาสนา ขะตาหนอ*
ชาติก่อนก่อ กรรมเข็ญ เป็นไฉน
ชาตินี้จึง รำเค็ญ เป็นนิตย์ไป
คิดสิ่งใด อัดอั้น ให้ตันทรวง
ทุกวันคืน กลืนแต่ น้ำตาร่ำ
ทุกยามค่ำ ซบเซา ให้เหงาง่วง
โอ้พระจันทร์ อันเคยเห็น อยู่เด่นดวง
ดูโรยร่วง เศร้าศรี มีด่างแกม
นรินทร์ (อิน) กล่าวยลแยบ เป็นแบบอย่าง
เดือนตำหนิ วงกลาง กระต่ายแต้ม
สาวแสงจันทร์ เมฆแมก โศกแซกแซม
กระต่ายแต้ม กลางดวงจันทร์ ปานอกเราฯ ๖ คำ

— รูดม่านช้าๆ —

จบชุดที่ ๑

ชุดที่ ๒

ฉาก–บ้านนายสมบัติ ภูนโภคทรัพย์ จัดอย่างเรียบ ๆ ม่านเผยตัวละครมีนายประเสริฐนั่งอ่านหนังสืออยู่คนเดียว

ลูกคู่ (บุหร่ง) *ประเสริฐหนุ่มกลุ้มใจ ไม่มีขื่น*
ไม่เริงรื่น คิดปริศนา ไม่สมหมาย

ประเสริฐ : **"ปลาไหลลื่น จับให้แน่น ใช้แกลบทราย**
คนดื้อรั้น จะแก้หาย ต้องดื้อตาม
น้ำเข้าหู น้ำกรอก ย่อมออกได้
สอึกไอ ยั่วให้โกรธ หนามบ่งหนาม"

ลูกคู่ *คิดทบทวน แต่ตั้งหน้า พยายาม*
ไม่พบความ อธิบาย คลายสงกา ๔ **คำเจรจา**

ประเสริฐ : นี่มันอะไรกัน จะจับปลาไหลต้องใช้แกลบใช้ทราย จะแก้คนดื้อต้องดื้อด้วยน้ำเข้าหูต้องเอาน้ำกรอกเข้าไป คนสะอึก ยั่วให้โกรธ สิ่งเหล่านี้เป็นทำนองหนามบ่งหนาม แล้วก็มันมาเกี่ยวอะไรกันกับเรื่องของเรา(อ่านหนังสือต่อไป นายพงศ์สุข พิบูลย์สุขออก)

พงศ์สุข : อยู่หรือประเสริฐ หมู่นี้ไงดูแกเศร้า ๆ ถ้าจะวิมานทะลายอะไรสักอย่างละซินะ

ประเสริฐ : ค่อนข้างถูก ก็แกล่ะ

พงศ์สุข : วิมานของกันสร้างด้วยไม้แก่น ปักลงบนพื้นดิน กันจะค่อยปลูกค่อยสร้างของกันไป

ประเสริฐ : ขอถามจริง ๆ เถิด ไปชอบใครที่ไหนบ้าง

พงศ์สุข : ชอบน่ะ ทั่วเมือง ใคร ๆ กันชอบหมด แต่ว่ารักนั้นเพียงรายเดียว หล่อนงามขำ งามเรียบ และซึ้ง หล่อนเป็นกำพร้าฐานะเพียงคนใช้

ประเสริฐ : ผิดไปล่ะ อะไรคนใช้

พงศ์สุข : นี่แหละเพื่อน อ้ายกันมันหัวบ้าๆ อย่างไรก็ไม่รู้ เดี๋ยวนี้กัน เห็นคนใช้งามกว่านายร่ำไป ตัวนายสมัยนี้ออกจะหรูเพ้เกิน ไป คนใช้สงบเสงี่ยมงาม กันชอบและรักคนใช้ และอยาก เป็นแต่คนใช้เขา แต่ไม่ใคร่อยากเป็นคนรับใช้ (หัวเราะ)

ประเสริฐ : หมายความว่ากระไร

พงศ์สุข : คำพูดของกัน ย่อมต้องมีความหมาย และมีความหมาย

ประเสริฐ : ขอถามจริงๆ เถอะ แกพูดเล่นตามเคย หรือมีจริงบ้าง

พงศ์สุข : กันพูดมีจริงมาก ไม่จริงบ้าง ทุกวันนี้การพูดจาต้องให้มีน้ำ หนักให้ถ้อยคำรับผิดชอบในตัวของมันเอง ขืนเพ้อเจ้อเดี๋ยว จะเป็น "โอษฐ์ภัย"

ประเสริฐ : ถ้าอย่างนั้นแกลองแก้ปริศนาทีเถอะ **จะจับปลาไหลต้องใช้ แกลบทราย จะแก้คนคือต้องดื้อด้วย น้ำเข้าหูต้องเอา น้ำกรอกเข้าไป คนสะอึกยั่วให้โกรธ หนามบ่งหนาม**

พงศ์สุข : (หัวเราะ) ประเสริฐ! มันไม่ใช่ปริศนา พะหมีอะไรดอก เป็น คำพังเพยอย่าง**ทอดแหไม่เห็นปลาผุด** ขืนคิดมากก็บ้า ไม่ เป็นเชิงภูมิปริศนาแท้ แก่ผู้จะคิดแก้ไข

ประเสริฐ : แล้วมันเกี่ยวแก่ชีวิตของกันแท้ๆ จะไม่ให้ยุ่งด้วยอย่างไรได้

พงศ์สุข : ว่าแต่แกไปได้มาจากใครล่ะ

ประเสริฐ : ได้มาจากคุณนายศิริ พัฒนสมบูรณ์

พงศ์สุข(ฉงน) : *นี่ประเสริฐ เพื่อนรัก จักแนะให้*
ไม่ว่าอะไร คนเก่าเห็น เป็นปริศนา
พูดต้นๆ ให้คิดลึก ต้องตรึกตา
คิดไม่ได้ ว่าปัญญา คนใหม่ทราม
กะให้ดี ตัวเก็งกง อยู่ตรงไหน
เจาะจงให้ ไว้ปัญญา อย่าขำสาม

ประเสริฐ : *นี่แกพูด หมายอย่างไร เชิญไขความ*
จะทำตาม แกทุกอย่าง แต่ทางดีๆ –๔ คำ

พงศ์สุข : แกชอบนางสาวแสงจันทร์ จริงหรือไม่จริง

ประเสริฐ : จริง ไม่ใช่ชอบ แต่รักอย่างชีวิตจิตใจ

พงศ์สุข : ธรรมดาว่าความรัก หากไม่มีอะไรขวางเสียเลย ความรักก็จืดชาเร็ว นี่เป็นหลักธรรมดา สิ่งที่เราได้มาโดยมาก เราถนอม ได้ง่ายก็ชังง่าย

ประเสริฐ : จริง แกพูดเป็นคติ ว่าไป

พงศ์สุข : แต่ความรักของแกมีสิ่งกีดขวางมาก มีค่ายคูประตูหอรบที่แกจะต้องบุกบั่นเข้าไปมาก

ประเสริฐ : จริง แกไปรู้จักมาจากไหน

พงศ์สุข : มีคนบอกกัน และดูเหมือนว่ากันจะรู้เรื่องชีวิตของแกมากกว่าตัวแกเสียอีก คนดูละครย่อมเห็นละครชัดกว่า ผู้แสดง

ประเสริฐ : บ๊ะ เกินไปละ

พงศ์สุข : ไม่เกิน แกเดินแผนทำนอง โรเมโอ แหงนดูพระจันทร์แล้วก็เดินหน้าเศร้าๆ ไปแหงนดูหลังคาตึกยูเลียต จริงไหม

ประเสริฐ : บางทีจะจริงบ้าง

พงศ์สุข : อย่าแบ่งรับแบ่งสู้ จริงก็ว่าจริง คนไข้พรางหมอ ทำไมจะวางยาถูก

ประเสริฐ : เอ้า ถ้าอย่างนั้น จริงทั้งหมด

พงศ์สุข : ถ้าอย่างนั้น มีอะไรขวางทางแกบ้าง หนึ่งว่าไป

ประเสริฐ : ๑ พ่อกันด่าที่ไปเกี่ยวข้องกับแสงจันทร์

พงศ์สุข : สอง ว่าต่อไป

ประเสริฐ : ๒ คุณพ่อกันกับคุณพ่อแสงจันทร์ไม่ชอบกันเลย ตั้งแต่คนงานต่อคนงานยกพวกตีกันเมื่อ ๑๐ ปีกว่ามาแล้ว

พงศ์สุข : สาม ว่าไป

ประเสริฐ : ๓ นิสัยของคุณพ่อแสงจันทร์ไม่ลงกันเลยกับตัวกัน หัวเขียนดื้อรั้น เจ้าความคิดถือตนว่าเลิศ กันถือภาษิตของกันว่า "*คนที่เห็นว่าตนดี ไม่อยากคบใคร*" ซึ่งความจริง *ไม่มีใครคบ*

พงศ์สุข : ที่พูดมาเข้ากับ*บทปริศนา*บ้างหรือยังล่ะ "คนดื้อรั้น จะแก้หาย ต้องดื้อตาม

ประเสริฐ : เออจริงซิ

พงศ์สุข : กันเห็นแกสุภาพเกินกว่าที่จะเป็นเขย นายสมบูรณ์ แกต้องหัดเล่นละครเสียบ้าง หัดเป็นทั้งพระเอกนายโรง ตัวตลกและคนใช้ ตัวดีตัวร้าย แต่ตัวจริงเราซ่อนไว้ข้างใน

ประเสริฐ : ถ้ามันฝืนนิสัย ฝืนความรู้สึกเกินไป ก็ยากอยู่

พงศ์สุข (*กินนรสั่งถ้ำ*) *ผู้ใฝ่รัก จักมีกลัว สิ่งใดบ้าง*

เสือหมีช้าง ภูตผี ปีศาจหลอน

หรือบุกผ่า ป่าเหวถ้ำ ข้ามสาคร

จะต้องจร ไปจนได้ ดั่งใจจง

ข้อสำคัญ จงระวัง ทางที่ไป

ข้างหน้าใน ต้องระวัง จะพรางหลง

ข่มสติ ตริตรองใจ ให้มั่นคง

จะสมประสงค์ เป็นแน่แท้.....

ประเสริฐ : .....แกสอนดี —๔ คำ–เจรจา

พงศ์สุข : ไม่ใช่สอน กันแนะหนทางเท่านั้น อย่าพลาดเข้าล่ะ ถ้าพลาดก็ตายเลย

ประเสริฐ : พอที เข้าใจละ กันจะต้องตรึกตรองดูก่อน เออแกมาอะไรกันไม่ต้องได้ถาม เลยชวนคุยไปใหญ่ เรื่องรักๆ ใคร่ๆ

พงศ์สุข : ไม่มีเรื่องอะไรดอก เข้ามาเมืองซื้อพันธุ์ผัก และมารับเครื่องฟักไข่ ที่ส่งมาจากดอนเมือง และว่าจะหาพันธุ์ปลาไปปล่อย

ลงสระที่สวนของกันด้วยวันนี้ เห็นเป็นเวลาว่างก็แวะมาเยี่ยม แกว่างก็ไปเยี่ยมกันบ้างซิ อ้อยพันธุ์พีลปีนส์ หวานสนิทนัก

ประเสริฐ : ขอบใจเพื่อน ว่างๆ จะหาโอกาสไปเยี่ยม

พงศ์สุข : นี่ว่างหรือยังล่ะ ไปหากาแฟดื่มกันมิดีหรือ

ประเสริฐ : ว่าง ไปซิ (ทั้ง ๒ เข้าโรง)

(จีนฮั้วออก หอบเสื่อและรองเท้ามาด้วย)

ฮั้ว : บ้างคงทำไลไม่มีคง ปุเหลี่ยวโขงหายเดือดล้อนถึงตำหลวก ของๆ ใคร ใครลูเอา ไม่ล่าย ต้องให้ตำหลวกลูให้

(นายสมบัติออก เดินกะเผลกนิดหน่อย แสดงว่ากลับจากเตะฟุตบอล)

สมบัติ : ลื้อมาถึงนานแล้วหรือ เถ้าแก่

ฮั้ว : มานานแล้ว แต่ถึงเหลี่ยวนี้

สมบัติ : ทำไมช้าไปตั้ง ๒ วัน อั๊วะตั้งคอย

ฮั้ว : ลกไฟมังหกล้ม มาไม่ล่าย

สมบัติ : อ๋อ รถตกราง ลื้อก็มาในขบวนนั้นเหมือนกันหรือ

ฮั้ว : ลกตกลาง คนตกลก ผงก็มาล่วย

สมบัติ : ดีทีเดียว อั๊วะกำลังไม่มีรองเท้าใช้อยู่

ฮั้ว : ที่ผงตัดคาวก่องไปไหนหมกล่ะ

สมบัติ : ลูกมันเอาไปใช้

ฮั้ว : พ่อลูกใช้สวมกันล่ายลื

สมบัติ : ได้ยินมันบ่นเหมือนกันว่า หลวมไปนิดหน่อย แต่ใส่ถุงหนาๆ เข้าก็พอดี พ่อลูกเลยใช้ด้วยกันได้

(นายสมบัติรับรองเท้ามาสวม รู้สึกว่าหลวมไป)

สมบัติ : หลวมไปหน่อยแฮะ เถ้าแก่

ฮั้ว : ไม่เปงลาย ใช้ไปนานๆ แล้วหดล่าย คับๆ ไม่ลีหนา ลูขนในเท้าไม่ล่ายหายใจ เต็งทีหนา

สมบัติ : เอาล่ะอั๊วะจะยอมเชื่อ ในเมื่ออั๊วะยังไม่มีคำพูดเอาชนะลื้อได้ คนฉลาดแต่พูดไม่เป็น ก็เหมือนคนโง่

(รับเสื้อมาลองสวม รู้สึกว่าคับไป)

สมบัติ : คับไปแฮะ เถ้าแก่ ขี้เหนียวผ้าจริง

ฮั้ว : ไม่เปงลายน่าขอลัก ผ้าไม่ไล่ขี้เหนียว ใช้ไปซักลีดที ๒ ที ยืดล่าย

สมบัติ : ลื้อพูดคล่องจริง เถ้าแก่ เสื้อคับ รองเท้าหลวมลื้อก็ว่าดี

ฮั้ว : ลีจริงขอลับ ๒ อันเฉลี่ยเหลี่ยวกันก็พอดี

สมบัติ : แล้วรองเท้าคู่นั้นของใคร

ฮั้ว : ไม่มีของใคร มีแต่ของผม

สมบัติ : ถูกแล้วของลื้อ ก็ตัดไว้ให้ใครล่ะ

ฮั้ว : อ๋อ นี่หนังแม่โง นั่นหนังลูกโง เอามาให้ลื้อเลือกจะเอาหนังแม่หรือหนังลูกก็ล่าย

สมบัติ : ก็หนังอันไหนละเหนียวดีนิ่มดี

ฮั้ว : หนังแม่โงเหนียว แต่ลูกโงนิ่ม จะหาทั้งเหนียวทั้งนิ่มเห็นจะหาไม่ล่าย ก็ซื้อไว้ทั้ง ๒ คู่เป็นลายขอลัก

สมบัติ : ลื้อมันฉลาด พูดกลิ้งรอบตัว

ฮั้ว : ไม่ล่ายกลิ้ง อั๊วะก็ยืนเฉย ๆ

(นางพริ้งเพราออก จีนฮั้วลากลับ เข้าโรง)

พริ้งเพรา : ดิฉันไปที่บริษัท ไม่พบคุณก็เลยมาที่นี่

สมบัติ : ฉันจะไปอยู่ทำไมที่บริษัท ไปก็ตอนเช้า ๆ เท่านั้น

พริ้งเพรา : บริษัทไฟฟ้า ดิฉันไม่ได้ว่าไปส้วม ยากใจจริง คนหัวใหม่ ๆ พูดเข้าใจกันยากแท้

สมบัติ : (หัวเราะพูด) หัวฉันก็อันเดียวนั่นแหละ ไม่ใช่หัวใหม่ดอก บางทีสวมหมวกเข้าก็เปลี่ยนเปลี่ยน ไปนิดหน่อยเท่านั้น มีธุระโดยตรง หรือโดยปริยายอะไรบ้างจึงมาหาฉัน ซึ่งตามปกติฉันควรจะไปหาแม่พริ้ง จึงจะถูก

พริ้งเพรา : ทำไมคะ ผู้หญิงมาหาผู้ชายเป็นยังไงไป

สมบัติ : ไม่เป็นไงดอก ฉันมันชินเสียแล้ว แม่พริ้งมีธุระอะไรหรือ

พริ้งเพรา : *ดิฉันมา หาท่าน ในวันนี้*

ก็เพราะมี เรื่องลึก จะปรึกษา

รู้สึกอึด อัดใจ หลายวันมา

ประจวบครา เจ็บไข้ ไม่สบาย

เห็นแต่ท่าน เท่านั้น จะช่วยได้

เอ็นดูด้วย ช่วยให้ โรคภัยหาย

จะมิลืม พระเดชพระคุณ คงวันตาย

สมบัติ : *ตามบรรยาย มิเข้าใจ ในถ้อยคำฯ* (๔ คำ–เจรจา)

สมบัติ : ตามที่แม่พริ้งเพราว่านั้น ฉันไม่เข้าใจเลย ทุกข์ร้อนอะไรก็บอกกันตรง ๆ ก็ได้

พริ้งเพรา : เมื่อหลายปีมาแล้ว ดิฉันพบกับชายคนหนึ่ง เรารักกันมากถึงเซ็นสัญญากันด้วยเลือด

สมบัติ : (ตกใจ) ด้วยเลือด ใครเขาเคย เซ็นสัญญารักด้วยเลือด

พริ้งเพรา : ค่ะ ด้วยเลือด

สมบัติ : แล้วทำไมเขาจึงหน่ายเสน่ห์หนีเสียล่ะ

พริ้งเพรา : เพราะเขาเห็นว่าดิฉันสมัยเกินไป เขาว่าดิฉันปอปิวล่าเกินไป

สมบัติ : แล้วก็แม่พริ้ง สมัยหรือเปล่าล่ะ ที่ตั้งชื่อว่า พริ้งเพรานะอยู่ตัวหรือยัง หรือจะมีต่อหน้าต่อท้ายอะไรอีก ฉันเห็นว่าควรจะใช้ยาวกว่านี้ได้ "พริ้งเพราเพริศแพร้วแพรวพรรณ" เป็นไร

พริ้งเพรา : มันก็ต้องหมุนตามสมัยเขาบ้างซิคะ จะมามัว **นางดำ นางแดง** อยู่กะไรได้การตั้งชื่อของชาติที่เขาเจริญแล้ว พอเอ่ยขึ้นก็เป็นรู้ได้ว่าเป็นหญิงเป็นชายเช่น เมรี่ เฮนรี่ หรือกิมฮวด กิมฮวย

สมบัติ : จริงซิ แม่พริ้งพูดถูก เราต้องเอาอย่างแต่ที่ควร แต่ถ้าเราออกหน้าล้ำไปก็ออกจะเกินไป เกือบจะลืมเรื่องที่เราคุยกัน แม่พริ้งจะให้ฉันช่วยอย่างไร จึงมาหาฉัน

พริ้งเพรา : คือดิฉันจะต้องหากินด้วยลำแข้ง จะรวมคณะสตรีขึ้น ประกอบการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อมีโอกาสช่วยบ้านเมืองบ้าง เพราะสมัยนี้ การนั่ง ๆ นอน ๆ อยู่กับบ้านพอค่ำไปวัน ๆ นั้น ดิฉันรู้สึกว่าชีวิตเปล่าเปลืองไปอย่างน่าเสียดาย

สมบัติ : เท่านี้ก็ว่าเรื่องเล็ก แม่พริ้งคิดถูก

พริ้งเพรา : (หวานประเสริฐ) *เกิดเป็นกาย หมายฝากชื่อ ให้ลือเลื่อง*
เกียรติรุ่งเรือง โรจน์จำรัส รัศมี
ไว้ชื่อยาว เหมือนดังท้าว สุรนารี
ถึงไม่ดี เหมือนดังท่าน ก็ทำเนา
ให้ได้ชื่อ ว่าได้ทำ ประโยชน์บ้าง
อย่าให้ว่าง เปลืองชีวิต ไปเสียเปล่า

สมบัติ : *แม่พริ้งพูด ถูกแทงใจ ฉันไม่เบา*
เอาซีเรา ร่วมทรัพย์รวม ร่วมกำลัง
อย่ามัวแหนง ร่วมแรง และรวมทุน
คงจะทัน เทียมญี่ปุ่น และฝรั่ง

พริ้งเพรา : *ทั้งชายหญิง รวมทรัพย์ รวมกำลัง*
เมืองไทยเรา จะมั่งคั่ง เป็นเมืองทอง ฯ (๖ คำ–เจรจา)

พริ้งเพรา : นี่แหละ ดิฉันว่าเป็นเรื่อง สำคัญ ขอให้คุณช่วยฝ่ายชาย ดิฉันจะช่วยทางหญิง ช่วยกันป่าวประกาศให้คนเห็นว่า ชายหญิงเป็นกำลังของชาติทั้งคู่ ผู้ชายจะมีเรี่ยวแรงทำงานก็เพราะมีหญิงคอยหนุนคอยยอ ผู้หญิงจะมีกำลังทำงานก็เพราะผู้ชายคอยส่งคอยเสริม

สมบัติ : จริงอย่างแม่พริ้งว่า ฉันว่าจะพยายาม

พริ้งเพรา : ดิฉันจะไปหาสมาชิกอีก กราบลานะคะ (เข้าโรง–นายผึ่ด ออก ถือเสื้อที่รีดแล้วใหม่ ๆ มาด้วย)

สมบัติ : เจ้าไปรีดที่ไหนมา

ผึ่ด : ผมไม่ได้รีด ไปจ้างเขารีด

สมบัติ : ดี เป็นคนใช้ที่ดี เสื้อผ้าจะรีดเองไม่ได้ ต้องจ้างเขา

ผึ่ด (บ้อง) : เจ็บ ว่าเหน็บ ๆ อย่างนี้ เจ็บกว่าด่า (ดัง) ผมจะรีดแต่คุณประเสริฐไม่ให้รีด บอกว่าสู้จ้างเขาไม่ได้

สมบัติ : ก็ไม่หัดมันจะเป็นหรือ กะสมบัติรีดผ้า

ผึ่ด : ผมหัดหมดเสื้อไป ๒ ตัว ที่หลังคุณประเสริฐเลยไม่ให้หัดอีก

สมบัติ : ดี สบายดี อะไร ๆ ก็ทำเป็นทำไม่ได้ จะได้สบาย เออแล้ว ยาที่ข้าสั่งให้ไปซื้อได้หรือเปล่า

ผึ่ด : ครับดูเหมือนได้

สมบัติ : ยังจะดูเหมือนอีก โง่ก็โง่เอาเสียเหลือเกิน ความเจริญความก้าวหน้าเขาจะไปทางไหนก็ช่าง ข้าก็ดักดานอยู่ตามเคย

(ผึ่ดเข้าโรงไปหยิบห่อยามาแก้ แล้วก็นั่งง่วง)

สมบัติ : เอา ทาให้ทีเถอะ (ยื่นขาให้ทา) ฟุตบอลมันทำพิษ ใครก็ว่าดี แข็งละ แรงละ สมานละ มันจะไปสมานแสมนอะไรกะมัน มีแต่ทำให้เจ็บ ให้บวม

ผึ่ด : ทาที่ไหนละครับ

สมบัติ : คิดว่าทาแล้ว เหยียดขาให้เป็นนานสองนาน

ผึ่ด (บ้อง) : ฮึ คิด เช่นแต่จะให้ทาแข้งก็คิด

สมบัติ : นี่แข้งนี่ (เหยียดให้) อ่านคำอธิบายเสียให้ดี

ผึ่ด : (อ่านดัง) ยาทา เวลาทาจงเขย่าเสียก่อน (ผึ่ดจับขาเขย่าโดยแรง)

สมบัติ : โอ้ยตาย ลูกเขาตาย อ้ายผึ่ด ทำบ้า ๆ อย่างนี้ทำไม

ผึ่ด : ตามฝอย เขาให้เขย่าเสียก่อน

สมบัติ : เขย่าขวดละมัง อ่านดูใหม่

ผีด : (อ่านใหม่) ขวดจริง ๆ ครับ (ลงมือทาต่อไป สมบัติอ่านหนังสือพิมพ์พลาง)

(พอทาแล้วรู้สึกปวดแสบปวดร้อน เอาหนังสือพิมพ์พัดไปพลาง)

สมบัติ : นี่มันอะไรอย่างนี้ ปวดแสบปวดร้อน (หยิบขวดดูเห็นเป็นทิงเจอรไอโอดิน)นี่มันทิงเจอรไอโอดินอ้ายผีด ไม่เป็นประสา

ผีด : (ตกใจ รับขวดไปดูใหม่) ทิงเจอรไอโอดินจริง ๆ เอ หมอก็รู้ยาไม่ครบ บอกว่าทิงเจอรสโต๊กไพล่เอาทิงเจอรไอโอดินให้

(ผีดถือเดินเข้าโรงไป)

สมบัติ : (พอรู้สึกว่าหายปวดแสบ แล้ว พูดคนเดียว) ไอโอดินก็ดีเหมือนกันแฮะร้อนอยู่พักหนึ่ง ต่อไปก็รู้สึกสบาย เหมือนแดดร้อน พอเหงื่อออกก็เย็น ดูการ์ดที่วางไว้ทีละแผ่น นี่เชิญไปกิน นี่ไปดูมหรสพ นี่รดน้ำแต่งงาน นี่รดน้ำศพ หนึ่งรดน้ำคน หนึ่งรดน้ำผี แต่เรียกว่ารดน้ำเกียรติยศทั้งคู่ ทั้ง ๔ แผ่นเวลาเดียวกันนี่ จะเอาอะไรดี (ตรอง) ทุกอย่างเป็นแต่สิ่งสำคัญทั้งนั้น จะทำยังไงดี จะไปก็ทำไม่ได้ทุกแห่ง ทำอย่างไรดี เอา เลือกไปที่เชิญก่อน อันไหนละเชิญก่อน (เผลอเข้าใจว่านายผีดนั่งอยู่ด้วย) ไงผีด อันไหนเชิญก่อน (ไม่เห็น) เผลอไม่ได้ ไม่เรียกไว้เป็นหาย (เรียก) ไม่ตรึงไว้ก็ล้มเหมือนจักรยาน เจ้าผีด

ผีด : ครับ (ออกมา)

สมบัติ : นี่ใครรับมา

ผีด : ดูเหมือนผมครับ

สมบัติ : ดูเหมือนอีก คำพูดของเจ้าดูมันไม่มีรับรองในตัวเองเลย

(เดินเข้าโรง)

ผีด : รู้สึกว่าท่านมีงานมากเกินตัว เต้นเอง รำเอง ตรงกันข้ามกับเรา เมื่อท่านมีงานมากเท่าไร เราก็ยิ่งมีงานน้อยเท่านั้น พอได้มีเวลาร้องรำทำเพลงบ้าง คนใช้มันก็เหมือนเลขศูนย์ จะมีค่าก็ต่อเมื่อ ตามก้นเขาเท่านั้น

(นายทหารคนหนึ่ง ออก)

นายทหาร : นายสมบัติอยู่ไหม

ผีด : ดูเหมือนอยู่

นายทหาร : เข้าไปบอกเขาว่าฉันมาแล้ว

ผีด : ครับ ! ท่านเป็นใคร ผมจำเป็นจะต้องรู้จักไหม

นายทหาร : ไม่จำเป็น บอกเขาว่า "ทหาร" ก็พอ

(ผีดแสดงอาการตื่น ๆ แล้วเข้าโรงไป)

นายทหาร *ได้ยินชื่อว่าทหาร ก็พาลกลัว*
ช่างเมามัว โง่งมใหญ่ ไร้ศึกษา
ทหารเรือ คือไทยเผ่า เบาราณมา
จะระอา กลัวทหาร นั้นเรื่องไร
ยามสงบ เหล่าทหาร ครองบ้านเมือง
ยามแค้นเคือง เตรียมพร้อมสรรพ ออกขับไล่
ประเทศสยาม นามประเทือง ว่าเมืองไทย
ไทยครองไว้ จึงประเทือง เป็นเมืองทอง
ฉะนั้นไซร้ ขอไทย จงร่วมรัก
ร่วมสมัคร ให้พร้อมพรั่ง กันทั้งผอง
จะช่วยได้ ด้วยร่างกาย หรือเงินทอง
ให้จิตปอง จุดประสงค์ ตรงเมืองไทย

สมบัติ : (ออก) *ขอโทษที่ ออกมาหา ข้าไปหน่อย ท่านต้องคอย........*

ทหาร : ....*อ้อไม่เป็นไร มิได้*

ว่างๆ งาน เดินผ่านมา ถ้าเลยไป

ดูเหมือนขาด ความรักใคร่ แหนงไมตรีฯ ๘ **คำ–เจรจา–**

สมบัติ : ผมเห็นคุณมีเวลาว่างน้อยเต็มที่ ช่างไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อยบ้างเลย

ทหาร : ความเหน็ดเหนื่อยย่อมมีเป็นธรรมดา แต่เนื่องด้วยผมไม่มีโอกาสจะสนองคุณชาติ ศาสนา มหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญอย่างอื่นๆ ได้ นอกจากกำลัง จึงยอมสละทุกอย่างถึงตนเองจะเหนื่อยยาก เมื่อได้เห็นความสงบเงียบเรียบร้อยของบ้านเมือง ความเหนื่อยนั้นก็หาย

สมบัติ : เจ้าประเสริฐลูกผม ก็กำหนดจะถูกเกณฑ์เข้ารับราชการในศกหน้านี้แต่ดูเหมือนจะได้ยกเว้น ในข้อที่ว่าเขาได้ทำมาหากินเป็นหลักแหล่ง และเสียภาษีอากรมาก

นายทหาร : ไม่เป็นไร การช่วยชาติ ไม่เฉพาะแต่กำลังกาย กำลังปัญญา เช่น ผู้แทนราษฎร ด้วยกำลังกายเช่นทหารตำรวจ ด้วยกำลังทรัพย์เช่น พ่อค้าชาวนา ชาวสวน ก็ดีทั้งนั้น ไม่ว่าสิ่งใดต้องมีแนวหน้า แนวหนุน ทหารไปหน้า พลเรือนไปหนุน

สมบัติ : ผมพร้อมทุกเมื่อ เรียกใช้เถิดครับ ผมเป็นคนมั่งมี ก็ไม่มีสุขถ้าคนอื่นรอบๆ เป็นคนจน

นายทหาร : (บ้อง) ทำไมพูดกันเข้าใจง่ายแท้ๆ จะหาคนดีอย่างนี้หายาก (ดัง) ครับ ท่านพูดถูกต้อง สระน้ำในกลางทะเลทรายย่อมไม่เคยมี

สมบัติ : คุณประสงค์เพียงมาเยี่ยม หรือมีธุระอะไรอีกบ้าง

นายทหาร : เพียงเยี่ยมเพื่อให้หายกลัวทหาร เพื่อเราจะได้กลมกลืนกลมเกลียวกันต่อไป คือพูดเข้าใจกันง่ายเข้าในกิจการส่วนรวม ยังมีอีกคนหนึ่งที่ผมยังไม่รู้จักดี คือนายสมบูรณ์ ถามข่าวดู

เหมือนยังจะต้องฟอกซักกันอีกมาก เพราะทราบว่าไม่ยอมเชื่อใคร ถึ เหนียว ลูกเต้ากลัวลาน เหล่านี้ไม่น่าจะเป็นได้ในผู้ใหญ่ที่เป็นกำลังของชาติ

สมบัติ *เขากับผม มีนิสัยไม่ลงกัน*
แทบจะถึง ฆ่าฟัน ก็มีอยู่
จะผิดถูก พูดขวางๆ ข้างๆ คูๆ
ทำถูลู่ ถูกัง ข่างแสนทราม

นายทหาร *ผู้ใหญ่มี แง่งอน ย่อมสอนยาก*
สอนคนโง่ ไม่ลำบาก เท่าคนห่าม
ดัดไม้อ่อน ดัดง่าย ได้รูปงาม
ดัดไม้แก่ ไม่ได้ตาม ใจจำนง
แต่ไม้แก่ ถ้าแต่งได้ มีเงางาม
ปุ่มประดู่ ถ้วยลายคราม ค่าสูงส่ง
และงามอยู่ เป็นนิรันดร์ งามมั่นคง
ฉะนั้นจง ลองดูบ้าง เป็นอย่างไรฯ ๖ *คำ–เจรจา*

นายทหาร : ผมออกจะคุยนานไปสักหน่อย ลานะครับ (เข้าโรง)

สมบัติ : ไม่เป็นไรมิได้ ถ้ามีธุระมาทางนี้อย่าลืมแวะนะครับ

(ปิดม่าน)

ชุดที่ ๔

ฉาก—บ้าน (ท้องนา หรือแม่น้ำก็ได้) เปิดม่านไม่มีอะไร สักครู่หนึ่ง จีนฮั้วออกแต่งตัวภูมิฐาน เดินยิ้มกริ่ม รำพันถึงความมั่งมี ข้าวขึ้นราคา ของในร้านให้กำไรงาม ถูกล็อตเตอรี่เทศบาล ยังแถมซื้อที่ดินได้ถูก ๆ อีกด้วย

(จีนล่องเรือ) ลูกคู่ *เถ้าแก่ฮั้ว แสนสำราญ เบิกบานใจ*
ถูกหวยใหญ่ การซื้อขาย ได้แคล่วคล่อง
มีเรือกสวน และนาไร่ สมใจปอง
เป็นเจ้าของ ร้านโตใหญ่ ที่ในเมือง

ฮั้ว *ตั้งแต่นี้ แสนสบาย คลายความทุกข์*
ได้ความสุข และมีชื่อ คนลือเลื่อง
มิได้มี ความยากแค้น แสนขุ่นเคือง
นึกถึงเรื่อง ครั้งก่อนเก่า ให้เศร้าใจ
จากซัวเถา เข้ามาถึง พึ่งเขี้ยมล้อ
การกินอยู่ ก็แต่พอ ทนไปได้
สมบัติมี เพียงเสื่อท่อน และหมอนใบ
อายุได้ สี่สิบปี มั่งมีครันๆ ๖ คำ—เจรจา

ฮั้ว : เมืองไทยลีแท้ ๆ คงไทยอีลีแท้ ๆ ทำอาลายซื้อขายอีกิงล่าย (หัวเราะร่วน) ผักบุ้งไต่ราว ปาเค็ม ไข่เน่า ๆ ชามซีหนึ่ง สองซีหนึ่ง คุงขอลัก ใต้เท้าขอลัก คุงนาย ท่านขุง คุงหลวง บ๊า ลีแท้ อีกิงล่ายทุกอย่าง

(นายทุยกับผึดออก พบจีนฮั้วก็ไต่ถาม)

ผึ่ด : ลือพบคนแปลก ๆ หน้ามาทางนี้บ้างไหม

ฮั้ว : บ๊ะ ถามล่าย คาย ๆ อีกหน้าแปลก ๆ กันทั้งนั้น ถามทำลาย

ทุย : ที่ว่าแปลกหน้า คือ หมายความว่า ในที่เช่นนี้คนเช่นนั้นไม่ควรจะมา

ฮั้ว : ลือว่าอาลาย อั๊วไม่ลู้

ผึ่ด : ลือจำอั๊วไม่ได้หรือ อั๊วชื่อนายผึ่ด

ฮั้ว : ลื้อไม่ช่ายเจ้าคุง อั๊วจะได้จำล่าย คงอย่างลื้ออั๊วจะไปลู้จักเอาชู่ละอาลาย

ผี่ด : พูดดี้ เดี๋ยวพ่อ.....ฮึ่ม!

ทุย : มึงทะน่า

ฮั้ว : ลื้อจะทำลาย ที่ตงนี้อั๊วซื้อเลี้ยว นี่ที่ลิ่งของอั๊วะ

ทุย : (ลดเสียงลง) อ้อ! ตรงนี้ที่ดินของเถ้าแก่หรือ

ฮั้ว : ที่ของอั๊วซี่ ซื้อถูกๆ ราคา ๕,๒๐๐ บาทเท่านั้น

ทุยกับผี่ด : ตายเรา! ราคาถูก ๕,๒๐๐!

ฮั้ว : ถูกๆ ซี เมืองจีนแพงซี (พูดแล้วก็เดินไปเสียเฉยๆ)

ทุย : แต่ก่อนดูพูดอ่อนโยน เดี๋ยวนี้ดูแข็งๆ

ผี่ด : เห็นจะเป็นเพราะได้เป็นผู้ใช้เขาบ่อยๆ เคยดุเคยด่าจึงติดเป็นนิสัย แล้วกลายเป็นสันดาน ถ้าเป็นแต่ผู้รับใช้เขาก็อ่อนโยนเหมือนเราเป็นต้น

ทุย : เห็นจะถูกอย่างแกว่า เออ นี่เรามาตามหาคนหายไม่ใช่หรือแล้วเรามายืนอยู่กะที่อย่างนี้จะพบกันหรือ

ผี่ด : อย่าบ้า ตามคนหายใครบอกว่าจะเห็นง่าย ยิ่งต่างคนต่างตามกันด้วยแล้วเป็นไม่ต้องพบกันได้ทีเดียว

ทุย : จริงของแก ถ้างั้นพักอยู่ก่อนดีกว่า จนกว่าจะถึงเวลากิน

ผี่ด : ดีซี นิสัยเราตรงกันเปี๊ยะ จังเลย เรานี้อยู่ในพวก "เกิดมากินอยู่" หรือพวก "เกิดมาอยู่กิน" แน่น่ะหว่า

ทุย : ถูกทั้งคู่ (๒ คนฮาพร้อมกัน ทุยล้วงตงอาวออก ผี่ดล้วงถ้วยแก้ว)

ทุย : เส่เหลเมา แผ่นดินเมืองไทย แลไปข้างไหน เห็นแต่ต้นไม้เอี่ยมเพรี่ยม ชวนกันสวมงอบ และรีบจับเสียม เห่ย-เห่ย (พร้อมกัน) ซิพ่อเห่ย ซิมาเร็วๆ ไวๆ อย่าเนิ่นช้า ถ้ามัวระอา จะเหลือแต่ชื่อเมืองไทย

ผีด : เส่เหลเมา เมืองไทยเมืองทอง คนไทยปกครอง นั่งเผ้าก้อนทองมีราคา เตรียมตัวพร้อมพรัก อย่ามัวชักอย่ามัวช้า

(พร้อมกัน) เห่ย–เห่ย ซิแม่เห่ย อันการค้าขายเมืองไทย ลากไม้ทางปลาย ดูช่างยากแค้น แสนเข็ญ

ทุย : ฮึ่ย ผีด ดูเหมือนเสียงคนแฮะ (ทำท่ามอง)

ผีด : แกดีจังเลย แต่เสียงแกก็ดูเห็น คนทั้งหลายเขาเห็นแต่แสง

ทุย : ไม่ใช่น่า เมื่อได้ยินเสียงก็หาเจ้าของเสียซิ บ้าไปได้นี่นา

ผีด : เออจริงซิ แต่ได้กลิ่นแกยังเคยเสาะหากลิ่น

ทุย : นั่นมันหมานี่หว่า มันใช่ทุยเมื่อไหร่เล่า

ผีด : นี่ทุย เราชักจะนอกเรื่องเสียแล้ว เรามาในเรื่อง แต่มาทำบทบาทนอกเรื่อง

ทุย : แล้วก็ยังไง

ผีด : แกมาตามคุณประเสริฐไม่ใช่หรือ

ทุย : ประเสริฐไหน ไม่เข้าใจ กันมาตามขโมยต่างหาก

ผีด : ขโมยนั่นแหละคือคุณประเสริฐ ขโมยกับคุณประเสริฐจะมาเป็นคนเดียวกันไม่ได้

ผีด : ถ้าหากว่าคุณประเสริฐคือขโมย และขโมยคือคุณประเสริฐล่ะ

ทุย : มันก็แล้วไปนะซิ เราก็ทำตามหน้าที่ของเรา

(*ทั้ง ๒ คนเข้าโรงครู่หนึ่งแล้วออกมา*)

ทุย : กันว่าแล้ว บอกว่าได้ยินเรื่อง เสียงทุ้ม เสียงเอก คลอกันอยู่

ผีด : จุ๊ จุ๊ ! เบา ๆ เราแอบเสียก่อน บางทีจะได้ดูภาพศิลป์

(*ทั้ง ๒ คนแอบ ประเสริฐกับแสงจันทร์ออก แสงจันทร์แสดงอาการเศร้า ๆ ประเสริฐปลอบโยนเอาใจ*)

ลูกคู่ *สองหนุ่มสาว คราวได้ อยู่ใกล้ชิด*
ต่างมีจิต จอดรักใคร่ เฝ้าใหลหลง
สาวเจ้าซ่อน ความรักไว้ โดยใจจง
หนุ่มจำนง ปลอบงอนง้อ ขอไมตรี

ประเสริฐ *แสงจันทร์น้อง อย่าหม่นหมอง หรือเกรงกริ่ง*
พี่รักจริง มิได้หน่าย เสน่ห์หนี

แสงจันทร์ *หากดำรง คงวาจา ดั่งพาที*
อ้อยหวานดี ตั้งแต่ยอด ตลอดลำ
เคยเห็นแต่ ตอนข้างปลาย นั้นคลายรส
รสหวานหมด เหยียบย่ำเล่น มิเป็นส่ำ

ประเสริฐ *พี่มิใช่ คนใจไม้ ไส้ระกำ*
จะมาทำ ดังว่านั้น ด้วยอันใด ฯ ๖ คำ–เจรจา

แสงจันทร์ : จริง ๆ นะคะ คุณประเสริฐ ผู้หญิงที่ครองเหย้าครองเรือนใหม่ ๆ ย่อมเป็นที่พึงใจของฝ่ายสามีโดยธรรมชาติอยู่แล้ว หล่อนยังแต่งกายพรายพริ้ม ปรุงอาหารรสเลิศโดยเต็มฝีมือ ซึ่งที่แท้นั้นน้ำต้มผักยังไม่คลายรสหวาน ครั้นนาน ๆ เข้าก็ปล่อยตามบุญตามกรรมข้าวปลาอาหารก็แล้วแต่..รสน้ำเคยเผื่อเคยจะปรุงกันเอง

ประเสริฐ : ทำไม เขาทำดังนั้นก็เป็นประเพณีมาแต่ก่อน

แสงจันทร์ : นั่นซีคะ การหย่าร้างจึงได้มีมากมาย เพราะการรู้ไม่ถึงเป็นหญิงการบ้านการเรือนก็นับว่าสำคัญอยู่แล้ว *แต่การอนามัยถนอมทรง ดำรงสาว* ก็สำคัญไม่น้อยเหมือนกันนะคะ

ประเสริฐ : ว่าต่อไป ฉันไม่รู้ว่าจะพูดอะไรเป็น รู้สึกตื่นตันใจชอบกลในยามอยู่ใกล้เธอดังนี้

แสงจันทร์ : มีอยู่รายหนึ่ง ที่ดิฉันทราบมา หุงข้าวแฉะว่า "อ่อนย่อยง่าย" ข้าวสวยมากไปว่า "ดีเหมือนข้าวนึ่งกวางตุ้ง" ข้าวมีแกลบ

กรวดปะปนว่า "ดีซิ นก ไก่มันยังกินกรวดทรายเข้าไปช่วยย่อย" นี่คือนิยายของน้ำต้มผัก นะคะ

ประเสริฐ : แล้วต่อไปอย่างไร

แสงจันทร์ : ต่อไปคือชานอ้อย ที่เขาย่ำเหยียบเล่น

กลอนเก่า ของ "พรานบูรณ์"

ประเสริฐ : *ยอดชีวัน (แสงจันทร์พี่) อย่าเพ่อหนี เสน่ห์ทิ้ง*
อย่าเพ่อนิ่ง สวาทหาย รักจะน้อม ให้ตรอมตาย
เหมือนกับกระต่าย ตัวพี่หมายจันทร์ มั่นทุกคืนทุกวัน
มั่นหมาย มิวายว่างเว้น คนึงถึง

แสงจันทร์ : แสงจันทร์นี้มิใช่เดือน ที่จะเตือนให้คุณคนึง

ประเสริฐ : เพราะรักจริง ตรึงสลัก สุดหักหาย หากไม่เมตตา(ประเสริฐ) แล้วเห็นจะไม่แคล้ว ชีวาวาย

แสงจันทร์ : โธ่ จะให้น้องหมายรัก เห็นจะยากนัก เกรงว่าจะกลับกลาย

ประเสริฐ : *พี่จะปฏิญาณ ทั่วทุกสถาน มิหาญมิหัก ว่าจะรัก(สาวแสงจันทร์) ไม่ร้างรา ตลอดไป ยอดหัวใจ จงเชื่อใจ ว่าใจเดียว ไม่ลดเลี้ยว ลืมง่ายหรือหลายใจ ชีวิตพี่รักเพียงใด*

แสงจันทร์ : ขอให้เพียงนั้นเถิดนะพี่

ประเสริฐ : พี่รักน้องแน่ ใช่แต่ปาก

แสงจันทร์ : น้องพึ่งหวังฝาก ซึ่งชีวี

(พร้อมกัน) : จนตลอดชาตินี้หนอรักหนอ เราอย่าหักให้รักร้าง อ้างว้างเลย

(ทั้ง ๒ พากันเดิน ตัวตลก ๒ ตัวคือนายทุยกับนายผึด พูดบ้องสลับได้เป็นระยะๆ แต่อย่าให้เสียบทของพระและนาง)

ประเสริฐ : เวลานี้เรามีความสุขที่สุดนะจ๊ะยอดรัก

แสงจันทร์ : คุณประเสริฐ แต่เราจะไม่ลืมตัวนะคะ หลักธรรมดามีอยู่ว่า **เมื่อรู้สึกว่าเป็นสุขที่สุด ไม่นานจะรู้สึกเศร้าที่สุด** ผู้หัว

เราะจนเต็มเสียงด้วยความขบขัน บัดเดี๋ยวใจ เขาจะหน้าซีดสัก ๒ นิ้ว อย่าลืมว่าเราหนีคุณพ่อมานะคะ

ประเสริฐ : จริง แต่ฉันไม่มีการกลัว ต้องการพบท่านเสียอีก (ทั้ง ๒ เข้าโรง)

(นายทุยกับนายผี่ดออก)

ทุย : กันว่าแล้ว

ผี่ด : ว่าอะไร แกไม่เห็นได้ว่าอะไรสักหน่อย

ทุย : ถึงว่าน่ะซิ

ผี่ด : ที่ว่าขโมยนั้น พบตัวเข้ามันก็คนดีๆ นี่เอง แล้วก็วัตถุที่ถูกขโมย มันก็เป็นปี่เป็นขลุ่ยไปเสียด้วยนา

ผี่ด : ไหนว่าจะทำตามหน้าที่อย่างไรล่ะ

ทุย : ใครบอก หน้าที่ของกัน กันมาตามแม่น้อยต่างหาก หน้าที่แกล่ะ

ผี่ด : ตามจับขโมย แต่ไม่มีขโมยจะให้จับ

(นางสาวน้อยกับนายพงศ์สุขออก ทุยกับผี่ดซ่อน)

น้อย : นี่คุณแสงจันทร์ไปถึงไหนแล้ว คุณมาถ่วงเวลาโอ้เอ้อยู่

พงศ์สุข : อย่ากลัวหลงทาง แถวนี้ฉันเที่ยวเสียเจนจบหมด สองคนเขาไปเรื่องของเขา เราก็ไปเรื่องของเรา มานั่งพักเสียก่อนเถอะ

(ทั้ง ๒ นั่งที่ขอนไม้)

ลูกคู่
อันรสใด ในหล้า ที่ว่าหวาน
จักเปรียบปาน รสรัก ยากเปรียบได้
อื่นๆ หวาน ผ่านชิวหา ข่านข่าไป
แต่หวานรัก สลักใจ เป็นนิรันดร์

พงศ์สุข
ตั้งแต่นี้ นายพงศ์สุข ความทุกข์คลาย
เพราะ "เสงี่ยม สงวนกาย" เป็นของฉัน

น้อย *ดูซิเอ้า ช่างกล่าวได้ น่าอายครัน*
ตัวดิฉัน ยังเสงี่ยม และเจียมกาย
มิใฝ่สูง ฟุ้งเฟ้อ ทะเยอทะยาน
กลัวจะพาน พบอิเหนา เมื่อตอนสาย
กระแสน้ำ ไหลเชี่ยวเฉียบ เปรียบรักชาย

พงศ์สุข *ช่างพูดจา แยบคาย น่านิยมฯ* ๖ คำ–เจรจา

น้อย : ในบ้านมีต้นรักไหมคะ

พงศ์สุข : มีมากทีเดียว ใกล้ๆ เรานี่ก็มี

น้อย : ยางน้ำรัก เมื่อเขาสับแรกๆ ก็สดใสดี นานเข้าก็เปลี่ยนเป็นสีดำนะคะ

พงศ์สุข : ความรัก จะไปเปรียบกับยางน้ำรักอย่างไรได้ มันคนละเรื่อง ยางรักเขาสับ แต่ความรักเราถนอมไว้ จึงมีสีสะอาดบริสุทธิ์อยู่เสมอ

(ทุยออก)

ทุย *เจ้าพงศ์เอ๋ย เคยรู้จัก กูหรือไม่*
ช่างทำได้ ไปฉกลัก ของรักข้า
ฝ่ายผู้หญิง เขาไม่รัก ไปลักพา
มึงเถอะน่า ในคราวนี้ ลองดีกัน

พงศ์สุข *มึงอย่ามา วุ่นวาย อ้ายควายทุย*
อย่ามาคุย อวดกล้า ข้าไม่พรั่น
เอามวยหมัด ยุทธ์แย้ง หรือแทงฟัน
เอาทั้งนั้น ขอให้สาว เจ้าได้ดู

น้อย *นายทุยจ๋า ขออย่าวุ่น ทำฉุนโกรธ*
ฉันมีโทษ มีผิด ติดตัวอยู่
หลบหนีมา มิพูดจา ให้ใครรู้
ถ้ามาจู่ ฆ่าฟันกัน ฉันร้ายทวีฯ ๖ คำ–เจรจา

ทุย : จะไม่ยอมใครทั้งนั้น ฉันขอถามนายจริงๆ เถอะ ถ้านายเป็นฉันนายจะโกรธไหม

พงศ์สุข : โกรธอะไรกัน

ทุย : ฉันมีปลาเงินปลาทองไว้ในโอ่ง แล้วมีคนมาขโมยไป มิหนำซ้ำทุบโอ่งทิ้งเสียด้วย

พงศ์สุข : จะต้องไปโกรธทำไป ในเมื่อเขาจะนำไปไว้ที่อ่างแก้ว และปลาเงินปลาทองนั้นก็ชอบอ่างแก้ว เกลียดความอุดอู้ของโอ่งโสโครก

ทุย : (บ้อง) เจ้าคนนี้ผิวหนา เขาพูดในเชิงปรัชญาก็ฟังไม่ออก (ดัง) นี่แน่ะนายขอถามจริงๆ เถอะ ถ้านายมีหวานใจอยู่คนหนึ่ง แล้วมีคนลักไป นายจะโกรธไหม

น้อย : ใคร–หวานใจของแก ตาทุย

ทุย : ฉันก็เคยคิดว่า แม่น้อยนั่นแหละ ก็แม่น้อยจะคิดว่าฉันบ้างเป็นไร

พงศ์สุข : แกไม่ใช่บ้าอย่างเดียว ห่ามอีกด้วย

ทุย : (เรียกผีด ผีดออก) เอาช่วยกันจับคนละคน แกจับเจ้าหมอนั่นกันจะจับนางพญาผึ้ง

(แม่น้อย ทำให้เจ็บ แต่นายทุยไม่กล้า นายผีดทำท่าจะจับพงศ์สุขยอมให้จับโดยดี ในขณะที่เกิดเสียงเอะอะนี้ นายประเสริฐ นางสาวแสงจันทร์ออก)

ประเสริฐ *เอ๊ะอะไร วุ่นวาย จ้าละหวั่น*
น่าอายครัน เราผู้ดี มิใช่ไพร่

แสงจันทร์ *ทำจับกุม อย่างทะโมน หรือโจรไพร*
ผู้คนรู้ ไปถึงไหน ขายหน้าตา

ทุย ผมได้รับ คำสั่ง มาดังนี้
ต้องทำตาม หน้าที่ ผู้เป็นข้า
ต้องทำตาม คำสั่ง บังคับบัญชา
เป็นจำเลย ยังจะมา ตั้งคารม ฯ ๔ คำ–เจรจา

แสงจันทร์ : ใครนะเป็นจำเลยของแก นายทุย

ทุย : เป็นทุกคน ทั้ง ๔ คน

ผีด : (ป้องกับนายทุย) ดูแต่พอสมควร ศาลเรามี ๒ ศาล จำเลยมี ๔

ทุย : เอาเถอะน่า

(นายสมบูรณ์ออก ทุกคนพากันนิ่งเงียบ)

สมบูรณ์ (ราหูพิโรธ) เป็นอย่างไร แม่คนดี อีแสงจันทร์
ให้พ่อแม่ พากัน เดือดร้อนทั่ว
ไงแม่น้อย งามคารม งามสมตัว
มิใช่ชั่ว งามหน้า แล้วครานี้
ให้ชาวบ้าน ชาวเมือง เขาเลื่องลือ
ข่าวระบือ ความชั่วขัด น่าบัดสี
อยู่กับข้า ดีๆ ไม่ว่าดี
ไงเจ้าพงศ์ จงชี้ แจงให้ฟัง
เจ้าประเสริฐ หรือโจรไพร หรืออ้ายงั่ง

แสงจันทร์ ขอคุณพ่อ จงอภัย ที่ได้พลั้ง

สมบูรณ์ มิขอฟัง คำกล่าวไข ชาติใจร้าย ฯ ๖ คำ–เจรจา

สมบูรณ์ : จะนั่งหน้าเบืออยู่ทำไมล่ะ นายประเสริฐ ทำงามหน้าอย่างนี้ เจ้าจะว่าอย่างไร

ประเสริฐ : กระผมไม่ว่าอย่างไรดอกครับ เกรงแต่ท่านเท่านั้นจะว่า

สมบูรณ์ : ยังจะสำนวน (ทางทุย) ไงเจ้าทุย ไปมาอย่างไรกัน

ทุย : (กับผี้ด) ผี้ด แกเรียนท่านแทนกันที กันมันยังเดือดไม่หาย

ผี้ด : อ้ายกันก็ยังไม่หายเดือด ซึ่งความจริงยังไม่ทันเดือด

สมบูรณ์ : ร่ำไรน่ะ

ผี้ด : กระผมออกติดตามด้วยความเหนื่อย ตามรอยเรื่อยรอยสั้น ๒ คู่ รอยยาว ๒ คู่ บางทีก็รอยยาวกับรอยสนบ้างเป็นระยะ ๆ ดังที่นายทุย เขาจะเรียนให้ทราบต่อไป

ทุย : พอขึ้นโคกก็ได้ยินเสียง

ผี้ด : (แย่งพูด) ครับพอขึ้นเนินโคกก็ได้ยินเสียง มาแต้แว๊ด นกแต็ดแต้ ร้องแซ่ส่งเสียง เป็นสัญญาณว่ามีคนมา ผมทั้ง ๒ คนก็แอบ ดังที่นายทุย เขาจะได้เรียนให้ทราบต่อไป

ทุย : ผมทั้ง ๒ ก็แอบ......

ผี้ด : (แย่งพูด) ครับผมทั้ง ๒ ก็แอบ เพื่อหวังจะได้ภาพศิลปะชนิดคู่บ้าง แต่ก็เปล่าเห็นแต่คู่นี้กับ คู่นี้ เขาพูดกัน ดังที่มนุษย์ทั้งหลายเขาพูดกัน ผมทั้ง ๒ ก็นึกแช่งด่าไปตามประสาคนดูหนัง แต่หนังนั้นมัวซัวไม่ชัดเจน ดังที่นายทุยเขาจะได้เรียนให้ทราบต่อไป

ทุย : ผมฉิวขึ้นมา ในตอนที่......

ผี้ด : (แย่งพูด) นายทุยฉิวขึ้นมา แต่ผมกำลังจะฉิว นายทุยเขาฉิวก่อนเขาก็ไปโป๊เป๊พึงศัพท์ไม่ได้ ดังที่นายทุยเขาจะเรียนให้ท่านทราบต่อไป

สมบูรณ์ : ไงวะ เจ้าทุย

ทุย : เจ้าผี้ดมันว่าหมดแล้ว ครับ (ทางผี้ด) เอาหน้าคนเดียวมึงเถอะน่า

ประเสริฐ : ท่านจำผมได้หรือไม่

สมบูรณ์ : เกินกว่าที่จะจำได้เสียอีก คนที่โลกจะรู้จักนั้นคือคนที่มีคำว่า "ที่สุด" ต่อท้าย แกเป็นคน **เลวที่สุด เพราะแกทำให้ฉันเจ็บใจที่สุด**

ประเสริฐ : สำหรับท่านละ เป็นที่สุดในจำพวกไหนไม่ทราบ

สมบูรณ์ : ฉันต้องดีที่สุด โลกจึงรู้จักฉันมากที่สุด เข้าใจไหม

ประเสริฐ (*ยะวา*) *ท่านเป็นคน คุยโต โม้ที่สุด*
หากสมมุติ ตนเองเลิศ ประเสริฐยิ่ง
เกลือจิ้มเกลือ เพชรตัดเพชร วิเศษจริง

สมบูรณ์ *ขะพูดหยิ่ง จองหอง พองขนนัก*
ภูเปลี่ยนผม เปลี่ยนพื้น นั้นหลายหน
ไม่มีคน มาฉิน หมิ่นเกียรติศักดิ์
มีแต่เจ้า เท่านั้น สำคัญนัก

ประเสริฐ *อย่าฮึกฮัก ไปเลยท่าน มันสายแล้ว ๔ คำ–เจรจา*

สมบูรณ์ : ข้าไม่อยากพูดกับเอ็ง จะฟังลูกของข้าต่อไป เพชรน้ำดีถึงตกโคลนตมก็ไม่หมักหมมหม่นหมอง (ทางแสงจันทร์) เป็นยังไงบ้าง ลูกรักของพ่อ อ้ายแมลงผึ้งบ้า ๆ มันยังไม่ได้ลิ้มน้ำหวานดอกไม้ในสวนของเจ้าไม่ใช่หรือ

แสงจันทร์ : อ้ายแมลงผึ้งบ้า ๆ ไม่ได้ลิ้มค่ะ

สมบูรณ์ : ตอบเท่านั้น ก็ยังไม่สะอาดพอ ให้ตอบอีกทีว่า แมลงผึ้งดี ๆ ก็ยังไม่ได้ลิ้มเหมือนกัน

แสงจันทร์ : ไม่ทราบค่ะ

สมบูรณ์ : ทำไมจะไม่รู้ ความมืดของกลางคืน ๒–๓ คืนที่ผ่านไปนั้นมันได้เปลี่ยนอะไรในตัวเจ้าบ้าง

แสงจันทร์ : ไม่ทราบเหมือนกันค่ะ

สมบูรณ์ : อะไร ๆ ก็ไม่ทราบทั้งนั้น ใจร้ายนัก

ลูกคู่ (สีสุดา) นายสมบูรณ์ โกรธเดือด เหลือเงือดงด กล่าวประชด.....

สมบูรณ์ *..... ขะกระไร ไม่อายหน้า*

น้อยหรือข่าง ทำเล่น เช่นพาลา

กลัวจะมี ผัวข้า ไปหรือไร

ก่อแต่ความ ระยำยับ แสนอัปรีย์

ลูกเช่นนี้ เป็นแท้เที่ยง เลี้ยงไม่ได้

คิดๆ แล้ว มันให้แสน จะแค้นใจ

ทั้งคนใช้ ทั้งนาย ร้ายป่านกันฯ ๔ คำ–เจรจา

สมบูรณ์ : ว่าอย่างไรแม่น้อย แม่งามจริต

น้อย : สุดแล้วแต่จะกรุณาเจ้าค่ะ เพราะได้ผิดไปแล้ว

สมบูรณ์ : แต่ก่อนเจ้าอยู่กะข้า ข้าก็ว่าดี เมื่อไม่อยู่กะข้าจะว่าดีไม่ได้ เข้าใจแล้วไม่ใช่หรือ

น้อย : เจ้าค่ะ เข้าใจแล้ว

สมบูรณ์ : เวลานี้ กูเห็นใคร กูเกลียดหมด

ทุยและผึด : คงไม่หมายถึงผมด้วย

สมบูรณ์ : เกลียดทั้งนั้น! กูจะไปบวช! ทรัพย์สมบัติทั้งหมด กูจะทำทาน

(เดินงุ่นง่านไปๆ มาๆ แล้วนั่งลงที่ขอนไม้)

สมบูรณ์ : เจ้าทุย เจ้าผึด กลับไปได้ แล้วจะไปอยู่ที่ไหนก็ตามใจข้า ไม่มีอะไรจะเลี้ยงใครได้ แม้แต่ลูกเพียงคนเดียวข้าก็ไม่มีบัญญาเลี้ยง ข้าจะบวช

ทุยกับผึด : (บ่อง) ดูหน้าผากท่านก็แคบๆ ทำไมใจน้อย

(แสงจันทร์ เข้าไปกราบ สมบูรณ์เอ็ดอึก ทุย ผึด พงศ์สุข น้อย ประเสริฐ เข้าโรง)

แสงจันทร์ *(ขมดง) ๐ คุณพ่อขา โปรดเมตตา แสงจันทร์ลูก*
ความรักผูก จิตดิฉัน มั่นหนักหนา
ความรักใคร่ ในบิดา และมารดา
เป็นอัตรา ทุกคืนค่ำ ลูกรำพึง
จะนอนนั่ง ตั้งรำลึก พระคุณควร
มิเหหวน แน่วในจิต พร่ำคิดถึง
แต่ลูกไม่ ตริตรึก ให้ลึกซึ้ง
ดูประหนึ่ง ชั่วช้า แสนสามานย์
จะลงโทษ โบยรัน หรือฟันฆ่า
ขอเพียงว่า อย่าให้รัก ลูกร้าวฉาน
คงเป็นลูก พ่อกัน ชั่วกาลนาน

สมบูรณ์: *ข้ารำคาญ จริงหนอ มิขอฟัง ฯ ๖ คำ – เจรจา*

แสงจันทร์ : คุณพ่อโปรดอภัยแก่ลูกด้วยเถิด ลูกมิได้มีความชั่วช้าดังที่คุณพ่อคิดนั้นเลย

สมบูรณ์ : อย่ามาอ้อนออดเลย น้ำตาผู้หญิงไม่ได้ทำให้หัวใจของข้าอ่อนเปียกลง แข็งแกร่งอยู่เสมอ ไปเดี๋ยวนี้ ข้าจะสงบอารมณ์ จะไปเป็นไปตายที่ไหนก็เชิญ ไสหัวไปให้พ้น

(แสงจันทร์เข้าโรง)

สมบูรณ์ : (รำพึงแก่ตนเอง) ดุด่าไปแล้วก็สงสาร แต่ก็ต้องทำตามบทบาทของผู้ที่เป็นพ่อคน ต้องรักษาดีสสิปลินส์ แต่ว่าถ้ามันไปล้มไปตายเข้าจริง ๆ เราก็แย่เหมือนกัน เสียคราวนี้ไม่ใช่เสียหนึ่งแม่คนใช้สาวซึ่งหวังจะฝากผีฝากไข้ใน ยาม ลม แล้งมันก็มาพลอยเห็นดีไปกับนายสาวมันเสียด้วย เรามิ่งมีเสีย

เปล่า ๆ เมื่อความสงบไม่มี ก็จะมีความสุขมาจากไหน นี่แหละหนอที่เขาว่า เมื่อมีอะไรทุกอย่างแล้ว ก็ต้องหาความพอใจจึงจะเกิดความสุข "พุทธโธวาทตรัสว่าสันตุษฐีปรมํ ธนํ" เราก็แก่พอจะสงบระงับใจได้บ้างแล้ว จะไปยุ่งเหยิงกับมันนักไม่ได้ จะลองอดใจดูสักพัก

(ประเสริฐออก กราบ)

ประเสริฐ *(เงี้ยวเชียงใหม่) ประทานโทษ ที่ลูกล้ำ ทำหยาบหยาม*
กระทำความ ร้ายใหญ่ ให้แก่ท่าน
ลูกตรองตรึก โดยรอบคอบ จึงกอร์ปการ
ใช่จะผลาญ ล้างท่าน นั้นเมื่อไร
คุณน้ำศิริ นายพงศ์สุข เขาปลุกเร้า
แม่พริ้งเพรา รับปาก จึงฝากไว้
ความสะอาด พรหมจารี มีอย่างไร
ก็คงอยู่ ยังมิได้ จะแคลนคลอน
ลูกหวังให้ สองสกุล คุ้นเคยกัน
สมานฉันท์ สมัครมิตร สโมสร
ให้ไปดี มาดี เหมือนกก่อน

สมบูรณ์ *ที่พร่ำวอน ว่านั้น ฉันยังแคลง*

ประเสริฐ : คุณพ่อผม เคยเล่าให้ฟังว่าเคยเป็นเพื่อนร่วมโรงเรียนเดียวกันกับท่านสนิทสนมกันมาก ไปไหนไปด้วย นอนไหนนอนด้วย

สมบูรณ์ : จริงซิ ! ครั้งกระโน้นเรารักกันมาก แต่นายสมบัติถือตัวนัก

ประเสริฐ : คุณพ่อผมก็ว่า ท่านถือตัวเหมือนกัน แล้วก็เหตุเพียงเท่านี้พอจะเป็นศัตรูกันหรือครับ

สมบูรณ์ : ไม่ใช่เหตุนั้น ยังยุให้ลูกน้องมารังแกพวกเราด้วย ยกพวกตีกัน จนเรื่องถึงโรงถึงศาล

ประเสริฐ : นี่แหละครับ มากต่อมากรายแล้ว ที่เด็กต่อเด็กทะเลาะกัน แล้วพ่อแม่ก็พาลโกรธกัน บ่าวต่อบ่าวทะเลาะกัน นายต่อนายก็รี่เข้าชนกัน ที่เขาว่า "เสี้ยมเขาควายชนกัน" อย่างไรล่ะครับ

สมบูรณ์ : เออจริงซิ นายประเสริฐพูดเบ็นคติ ฉันมิถูกหาว่าอ้ายทุยหรือนี่

ประเสริฐ : เบ็นทำนองอย่างนั้นทีเดียวครับ

สมบูรณ์ : แล้วก็ยังไงต่อไป พ่อของเธอไม่โกรธฉันดอกหรือ

ประเสริฐ : ตอนต้น ๆ โกรธ แต่เดี๋ยวนี้คลายโกรธแล้ว

สมบูรณ์ : ถ้าอย่างนั้น แม่ศรีก็ดี นายพงศ์สุขก็ดี นายสมบัติก็ดี แม่พริ้มเพราก็ดี เบ็นตัวการหมดในเรื่องลูกฉันหนีตามชู้

ประเสริฐ : คำว่า "หนีตามชู้" นั้นหนักไป ที่แท้เบ็นกลอุบายทั้งสิ้น เขาไปอยู่กับแม่พริ้มเพรา อยู่เบ็นหลักฐาน ไม่เสียหายอะไร

สมบูรณ์ : แล้วก็ที่เธอทำมาออดอ้อนขอแผนโครงการ เพื่อให้ผู้หญิงรักก็เบ็นอุบายหรือ

ประเสริฐ : ครับเบ็นอุบาย ผู้หญิงที่ว่าผมรักนั้นก็คือ แสงจันทร์และคุณพ่อของผู้หญิงที่ผมรักก็คือ...

สมบูรณ์ : คือฉันเอง (หัวเราะ) เข้าใจละ ฉันเข้าใจว่าตนดีเลิศ มันกลายเบ็นเลวเลิศ ชะ ๆ แพ้เขาเด็ดเลย

ประเสริฐ : กระผมต้องขอประทานโทษที่ได้ละลาบละล้วงมาแต่หนหลัง

สมบูรณ์ : ไม่เบ็นไร สนุกดี

(บิดม่านครู่หนึ่ง)

(เบิดม่านใหม่เบ็นฉากเดิม แต่เก็บขอนไม้เสีย ตัวละครมีนายพงศ์สุขกับ น.ส. น้อย เดินคุยกัน)

พงศ์สุข *(นิทราสวัสดิ์) ฉันเบื่อความ ศิวิไลซ์ ที่ในเมือง*
มีแต่ความ หมดเปลือง เป็นเบื้องหน้า
จึงยอมปลง ตกลงใจ ทำไร่นา
เลี้ยงเป็ดห่าน ไก่ปลา ไปตามมี
ในเมืองไทย ถ้าไทยไม่ เป็นเจ้าของ
จะเรียกว่า เมืองทอง ก็ใช่ที่
"ทรัพย์ในดิน สินในน้ำ" คำกล่าวมี
ไม่ขุดค้น ก็ไม่ดี กว่ากรวดทราย

น้อย *ดิฉันเหลือ เบื่อแฟชั่น อันเฟื่องฟุ้ง*
จิตร์ก็มุ่ง แต่ไร่นา หรือค้าขาย

พงศ์สุข *ฉันจะรัก น้อยของฉัน จวบวันตาย*
หากจุดหมาย เราตรงกัน เช่นนี้ฯ ๖ คำ–เจรจา

พงศ์สุข : น้อยของฉัน เสงี่ยมสงวนกายของพงศ์สุข เธอจะรับสองคำพูดนี้ไหม

น้อย : ค่ะ รับเองค่ะ น้อยของคุณ เสงี่ยมของพงศ์สุข

พงศ์สุข : เธอเห็นต้นตาลที่มีต้นไทรเกาะ เป็นกาฝากอยู่นั่นไหม (ชี้มือ)

น้อย : เห็นค่ะ ทำไมล่ะคะ
(*ทุยแอบฟัง*)

พงศ์สุข : เดิมที ต้นไทรก็เล็ก ๆ เกาะอยู่ที่หลีบกลีบทางตาลผุ ๆ

ทุย : (บ๊อง) หนุ่มสาวคู่ไหน เขาก็คุยกันเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ แต่คู่นี้ชมยังไงกัน ฟังเป็นการเป็นงานไปหมด

น้อย : แล้วก็ยังไงคะ

พงศ์สุข : เมื่อไทรหยั่งรากลงถึงพื้นดิน ก็เริ่มแผ่สาขา แล้วตาลก็ตาย ทำอย่างไรต้นตาลจึงจะไม่ตาย ให้เป็นแง่คิดต่อไป

น้อย : ค่ะ ต้นตาลก็เป็นหลักฐานแข็งแรง แต่ใครฆ่าตาลได้ น่าคิด (*ทุยออก*)

ทุย : ไงครับ คุณไปเยี่ยมทางโน้นบ้างไหมครับ ไฟหายคุหรือยัง เห็นคุณประเสริฐเข้าไปไหม้วินาศหมดแล้วก็ไม่รู้

พงศ์สุข : ไม่เป็นไรน่าไว้ใจได้ "ปลาไหลลื่นจับให้มั่น ใช้กรวดทราย" (หัวเราะ) เรากลับกันรึยัง

ทุย : ครับ กลับเสียทีก็ดี (บ้อง กับน้อย) แม่น้อย ๆ ได้กินทุเรียน แล้วอย่าลืมทุยเน้อ น้ำกะทิ (น้อยทำถลนตาล้อนายทุยแล้วเข้าโรงไป)

ทุย : เสียสละ เราต้องยอมสละให้เขา เขามีอยาวกว่า เอาเถอะน่า ล็อตเตอรี่เต็มบ้านเต็มเมือง ไม่ถูกบ้างก็ให้มันรู้ไป

(ปิดม่าน)

ชุดที่ ๕

ฉาก บ้านนายสมบูรณ์ ห้องรับแขก มีโต๊ะ เก้าอี้ และม้ายาว วางให้มีระเบียบไม่เกะกะ

ตัวละคร ม่านเผยออก

ตัวละครมีนายทุย นั่งอยู่คนเดียว แต่งตัวให้ภูมิฐานกว่าเมื่อก่อน พิณพาทย์เงียบเสียงจึงร้องเพลง

ทุย *เกิดเป็นคน มีนาย ไม่ง่ายนัก*
ต้องรู้จัก หลบเป็นปีก หลีกเป็นหาง
นายไม่อยู่ เที่ยวป๋อ ทำข้อกาง
เห็นท่าทาง นายจะกลับ ค่อยจับงาน
รู้ประจบ สอพลอ รู้ยอนาย
ถึงผิดร้าย ท่านก็คง คิดสงสาร
ที่ว่านี้ เป็นคติ แต่โบราณ
มาถึงกาล บัดนี้ไซร้ เลิกใช้เน้อ
ไม่มีนาย มีบ่าว มีเจ้าข้า
ไทยทั่วหน้า มีเสรี สม่ำเสมอ
ไทยทั่วเทศ เขตแคว้น แม้น ๆ เกลอ
เมื่อยามเจอ หน้าเอิบอิ่ม ยิ้มหวัวกัน
ทำการกิจ ตามหน้าที่ มีทุกคน
ตามสามารถ ของตน เป็นลดหลั่น
เพื่อนำเทศ สู่เขต อารยธรรม์
หรือสิวิไล เขษั่น จำไว้เอย ฯ ๘ คำ–เจรจา

ทุย : นายทุยเคยเป็นคนใช้ในบ้านท่านเศรษฐี นายทุยเป็นคนเฝ้าสวนเป็นงานประจำ นายทุยเป็นคนรับใช้เศรษฐีซึ่งเศรษฐีเป็นคนใช้ นายทุย (หัวเราะ) ตั้งแต่สำนวนสภาเกิดขึ้นฟังอะไรเย็นหูไปหมด (หัวเราะ)

(นายสมบูรณ์ออก แต่งตัวอย่างอยู่กับบ้าน)

สมบูรณ์ : ดีใจอะไรวะเจ้าทุย วันนี้แต่งตัวสวยขึ้นมาก จะไปไหนกัน

ทุย : การไปของกระผมไม่มี มีแต่การมา คือมาจากสวนเป็นธุระส่วนตัว และเฉพาะตัว และเฉพาะอย่าง

สมบูรณ์ : สำนวนดีขึ้นมากกว่าเมื่อแรกมาอยู่ มีธุระอะไรหรือ

ทุย : ว่าโดยย่อก็คือกระผมจะมาลาออก และถ้าว่าโดยยืดก็คือไม่มีประสงค์จะอยู่กับใต้เท้าต่อไปแล้ว มีเหตุ ๒ ประการ

ประการต้นเพราะใต้เท้าไล่ผม

ประการปลายก็คือในบ้านนี้ กระผมหมดหวังแล้ว

สมบูรณ์ : เฮ้ย บ้าน่ะ เวลาข้าเดือดก็พูดไปตามเดือด ไม่ได้ไล่จริง ๆ หรอกวะ อยู่ไปก่อนเถอะ

ทุย : กระผมคิดว่าไล่จริง ๆ ถ้าจะไล่กระผม ขอชิงลาเสียก่อน เพื่อให้คำว่าออกมีศรีขึ้นหน่อย แต่ถึงจะไม่ไล่ออก กระผมก็ยังไม่มี*หวัง* คำว่า *หวัง* นั้นหมายความกว้างมาก ไม่สามารถจะเรียนใต้เท้าจบได้ในเวลาอัน *เบียดกรอ* นี้

สมบูรณ์ : พูดตรงไปตรงมาเถอะวะ จะขอเงินเดือนขึ้นหรือจึงเพทุบาย เพื่อข้าจะง้อ เหมือนกรรมกรเตรียมอดข้าว

ทุย : เมื่อใต้เท้าเข้าใจอย่างนั้นแล้ว ใต้เท้าก็ไม่น่าจะชักช้าให้ยาวไปอีก

สมบูรณ์ : เออ ! เข้าใจละ ข้าจะเลื่อนเงินเดือนให้อีกทุย: จะเลื่อนอีก กระผมก็เตรียมอิ่มใจไว้ก่อนเหมือนได้เห็นพะยับเมฆ ก็เตรียมจะรองน้ำฝน แต่ได้โปรดมีข้อจำกัดเล็กน้อยก็ดี คือว่าเลื่อนแล้วจะไม่ลด การเลื่อนแล้วลด อุปรมาก็เหมือนเดินบนระหัด ทั้งวันก็ไม่ไปถึงไหน แต่น้ำเข้านาจนเต็มปรี่

สมบูรณ์ : เออน่า ! (หัวเราะ)

ทุย : (กราบ) เมื่อกระผมหมดหวังอย่างหนึ่งก็ยังมีหวังอีกอย่างหนึ่ง คนเราต้องมีชีวิตอยู่ด้วยความหวัง จึงจะมีความผาสุก และสันติสุข จริงไหม ขอรับ

สมบูรณ์ : จริงซิ ! เจ้าพูดมีคติดี

ทุย

คำกล่าวว่า อยู่ไป โดยไร้หวัง
ถึงชีพยัง ครองร่างกาย เหมือนไม่อยู่
ความหวังย่อม ย้อมใจ ให้เฟื่องฟู
ความหดหู่ ตัดหนทาง ข้างเจริญ ฯ- ๒ คำ

(ประเสริฐออก ถือพานดอกไม้ ธูปเทียนมาด้วย เข้ามากราบอย่างอ่อนน้อม นายทุยจะลากลับแต่นายสมบูรณ์บอกให้อยู่ก่อน)

ประเสริฐ

กระผมมา ขอขมา ด้วยคารวะ
ขอได้โปรด อดโทษะ แต่ครั้งก่อน
ที่มิได้ เกรงยำ ทำเดือดร้อน
ข่าวระบือ ลือกระฉ่อน ได้อับอาย

สมบูรณ์

เจ็บกายร่าง แผลหาย คลายพิษสง
ถ้าได้ลง เจ็บใจ เจ็บไม่หาย
ก็รู้แล้ว ไม่ใช่หรือ เจ้าหลานชาย
ขอโทษแล้ว ใช่จะหาย เจ็บเมื่อไร
แต่เอาเถอะ กะไดหก แล้วโจนส่ง
ก็นับว่า ได้ลง ถึงดินได้
เจ้าทำตาม ประเพณี แต่ก่อนไร
ข้ายกให้ ก็เฉพาะ แต่รายนี้ ฯ ๖ คำ-เจรจา

ประเสริฐ : ที่กระผมทำไปก็ทราบอยู่ว่าผิด แต่เขาว่า "ความรัก ย่อมมีอำนาจเหนือสิ่งใด ๆ หมด" ใต้เท้าคงทราบแล้ว

สมบูรณ์ : ทราบน่ะทราบแล้ว เคยท่องได้ด้วยซ้ำไปแต่เมื่อล่วงขัยล่วงวัย ก็เห็นเป็นของสามัญ ไม่ถือว่าสำคัญอะไร

ประเสริฐ : แต่กระผมยังเห็นสำคัญอยู่

ทุย : (พูดสอด) แต่กระผมแก่ป่านนี้ก็ยังสำคัญเหมือนกัน คือร่างกายผมแก่ไม่พร้อมกัน ที่แก่ก็แก่ไปที่ไม่ยอมแก่ก็มี(หัวเราะ)

(นายสมบัติและพริ้งเพราออก นายสมบูรณ์ต้อนรับเป็นอันดี และบอกให้นายทุยไปบอกนางศิริว่ามีแขกมาหา ทุยเข้าโรง)

สมบัติ : แม่พริ้งเพราเขาไปชวนมา เพื่อพาเจ้าเสริฐมาขอขมาลาโทษ แต่ไหงแอบมาก่อนได้

ประเสริฐ : ผมเห็นคุณพ่อคุยเพลินอยู่ก็ไม่กล้าเตือน

สมบัติ : เออเห็นอกกันบ้างก็ดี นาฬิกาข้ากับเอ็งมันคนละเรือน เวลาจึงไม่ตรงกัน ว่าที่จริงพริ้งเพราเขาชวนคุย ก็ต้องคุยกะเขา

พริ้งเพรา : คุณอย่าเหมาดิฉันซิคะ คุณนั่นแหละตัวพูดมาก หว่านล้อมอ้อมโน้นอ้อมนี้ ดิฉันหลบตัวเป็นเกลียวก็ยังไม่ใคร่ทันเลย

(นางศิริกับแสงจันทร์ออก แสดงความเคารพกันตามควร)

สมบูรณ์ : วันนี้พร้อมหน้ากันดีจริง ถ้าไม่นึกว่ามาเพื่อเยาะเย้ยกันละก็จะดีใจหาน้อยไม่ทีเดียว

สมบัติ : เจ้าเสริฐเขาบอกว่าคุณหายโกรธผมแล้ว ผมก็ปลื้มใจอย่างไม่มีอะไรเปรียบ จึงมาเพื่อแสดงความขอบคุณไม่ใช่มาเยาะเย้ยอะไรดอก

สมบูรณ์ : คุณต่างหากล่ะโกรธผม

สมบัติ : เปล่า ผมเปล่า คุณต่างหากผมเปล่าเลย

สมบูรณ์ : จริงรึ พิโธ่! ความไม่เข้าใจยังดีกว่าความเข้าใจผิด เป็นไหน ๆ เราเข้าใจผิดแท้ ๆ

(ตรงเข้าจับมือ และกอดกัน)

สมบัติ : เรื่องของเราเป็นอันเข้าใจกันแล้ว แต่เรื่องของเด็กคุณจะว่าอย่างไร

สมบูรณ์ : อย่าไปห่วงมันเลย มันเข้าใจกันก่อนเราเสียอีก

สมบัติ : งั้นรึ ไชโย! ผมก็อยากจะคุยสักหน่อยว่า ผมกับพริ้งเพรา ก็เข้าใจกัน และตกลงกันแล้ว

สมบูรณ์ : จริงรึ ไชโย! (ทั้งสองคนว่าพร้อมกัน)

(นายทุยออก)

ทุย : มีแขกมาหาครับ เป็นนายทหารชั้นกลาง

สมบูรณ์ : มีชั้นกลาง มีแต่ชั้นผู้น้อย ชั้นผู้ใหญ่

ทุย : จริงครับ ใหญ่ก็ไม่ใหญ่ น้อยก็ไม่น้อย

สมบูรณ์ : เชิญท่านเข้ามาเถอะ

(นายทุยเข้าโรง นายทหารออก ทุกคนต้อนรับ)

สมบูรณ์ : คุณนั่นเอง คิดว่าใครที่ไหน เชิญนั่งครับ

นายทหาร : พร้อมพรั่งกันดีจริง โดยมิได้นัดหมาย

ประเสริฐ : กระผมขอถือโอกาสนี้ว่าเป็นศุภมงคล ของกระผมด้วย (ถือพานดอกไม้ธูปเทียนไปกราบลงตรงหน้านายสมบูรณ์ นายสมบูรณ์รับและอโหสิกรรม แล้วประเสริฐและแสงจันทร์หมอบเคียงกันอยู่)

นายทหาร : นี่อะไร จะลาบวช หรืออะไร

สมบัติ : ไม่ใช่บวช แจกลูกไปอีกจังหวะเดียว
เบด แบด โบด บอด บวช *เบียด* (หัวเราะ)

นายทหาร : อ้อ (หัวเราะ)นี่ผมมิมาขัดจังหวะหรือนี่

สมบูรณ์ : ไม่ขัดอะไรหรอกครับ เป็นการดีอย่างยิ่งที่ท่านมา ผมจะขอประกาศให้ทราบเสียด้วย เวลานี้ผมก็แก่แล้ว มีลูกคนเดียวก็อยากให้เป็นเหย้าเรือนเสียให้สิ้นห่วง แต่ว่าสมบัติพัสถานผมจะไม่ให้อะไรเลย

นายทหาร : ทำไมอย่างนั้นล่ะ

สมบูรณ์ : เหตุผลไม่มีอะไรมาก ผู้เกิดในกองทองมักลงท้ายด้วยกองผ้าขี้ริ้ว เพราะไม่รู้ค่าของทรัพย์สมบัติ อันเกิดแต่เหงื่อไคลของบรรพชน ต้องให้เขาใช้ลำแข้งของตนเองบ้าง (หันไปทางประเสริฐและแสงจันทร์) ไงเจ้าว่าไง

ประเสริฐและแสงจันทร์ : แล้วแต่จะกรุณา

สมบูรณ์ : ทรัพย์สมบัติและธนสมบัติ ผมจะตั้งเป็นมูลนิธิไว้ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งจะแบ่งไว้กินไว้ใช้จนกว่าจะตาย

นายทหาร : ผมขอแนะนำว่า อีกส่วนหนึ่ง ควรแบ่งไว้บำรุงกองทัพบกทัพเรือ และทัพอากาศเพราะบ้านเมืองยังต้องการอีกมาก เพื่อความเป็นเอกราชอันเป็นของควรสงวนยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ในโลก

สมบูรณ์ : ผมยินดีอย่างยิ่ง ผมยอมเสียสละ! เสียสละ!

นายทหาร : ผมมีความปลื้มแทบน้ำตาไหล ในความยอมเสียสละของท่าน มาครั้งนี้ไม่เสียเที่ยวเลย (พูดดังกว่าเก่า)

นายสมบูรณ์ จงสมบูรณ์สมชื่อ (ทุกคนไชโย)

ประเสริฐ แสงจันทร์ จงมีความเจริญ (ทุกคนไชโย)

ประเทศสยาม จงเจริญ (ทุกคนไชโย !)

ทุกคนยืนร้องเพลงชาติพร้อมกัน

แผ่นดินสยามนามประเทืองว่าเมืองทอง ฯลฯ

จบแล้วพิณพาทย์ ทำเพลงสรรเสริญพระบารมี

– จบบริบูรณ์ –

หมายเหตุ ของผู้รวบรวม

ละครร้องที่รวบรวมได้นี้ไม่สมบูรณ์ทุกฉาก เพราะค้นหาไม่พบเรื่องที่มีผู้กล่าวถึงมากเรื่องหนึ่งก็หาไม่พบ เพราะการโยกย้ายไปรับราชการหลายแห่งเป็นประการหนึ่ง เพราะแต่งไว้นานนั่นประการหนึ่ง และเพราะไฟไหม้บ้าน นั่นอีกประการหนึ่ง

ผู้รวบรวมขอนำมาเก็บไว้เป็นอนุสรณ์ของความทุกข์ยากที่คุณพ่อได้รับจากการทำคุณบูชาโทษนั่นคือละครร้องเรื่องหนึ่งที่นำออกแสดง ณ โรงภาพยนต์แห่งหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ มีบทเจรจาบางตอนไปกระทบความรู้สึกของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองที่เข้ามาปกครองภายหลังกบฏบวรเดช (พ.ศ. ๒๔๗๖) จึงถูกกล่าวหาว่าเล่นละครเสียดสีการเมือง มีผลให้ถูกย้ายไปรับราชการที่โรงเรียนเกษตรกรรม อำเภอด่านซ้าย จ.เลย ซึ่งถือว่าเป็นอำเภอที่ทุรกันดารที่สุดในสมัยนั้น

บทละครร้องเรื่อง "โลกสร้าง"

โดย.... ขุนสุบงกชศึกษากร

ตัวละคร

๑. หลวงทัศนา ฯ	หัวค่อนข้างโบราณ เชื่อถือลาง แต่ฉลาดอย่างครึ ๆ รักลูกเป็นชีวิต อายุ ๕๐ ปี
๒. ท่านพ่วง	เมียหลวงทัศนา ฯ นิสัยไม่ผิดสามี อายุ ๔๔ ปี
๓. นายพนม	บุตรหลวงทัศนา ฯ ฉลาดอย่างลึกซึ้ง ใจหนักแน่น กล้าทำทุกอย่าง อายุ ๒๒ ปี
๔. นายแสวง	หลานชายท่านพ่วง ฉลาดแกมโกง ทิษฐิมานะ ไม่คิดเห็นแก่ญาติ หมายได้ทางเดียว อายุ ๒๔ ปี
๕. ท่านนวน	หม้าย เชื่อคนง่าย ๆ ใจผลุนผลัน รักลูกก็เหมือนชัง อายุ ๔๐ ปี
๖. เฉนียน	บุตรท่านนวน รักษาตัวให้เป็นผู้มีความสัตย์อย่างเอก แต่ไม่สู้ฉลาดนัก อายุ ๑๙ ปี
๗. หมอ	ครัดเคร่งในทางเวทย์มนตร์ แลพุทธโอวาท อายุ ๖๘ ปี
๘. เจ้าฉาย	ซื่อต่อนายอย่างยิ่ง เสียไม่รู้กาละเทศะ แลทลึ่ง บ่าวนายพนม อายุ ๒๖ ปี
๙. นางแจ๋ว	สาวทั้งแท่ง รักคนซื่อ ปากคอเราะราย อวดฉลาดเสมอ สาวใช้ท่านนวน อายุ ๒๕ ปี
๑๐. หมอเปรม	ขี้เท่อ แต่นิสัยเป็นคนซื่อ ปรานีคน อายุ ๕๔ ปี
๑๑. นายเปล่ง	ท่าทางองอาจ ฉลาด คล่องแคล่ว ทำงานในสถานทูต อายุ ๒๘ ปี
๑๒. อ้ายตั้น	นักเลงสุรา หากินทุกท่า แต่นิสัยซื่อ
๑๓. กัปตัน	อารีอารอบการงานดี บังคับบัญชาเด็ดขาด
๑๔.	กับยังมีพลตำรวจภูธร กลาสีเรือ เด็กคนใช้ และบุรุษไปรษณีย์

ชุดที่ ๑
ข่าวร้ายกาจ

(ฉากในเรือกลไฟบนดาดฟ้า ตัวละครมีนายพนมนอนพ่นควันบุหรี่อยู่บนเก้าอี้ยาว ท่าเศร้าโศกในใจมาก นอกนั้นมีกลาสีเรือ เดินไป ๆ มา ๆ)

ลูกคู่ (โล้เรือ)

เรือตังลิ่น ขึ้นขลา แล่นผ่าคลื่น
ไม่มีชื่น ทรวงพนม ชมกระสินธุ์
เห็นแต่น้ำ กับฟ้า เป็นอาจิณต์
อาดูรดิ้น แดกนิ่ง ตลึงลาน

พนม *โอ้ป่านนี้ เฉนียนพี่ จะเป็นไฉน*
จะร้องไห้ ทุกเวลา น่าสงสาร
โอ้ไม่ควร จวนเวลา วิวาห์การ
ต้องจำราน ร้างสวาสดิ์ บำราศชม

(๔ คำ–เจรจา)

(ทอดตัวลงบนเก้าอี้ แหงนดูท้องฟ้าอย่างเยือกเย็น เจ้าฉายออกเดินซัด ๆ เซ ๆ ออกมาแสดงว่าเมาคลื่น)

ฉาย คุณครับ คุณครับ ผมเต็มทนแล้ว

พนม เมาคลื่นหรือ อ้ายฉาย

ฉาย ครับ โงงหัวเหลือทน

พนม ไม่เป็นไรหรอกวะ มึงมันไม่เคยมาเรือยังงี้น (ควักยาดมในในกระเป๋าออกให้) คลื่นลมก็ไม่มี เมาได้

ฉาย เดี๋ยวนี้ ถึงไหนแล้วครับ

พนม พรุ่งนี้เช้าก็ถึงสิงคโปร์หรอกวะ

ฉาย ตายละครับ ผมมิต้องแกร่วอยู่ยังงี้อีกคืนหนึ่งหรือครับ แย่จริง

พนม อุ๊บ๊ะ เอ็งคนเดียวเมื่อไรล่ะ

ฉาย ถึงสิงคโปร์ ก็เป็นถึงหรือครับ

พนม ที่ไหนล่ะ ต้องไปถ่ายเรือที่นั่น อีกทีหนึ่งซี ที่นี้ละเอาละ เอ็งจะจอดก็จอดอีตอนนี้ละ

ฉาย โอย! ตายละ งั้นผมไม่ไปละครับ เท่านี้ก็เหลือทนแล้ว

พนม มึงไม่ไป มึงจะโจนทะเล ว่ายน้ำกลับบ้านก็ตามใจซิ ส่วนตอนจะมาละก็ ดีอกดีใจนักเทียว เห็นคุณแล้วหรือที่นี้

ฉาย เห็นละครับ รู้ยังงี้ผมไม่มาก็จะดีเทียว โธ่! ป่านนี้คุณเฉนียนคงคิดถึงคุณแย่ละครับ (หายเมา พูดยิ้ม) แล้วก็ อีแจ๋ว...งือ

พนม เฮ่ยมึงอย่าพูดเลยวะ

ฉาย เออคุณครับ ใครนะครับ คนที่เขามาส่งคุณที่ท่าเรือ รุ่นราวคราวเดียวกะคุณนี่แหละครับ ผมเห็นปลอบโยนคุณเฉนียนว่า อย่าได้ร้องไห้ร้องห่ม เมื่อคุณจะมาครับ ผมไม่รู้จัก

พนม ก็นายแสวง หลานคุณแม่น่ะซิ

ฉาย ฮึ! หลานหรือครับ ท่าทางเจ้าชู้ไม่ใช่เล่นเทียวนะครับ (พนมตลึง)

พนม (อกโครง)

จริงของมึง กูพึ่ง รู้สึกละ
ตายซิวะ เจ้าแสวง คงแกล้งใหญ่
กรรม ๆ ๆ โธ่นี่กรรม ทำอย่างไร
เป็นทางให้ โอกาสเขา แล้วคราวนี้
แย่จริงวะ อภิโธ่ กูโง่แสน
ควรหรือแค่น ฝากเนื้อ กับเสือสิงห์

(พนมทอดตัวลงสะอื้น ชักผ้าเช็ดหน้าในกระเป๋าปิดหน้า)

ลูกคู่ *สังเวชขาย นายพนม ตรมฤาดี*
แสนทวี เหวยช้ำ ระกำทรวงฯ ๔ คำ–เจรจา

(ฉายเข้าปรนนิบัติ ปลอบโยนเอาใจต่าง ๆ นา ๆ)

ฉาย (เหยียบกรวด) *คุณครับคุณ อย่าเพ่อฉุน เดี๋ยวซิครับ*
โปรดยั้งยับ สักนิด จงคิดหน่วง
สติไว้ ....

พนม .... *ไม่ไหว เหมือนใครทะลวง*
มาลักล้วง ดวงชีวิต ....

ฉาย .... *คุณผิดคน*
แม้นเนื้อคู่ ของใคร ใครจะแกล้ง
มาขันแข่ง อย่างไร ไม่เป็นผล
เช่นคุณเฉนียน ใครจะเพียร เวียนผจญ
แพ้ร้ายตน ตายเปล่า ไม่เข้าการ

ลูกคู่ *พนมนิ่ง พิงเก้าอี้ มีความคิด*
หยั่งพินิจ พิเคราะห์คำ ที่พร่ำขาน
ค่อยคลี่คลาย วายร้อน ผ่อนรำคาญ
หัวใจบาน ขอบคำ ที่ร่ำเตือน

พนม *ขอบใจเอ็ง เก่งนักฉาย ชายฉลาด*
มิ่งสามารถ สมานใจ หาไหนเหมือน

ลูกคู่ *บ่าวประจ๋อ ประแจ๋ ไม่แชเชือน*
ดั่งเป็นเพื่อน พบหน้า ครากันดารฯ ๘ คำ–เจรจา

(ฉายชวนหัวเราะต่อกระซิก)

พนม ลงไปนอนเถอะ ดึกแล้ว พรุ่งนี้ก็ถึงหรอก

ฉาย ไปก็ไปซิครับ

(ปิดม่านครู่หนึ่ง)

(เสียงนกหวีด ในระหว่างที่ปิดฉากสักครู่ เมื่อเปิดใหม่สมมุติว่าเรือถึงท่าเวลาเช้า กุลีสับสนทิ้งสมอโครมคราม และเอะอะขนของนายพนมและเจ้าฉายเตรียมตัวจะขึ้นบก พอดีคนนำโทรเลขมาส่งให้นายพนม)

พนม เอ๊ะ ทำไมแกจึงรู้ว่าฉันมาถึงกับเรือลำนี้ล่ะ

บุรุษฯ ผมทราบด้วยโทรเลขนี้ มาถึงเมื่อวานนี้ และทราบว่าคุณออกจากกรุงเทพฯ มาได้สี่วัน ๆ นี้ โดยทางโทรเลขล่วงหน้าครับ

(บุรุษฯกลับเข้าโรง พนมฉีกโทรเลขออกอ่าน สักครู่ก็สิ้นสติขว้างผลุง ชักผ้าเช็ดหน้าร้องไห้ พวกกุลีที่ผ่านมาต่างแลดูตลึง และพูดกันซุบซิบ เจ้าฉายฉวยโทรเลขออกมาอ่าน)

"พนม โดยตังลิน สิงคโปร์ เฉนียน เป็น อ-หิวาต์-ตายเสีย แล้ว" ทัศนาฯ

(เจ้าฉายร้องไห้ด้วย เข้าไปกอดตีนนาย จนนายทัศนาฯ เซทับลงพวกกุลีทั้งหลายต่างไม่รู้เรื่อง และชวนกันไปหมด พนมฉวยโทรเลขที่เจ้าฉายปิดหน้าร้องเพลง)

พนม (สุดกรรแสง) *โอ้โลกเอ๋ย กระไรเลย หกหวีป*
มีแต่บีบ โบยมัด ประหัตประหาร
ชีพมนุษย์ หลุดกระเด็น เป็นปราณ ๆ
โอ้เหลือทาน ทนแล้ว โอ้แก้วตา
ได้ขึ้นหน้า คราสวาสดิ์ ขาดวิโยค
เฉนียนดับ ลับโลก สุดเหลียวหา
มิได้นึก ได้ฝัน แต่วันมา
ว่าจะลา เลยลับ ดับขันธ์วาย –โอด

(พนมซบหน้าร้องไห้กับเจ้าฉาย)

ลูกคู่	*ช้ำจิตรขาย*	*นายพนม*	*ระทมเหวช*
	ได้ทราบเหตุ	*อัปลักษณ์*	*หักไม่หาย*
	ลืมสติ	*ลืมตน*	*ทุรนทุราย*
	แสนเสียดาย	*ความรัก*	*หนักทรวงตรม-เจรจา*

(พนมเพ้อกอดฉาย ๆ เขย่าเตือน ส่งยาให้นายดมแล้วเร่งว่าให้ขึ้นบก กัปตันออกเอะอะสั่งกลาสีให้รีบทำการโดยเร็ว พอมาแลเห็นนายพนมนอนซบเก้าอี้ร้องไห้ก็หยุดดู)

กัปตัน (ฝรั่งควง)	*แอ็ตเตเข*	*เอเป็นไร*	*ไฉนหั้น*
	นอนตัวสั่น	*หวั่นไหว*	*ร้องไห้ร้องห่ม*
	หรือเมาคลื่น	*มึนมาก*	*หรือตากลม*
	จึงนอนขม	*อัศจรรย์*	*ฉันอภัย*
พนม	*โอ้กัปตัน*	*ฉันต้องขอ*	*รอสักนิด*
	โปรดเห็นจิต	*ฉันเถอะหนา*	*อย่าเพ่อไล่*
	เรื่องสำคัญ	*ฉันจะเล่า*	*ข่าวเสียใจ*
กัปตัน	*ข่าวอะไร*	*โอขอบกล*	....
พนม			*คนรักตาย ฯ ๔ คำ—เจรจา*

(พนมสะอื้นฮัก ๆ)

กัปตัน อาห์ ! อลาซ์ ! คนรักของท่านเป็นใคร โปรดให้ฉันทราบได้ไหม สวิตฮารถหรือขอโทษ *(พนมได้แต่พยักหน้า แล้วซบหน้าสะอื้น)*

ฉาย ครับ วิดฮาด (บ๊อง) ไอ้วิด ๆ ฮาด ๆ นี่เขาว่าอะไรกันหนอ อ้อ

กัปตัน　โอ ! ทั่นแอ็ตเตเช ฉันเสียใจด้วยแท ๆ

ฉาย　นายครับ เสียใจทำไม วิตฮาดของนายตายด้วยหรือครับ โธ่ ! ผมเห็นมันวิ่งอยู่เมื่อเช้านี้เอง เป็นอะไรตายล่ะ ตกทะเลหรือครับ

กัปตัน　แดมห์–ฟุล–เอ็งว่าอะไรห๊ะ

ฉาย　ไม่รู้ว่าผมว่าอะไร แดมพ์ผมได้หรือครับ

กัปตัน　เอ็งต้องไม่พูดอีกต่อไป และพานายของเอ็งลงไปนอนเดี๋ยวนี้ เชิญท่านไปนอนข้างล่างเสียก่อนเถอะ โฮ้ย ! คนเรือ มานี่ (คนเรือออก) พาท่านคนนี้ลงไปนอนในห้องเร็ว (เข้าช่วยกันพยุง)

–ปิดม่าน–

ชุดที่ ๒

ปีศาจหลอก

(จากริมสวนดอกไม้ริมบ้านหลวงทัศนา เวลา ๒ ยามเศษ ตัวละครมีหลวงทัศนาออกมานอนเล่นอยู่คนเดียวในเวลาเดือนหงาย)

ลูกคู่ (สามเศร้า)

หลวงทัศนา หน้าร้อน นอนไม่หลับ
เดินกุบกับ แสวงลม ชมเดือนหงาย
สูบบุหรี่ เก้าอี้ พิงสบาย
สำราญกาย เอกา ในราตรี
ลมริน ๆ กลิ่นลำดวน หวนตระหลบ
หอมอาบอบ นาสา ฉ่ำฉวี
ลมบนโบย โปรยหิมะ ประธุลี
อากาศขจี ขจัดเมฆ วิเวกใจ
ดึกกำดัด สงัดศัพท์ จับจิตง่วง
วิญญาณหลวง ทัศนา กล้าไม่ไหว
น้ำค้างพรม ลมกระพือ หวือหวิวใจ
ก็หลับไหล สนิทนิ่ง ไม่ติงตน ฯ ๖ คำ

(*ในระหว่างนี้* พิณพาทย์ทำเพลงฉิ่ง *ไม้นวม*)

(*เสียง บึ่ง! หลวงทัศนาตกใจตื่น ลุกขึ้นงัวเงีย* ขยี้หูขยี้ตาแล้ว *ลงนอนอีก เสียงบึ่ง! ใหญ่อีก หลวงทัศนาสดุ้งตื่นแต่ยังงัวเงีย แต่ไม่นอนอีก มองทางโน้นทางนี้*)

ลูกคู่ (คลื่นกระทบฝั่ง)

ขนลุกขนพอง สยองหัว น่ากลัวยิ่ง
สงัดนิ่ง ใบไม้ ก็ไม่ไหว

เสียงหวานวับ จับจิต น่าคิดใจ
ตะโกนใน พุ่มพฤกษ์ พิลึกเย็น ฯ ๒ คำ–เจรจา

(เสียงอยู่ในฉาก) พ่อจ๋า..... พ่อจ๋า...... คุณพ่อจ๋า.....

(อย่างเยือกเย็นที่สุด หลวงนิ่งฟัง ตัวสั่นเทา)

ลูกคู่ (สร้อยสนตัด)

ปีศาจแรง แผลงเดโช โผล่ผ่านหน้า
ลำแดงค่า– ยินสยอง ให้มองเห็น
วูบ ๆ วาบ แวบหาย กายดังเป็น
ร้องเยือกเย็น ....
.... พ่อจ๋า หาลูกชาย
ลูกคือบุตร สุดสวาสดิ์ ขวาดมิลับ
มิได้กลับ เห็นหน้า ขวาหาย

ลูกคู่ พูดเท่านั้น ศูนย์วับ ลับร่างกาย
หลวงทัศนา เจียนจะวาย ขวัญลง
พูดไม่ออก กรอกหน้า ถลาพับ
ปากงับๆ พรั่นพรึง ตลึงหลง
ปีศาจแรง แผลงอิทธิ์ ฤทธิ์ทะนง
ลำแดงร่าง อย่างยง ยืนจังงัง ฯ ๖ คำ–เจรจา

ปีศาจ พ่อจ๋า.......ลูก.........ๆ.... ๆ พนม

(พอหลวงทัศนาจะพูดด้วยก็หายวับไป หลวงทัศนาหมดสติ)

ลูกคู่ (ตะนาวแปลง)

โอ้คุณหลวง ทรวงลั่น ขยั้นขยาด
ทั้งเหลือหวาด เหลือวิตก อกผางผัง
เคลิ้มในจิตร คิดสงกา พะว้าพะวัง
สำเนียงยัง ฝังใจ กายสั่นรัว ฯ ๒ คำ-เจรจา

(หลวงค่อยๆ แข็งใจเดินตัวสั่นเทา ไปที่ริมเรือนตะโกน)

ทัศนา "เด็กๆ เด็ก เด็กโว้ยๆๆ"

(ร้องจนสุดเสียง ได้ยินเสียงแกรกกรากก็หวาด พวกบ่าวไพร่และท่านพ่วงภรรยาพากันวิ่งออกมา เอะอะถามกันจนไม่รู้เรื่องว่าไปทางไหนกัน ต่างคนเข้ากลุ้มรุมหลวงทัศนาแน่น ในระหว่างนี้อากาศค่อยๆ สว่างขึ้น จนแลเห็นเป็นลางๆ แล้วสว่างทีเดียว)

พ่วง (อกโครง)

อะไรกัน เสียงสั่น ตะโกนงก
จนตกอก ตกใจ กันไปทั่ว
เป็นอะไร นะท่านขา ดูน่ากลัว
ดูสิตัว สั่นเทา เล่าไปที

ทัศนา โอยพ่อโอย (เขจะล้ม พ่วงประคอง) หยุดก่อนโอย, ขโมยปล้น
ลูกขุกขน ลอดรั้ว ลูกกลัวผี

พ่วง ท่านๆๆ เป็นอะไร ใจไม่ดี
พูดพล่ามเลอะ เทอะยังงี้ นี่อย่างไร

ลูกคู่ หลวงทัศนา หน้ามืด คอฝืดเฝื่อน
หูก็เฟือน ตาก็ฝาด ใจหวาดไหว
ทั้งบ่าวข้า มาประคอง ไม่ต้องใจ
สบัดไหล่ พร้องเพรียก เรียกลูกชายฯ ๖ คำ-เจรจา

ทัศนา พนมจ๋า พนมๆๆ ลูกรักของพ่อ มาหาพ่อหน่อยนะลูกนะ โธ่ไปไหนเสียเล่า (ร้องไห้)

(พ่วงไม่รู้จะทำอย่างไร บอกให้บ่าวไปตามหมอ แล้วตัวกับบ่าวช่วยกันพะยุงหลวงทัศนาเข้าเรือน)

ชุดที่ ๓
บอกข่าวร้าย

(ฉากในเรือนหลวงทัศนา วันเดียวกับชุดที่ ๒ ตัวละครมี หลวงทัศนานั่งหลับตาคอตกยกเข่าอยู่บนเก้าอี้ยาว อ่อนเพลียหายใจสะท้อนๆ พ่วงประคองเด็กคนใช้นั่งอยู่ห่างๆ หมอบั๋ดรางควาน)

ลูกคู่ (อาเฮีย)

หลวงทัศนา ตาปรอย ม่อยเหมือนหลับ
ใจวับๆ หวำหวาด ขยาดผี
ยังผีจิต ติดตา ซ่าอินทรีย์
ค่อยฟื้นมี สตินั่ง ตั้งตัวยัน
หมอน้ำมนต์ บ่นทำ เสกน้ำลูบ
เป่าวูบๆ เพรียกพร้อง ร้องเรียกขวัญ
ภาวนา คาถาแปดๆ ร้อยแปดพัน
ต่างพากัน โมทนา ท่านตาครูฯ ๔ คำ-เจรจา

(หมอทำท่าบนตามบุญตามกรรม)

หมอเรียกขวัญ (จุดธูปเทียน ตั้งหม้อน้ำมนต์แล้วเรียกขวัญ) ขวัญเข้าห้าวเรือน สู่เถือนสู่ถ้ำ เปลวปล่องช่องน้ำ หุบห้วยคีริน อย่าหลงกระเจิง อย่าเลิงลืมถิ่น ขวัญเอ๋ยอย่าบิน สู่ดงพงพี เสือช้างกวางทราย แรดควายหมูหมี แรงร้ายราวี ขนลุกขนพอง ขวัญเอ๋ยอย่ากล้ำ กลายห้วยห้วงน้ำ น่าสยดสยอง บึกเบ้าปลาร้าย หลากหลายเนืองนอง ต่างๆ นานา งูปลาทั้งผอง ล้วนภัยหมายปอง ขบกัดบีฑา ขวัญเอ๋ยอย่าเที่ยว จ้องจดลดเลี้ยว สู่ด้าวเวหา จตุบาทวิบาท ร้ายกาจนานา หลายหลากมากหน้า จะกล้ำกลายกวน ขวัญเอ๋ยเชิญกลับ ภิรมย์ชมทรัพย์ อเนกนับนองควร อย่าเที่ยวเตร็จเตร่ ร้อนเร่เหหวน

มีแต่ชักชวน ชอกช้ำรำคาญ ขวัญเอ๋ยขวัญอ่อน มาเถิดมา นอนเหย้าเรือนไพศาล ฟังคำตักเตือน สู่เรือนสู่ชาน อย่าหลงเซซาน มาเถิดขวัญมา (เศก เป่า วักน้ำมนต์ลูบหน้าลูบตา) (พิณพาทย์ทำเพลง)

ลูกคู่ (แขกมอญ) *ปลิดเอ๋ย ปลิดทิ้ง*

ศักดิ์สิทธิ์จริง	*คาถาหมอ*	*ท่านพ่อครู*
หลวงทัศนา	*ข่าใน*	*หัวใจฟู*
กำลังชู	*เช่นดอกไม้*	*ได้ฝนพรม*
ลืมตาดู	*หูฟัง*	*ตั้งสติ*
รู้สึกตริ	*ตราสังเกต*	*เหตุประสม*
หัวใจผูก	*ลูกชาย*	*นายพนม*
สุดจะข่ม	*เวทนา*	*โศกาอึงฯ ๔ คำ–เจรจา*

พ่วง ว้าย ท่านหมอขา โปรดช่วยลูกอีกทีเถอะ เป็นอะไรไปอีกแล้ว

ทัศนา โธ่! ช้าก่อนๆ ผมหายแล้วครับ เชิญนั่งก่อน เถิดครับ โธ่ๆ ผม.....

พ่วง ทำไมค่ะ เป็นอะไร บอกให้ฉันรู้มั่ง (หลวงทัศนาผินสอื้น)

ทัศนา (*ขมดง*)	*โอยยายขา*	*ไม่รู้ว่า*	*พนมลูก*
	ดวงใจผูก	*สิ้นชีวา*	*กลับมาถึง*
ลูกคู่	*พูดเท่านั้น*	*พากัน*	*ตื่นตลึง*
	คุณหลวงอึ้ง	*อัดสอื้น*	*กลืนน้ำตา*
หมอ	*อาจเป็นผี*	*หลอกเล่น*	*ก็เป็นได้*
พ่วง	*แล้วยังไง*	*เป็นยังงั้น*	*ท่านเจ้าขา*

ทัศนา *อือ อือ อือ ลูกชาย ตายแล้วมา*
เห็นแก่ตา โอยอนาถ จะขาดใจ
เลือดท่วมตัว หัวหู ขยู้ขยี้
พูดจู๋จี้ สองสามคำ ยังจำได้
เรียกพ่อจ๋า พอขยับ หายวับไป
เดี๋ยวมาใหม่ ระบุชื่อ คือพนม ฯ ๖ คำ-โอด

(พ่วงร้องไห้โฮ หลวงก็ร้อง หมอปลอบโยนเอาใจ)

หอม เออ อย่าร้องไห้ร้องห่มไปเลย อนิจจังไม่เที่ยง เกิดแล้วก็ต้องตาย ตายแล้วก็ต้องเกิดทุกรูปทุกนาม (ทั้ง ๒ คนไหว้) คำพระท่านย่อมว่า

คำพากย์ *สุนทโรพุทโธวาท พระประกาศแก่นรชน*
สรรพสัตว์อุบัติบน พิภพแล้วก็ทำลาย
เราท่านทุกพันธุ์เผ่า ประหนึ่งเงาคันฉ่องฉาย
เกิดแล้วไม่แคล้วตาย สริรถมสุธาดล

ระงับเสียเถอะ นี่ก็เรียบร้อยแล้ว จะต้องลาท่านทั้งสองไปก่อนละ

(ทัศนาและพ่วง) เชิญเถอะค่ะ ! (ครับ) เจ้าประคู้ณ ขอบพระคุณเป็นที่สุด อ้อ อ้ายแจ้ ไปส่งท่านที่ไป้ (แจ้ลุก)

หมอ ไม่เป็นไรหรอกครับ ผมมีเด็กมาคอยอยู่ข้างนอกแล้ว (เข้าโรง)

ทัศนา โธ่ จะว่ายังไงล่ะยาย ฮือ ฮือ

พ่วง งือ งือ งือ พุทโธ่ ลูกรักของแม่ไม่ได้ข่าวได้คราวเลย จากไปยังไม่ทันครบเดือนดีเลยพิโธ่แม่จะทำยังไงเล่าทีนี้

แจ้ เชื่ออะไรครับ ผีสาง ผมไม่เห็นเชื่อเลย

ทัศนา อ้ายระยำ เสือก

(แจ้เดินเชื่องออกไป (เข้าโรง) นายแสวงไว้ทุกข์เดินถือโทรเลขร้องไห้เข้ามากับท่านนวนและเฉนียน หลวงทัศนาและพ่วงตลึง ท่านนวนกระแทกก้นบั่งร้องไห้ เฉนียนหมอบก้มหน้าสะอึกสะอื้นทุกคนร้องไห้ เงียบกันอยู่ครู่หนึ่ง พิณพาทย์ทำเพลงเศร้า ไม้นวมอย่างเบา พอหยุดเสียงพิณพาทย์แสวงร้อง)

แสวง (สดายงแปลง) *โอยอนาถ ใจจะขาด เหลือคาดคิด*
พนมเพื่อน เหมือนชีวิต จิตรใจผม
เคยเพลิดเพลิน เจริญนาน ถานชิดชม
สนิทสนม มาแต่ไร ไปเสียแล้ว ฯ ๒ คำ-เจรจา

แสวง นี่แน่ะครับโทรเลข ผมได้รับจากนายหยุด เพื่อนของผมที่สิงค์โปร์ เช้าวันนี้เอง (ส่งให้หลวงทัศนา หลวงทัศนาฝืนใจรับไปคลี่อ่าน)

"*แสวง . . . . กรุงเทพ ฯ . . . . พนม . . . . ถูกแทง . . . . แทงตาย . . . . คืนนี้ . . . หนี*"

(เวลาอ่าน ๆ พลางร้องไห้พลาง พออ่านจบก็ร้องไห้กันทุกคน ท่านนวนเศร้าโศกรำพันต่างเล่าเรื่องกลางคืนว่าตรงกัน)

ถูกคู่ (เขมรเอวบาง) *เจ้าเล่ห์ล้น กลอุบาย นายแสวง*
เห็นจะแจ้ง อิ่มใจ ดังได้แก้ว
หลอกเสียป่น สิ้นทุกคน ไม่รู้แกว
ต่างเห็นแน่ว พนมดิ้น สิ้นชีวิต
ค่อยโลมเล้า เอาใจ พูดไกล่เกลี่ย

แสวง *ผมแสนเสีย ใจวับ เพียงดับจิต*
ได้โทรเลข ตอบไป ให้เขาคิด
ส่งศพมิตร มิให้ช้า เข้ามาแล้ว

ห่วง *ดีละพ่อ บำขอ ขอบใจเจ้า*

ทัศนา *พ่อต้องเอา เป็นธุระ นะหลานแก้ว*
ใช่แต่มิตร เข้าสนิท นับเนื้อแนว
เป็นว่านแถว เกี่ยวดอง พี่น้องกันฯ ๖ *คำ-เจรจา*

แสวง ครับ ใต้เท้าอย่าวิตกเลยครับ ผมรับเป็นธุระให้เสร็จ จนกว่าศพจะมาถึง

ทัศนา เออ ! ขอบใจละพ่อคุณ โธ่ เฉนียนเอ๋ยเฉนียน กรรมของเจ้าทั้งคู่ โอ๊ย ! คุณนวนฉันหมดสติแล้ว

นวน (สอื้นเฮือก) ค้า ! พิโธ่น่าสงสาร น่าเสียดายจริงจริ๊ง เฉนียนเอ๋ย พิโถ กรรมแล้วลูก ทำยังไงได้
(เฉนียนซบหน้าร้องไห้สะอึกสะอื้น)

แสวง อ้อ แล้วเรื่องหมั้นแม่เฉนียนว่ายังไงกันละครับ
(**พูดกับพ่วง** พ่วงและทัศนาแลดูตาท่านนวน)

นวน โอ๊ย อย่าวิตกเลย ข้อนั้น นี่แน่ะฉันเอามาด้วยแล้ว (**แก้กระเป๋าหนังหยิบ**) นี่หีบทอง แล้วนี่เงิน ๑๕ ชั่ง (**นับส่งให้**)

พ่วง เอ้าแสวง รับแทนบ๋าที่เถอะ
(แสวงนับเงินใส่หีบส่งให้ แล้วลาไป ท่านนวนชวนเฉนียนกลับ)

ลูกคู่ (**สร้อยมยุรา**) *สังเวชโอ้ สองอก ตกที่คับ*
เหลือระงับ เรื่องร้าย หายกระศัลย์
ต่างงวยงง หลงฉงน คนสำคัญ
แน่จิตมั่น ว่าลูกชาย วายชีวีฯ ๒ *คำ-เจรจา*

(หลวงทัศนาหยิบรูปลูกที่วางอยู่ใกล้ตัวขึ้นดูและจูบชมเชย ต่างรำพันต่างๆ)

– **ปิดม่าน** –

ชุดที่ ๔

หมายแต่สุข

(ฉากในเรือนท่านนวนหม้าย ห่างจากชุดที่ ๓ ราว ๑๕ วัน ตัวละครมีเฉนียนแต่งตัวไว้ทุกข์ นั่งปฤกษาอยู่กับแจ๋วสาวใช้)

ถูกคู่ (ขึ้นพลับพลา)

	โอ้อกสาว	*ร้าวระกำ*	*จำจากชู้*
	กำศรดจู๊	*เจิ่นจริต*	*ผิดฉวี*
	ยามกินนอน	*หย่อนสำราญ*	*สะท้านฤาดี*
	ทุกนาที	*หักไม่หาย*	*คลายคนึง*
	เกิดวิบาก	*ยากเย็น*	*เป็นสองทุกข์*
	หมดความสุข	*คิดถึงมิตร*	*ก็คิดถึง*
	ไหนมารดา	*ยังจะพร่ำ*	*รำเอ็ดอึง*
	บ่นตะบึง	*ให้สมัคร*	*รักใคร ๆ*
	สงวนคาว	*สาวระมัด*	*สัตย์สวาสดิ์*
	ไม่หมายมาด	*มุ่งมนุษย์*	*บุรุษไหน*
	ถนอมศักดิ์	*รักตน*	*ทนช้ำใจ*
	สาวเจ้าไม่	*ขอบใคร*	*ใจยั่งยืน*
เฉนียน	*ตายเสียชาติ*	*มิขอคลาด*	*สวาสดิ์ละ*
	พิโธ่จะ	*พล่ายำ*	*ทำข่มขืน*
	ผิดหรือชอบ	*มอบชีวิต*	*อุทิศคืน*
	สู่โลกหน้า	*ขอให้ชื่น*	ชั่วกัปกัลฯ ๘ คำ-เจรจา

เฉนียน โอย แจ๋วจ๋า เฉนียนเหลือทนแล้ว เห็นจะต้องลาโลกไปด้วยแล้ว

แจ๋ว คุณอย่าเพ่อตื่นก่อนไข้ไม่ได้ค่ะ หน้าไม่ได้พบ ศพไม่ได้เห็น แจ๋วหนักใจอยู่เหมือนกันนะคะ.....ฮึ

เฉนียน	โอย! อย่าพูดเลยแจ๋ว ไม่มีอะไรจะจริงกว่านี้อีกแล้ว โธ่ แจ๋วไม่เห็นอกฉันมั่งหรือ ที่สุดจะขาดใจลงไปเดี๋ยวนี้ก็ไม่มีอาลัยแล้ว		
แจ๋ว (ทุบมะพร้าว)	*กายทั้งกาย*	*ตายเป็น*	*ไม่เห็นหน้า*
	เชื่อแจ๋วว่า	*มั่งสิคุณ*	*อย่าหุนหัน*
	ฟังหูไว้	*หูเถอะคะ*	*อย่าสวนควัน*
	เรื่องสำคัญ	*ควรวิจารณ์*	*นานจึงดี*
	หักด้ามพร้า	*ด้วยหัวเข่า*	*เข้าตำหรับ*
	เข่าจะยับ	*หรือพร้าสึก*	*นึกดูซี*
	เป็นผู้น้อย	*ขัดผู้ใหญ่*	*ไม่เข้าที*
	คงจะมี	*ช่องหรือกค้า*	*อย่าร้อนใจ*
	ยังไม่หมด	*ปัญญาแจ๋ว*	*แล้วอย่าหวาด*
	จะพลั้งพลาด	*เสียท่า*	*อย่าสงสัย*
	ถ้าเป็นอ–	*กุศลกรรม*	*ก็จำใจ*
	คุณเป็นไร	*แจ๋วไม่คร้าม*	*ตามจริงจังฯ ๖ คำ-เจรจา*

แจ๋ว จริงนะคะ เชื่อแจ๋วเถอะ เจ้าประคู้ณ

เฉนียน แจ๋วจะให้ฉันทำยังไงล่ะ

แจ๋ว ถ้าคุณแม่ท่านบังคับที่นี่ ก็อย่าขัดท่านเลยค่ะ ยอมเสียโดยดีเถอะนะคะ

เฉนียน โอย! ตายล่ะแจ๋ว ทำไมว่ายังงั้นล่ะ

แจ๋ว อ้าว คุณอย่าเพ่อตัดต้นความซิค่ะ แจ๋วไม่ได้ว่าจะให้คุณยอมพร้อมทั้งกายวาจาใจนี่คะ ให้ยอมแต่วาจาและกิริยาเท่านั้น

เฉนียน เอ๊ะ ทำยังไงล่ะแจ๋ว *(ท่านนวนออกเลยต้องนิ่ง)*

นวน (กินนรสั่งถ้ำ) *ไงว่าไง ใจเจ้า เอาจริงละ*
อย่าดื้อนะ นางเฉนียน ข้าเจียนคลั่ง
จะปลอบขู่ สักเท่าไร ก็ไม่ฟัง
พูดอีกครั้ง เดียวเท่านั้น เลิกกันเอ็ง
จะยอมแต่ง กะแสวง หรือหาไม่
ตอบไวๆ ไม่ควรดื้อ ถือใจเก่ง
แม้นครั้งนี้ เจ้าไม่มี ใจกลัวเกรง
ข้ากับเอ็ง ขาดทีเดียว ไม่เหลียวแลฯ ๔ คำ-เจรจา

นวน ไงว่าไง อย่านิ่ง ต้องตอบข้า

(เฉนียนกะอักกะอ่วน มองดูตาแจ๋วๆ พยักหน้า)

นวน ไงว่าไง พูดซิ

เฉนียน แล้วแต่จะโปรดเถอะเจ้าค่ะ *(นวนหัวเราะดีใจ)*

นวน (เขมรเป่าใบไม้)

เท่านั้นแล้ว ก็จะแล้ว ลูกแก้วเอ๋ย
ไม่ควรเลย จะพิไร ขัดใจแม่
รู้จักผิด ชอบยังงี้ และดีแท้
จะมัวแต่ ขัดใจ นั้นไม่ควร
ถ้ายังงั้น ก็เป็นอัน แม่หมดห่วง
บรรลุล่วง ดังจิต ไม่ผิดผวน
แม่คงนอน ตาหลับ ระงับกวน
นับเป็นส่วน กตัญญูตา หนาแม่คุณฯ ๔ คำ-เจรจา

(แสวงออก)

นวน อ้อ พ่อแสวงมาแล้ว เอ้าไหว้พี่เขาเสียซิลูก (เฉนียนไหว้) ทำไมถึงหายไปล่ะพ่อ มาจนเย็นเทียววันนี้ ติดธุระอะไรหรือพ่อแสวงนั่งที่นั่นแหละเป็นอะไรไป กันเองหรอก

แสวง (ฉงน)	*ผมมีกิจ*	*ติดคุณลุง*	*ท่านยุ่งใหญ่*
	ให้หาไป	*ซักเสียนั่ว*	*แทบหัวหมุน*
นวน	*เรื่องอะไร*	*เล่าไป*	*ถีพ่อคุณ (เฉนียนขยับจะ*
	อ่าวนั้นว่น	*จะไปไหน*	*ทำไมกัน*
เฉนียน	*เปล่าหรื่อกคะ*	*ลูกจะไป*	*จัดบุหรี่*
	ให้คุณพี่		......
นวน		*ดีละเออ*	*เอ้อขยัน*
แสวง	*ข่างเถอะจ้า*		......
นวน		*ไปเถอะน่า*	*อุ๊ยช้าครัน*

(เฉนียนเข้าไป นวนหันพูดกับแสวง)

ดีไม่มัน น้องสาว ช่างเอาใจ ฯ ๔ คำ–เจรจา

แจ๋ว (หัวเราะเอามือปิดปากบ๊องลูกไปบ๊อง) โถ แค่นเผยอ ลอยหน้าลอยตา ที่แท้น่ะคุณเฉนียนเธอไม่อยากเห็นหน้าน่ะ ไม่รู้สึก นึกลับว่าเธอรัก ยิ้มน้อยยิ้มใหญ่เทียว สมหรื่อกเขาว่าผู้หญิงเกลียดว่าผู้หญิงรัก เขาให้ตวักว่าเขากวักมือ เฮ้อคนหนอคน ไม่เคยเห็น (*เข้าโรง*)

นวน เออ คุณลุงเรียกหลานไปซักเรื่องอะไรนะ พูดยังค้าง ๆ อยู่ต่อให้จบซีพ่อคุณ ทำอะไรค้าง ๆ คาราคาซังน่ะไม่ดีหรื่อกผู้ใหญ่เขาถือ

แสวง ท่านซักผมว่า ทำไมศพคุณพนมยังมาไม่ถึง หนทางสิงคโปร์แค่นี้ นี่ก็ ๑๕ วันแล้ว

นวน เออ จริงนะ แล้วยังไงกันล่ะพ่อ

แสวง ผมเรียนท่านว่า เพราะเขาไปเป็นทางราชการ ผมได้รับหนังสือจากนายหยุดเขาว่า เขาต้องส่งไปสถานทูตก่อนแล้วนั่นเป็นหน้าที่ทางโน้นเขาจัดส่งทีหลัง แล้วท่านก็ อ้อ ผมจึง

ลาท่านมาได้ แต่ยังงั้นก็เล่นกันเสียย่ำแย่เทียวครับ จนผมออกรำคาญใจจริง ๆ

: เออ อย่ารำคาญเลยพ่อ ช่วยลุงเขาให้ตลอดเถอะ (*แจ๋วเอาบุหรี่เข้ามาให้แล้วค้อน*) ให้เฉนียนเขาเอาออกมาซิ เขาทำอะไรอยู่ล่ะ ถึงไม่ออกมา

: เธอบ่นว่าร้อน ไปอาบน้ำเจ้าค่ะ

(บ้อง) : อุ๊ย ช่างแต่งเนื้อแต่งตัว (กับแจ๋วดัง)เขาอาบน้ำแต่งตัวแล้วให้เขาออกมานะ

ว : เจ้าค่ะ (บ้อง) อุ๊ย แก่ไม่เข้าเรื่อง

นวน : อย่าเพ่อไปนะ พ่อแสวง ให้เขาแต่งเนื้อแต่งตัวแล้วเสียก่อนเขาก็จะออกมาหรอก

(*แสวงยิ้มกริ่ม*)

แจ๋ว (บ้อง) : เฮ้อ ดูไม่ได้เทียว เห่อยังจะอวดต่อไปอีก นั่นก็ยิ้มเทียว (*เข้าโรง*)

แสวง (แปลงสมัย) *ขอบพระคุณ กรุณา ผมครานี้*
เป็นสุดที่ ผมจักปอง สนองได้
โปรดมีจิตร คิดเหมือนบุตร สุดสายใจ
ตามจะใช้ ทุกประการ อย่างมารดา

นวน *อุ๊ยพ่อแหวง อย่าแสร้ง แกล้งถ่อมตัว*
ถึงดีชั่ว ฉันไม่เหิม เพิ่มวาสนา
ได้พ่อแหวง เป็นลูกเขย เลยหน้าตา
ฉันนะนา ควรยินดี นี่กระไร
ว่าแต่เรื่อง เวลา วิวาห์เถิด
วันบริบูรณ์ พูลเกิด น่ะวันไหน
เชิญพ่อคิด หามา ช้าหรือไว
ส่วนฉันไม่ มีขัด จะจัดการ ฯ ๖ คำ—เจรจา

แสวง แล้วแต่จะโปรดเถอะครับ (ป้อง) ที่จริงเราก็จัดการมาจนสำเร็จถึงป่านนี้แล้ว ก็ไม่ควรจะต้องรีบร้อนนักเพราะเจ้าพนมมันก็ไม่มีกำหนดจะกลับหรอก ถึงจะช้าหน่อย ก็ไม่เป็นไร

นวน อย่าแล้วแต่เลยนะพ่อคุณ พ่อไปหาฤกษ์งามยามดีมาเถอะ

แสวง ก็ได้ครับ แต่ผมเห็นว่า ไม่จำเป็นต้องรีบร้อนนัก ถึงวันควรเมื่อใด ผมจะเรียนให้ทราบ

นวน จ้ะ ตามใจพ่อเถอะ

ลูกคู่ (สดายงแปลง)

แสนเปรมปริ่ม กระหยิ่มจิต ความคิดซึ้ง
ไม่นึกถึง เวรกรรม ทำโดยหาญ
นายแสวง สำแดงเล่ห์ ถ่ายเทการ
ทรมาน ใจมนุษย์ ให้ทรุดโทรม
พากันเขลา เฉาสติ ดำริผิด
บ้างร้อนจิต ดังกะไฟ ใส่ยื่อโหม
บ้างก็หลง งงมานะ อนุโลม
ทุกหน้าไม้ มนัสตาม งามอุบาย ฯ

๔ *คำ-เจรจา*

นวน นี่ยังไงเฉนียนไม่ออกมานะ รำคาญนักต้องไปตามตัวมาให้ได้

แสวง อย่าเลยครับ อย่ากวนใจเจ้าหล่อนเลย ผมต้องกราบลาที่นะครับ เพราะนัดกะท่านขุนท่านไว้ด้วย

นวน อ้อ ยังงั้นหรือพ่อ งั้นก็เชิญเถอะ (*นายแสวงลาออกไป*)

นวน อุ๊ย จะหาใครดีเหมือนพ่อแสวงน่ะไม่มีเสียอีกละ ถึงพ่อพนมที่ว่าดี ๆ นะ ฉันออกจะเห็นว่าสู้พ่อแสวงไม่ได้เสียอีก (*เข้าโรง*) (*แจ๋วเลี่ยงออกมาข้างนอก*)

แจ๋ว (ศรีสุดา)	*แก่เสียเปล่า*	*แม่เจ้าเรือน*	*ขี้เรือนเปรอะ*
	ใจหลงเลอะ	*พิลึกเหลือ*	*เชื่อคนง่าย*
	คนพรรณนี้	*ทำไมเข็น*	*ให้เป็นนาย*
	ควรจะกลาย	*เป็นขี้ข้า*	*น่าจะดี*
	ยกอีแจ๋ว	*ขึ้นให้บ้อง*	*ลองดูมั่ง*
	จะเป็นงั่ง	*หรือตุ๊ดตู่*	*คอยดูดี*
	ถ้าระยำ	*ก็ต้องพลั้น*	*เห็นทันที*
	ถ้าจะดี	*ดีกว่าแก่*	*แผ่ขี้เออ ฯ ๒คำ–เจรจา*

แจ๋ว : จริง ๆ ของอีฉันนี่เจ้าค่ะ ผู้ใหญ่อะไร เชื่อง่ายเชื่อดายยังงี้ ผลุบผลับ มีลูกคนเดียว ก็เที่ยวยกให้เขาง่าย ๆ ยังงั้นแหละ อุ้ย เจ้าประคุ้ณ ทำไมเทวดาถึงไม่บันดาลให้ตาขอทานที่อยู่หน้าโรงหนังมาขอลูกสาวนะ แกคงยกให้เป็นแน่ *(เฉนียนออก)*

เฉนียน(ปี่นตลิ่ง)	*เหนียนหนักใจ*	*อุบายแก*	*แท้เทียวแจ๋ว*
	จะทนแกร่ว	*อยู่ยังไง*	......
แจ๋ว			*ได้ซิเค่อ*
	ไม่เป็นไร	*หรอกน่า*	*คุณอย่าเพ้อ*
เฉนียน	*เออ เออ เออ*	*เห็นยังไง*	*ตามใจกัน ฯ*

๒ คำ–เจรจา

แจ๋ว : ยังงั้นซีคะ ถึงจะถูก แจ๋วไม่แกล้งคุณหรอกน่า บอกไม่เชื่อนี่นา

เฉนียน : เอา เอา ตามใจเป็นยังไงก็เป็น

(เสียงท่านนวมตะโกนเรียกเฉนียน ๆ ขานรับ)

ปิดม่าน

ชุดที่ ๕

ทุกข์ถึงมิตร

(ฉากในห้องของนายพนม ณ ประเทศยุโรป ในเวลาหนาวจัด ตัวละครมีนายพนม และเจ้าฉาย)

ลูกคู่ (บุล่ง) *นายพนม ตรมระทด หมดความสุข*
จะย่างลุก ปวดร้าว หนาวตัวสั่น
ได้แต่จู๊ อยู่กับที่ ทุกวี่วัน
ไม่เป็นอัน ชิ้นบาน การงานลา
ไหนจะทุกข์ ท้อแท้ ถึงแม่พ่อ
ไหนจะผ่อ จิตรระกำ ร่ำไห้หา
เฉนียนน้อย กลอยสวาสดิ์ ขาดชีวา
แสนสุดว้า เหว่วิตก หัวอกตรม ฯ ๔ คำ–เจรจา

พนม : โอย ข้าหนาวเต็มทนแล้ว อ้ายฉาย

ฉาย : ครับ ผมก็แย่เหมือนกันแหละครับ เออคุณครับทำไมบ้านนี้คำสั่งยังไม่มาอีกหรือครับ ว่าจะให้คุณอยู่หรือกลับ เซอติฟี่เก็ตหมอ คุณก็ได้ยื่นไปแล้วไม่ใช่หรือครับ

พนม : อือ ข้าก็เต็มทนเหมือนกันแหละโว้ย ไม่รู้จะทำยังไง

(นายเปล่ง ถือซองหนังสือเข้ามายิ้ม)

เปล่ง(เขมรเอวบาง) *คำสั่งพึ่ง ถึงวันนี้ ดีแล้วละ*
กระทรวงอ– นุญาตให้ ไม่ขัดขืน
ดูซิครับ โปรดรับไว้ คงได้คืน (ส่งให้)
กลับไปชื่น ชมเมีย อย่าเสียใจ

พนม *กลับวันนี้ หรือเมื่อไร ......*

เปล่ง .... ในนั้นบอก
ผมต้องออก ไปละหนา ช้าไม่ได้
จำเริญ ๆ เชิญเถอะครับ กลับกรุงไทย

พนม ครับขอบใจ ....

ฉาย ...... ออระหน่อง สิ้นกองกรรมฯ ๔คำ-เจรจา

"นายพนมแอตเตเชชั้นที่ ๑ ณ กรุงลอนดอน ตามรายงานด็อกเตอร์ซีไนท์ว่าท่านไม่สามารถจะทนความหนาวได้ถึง ๖ เดือน เหตุฉะนั้นอนุญาตให้ท่านกลับกรุงสยามได้ในวันที่ ๑๕ เดือนนี้.... ภูไมตรียารักษ์"

ลูกคู่ (เหาะ) ปลื้มก็ปลื้ม แต่ไม่ลืม รำพึงจิต
ว่าชีวิต เฉนียนดับ ใจวับหวำ
ใจหนึ่งชื่น จะได้คืน เคหะประจำ
ใจหนึ่งคล้ำ ขาดน้อง ประคองชม

พนม โอ้หัวใจ ใครทั้งโลก ไม่โศกเศร้า
เหมือนใจเรา เหลือดับ ทุกข์ทับถม
ทุกข์ถึงถิ่น ถวิลหา แสนปรารมภ์
ครั้นได้สม ปรารถนา ขาดหน้าน้อง
อยู่ก็ใช่ ไปก็เชิง เวิ้งจิตนัก
ไปก็จัก แรมชม ประสมสอง
มิจนใจ แล้วเป็นไม่ เยี่ยมไปมอง
เคหาห้อง เฉนียนเอ๋ย พี่เคยยลฯ ๖ คำ-เจรจา

(นิ่งตรอง ฉายเร้า)

พนม โธ่ฉาย! เอ็งอย่าเซ้าซี้หน่อยเลยวะ คงได้ไปหรอก แต่พิโธ่! ถ้าไม่ติดด้วยเจ้าประคุณทั้งสองของลูกแล้ว ลูกไม่กลับเลย ไม่อยากเห็นหน้าใครหมด นอกจากเฉนียนของพี่คนเดียว นี่กลับไปก็จะไม่เห็นกันแล้ว โธ่เอ๋ยหนังสือว่าจะ

เขียนตอบคุณพ่อ กี่วันแล้ววันเล่า ไม่ได้เขียน น่าน้อยใจตัวแท้ๆ โธ่เฉนียนๆๆๆ... ยอดรักของพี่ จะครองใจไว้ท่าพี่พอกลับไปเห็นหน้ากันอีกสักครั้งเดียวก็ไม่ได้ เวรกรรมอะไรอย่างนี้นะ นึกๆ ก็อยากทนหนาวตายอยู่เสียที่นี่ ไม่อยากกลับไปดูหน้าใครแล้ว

ฉาย : โธ่! อย่าเลยครับ กลับเถอะครับ ถึงไม่เห็นหน้าเป็นๆ ก็คงเห็นเมื่อตายครับ

พนม : เออ เออไป พรุ่งนี้ เอ็งจัดของนะ นี่ก็วันที่ 11 แล้ว ยังอีก 4 วันเท่านั้น

ฉาย : ผมจัดเดี๋ยวนี้แหละครับ (*ลุกขึ้น*)

พนม : เฮ่ย วุ่นนะอ้ายฉาย เอ็งละมีแต่อ้ายเรื่องพรรณนี้เท่านั้นแหละ

ฉาย : (บ้อง) คุณเฉนียนตาย ก็อีแจ๋วยังอยู่นี่ ไม่ให้วุ่นยังไงได้

พนม : ว่าอะไรวะ อ้ายฉาย

ฉาย : เปล่าหรอกครับ

พนม : ตอแหลสดๆ ร้อนๆ อ้ายนี่

ถูกคู่ (สร้อยเพลง) *ช้ำใจชาย นายพนม ระทมทุกข์*
นั่งเจ่าจุก เจือนวิญญา ระอาผล
หัวใจขึ้น สะอื้นฮัก พะวักพะวน
ขยับตน ลุกเลี่ยง สู่เตียงนอนฯ ๒ คำ

(ฉายเก็บหีบบี่ดพลางบ่นพลาง ถึงเรื่องที่จะได้กลับ พอเห็นนายหลับก็ขึ้นนั่งเก้าอี้ เลี่ยงมาทางริมประตู ร้องเพลงเบาๆ)

ฉาย (ลาวดวงเดือน) ๑. โอ้ละหนอ นวลตาเอย ชื่นจิตแล้ว
แม่แจ๋วดวงใจ พี่เต็มทนน้อที่จนจิตไกล ชะ ปลื้มอาลัย
นัก แม่นวลจันทร์เอย

๒. โฉมนวลน้อง แม่ต้องตาฉาย กอดบ่คลาย เจ้าหนอ นางตาคม ที่จะชมชิด ชิดชมบ่เชือนแชเอย

๓. สวยสุดนางสาว นางสาวใส่เสื้อ โอ๊ะเห็นแต่เนื้อ หน้าน้องนวลเอย มิเห็นผ่ายใน ขวัญใจพี่เลย โอ๋ผิว ทรามเชย นุ่มละเน้อ

๑. โอ้ละน้อ นางงอนเอย พี่นี้คิดแสนคิดทุกคืนวัน แต่เป็นกรรมหนอต้องจำจากกัน โอ้แม่นวลจันทร์ จ๊ะชื่นใจจริงเอย

๒. ขอเชยชิด อย่าคิดอายเหนียม อย่าเกลียดอย่าชัง พี่นะ นางตัวดี เจ้าอย่าทำทุบ ทุบตี พี่ตบตายเอย

๓. ขอจูบอีแจ๋ว แจ๋วแหวว สักเตื้อบ๊ะหอมกลิ่นเนื้อใส่ น้ำนมแมว แสนสาดำทอ ฉายรอบ่แจว ขอบ๋อ แปว ๆ บ่ลืมละเน้อ อะแฮ้ม ๆ ๆ ๆ เพราะไหมครับ

– ปิดม่าน –

ชุดที่ ๖
คิดซ้อนกล

(ฉากห้องนอนเฉนียน ตัวละครมีเฉนียนนอนเจ็บ มีหมอพยาบาล นางแจ๋ว ท่านนวน และนายแสวงพร้อมหน้า)

ถูกคู่ (ดวงพระธาตุ) *โอ้อกร้าว สาวเฉนียน เวียนแต่โศก*
จนเป็นโรค ด้วยระทม ต้องล้มหมอน
แพทย์ทำนาย ว่าร้ายจัด ถึงตัดรอน
ต่างคนร้อน ใจถวิล สิ้นปัญญา
หัวอกชาย นายแสวง ร้อนแรงมาก
ถึงออกปาก บนหมอ ขอรักษา
แพทย์ก็บิด ตัดหนทาง ไม่วางยา
บอกแต่ว่า เป็นไม่หาย โรคร้ายครัน ฯ

๔ คำ–เจรจา

(นวนเช็ดน้ำตาแต่ไม่ให้เฉนียนเห็น แสวงหน้าเศร้า แจ๋วและหมอหน้าตาเฉย)

นวน : *(บ้อง ถามหมอไม่ให้เฉนียนได้ยิน)* โธ่ นี่เป็นไม่หายจริง ๆ แล้วหรือหมอ

หมอเปรม : ผมยอมเผาคัมภีร์เทียวครับ ถ้าใครรักษาให้หายได้ละก้อ

นวน : พิโธ่ ฉันไม่เห็นใครแล้ว เห็นแต่พ่อหมอคนเดียวเท่านั้นแหละ *(แสวงเข้ามาพึ่งอยู่ด้วย)*

เปรม : จะทำยังไงได้ละครับ ผมก็ได้พยายามจนสุดกำลัง แต่ก็ไม่ไหว เพราะทั้งให้แก่เสียแล้ว ทั้งประสมด้วยความเศร้าโศกในอกในใจด้วย ก็เลยซ้ำร้ายใหญ่

นวน (จีนพระยาครุฑ)

	ฉันเต็มใจ	*ให้พ่อหมอ*	*พอขวัญเข้า*
	จะเรียกเท่า	*ไรเท่าไร*	*ไม่ขอพรั่น*
	จะหมดเนื้อ	*หมดตัว*	*ไม่กลัวกัน*
	หรือแบ่งปั้น	*สมบัติครึ่ง*	*หนึ่งก็ยอม*
	ขอแต่ว่า	*โปรดรักษา*	*ลูกสาวฉัน*
	พอประกัน	*อย่าให้ตาย*	*ด้วยผ่ายผอม*
แสวง	*ช่วยเถอะหนอ*	*ขอเมตตา*	*อย่าได้ออม*
เปรม	*ผมก็งอม*	*ไข้ไม่ลด*	*หมดตำราฯ ๔ คำ–เจรจา*

(*จะอ้อนวอนสักเท่าไร หมอก็เอาแต่บิดท่าเดียว จนหมดปัญญาท่านนวนและนายแสวงผละหนีไปนั่งร้องไห้อยู่ทางหนึ่ง แล้วค่อยลุกมามองหน้าเฉนียนพลางบ่นงุบงิบกัน ๒ คน พลาง แจ๋วเข้ามาพูดป้องกับหมอทางหนึ่ง*)

แจ๋ว : อย่า เป็นอันขาดเทียวนะหมอ เขาจะให้สักเท่าไร ๆ ก็อย่ารับเลยเป็นอันขาด

เปรม : เออน่า ข้าเข้าใจหรอกน่า พูดกันหนเดียวซิวะ ไม่ต้องพูดมาก ใจข้าไม่เหมือนคนอื่น ๆ หรอก ไม่มีกลับกลอกง่าย ๆ หรอกวะ เอ็งอย่ากลัว

แจ๋ว : เจ้าประคุณ หาที่ไหนไม่ได้อีกละ ดียังงี้

นวน(ตะโกน) พ่อหมอจ๋า ตื่นแล้วละ โปรดให้ยากลางวันรับประทานเถอะค่ะ

(*หมอหยิบยาบด แจ๋วเข้าไปลูบตีนนาย เฉนียนถอนใจใหญ่แล้วไอแค็ก ๆ*)

ลูกคู่(สามเศร้า) *สุจริต ติดสันดาน อาจหาญยิ่ง*
เป็นยอดหญิง หายาก หากจะหา
ยอมตากตน หนงอก่อ ทรมา
อยู่หลายรา ตรีแล้ว แต่แพ้วนอน
นอนไม่หลับ รับประทาน อาหารน้อย
ไม่พอย่อย พอแต่ยั้ง กำลังอ่อน
แต่ไม่ซูบ รูปร่าง ย่างม้วยมรณ์
บรรลุตอน อติสาร อาการโทรมฯ

๔ คำ—เจรจา

(หมอบดยาแล้วส่งให้กิน)

แจ๋ว : ขอให้เธอทนอยู่ยังงี้ จนกว่าจะเห็นศพคุณพนมเถอะเจ้าประคุ้ณ แล้วคอยดู ฤทธิ์อีแจ๋วมั่งว่ามันจะทำอย่างไรต่อไป...ฮึ

นวน : เป็นยังไงมั่งลูก ค่อยสบายขึ้นบ้างไหม

เฉนียน : โอ๊ย! เต็มทน ลูกเห็นจะไม่รอดแล้วเจ้าค่ะ

แสวง : อย่าทำใจท้อแท้ยังงั้ซีจ๊ะ อาการไม่พอเป็นไรนักหร็อก ยังพอแก้ได้

นวน : ถูกละลูก อุตส่าห์สะกดอกสะกดใจเถอะลูก แม่คุณของแม่นี่เป็นกรรมอะไรยังงี้ เช่นนี้ ฮือ...ฮือ...

เฉนียน : หมอเขาบอกว่า ลูกจะตายไม่ใช่หรือคะ เว้นแต่ลูกก็รู้ตัวเหมือนกัน อ้ายเรื่องผีในท้องน่ะ

(พูดแล้วหยุดหอบ แล้วพูดต่อ) มันไม่มีเวลาหายหร็อกค่ะ*(ยกมือไหว้แม่)*

(ขณะนั้นตาปะขาวแก่ผมขาวคนหนึ่ง ทะเล็ก ทะลักเข้ามากับลูกศิษย์หัวขาวหนวดขาวคนหนึ่งกับโปลิศ ๒ คน เข้ามายืนตลึงอยู่ไม่พูดจาว่ากระไรหมด จ้องดูแสวงไม่วางตา ทุก ๆ คนพากันตะลึงหมด)

ลูกคู่ (ขว้างขวาน)	*ขรัวตาครู*	*ผู้วิเศษ*	*เวทย์มนต์ขลัง*
	ยืนจังงั้	*สงบใจ*	*ไม่หายโหม*
	พยายาม	*ห้ามสติ*	*มิครึกโครม*
	แต่สุดแค้น	*แสนโหม–*	*มนัสคนึง*
แสวง	*โปรดเถอะหนอ*	*อ้อที่นี่*	*มีกิจหรือ*
ปะขาว	*หือ หือ หือ*	*ข้า ข้า ข้า*	*มาถึงถึง*
แสวง	*อะไรพ่ะ*	*อะไรพ่ะ*	*. . . . . .*
ปะขาว	*. . . . . .*	*. . . . . .*	*จะจับมึง*
	อย่าตะลึง	*จับซิน่ะ*	*พลตระเวณฯ ๔คำ–เจรจา*

(*พลตระเวณ ทะยาน*เข้าจับแสวง *พอดีหลวงทัศนากับท่านพ่วง และเด็ก ๆ* คนใช้ในบ้านวิ่งมาพร้อมหน้ากัน *เฉนียน*และแจ๋วชะเง้อ)

ทัศนา : ได้ตัวแล้วหรือท่าน (*เหลียวไปเห็น*) อ้อได้แล้วเจ้าตัวการ

นวน : อะไรกันคะท่านหลวง (*ปะขาวยืนขบเขี้ยวเคี้ยวฟันนิ่ง*)

ทัศนา (แขกไทรเร็ว)	*อ้ายหมอนี่*	*ที่มันทำ*	*ให้ช้ำจิต*
	อุบายบิด	*ลวงให้เชื่อ*	*มันเหลือเถน*
	คนดี ๆ	*แท้เทียวนะ*	*มันกะเกณฑ์*
	ไม่กลัวเวร	*กรรมหลอก*	*บอกว่าตาย*
	จริงไหมล่ะ	*ห๋ะไอ้แหวง*	*ไอ้แร้งจิก*
	อย่าหลอกอีก	*เทียวนะมึง*	*ต้องถึงหวาย*
แสวง	*อะไรครับ*	*เหลือสังเกต*	*เหตุต้นปลาย*
	มาลงร้าย	*ผมแท้ ๆ*	*แย่จริง ๆ*
ปะขาว	*ตำรากู*	*ดูมาสรรพ*	*นับไม่ถ้วน*
	เห็นกระบวน	*ว่ามึงปด*	*หมดทุกสิ่ง*
แสวง (ฟื้น)	*กิจของแก*	*แน่หรือนี่*	*พิกลจริง*
พลตระเวณ	*แกต้องนิ่ง*	*เถียงไม่ได้*	*หาไม่ยับ*
พ่วง	*จริงไหมจริง*	*ห๋ะเจ้าแหวง*	*มันแดงแล้ว*
	อย่าแอ้วแซ่ว	*ซ่อนงำ*	*ทำปากหงับ*
ปะขาว	*จริงไหมจริง*	*ว่ายังไง*	*ไยไม่รับ*

แสวง	*เชิญเถอะจับ*	*กูไปไหน*	*ไม่ต้องกลัว*
	กูไม่ผิด	*ไม่ได้คิด*	*ทำไมใคร*
	กูก็ไม่	*ยำเยง*	*เกรงใครทั่ว*
ปะขาว	*แน่หรือน่ะ*		.....
แสวง		*อุบ๊ะมึง*	*อย่าพึงมัว*
	อ้างอวดตัว	*ตายหรือเป็น*	*ได้เห็นกัน ฯ*

๑๐ *คำ—เจรจา*

ปะขาว : ฮือ ดีแล้ว ๆ อ้ายผู้ร้ายใจแข็ง

แสวง : ไม่แข็งหรือกวะ

พลตระเวณ : บอกว่าให้นิ่ง

แสวง : อุบ๊ะ แล้วกันๆ ผิดอะไรน่ะ แกจะมาห้ามปากห้ามเสียงเขาน่ะ

พลตระเวณ : เอ บอกให้นิ่ง (*เงื้อไม้*)

ทัศนา : ไม่จริงแน่หรือวะ ไอ้แสวง

แสวง : พิโธ่ ก็คุณลุงไปหลงเชื่ออ้ายเถนนี่มันเปล่า ๆ ปรื๋ ๆ นี่ครับ โทรเลขเอ๋ย หนังสือเอ๋ย ผมให้ดูจนหมด ยังไม่เชื่ออีกหรือครับ ผมจะมาโกหกคุณลุงทำไม้ ? พิโธ่

ปะขาว : ห๋ะ ๆ ๆ ๆ ๆ อ้ายร้อยกล แน่ะ ถ้าเจ้าไม่เชื่อความสามารถของข้า ข้าจะทำนายให้เห็นแก่ตาเอ็งเดี๋ยวนี้คอยฟังนะ ข้าทายแน่นอนว่า สีกาคนที่ว่าเจ็บเป็นวัณโรคน่ะ ไม่ได้เจ็บจริง และหมอคนนี้ก็เป็นหมอรับสินบนสีกา ให้บอกอาการหนักจริงไหมล่ะสีกา ตาหมอ

(*หมอเปรมกราบแล้วเล่าสารภาพว่าจริง เฉนียนเห็นท่าไม่ดีเลยรับว่าจริง ลงจากเตียงมากราบ นวนและแสวงตลึง*)

ปะขาว : อ้าว ! อย่าตลึงซิ เห็นหรือยังล่ะ ว่าแต่เอ็งเถอะรับเสียโดยดี หาไม่จะลำบาก

ลูกคู่ (นางนวล) *แสวงหวั่น พรั่นวิญญา ทำหน้าม่อย*
สติลอย ลืมกาย คล้าย ๆ ฝัน
หวนมานะ เข่นเขี้ยว ขบเคี้ยวฟัน
เถียงดัน ๆ สันดานดื้อ ฮื่อคำราม
ปฏิเสธ เหตุร้าย โดยหมายมาด
ใครไม่อาจ สืบสวน ไม่ควรขาม
นิ่งอัดอึด ฮึดฮัด กัดฟันกราม
ใครจะถาม สักเท่าไร ไม่ยอมรับฯ ๔ คำ-เจรจา

(ต่างคนขู่ถามกันต่าง ๆ นานา ท่านนวนเห็นจริง ปลอบถามเท่าไรก็ไม่ยอมรับ)

ปะขาว : พลตระเวณ ออกไปเอาตัวอ้ายตั้น ที่จับได้ไว้เข้ามานี่ มายันกะมันเดี๋ยวนี้แหละ จะได้เห็นจริงกัน *(พลตระเวณไปพาตัวเข้ามา)*

ปะขาว : มา อ้ายตั้น พูดไปเดี๋ยวนี้ ใครใช้ให้มึงไปทำผีหลอก

ตั้น : คุณแสวงขอรับ ท่านให้ผม ๕๐ บาท

แสวง : ไอ้ระยำ ใครวะ ใครให้มึง

ตั้น คุณน่ะซิ อย่าบิดเขาเลย เขาสืบจนหมดแล้วละ เจ้าประคุณหลวงปู่ครับ เวทนาลูกเถอะ ลูกรับจ้างเขาหากินหรอกครับ ลูกสุจริตแท้ ๆ เกิดมาก็ยังไม่ได้ลักขโมยใครเลย ถึงครั้งนี้ก็ไม่ได้ทำการขโมยขะโจนหรอกครับ นึกว่าเอ็นดูแก่สัตว์ผู้ยากเถอะ

ทัศนา : ไงว่าไงล่ะ เจ้าแสวง หรือจะยังไม่รับอยู่นั่นเอง จะได้เห็นดีกัน

ตั้น : โธ่ ไม่ค้วรไม่ควรไปหลอกเขา หมายว่าจะสำเร็จ กลับไปทำกระเป๋าอัฐร่วงไว้ ต้องกลับไปเอา จนอ้ายเด็กในบ้านมัน

เห็น มันจำหน้าได้ จนกระทั่งหลวงปู่ไปสืบเอาตัวมาจนได้ ฮือ ๆ (ร้องไห้)

พ่วง : ยังไงล่ะเจ้าแสวง รับเสียซิ ทำยังงี้จะประสงค์อะไรหือ *(แสวงฮึดฮัดปฏิเสธท่าโน้นท่านี้)*

ทัศนา (เขมรสืบเขบ็ต)

อ้ายแสวง แข็งใจ ไม่ยอมผิด
ดื้อประสิท- ธิเมมึง ถึงตำหรับ
ขรัวตาโปรด ขี้โทษ มันเถิดครับ
ผมเหลือรับ มันจริง ๆ อย่านิ่งรอ

ปะขาว

มึงนะมึง นี่หากเห็น มึงเป็นญาติ
หาไม่แล้ว มึงไม่อาจ ลอยหน้าป๋อ

(คนที่ไม่รู้เรื่องต่างตะลึงปลาดถ้อยคำ)

หมดเอ็นดู กูไม่ไว้ จับใส่คอ
เป็นไม่รอ ส่งโปลิศ มึงคิดร้าย

ลูกคู่

พูดเท่านั้น เปลื้องบั้น ผ้าขาวแผ่
เสื้อกุยเฮ็ง กางเกงแพร แลเฉิดฉาย
ผมที่ใส่ ศีรษะมา ปากระจาย
เช็ดหน้าหาย เหี่ยวแห้ง ที่แกล้งทำ
เฉนียนดู รู้ว่าที่ ยินดีนัก
พะวนพะวัก ผวาใกล้ ร้องไห้ร่ำ
กอดเท้าทบ ซบหน้า ซาระกำ
พนมสำ ออยฉะอ้อน กรประคอง ฯ

๘ คำ–เจรจา

(ต่างลงนั่งกันหมด เจ้าฉายปลดหนวดและวิกทิ้ง กระเถิบเข้ามาหาแจ๋ว ๆ ถึบ)

พนม (ยินดีเหลือล้น) : โอ ! น้องรักของพี่

ฉาย เออ ! อีลูกรักของพ่อ ถีบเอาได้

(หลวงทัศนา ท่านพ่วง และท่านนวนต่างเวทนาพะยักพะเยิด ตาม ๆ กัน พลตระเวณปล่อยแสวง เจ้าฉายก็เคลียนางแจ๋ว แสวงก้มหน้าโดยความละอายและกลัว)

ลูกคู่ (พันธุ์ฝรั่ง)

โอ้อกชาย	*นายแสวง*	*สิ้นแรงคิด*
รู้สึกผิด	*เต็มประดา*	*อุราสยอง*
หัวอกตรม	*ก้มหน้า*	*ไม่กล้ามอง*
จิตหนึ่งปอง	*รับผิด*	*จิตหนึ่งยั้ง*
หลวงทัศนา	*มองหน้า*	*ในใจเดือด*
แต่สู้เงือด	*งดระงับ*	*ดับโทษคลั่ง*
ท่านพ่วงบ่ำ	*ท่านก็คิด*	*จงจิตชัง*
แต่ใจยัง	*เวทนา*	*ว่าหลานชาย*
ท่านนวนอึ้ง	*ตลึงตะไล*	*น้อยใจชั่ว*
คิดถึงตัว	*ผิดเหลือ*	*เชื่อคนง่าย*
นางแจ๋วเพิ่ม	*เหิมอรา*	*ดีกว่านาย*
บอกอุบาย	*ลึกซึ้ง*	*จนถึงดี ฯ*

๖ คำ-เจรจา

(แสวงคลานมากราบบ้ำขอโทษตัวที่ทำผิด และสัญญาว่าจะไม่ทำอะไรให้เป็นที่ขัดใจต่อไป ท่านพ่วงสงสารสั่งสอน ท่านนวนชี้แจงว่าไม่ควรจะทำให้เดือดเนื้อร้อนใจกันเปล่า ๆ ปลี้ ๆ แสวงแถลงความจริงว่าที่ทำเช่นนั้นก็เพราะรักเฉนียน เจ้าฉายคลานเข้าไปขอนางแจ๋วต่อท่านนวน นางแจ๋วด่าเอ็ด ต่างหัวเราะขัน ท่านนวนหันมาพูดกับพนม)

นวน (ตลุ่มโปง)

ขอเสียที	*นะพ่อหนา*	*อย่าอาฆาต*
พยาบาท	*ข่นเคือง*	*เพราะเรื่องหลง*
จะชั่วดี	*พี่เชื้อ*	*เนื้อเดียวตรง*
พ่อต้องปลง	*ใจเห็น*	*ความเป็นกลาง*

พนม	*โอไม่มี*	*แน่เทียวครับ*	*ผมรับขาด*
	ที่จะคิด	*จิตรอาฆาต*	*ให้บาดหมาง*
นวน	*ดีแล้วพ่อ*	*อย่ามีข้อ*	*เคืองระคาง*
	น้ำได้วาง	*ใจอุ่น*	*พึ่งบุญไป*
	ทุกวันนี้	*น้ำไม่มี*	*ผู้ใดเห็น*
	มิก็เป็น	*ลูกผู้หญิง*	*กลิ้งไม่ไหว*

(หันไปพูดกับทัศนาและพ่วง)

จริงนะคะ	*คุณหลวง*	*แม่พ่วงยังไง*
เขาพร้อมใจ	*กันทั้งสอง*	*ควรต้องตาม ฯ*

๖ คำ-เจรจา

พ่วง : ก็สุดแล้วแต่ใจหล่อนซี้ เมื่อเต็มอกเต็มใจด้วยแล้ว ข้างฝ่ายฉันน่ะไม่มีขัดหรือก นะคะคุณหลวง

(**พนม**และ**เฉนียน**หมอบนิ่ง เจ้าฉายกับแจ๋วหยอกกัน ทัศนาพยักหน้า)

ทัศนา : แน่ะละ

นวน : โถ ! พูดอะไรยังงั้นยะ ทำไมจะไม่เต็มใจ ฉันน่ะได้เต็มใจมาแต่ไหนแต่ไรแล้วนี่ พุทโธ่ !

ทัศนา : งั้นก็เป็นอันตกลง แต่งกันในข้างขึ้นเดือนหน้านี่แหละ ไม่ต้องต่อความยาวสาวความยืดอีกละ

(พนมและเฉนียนกราบ)

ฉาย : แล้วผมล่ะครับ ใต้เท้าจะโปรดยังไง

นวน : ก็ตามใจเอ็งซี้ *(ฉายฉุดแจ๋ว ๆ ดิ้นร้อง)*

(ต่างหัวเราะต่อกระซิกกันเว้นแต่แสวงหน้าจ๋อย)

ตั้น (ทุบมะพร้าว)	*วิชชาขาย*	*นายตั้น*	*ก้ากั่นไหม*
	หลอกคนให้	*ขักขนหยอง*	*ไม่ต้องต้ม*
	อย่างคุณหลวง	*ทัศนา*	*กล้าบรม*
	ถูกอ้ายตั้น	*บั่นเสียกลม*	*กลัวแทบตาย*
	ผีคือคน	*คนคือผี*	*อย่างนี้แหละ*
	ตั้นขอแนะ	*นำว่า*	*อย่าหลงหมาย*
	ว่ามีผี	*ผีคือคน*	*กลอุบาย*
	เช่นอย่างนาย	*ตั้นคนนี้*	*ผีหรือเอย ฯ*

๔ คำ—

—ปิดม่านหน้าโรง—

จ บ

บทความธรรมะ และหัวข้อธรรมะ ที่ใช้ในการแสดงปาฐกถาธรรม

ของ....ขุนสุบงกชศึกษากร

- **ข้อธรรมะจากวรรณคดี**
- **หลักพระพุทธศาสนา**
- **เรื่องไม่มีอะไร**

ข้อธรรมะจากวรรณคดี

(ขุนสุบงกชศึกษากร เตรียมไว้ไปแสดงปาฐกถาธรรม เมื่อ ๖ ตุลาคม ๒๕๐๕ ณ ศาลาการเปรียญวัดสุทธจินดา เวลา ๑๙.๐๐ น.)

แนะนำตนเอง เคยเป็นครูอยู่วัดนี้ ๙ ปี แต่ พ.ศ. ๒๔๖๘ ถึง ๒๔๗๗ (ผู้บรรยายเป็นครูใหญ่คนแรกของโรงเรียนสุรนารีวิทยา วัดสุทธจินดา)

ศาลาการเปรียญหลังนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ (อายุ ๒๘ ปีแล้ว)

ผู้ออกทุนสร้าง	พ่อเขียว แม่กิมหนึ่ง	หมื่น	บาท	หนึ่งหมื่นสามพันเจ็ด-สิบบาท
	แม่เลียบ	พัน	บาท	
	พ่อโป๊ะแม่สุ่ม	ห้าสิบ	บาท	
	ผู้บริจาคย่อย	ยี่สิบ	บาท	
	ทุนวัด	พัน	บาท	

สร้างสมัยสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน) เป็นเจ้าอาวาส (เวลานั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นพระธรรมปาโมกฺข) พระครูปลัดสุวัฒน์ พรหม-จริยคุณ กสฺโป ใช้) เป็นผู้ออกแบบและควบคุมการก่อสร้าง คนงานก็ดีเหลือแสน ขอแรงงานแต่น้อย มุ่งการกุศลเป็นใหญ่

เราได้ใช้สถานที่นี้สะดวกสบาย จึงควรระลึกถึงพระคุณท่าน

หัวข้อที่จะพูด

เมื่อแนะนำตนเองแล้ว ก็จะยกข้อธรรมะที่จะพูดวันนี้ ตั้งไว้เสียก่อนเปรียบดังพาดบันไดไว้ เวลาขึ้น ลง จะได้ไม่หลงทาง

ยศศักดิ์เปรียบก็แม้น *เหมือนสุ บินแล*
กายร่างอุปมาดัง *ดอกไม้*
ชีวิตเช่นวิทยุ *ยามแลบ แปลบนา*
อย่ายึดเป็นข้อให้ *เห่อทนง ฯ*

อารัมภบท

ผู้พูดวันนี้ ขอออกตัวว่าไม่มีความรู้ลึกซึ้งอะไร ข้อความโดยมากก็จำเขามา

พระมหาสมโณวาทมีว่า ศาสนาจะตั้งอยู่ได้นั้นมี ๕ ประการ คือ

๑. ฟังธรรม โดยเคารพ
๒. เรียนธรรม ,,
๓. ทรงธรรม ,,
๔. ใคร่ครวญเนื้อธรรม ที่ทรงไว้โดยเคารพ
๕. ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ,,

(ข้อ ๔-๕ กล่าวซ้ำ ๒ หน)

อบรมเพื่อให้เกิดปัญญา

การอบรมให้เกิดสติปัญญานั้น เริ่มต้นด้วยการฟัง หรือการอ่านทั้งนั้น

หลักของนักเรียน มี ๔ คือ

สุ.
จิ.
ปุ.
ลิ.

ว่าให้เต็มว่า สุ. จิ. ปุ. ลิ. วินิมุตฺโต กถํโส ปณฺฑิโต ภเว ฯ

ว่าเป็นโคลง

สุ. เสาวนิตถ้อย ทั้งผอง
จิ. เจตนาตรอง ตริค้น
ปุ. จฉาสอบสวนลอง เลาเลศ
ลิ ขิต. ข้อคำต้น เกี่ยงแก้กันลืม

ที่ว่า "สุตฺ สุ สํ ลภเต ปญฺญํ" ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญานั้น

ท่านอุบาสิกาแนบ มหานีรานนท์ อาจารย์สอนอภิธรรมให้คำอธิบายว่า "อารมณ์อะไรที่เรามีอยู่ อย่าเพิ่งนำมาใช้ ความเห็นของเราเก็บไว้ก่อน ต้องปล่อยให้ใจว่าง อย่าเอาอะไรมา อาจารย์ของเราว่าอย่างนี้ไม่ได้ว่าอย่าง

นั้นก็อย่าเอามา อันนี้ไม่มีคัมภีร์ ไม่มีในพระไตรปิฎกก็อย่าเพิ่งวิจารณ์ ส่วนผู้กล่าวเล่า จะเป็นใคร มียศศักดิ์อย่างไร เป็นสัตว์บุคคลเช่นไร อย่าเพิ่งให้คะแนนหักคะแนนไว้เสียก่อน ฟังอย่างไรจึงจะเข้าถึงเหตุผล ให้ยึดหลักกาลามสูตร"

ช้างโอม !

กา ธรรมโม !

ท่านจินตกวีอังกฤษ ชื่อ โคเลริดซ (สมัยเดียวกับสุนทรภู่) กล่าวว่า การฟังที่ดี การอ่านที่ดี มี ๔ ชนิดคือ

๑. เปรียบเหมือนนาฬิกาทราย – ฟังแล้วลืมหมด
๒. ,, ฟองน้ำ – ได้บ้างเล็กน้อย
๓. ,, ถุงกรองเยลลี่ – ได้แต่กาก
๔. ,, ทาสทำงานในบ่อเพชร–ทิ้งของที่เป็นกากเอาของดีไว้

ปาฐกองค์หนึ่ง เคยมาปาฐกถาที่นี่ ลืมชื่อท่านเสียแล้ว ท่านว่าการฟังมี ๕ จำง่ายดี

พึงกบ ฟังกลับ ฟังเก็บ ฟังก่อ ฟังเกิด

อบรมให้เกิดปัญญากล่าวว่ามีองค์ ๓

๑. การฟัง–สุตมยปัญญา
๒. การคิด–จินตามยปัญญา
๓. สำเร็จจากวิปัสสนากัมมัฏฐาน–ภาวนามยปัญญา

ถ้าจะกล่าวถึงได้ปัญญาด้วย ได้อานิสงส์ด้วยมี ๕ คือ

๑. ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๒. เคยฟังแล้วแต่ยังเคลือบคลุม เมื่อได้ฟังอีกก็แจ่มแจ้งขึ้น
๓. ย่อมตัดความสงสัยเสียได้
๔. ย่อมทำใจให้เลื่อมใสในพระรัตนตรัย
๕. ย่อมทำใจให้ตรงเป็นสัมมาทิษฐิ (นี่คืออริยมรรค องค์แรก)

ที่กล่าวมายืดยาวนี้จะเห็นว่าการฟังมีแต่ทางได้ ไม่มีทางเสียแม้พระอริยบุคคลชั้นอรหันต์ก็ชอบการฟัง

ขอเพิ่มเติมอีกสักเล็กน้อย เมื่อผู้พูด พูดตามหลักคือ

ข้อใหญ่ อุเทศ

ข้อย่อย นิเทศ

ข้อจำแนก ภาชนีย์

ผู้ฟังก็ฟังง่าย แต่ผู้พูดพูดยาก เพราะฝอยมากก็มักจะหลงทาง

คนพวกหนึ่งพอยกข้อใหญ่ก็เข้าใจ–อุคฆฏิตัญญู ๑. บัวจะบาน

อีกพวกหนึ่งต้องจำแนกข้อย่อยจึงจะเข้าใจ–วิปจิตัญญู ๒. บัวปริ่มน้ำ

อีกพวกหนึ่งต้องแจงสี่เบี้ยยกอุปมาประกอบฯ–เนยยะ ๓. บัวในน้ำ

อีกพวกหนึ่ง (ฟังกบ) ไม่เข้าใจทั้งนั้นไม่ว่ากรณีใด ๔. บัวในท้องเต่า ปลาในขี้โคลน

– จบคำปรารภ –

ดำเนินเรื่อง

ยศศักดิ์ เหมือน *ความฝัน*
รูปโฉมโนมพรรณ เหมือน *ดอกไม้*
ชีวิต เหมือน *ฟ้าแลบ*
อย่าถือเอา ๓ สิ่งนี้เป็นเรื่องให้ทะนงใจ ฯ (กลอน)

อันยศชื่อเสียงเพียงความฝัน *และรูปโฉมโนมพรรณอันบุปผา*
แม้ชีวิตคิดหมายเหมือนสายฟ้า *อนิจจาไม่เป็นจีรังกาล ฯ*

(โคลงดั้น)

ยศศักดิ์เปรียบก็เม้น *เหมือนสุ –บินแล*
กายร่างอุปมาดัง *ดอกไม้*
ชีวิตเช่นวิทยุ *ยามแลบ แปลบนา*
อย่ายึดเป็นข้อให้ *เห่อหนง ฯ*

ยศ – คือความหยิ่ง ความเด่น (พันเอกปิ่น มุทุกันต์)
ศักดิ์ – อำนาจความสามารถ กำลัง ฐานะ หอก หลาว (เมียก็ได้) คำใกล้ ๆ กันคือศักดินา หมายความว่าอำนาจปกครองที่นา แต่ในที่นี้จะพูดรวม ๆ กันไป เมื่อพูดถึงยศก็จะหมายถึงศักดิ์รวมไปด้วย

ยศแบ่งออกเป็น ๓ คือ ๑. *อิสสริยยศ* –*ต้องมีผู้ให้*
๒. *บริวารยศ* –*ต้องขอเอา*
๓. *เกียรติยศ* –*ต้องหาเอาเอง*

ถ้าจะถามว่า พระเจ้าอยู่หัวได้ยศมาจากไหน จึงให้คนอื่น (ตลอดจนสัตว์มีคุณและวัตถุด้วย) ไม่รู้จักหมด ?

ก็ต้องตอบว่า ได้ไปจากปวงชน สังเกตในพระปรมาภิธัยมีคำว่า "มหาชนนิกรสโมสรสมมติ ประสิทธิวรยศมโหดม..." (รัชกาลที่ ๔)

อิสสริย แปลว่าความเป็นใหญ่ เมื่อพระมหากษัตริย์ได้รับบรมราชาภิเศกแล้ว ก็เป็นพระมหากษัตริย์สมบูรณ์ เปรียบด้วย.บินเทพ คือสมมุติเทพ

ตั้งศักดิ์ให้พระ, พราหมณ์, ทหาร, ตำรวจ, ตำแหน่งปกครองได้แก่พลเรือน สัตว์มีคุณเช่น ช้าง, ม้า, โค

ตั้งให้วัตถุเช่น สถูป และปฏิมากรต่าง ๆ เป็นต้น

เมื่อให้แล้วต้องมีกฎหมายรับรอง คือประกาศในราชกิจจานุเบกษา เรื่องยศนี้ยากที่จะพรรณนาจบสิ้นได้

จารึกให้ในแผ่นกระดาษเรียกประกาศนียบัตร

" เงิน " หิรัญบัตร

" ทอง " สุพรรณบัตร

มีเครื่องหมายให้ทราบชั้นเช่น ยศพระถวายไว้ที่ พัด เรียกพัดยศ

จะตั้งยศช้าง จารึกลงที่อ้อย พระเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ประทาน เป็นต้น

บริวารยศ ส่วนมากได้ด้วยการซื้อเอา การสมัครใจของพวก "ขอเฝ้า" แม้การเลี้ยงไม่อั้นของ "อาเสี่ย" ก็สงเคราะห์ในบริวารยศนี้

เกียรติยศ ต้องอบรมเอาเอง หรือจะเรียกว่าสร้างบารมีก็ได้ (บารมี มาจาก ปรมะ แปลว่า อย่างยิ่ง) ยศนี้เป็นโลกธรรม คือมีประจำอยู่กับโลก มันอยู่แต่มัน คน ๆ ไหนไปยุ่งกับมันเข้า ก็ทำให้คน ๆ นั้นเปลี่ยนไป ขาดความเป็นตัวเองยกเว้นให้พระอริยบุคคลเท่านั้น ทำไมจึงเปรียบกับความฝัน ก็เพราะไม่ใช่ของจริงจังอะไร มันแปรง่าย

ขอแทรกความบางอย่างลงตอนนี้สักหน่อย

คนฉลาดชอบสร้างวิมานในอากาศ เพราะตั้งใจจะให้เป็นเช่นนั้น

ส่วนคนโง่เมื่อสร้างวิมานในอากาศแล้ว เข้าไปอยู่เอาจริง ๆ

การสร้างวิมานในอากาศของคนฉลาดนี่เอง จึงเกิดมีวรรณคดีขึ้น ไตรภูมิพระร่วง นับเป็นวรรณคดีที่มีอิทธิพลมากที่สุดในทางพุทธศาสนา

สวรรค์ ๖ ชั้น นรก ๔ ขุม เกิดจากวรรณคดีเล่มนี้แท้ ๆ

ทั้งหนังทั้งละครไม่สอนใคร ถ้าใครใฝ่ใจเชื่อก็เชื่อได้
ถ้าใครดูแก้ทุกข์ก็สุขใจ หรือใครไม่อยากดูก็อย่าดู
ติก็ได้ชมก็ได้ตามใจท่าน หนังละครก็เป็นงานเอาการอยู่
ทั้งผู้เล่นผู้ทำจำต้องรู้ ให้คนดูชอบใจจึงได้สตางค์

เราเห็นว่าหนัง ละคร โขน พวกบ้าแท้ ๆ จึงเรียกโขนบ้า ละครใบ้ แต่ลองคิดดูดี ๆ เขาบ้าเขาได้เงิน คนดูนั่นเสียอีกบ้าแท้ เพราะเสียเวลาเสียเงินแล้วมิหนำ ทางธรรมจัดเป็นจำพวกบ้า ๑๐๐% อีกด้วย

คนเราทุกวันเปรียบเหมือนกันกะโคม พอคนโห่ควันโหม, ก็ลอยบนเวหา
แต่พอหมดควันโคมคืน ลงสู่พื้นสุธา ใหญ่

คติธรรมคือ สิ่งใดจะอยู่สูงได้ ต้องมีสิ่ง*รองรับ* ผู้จะอยู่ในตำแหน่งสูงได้ต้องมีคน*รับรอง* "หมดควันโคมคืน" *นั่นหมดสิ่งรองรับ และรับรองแล้ว*

หน้านี้หน้าหนาว เห็นหนุ่ม ๆ สาว ๆ ฉันก็ขุ่มขึ้น
พอนึกถึงข้าวสารหุงเช้า ก็เลยหนาวกลับคืน ฯ

ข้อเหล่านี้ยกมาให้ลองคิดดูว่า มีคติธรรมอะไรปนอยู่บ้าง ถึงไม่เกี่ยวกับหัวข้อที่วางไว้ ก็ตั้งใจกล่าวโดยเจตนาแท้ทีเดียว

"เมื่อท่านหัวเราะ โลกจะหัวเราะกับท่าน เมื่อท่านร้องไห้ ท่านจะร้องคนเดียว"

"คนโห่ควันโหม" คือโลกหัวเราะกับท่านละ

"หมดควันโคมคืน" คือร้องไห้คนเดียวละ

คำของพระนางผุสสดี "พระพุทธเจ้าข้า เสนาน้อยใหญ่ ยากที่จะครองใจที่ตรงจริง เมื่อมีบุญเขาก็จะวิ่งเข้ามาเป็นข้า พึ่งพระเดชเดชาให้ใช้สอย เฝ้าหน้าบ้อยยอสอพลอพลอยทุกเช้าค่ำ ยามเมื่อเพลี่ยงพล้ำ เขาก็จะช่วยกันกระหน่ำซ้ำซ้อมซัก ฯ"

ร่างกายกับดอกไม้

ร่างกายคนเรานี้ กล่าวว่ามีอาหารเลี้ยงอยู่ ๕ อย่าง คือ

๑. ของกินของดื่มของดูด เรียก กาพิงการาหาร
๒. การได้ถูกต้องสัมผัสรู้สึกอิ่มได้ เรียก สัมผัสสาหาร
๓. การคิดคำนึงสัมผัสรู้สึกอิ่มได้ เรียก มโนสัญญเจตนาหาร
๔. อารมณ์เลี้ยงวิญญาณไม่ให้เหี่ยว เรียก วิญญาณาหาร

ถ้าจะพูดถึงเรื่องธาตุก็ว่ามี ๖ ธาตุ คือ

ลักษณะแข้นแข็งอย่างดิน	เรียก	ปถวีธาตุ
" เหลว อย่าง น้ำ	"	อาโปธาตุ
" อุ่น ร้อนอย่างไฟ	"	เตโชธาตุ
" แล่นไปสะดวกอย่างลม	"	วาโยธาตุ

ต่อมาท่านเพิ่มอากาศธาตุ และวิญญาณธาตุ จึงเป็น ๖

ถ้าเราไม่ใจแคบก็น่าจะดูตำราสรีรวิทยาใหม่เขาบ้าง เขาว่าธาตุที่ค้นพบแล้ว ๙๕ ธาตุ แต่ที่ประกอบเป็นร่างกายมนุษย์เพียง ๑๕ ธาตุ เท่านั้น

คือประกอบด้วย อ๊อกซิเจ็น, ไนโตรเจ็น, ไฮโดรเจ็น, ฟอสฟอรัส, คาร์บอน, แคลเซี่ยม,เหล็ก, กำมะถัน และอื่น ๆ อีกอย่างละเล็กน้อย ฯลฯ

เริ่มจุติปฏิสนธิ โดยเป็น กลละ
อัพพุทะ
ฆนะ
เปสิ
สาขา

กลละ อัพพุทะ ก็ตรงกับยีน ไซโก๊ทครอโมโซม เป็นเหมือนเนยใส เหมือนน้ำล้างเนื้อ เป็นก้อนเนื้อแตกเป็นกิ่ง ๕ กิ่ง เป็นทารกอยู่ในครรภ์มารดา

เอามาเปรียบดอกไม้ที่คลอดแล้ว

คน		**ดอกไม้**
เป็นทารก	–	ผลิ
เป็นกุมาร	–	ตูม
เป็นมานพ	–	เต่ง
เป็นบุรุษ	–	แย้ม
เป็นวุฒิชน	–	บาน

เป็นขยวยชน – โรย
เป็นหทัยวาย – ร่วง

พระอรหันต์จำพวกสุกขวิปัสสก ท่านพิจารณาใคร่ครวญดูร่างกายเปรียบกับดอกไม้นี้แล้วได้บรรลุมรรคผลนับองค์ไม่ถ้วน กล่าวว่า

บางองค์พิจารณาดอกมะลิ	ได้บรรลุ
บางองค์พิจารณาฟองน้ำ	"
บางองค์พิจารณาพยับแดด	"
บางองค์พิจารณาพันหญิงสาว	"
บางองค์พิจารณาบทเพลงที่คนหาพื้นร้อง	"

พิจารณาเข้าหาไตรลักษณ์ คือ ทุกสิ่งไม่เที่ยงทนอยู่ไม่ได้ ว่างจากความเป็นตัวตน พิจารณาเห็นแจ้ง แทงตลอดเป็นญาณสัมปยุต ท่านก็บรรลุ

ไตรลักษณ์มี ๒ อย่าง คือ สังขตลักษณะอย่าง ๑ ธรรมนิยามอย่าง ๑

สังขตะ	*มีความเกิดขึ้น ปรากฏ*	**ธมมนิยาม**	*สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง*
	มีความดับ ปรากฏ		*สังขารทั้งปวง เป็นทุกข์*
	เมื่อตั้งอยู่ มีความแปรปรากฏ		*ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา*

– จบเรื่องร่างกายกับดอกไม้ –

ทีนี้มาถึงชีวิตเช่นวิทยุ

เรื่องชีวิตนี้พูดได้หลายแง่

ตามหลักอักษรศาสตร์ ชีวิตคือความเป็น ยังไม่ตาย ชีวิตแง่นี้ช่วยเราได้น้อยเหลือเกิน อย่างมากก็ช่วยให้เราขวนขวายมากขึ้นเท่านั้น

ตามหลักชีววิทยา ชีวิตคือตัวเซลทุกตัวที่ประกอบเป็นร่างกายนี้ยังโพรโตพลาสม์สดชื่นอยู่ ชีวิตแง่นี้ช่วยให้เราเลือกอาหารแลเครื่องดื่ม

ตามหลักมนุษยวิทยา หรือสังคมวิทยา เรารู้แต่เพียงว่า ชีวิตจะดำรงอยู่ได้ โดยเนื่องกับผู้อื่นและสิ่งอื่นให้สะดวกสบาย (สำนวนท่านพุทธทาส)

ชีวิตตามหลักปรัชญา ของโชเปนฮาวเออร์

ปัจจุบันอันมีชีวิตถอยไปเป็นอดีตอยู่เสมอ ชีวิตนี้ก็ไม่ต่างอะไรกับฟิล์มภาพยนตร์ ที่ฉายทีเดียวทิ้ง

ชีวิตคือละคร กรมพระนราธิป ฯ ว่า "ดูหนังดูละคร แล้วย้อนดูตัว เต้นริกขิกหวัว ยิ้มยั่วเหมือนฝัน"

พระก็สอนไป ปาณา ฯ	*หมูขาดตลาดก็เดือดร้อน*
" สุราเม	*โฆษณาขายเหล้าก็แข่งขึ้นมาบ้าง*
แพทย์ว่าบุหรี่บ่อเกิดมะเร็งในปอด	*เพลงโฆษณาบุหรี่ก็เพราะพริ้ง*
เรื่องหนังเรื่องละครเขาแต่งขึ้นใครก็รู้	*หนังทุกโปรแกรมไม่เคยขาดคนดู*

— ฯลฯ —

ชีวิตคือละครชัด ๆ อย่างนี้

ชีวิตคือการต่อสู้	*เริ่มแต่ตื่นนอนจนหลับลงไปอีก*
	เริ่มแต่เกิด จนถึงเวลาสิ้นลมปราณ
	อุฏฐานะ จน อนุฏฐานะ

สัตว์ก็สู้แบบสัตว์ ยกตัวอย่างปลาน้อย–ปลาใหญ่

คนเล็ก	*ก็สู้แบบคนเล็ก*
คนใหญ่	*ก็สู้แบบคนใหญ่*
คนจน	*ก็สู้แบบคนจน*
คนมี	*ก็สู้แบบคนมี*

แต่ในที่นี้จะพูดถึงว่าชีวิตเรานี้น้อยนักพอเปรียบได้ก็สายฟ้าแลบ เท่านั้นเพื่อนำมาใช้เปรียบให้เป็นประโยชน์ทางธรรมะ

เปรียบโดยวิธีเลข ตีเสียว่าคนเรามีอายุ ๑๐๐ ปี เอาไปเปรียบกับยุงอายุ ๑๕ วัน ยุงเกิด–ตาย เกิด–ตาย ๒๔๐๐ หน คนจึงตายหน ๑ มองต่ำอย่างนี้น่าปลื้มใจ (ยุงแว๊บเดียว)

ท้าวจาตุมหาราชอายุ ๕๐๐ ปี ทิพย์ เท่ากับ ๙,๐๐๐,๐๐๐ ปีมนุษย์

คนเกิด–ตาย ๙๐,๐๐๐ หน ท่านจึงจุติ (ตาย) หน ๑ (คนแว๊บเดียว) มองสูงอย่างนี้เราเสียใจ

จะดูให้เข้าใจง่าย ๆ ว่าเราเกิด–ดับ นาที หนึ่ง กี่หน ต้องดู

๑. ลมหายใจ ๑๘ หน ใน ๑ นาที

๒. ชีพจรเต้น ๗๓ หน ใน ๑ นาที ๔๓๘๐ ใน ๑ ช.ม.

เรื่องกลืนกินกันเป็นชั้นๆ ท่านเปรียบกับปลา ๓ ชนิด

ติมิ

ติมิงค์

ติมิติมิงคละ (อานนต์)

ทำไมเราจึงไม่รู้ว่าเราเกิด–ดับคือสันตติ ปิด อนิจฺจํ, อริยาบท ปิด ทุกขํ และฆนะ ปิด อนตตา (ฆนะความเป็นกลุ่มก้อน)
รวมว่าอวิชชา ปิดหมดทั้ง ๓ ประตูเลย

ตอนสรุป

วันนี้ได้พูดเรื่อง ยศศักดิ์ กับความฝัน คู่ ๑
ร่างกายกับดอกไม้ คู่ ๑
ชีวิต กับฟ้าแลบ คู่ ๑

ข้อความทั้ง ๓ นี้ อ่านพบในหนังสือหิโตปเทศ ที่พระยาอนุมานราชธนแปลมาจากภาษาต่างประเทศเห็นว่าจะเข้ากันได้กับวันนี้ อันเป็นวันคล้ายวันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ก่อนหน้านี้ ๗ วันเป็นวันที่พระองค์ประทานปัจฉิมโอวาท ที่สั่งเป็นครั้งสุดท้ายว่า

อามันตยามิ โว ภิกขเว ขยวยธัมมา สังขารา

อัปปมาเทน สัมปาเทถ

แปลว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตเรียกท่านทั้งหลายมาเตือนว่า สังขารทั้งหลายย่อมมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด" ดังนี้

พระพุทธเจ้าเป็นคนของโลก เป็นบรมครูของมนุษย์ เทพ เมื่อพระองค์กล่าวที่ไหน เมื่อไร แก่ใครย่อมทั่วถึงไปหมด เปรียบเหมือนแสงอาทิตย์ส่องทั่วไม่ว่าบ้านคนมี คนจน เมื่อไม่ประมาทเราจะทำอย่างไร

ปฐมวัย　　ศึกษาเล่าเรียน
มัชฌิมวัย　　คิดตั้งเนื้อตั้งตัว
ปัจฉิมวัย　　เตรียมเสบียงกลับบ้าน

พูดเฉพาะในวัยชรา (เพราะผู้พูดก็ชราแล้ว) ท่านกล่าวไว้ว่า

รักษาหน้าที่ เคร่งครัด
ตัดอาลัย
ไร้กังวล
สนใจธรรมะ

พูดเฉพาะสนใจธรรมะ ยามชรานั้นถ้าไม่มีธรรมเป็นเครื่องสะเบียงอยู่จะรู้สึกว้งเวงใจเปรียบก็เหมือนเช่าบ้านเขาอยู่ สัญญาเช่าก็จวนจะหมดแล้ว ฉันใดก็ฉันนั้น

คนพาล　－　แบกโลก
นักศึกษา　－　หิ้วโลก
บัณฑิต　－　วางโลก

เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน) กล่าวอย่างนี้

－ ขอจบลงเพียงเท่านี้ －

หลักพระพุทธศาสนา

ขุนสุบงกชศึกษากร

ไม่ว่าการกระทำ การกล่าวหรือการคิด ถ้าหากไม่มีสิ่งใดเป็นเครื่องยึดอ้างถึง เราก็จะทำไปโดยไม่แน่ใจ เพราะไม่มีจุดหมายปลายทาง เหมือนเดินเรือไม่มีเข็มทิศไม่เห็นดาวเหนือก็จะนำเรือไปตามคลื่นลม ถึงก็ช่างไม่ถึงก็ช่าง คำเปรียบนี้ฉันใด การถือศาสนาพุทธซึ่งโลกรับรองกันว่าเป็นศาสนาที่เลิศก็ฉันนั้น เมื่อได้พบหนังสือก็อ่านไป ใครสนทนาธรรมก็ฟัง มีเทศน์ก็ไป วันพระก็ไปรักษาศีล เห็นทำตามกันมาอย่างนี้โดยมาก แต่ก็ไม่เสียหายอะไร คนดังกล่าวหากได้พบหลักที่ยึดจะได้ผลดีอย่างยิ่ง จึงขอคัดลงไว้เพื่อเป็นแนวทางตรวจค้นให้เจริญปัญญา เข้าหลักถูกไม่อ้อมค้อมเวียนวนให้เสียเวลากว่าที่ควรจะเสีย มีหลักดังต่อไปนี้

หลักศาสนาพุทธว่าด้วยหลักใหญ่มี ๒ คือ

๑. หลักการกระทำ

๒. หลักฝ่ายทฤษฎี

๑. *หลักการกระทำแบ่งเป็น ๔ คือ*

๑. *หลักกาลามสูตร* (แบ่งได้อีก ๑๐) หลักนี้สำหรับตัดสินธรรมก่อนจะเชื่ออะไรลงไป

๒. *หลักโคตมีสูตร* (แบ่งได้อีก ๘) สำหรับตัดสินการกระทำ การพูด การคิดของเราเองว่าจะถูกต้องตามธรรมวินัยหรือไม่

๓. *หลักพึ่งตน* หลักนี้คือกฎแห่งการทำกรรมตนจะต้องได้รับผลของกรรมนั้น

๔. *พุทธศาสนาคือศาสนาแห่งความชนะ* มีพุทธภาษิตว่า "การชนะตนนั่นแหละประเสริฐ เทพหรือมาร พรหมหรือใคร ๆ หาอาจทำผู้ชนะตนให้กลับแพ้ได้ไม่"

อายตนะ เป็นสนามรบ *ใจ*เป็นนายทัพ ชนะหรือแพ้อยู่ที่สนามรบนี้

๒. *หลักฝ่ายทฤษฎีแบ่งได้ ๗*

๑. *ความแตกต่างกับศาสนาอื่น* ในพุทธศาสนามีทั้งโลกิยะและโลกุตระสิ่งทั้งหลาย สุข ทุกข์ เกิดจากการกระทำเองไม่ใช่มาจากพระเจ้าองค์ใด (เกิดจากภายในไม่ใช่เกิดจากภายนอก)

๒. *หลักกรรม* การเคลื่อนไหวหรือการกระทำอันใด โดยเจตนาเรียกว่ากรรมอันหนึ่ง ๆ กรรมนั้นต้องมีผล

๓. *หลักอนัตตา* หลักสำคัญนี้มีแต่ในศาสนาพุทธเท่านั้น (ศาสนาอื่นเมื่อสอนไปๆ ก็ไปจบลง*ที่อาตมัน*) สอนว่าสิ่งทั้งหลายไม่ใช่ตนเป็นเพียงความประชุมพร้อม ของส่วนประกอบต่าง ๆ ที่ผันแปรไปภายในกฎแห่งการผสมกันเกิดขึ้นแล้วก็เปลี่ยนไป ๆ จนดับลงในที่สุด จนกว่าจะหมดเหตุ หมดปัจจัยที่ทำให้มันเป็นเช่นนั้นการยึดมั่นสิ่งที่เป็นไปเองว่า เป็นตัวตนนั้น ทำให้ยึดมั่นเข้าไปถึงผลอันเกิดจากสิ่งนั้นด้วยเป็นการรับเอาสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติของมัน *มาเป็นของตน* จึงเกิดทุกข์ทั้งอย่างละเอียดและอย่างหยาบ

๔. *หลักอริยสัจจ์* นี่คือหลักแห่งการรู้ของจริงเฉพาะที่เป็นเหตุผลของความทุกข์และสุข เพราะสิ่งที่เราควรรู้นั้น เท่านี้พอแล้ว

วิชาการ
- *ทุกข์* เกิดจากความอยาก ให้รู้ไว้
- *เหตุแห่งทุกข์* คือตัวความอยาก ให้ละเสีย
- *ความดับทุกข์* คือดับความอยากเสียให้หมด

ปฏิบัติการ ทางให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ข้อปฏิบัติ ๘ อย่าง อันจะกลมเกลียวกันเกิดเป็น "มรรค" ขึ้น เป็นที่ควรอบรมให้เจริญ

อริยสัจจ์ ทั้ง ๔ อย่างนี้ พระองค์ทรงสอนให้ค้นเอาเองในร่างกายอันยาว วา หนึ่งนี้ ทุกคนจงใช้ร่างกายเป็นที่ศึกษาอริยสัจจ์ จะพบความจริงอันประเสริฐ ไม่มีอะไรดีไปกว่านี้

๕. *หลักโลกิยะและโลกุตระ* การสร้างสมพอกพูนไว้ ด้วยกิเลสตัณหาไม่รู้อิ่มรู้พอ ที่เป็นวิสัยแห่งโลกิยะ การผละออกจนไม่มีอะไรเหลือเป็นฝ่ายโลกุตระ

๖. *การเข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์* พุทธศาสนา คือศาสนาแห่งเหตุผล ถ้าไม่มีเหตุผลให้พิสูจน์สิ่งนั้นไม่ใช่พุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ธรรมในพระพุทธศาสนาย่อมทนต่อการพิสูจน์" อาจพิสูจน์ได้ทุกแง่เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์

๗. *ความเป็นศาสนาสากล* เมื่อโลกทุกหย่อมหญ้ายอมบูชาวิทยาศาสตร์ เพราะมีเหตุผลพร้อมเช่นนี้ ใคร ๆ ก็พอจะมองเห็นได้เองว่า ไม่มีศาสนาไหนที่ควรเป็นศาสนาแห่งสากลโลก นอกจากพุทธศาสนาเท่านั้น

พุทธศาสนามีหลักธรรมครอบหลักลัทธิและศาสนาอื่น ๆ ไว้ได้ทุกอย่าง โดยมีสูงขึ้นไปถึงโลกุตระจึงเหมาะที่จะเป็นศาสนาสากลด้วยประการทั้งปวง ทั้งความจริงก็เป็นอยู่ในตัวแล้ว เพราะเป็นศาสนาแห่งความจริง ศาสนาแห่งเหตุผล ศาสนาที่คู่กันกับธรรมชาติศาสนาที่คู่กันอยู่กับโลก โดยไม่มีการอ้างว่าใครเป็นผู้ตั้งขึ้น เพราะมีอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงค้นพบความจริงอันนี้ของโลก จึงทรงค้นพบโลกุตระด้วย เป็นอันว่าทรงพบความจริงโดยประการทั้งปวงหมดสิ้นเชิง เห็นได้ว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาสากลโดยไม่มีใครแต่งตั้ง และโดยมีเหตุผลทุกเมื่อ

จำแนกหลักกาลามสูตร

หลักกาลามสูตร จำแนกเป็น ๑๐ คือ

๑. อย่าเชื่อโดยฟังตามกันมา
๒. อย่าเชื่อโดยคิดว่าสืบกันมานาน
๓. อย่าเชื่อโดยตื่นข่าวลือ
๔. อย่าเชื่อโดยอ้างว่ามีในตำรา
๕. อย่าเชื่อโดยนึกเดาเอาเอง
๖. อย่าเชื่อโดยคาดคะเนเทียบเคียง
๗. อย่าเชื่อโดยตรึกตามอาการ

๘. อย่าเชื่อโดยเข้าใจว่าข้อนี้ตรงกับความคิดเห็นของตน
๙. อย่าเชื่อโดยผู้พูดเป็นคนควรเชื่อถือได้
๑๐. อย่าเชื่อโดยสมณะผู้นี้เป็นครูของเรา

ทรงแนะนำว่า

ก. เมื่อใดรู้ได้ด้วยตนเอง ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นอกุศลมีโทษ ผู้รู้ติเตียน ทำถึงที่แล้วไม่เป็นประโยชน์เป็นทุกข์ เมื่อนั้นพึงละสิ่งเหล่านั้นเสีย

ข. เมื่อใดรู้ได้ด้วยตนเอง ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นกุศลมีคุณ ผู้รู้สรรเสริญ ทำถึงที่สุดแล้ว เป็นประโยชน์เป็นสุข เมื่อนั้นพึงกระทำ พึงสะสม

จำแนกหลักโคตมีสูตร

โคตมีสูตร จำแนกเป็น ๘ คือ
๑. ธรรมะเหล่าใด เป็นไปเพื่อความกำหนัดย้อมใจ
๒. ธรรมะเหล่าใด เป็นไปเพื่อความประกอบด้วยทุกข์
๓. ธรรมะเหล่าใด เป็นไปเพื่อความสร้างสมกิเลส
๔. ธรรมะเหล่าใด เป็นไปเพื่อความอยากใหญ่
๕. ธรรมะเหล่าใด เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ
๖. ธรรมะเหล่าใด เป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่
๗. ธรรมะเหล่าใด เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน
๘. ธรรมะเหล่าใด เป็นไปเพื่อเป็นคนเลี้ยงยาก

พึงเข้าใจเถิดว่านั่นไม่ใช่ธรรมะ
ไม่ใช่วินัย
ไม่ใช่คำสอนของพระศาสดา

ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อคลาย ความกำหนัดย้อมใจ ไม่ประกอบด้วยทุกข์ ไม่สร้างสมกิเลส ความไม่อยากใหญ่ มีสันโดษ ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ มีความเพียร และเป็นคนเลี้ยงง่าย ให้พึงเข้าใจเถิดว่านั่นเป็นธรรมะ เป็นวินัย เป็นคำสอนของพระศาสดา

ขยายความของคำว่าวิทยาศาสตร์ คำว่าวิทยาศาสตร์ แบ่งออกได้เป็น

๑. *วิทยาศาสตร์กายภาพ* (PHYSICAL SCIENCE) ที่ว่าด้วยรูปธรรม ที่ไม่มีใจครองหรือไม่มีชีวิตทั้งปวง วิชานี้คือวิชาที่ว่าด้วยการสอบสวนปรากฏการณ์อันเป็นมูลฐานแห่งสสาร

๒. *วิทยาศาสตร์ชีวภาพ* (BIOLOGICAL SCIENCE) ว่าด้วยสิ่งมีชีวิต หรือที่เรียกว่าอินทรีย์ (ORGANISM) หรือกล่าวตามภาษาวิทยาศาสตร์ว่า ได้แก่การสอบสวนปรากฏการณ์อันซับซ้อนแห่งชีวิต

วิทยาศาสตร์กายภาพ ก็แยกย่อยไปอีกหลายแขนง มีวิชาฟิสิกซ์และเคมีเป็นมูลฐาน และเกิดวิชาเพิ่มขึ้นจากมูลฐานนั้นคือดาราศาสตร์ ธรณีวิทยา อุตุนิยมวิทยา และอื่น ๆ อีกมากมาย

วิทยาศาสตร์ชีวภาพ ก็แยกย่อยอีกหลายแขนงเกี่ยวพันกับชีวิต และการดำเนินชีวิต

เมื่อผู้อ่านอ่านมาถึงแค่นี้บางท่านอาจจะคิดว่าออกจะมากไปเสียแล้ว ในตอนต้น ๆ พูดถึงหลักพุทธศาสนา ทำไมแตกแขนงไปเป็นวิทยาศาสตร์ทั้งดุ้น จึงขอชี้แจงว่าไม่มากเลยที่ยกมานี้เป็นเพียงหัวข้อย่อจากเรื่องที่ย่ออยู่แล้ว จนเกือบจะเสียความเสียด้วยซ้ำ แต่ก็จำเป็นต้องทำดังนี้ เนื่องด้วยทุนทรัพย์และเวลาตรวจค้น ตลอดถึงภูมิปัญญาของผู้รวบรวมอีกด้วย ดูน้อยไปเสียทุกอย่าง

ผู้สนใจจะก้าวหน้าในทางปัญญาต่อไป ขอให้ตรวจค้นดูจากหนังสือ *"พุทธศาสนา"* เล่ม ๒ พ.ศ. ๒๔๗๗ หน้า ๓๔๑ โดย "พุทธทาสภิกขุ" (เจ้าคุณอริยนันทมุนี) และอ่าน *"ปรีชาญาณแห่งสิทธัตถะ"* กับเรื่อง *ปัญญา* โดยสมัคร บุราวาศ ทั้งสองเรื่อง อ่านช้า ๆ แต่นั้นความเชื่อที่ว่านั่งหลับตานับลมปราณทำใจให้สงบนิ่ง แล้วจะเกิดปัญญานั้นก็จะหายไปจากความเข้าใจเดิม จะเกิดความเข้าใจใหม่ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้นั่งคิดอย่างเดียว พระองค์ทรงเล่าเรียนทรงประกอบการงานมาแล้วอย่างหนัก และไม่ใช่ชาติเดียว จึงได้เป็นพระพุทธเจ้าแผ่พระรัศมี คือพระปัญญาส่องสว่างโลกตราบเท่าถึงทุกวันนี้

พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์เข้ากันได้สนิทน่าอัศจรรย์ !

ขุนสุบงกชศึกษากร เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔

เรื่องไม่มีอะไร

ขุนสุบงกชศึกษากร

คำปรารภ

ผู้เป็นที่รักใคร่นับถืออันสนิท ได้ปรารภว่าในการฌาปนกิจศพคุณแม่....อยากจะมีหนังสือแจกแก่บรรดาผู้ไปร่วมงานสักเล่มหนึ่ง เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงผู้วายชนม์ไปแล้ว ขอให้ข้าพเจ้าเขียนบทความให้สักเรื่องหนึ่ง ข้าพเจ้าก็รับว่าการเขียนนั้นพอเขียนได้ แต่จะหาคนอ่านไม่ได้ เพราะหนังสือแจกชนิดที่ว่านี้เมื่อใครรับไปก็มักไม่สนใจอ่าน ยิ่งผู้เขียนไม่มีภูมิปราชญ์ทั้งไม่มีเครื่องหมายของความเป็นปราชญ์อีกด้วยเพียงได้เห็นชื่อผู้แต่งเท่านั้น ศรัทธาก็ถอยเสียแล้วเป็นอันรับไปทิ้งเปล่า ผู้ให้ก็เท่ากับไม่ได้ให้ผู้รับก็เท่ากับไม่ได้รับ ปรารภอยู่แต่ในใจเช่นนี้แล้ว ครั้นนานมาข้าพเจ้าก็ลืมสนิท เป็นอันว่ายังไม่ได้ลงมือเขียนอะไรลงไป

อยู่ต่อมาได้มีผู้มาทวงถามว่าเขียนเสร็จหรือยัง จะได้ส่งให้เขาตีพิมพ์ เพราะจวนวันงานเขาแล้วถึงตอนนี้เห็นว่าเอาจริงจัง ข้าพเจ้าสะดุ้งตัวเบา แต่ก็ยังหาทางออกอยู่อีกว่า ไม่ทราบจะเขียนเรื่องอะไร เพราะไม่มีอะไรจริง ๆ แต่เมื่อจะให้เปิดขึ้นแล้ว ผู้ฟังก็ต้องแปลความเอาเองว่าเสียงเปิดนั้นมีหมายเป็นฉันใด ตกลงกันเช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็จะเขียนเรื่องที่ "ไม่มีอะไร" ผู้เขียนก็ไม่รับรองว่า "มีอะไร" ขอให้ผู้ได้รับหรืออ่านได้โปรดเห็นใจตามนัยแห่งคำปรารภนี้เทอญ

การคิดค้นสิ่งที่ไม่มี (จะให้มี)

คำนมัสการ

พระพุทธะพระองค์ใด ผู้ตรัสรู้รอบบริสุทธิ์บริบูรณ์ ด้วยพระองค์เอง ทรงประกาศข้อธรรมเป็นทฤษฎีครอบโลก ไม่มีปราชญ์โต้เถียงหักล้าง จับผิดหรือคัดค้านได้ ด้วยเหตุผลทุกกาลสมัย ทรงวางระเบียบวินัยเป็นแนวทาง

ให้ศากยบุตรพุทธชโนรส สืบต่อพุทธานุศาสนีย์มาจนตราบเท่าถึงทุกวันนี้ เป็นประทีปแก้วดวงเดียวของโลก ไม่มีประทีปอื่นยิ่งกว่า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมด้วย กาย วาจา และน้ำใจอันบริสุทธิ์แด่พระพุทธะพระองค์นั้น

ในอนันตกาลคือกาลอันยาวนาน ไม่มีต้น ไม่มีกลาง และไม่มีปลายนี้ สภาพเดิมแท้ ๆ ไม่มีอะไรเลย ทางพระเรียกว่า*อนัตตา* คือไม่ใช่*อัตตา* หรือเลือกไม่ได้ ลงในบทว่า สพฺเพสงฺขารา อนิจฺจา สพฺเพสงฺขารา ทุกฺขา สพฺเพธมฺมา อนตฺตา, สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายไม่ใช่อัตตา ดังนี้

ความมืดสนิทคือ อวิชชามาปิดงำไว้ ต่างก็ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร นานแสนนานก็มีบุคคลจำพวกหนึ่งมาเกิดเพื่อเปิดสิ่งที่ปิดงำปัญญา สรรพสัตว์ นำแสงสว่างส่องเข้าไป ให้เห็นให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร บุคคลจำพวกนั้นคือ พุทธะ

เมื่อพุทธะบังเกิดแล้วพระองค์ย่อมตรัสบอก ย่อมทรงแสดง ย่อมทรงบัญญัติ ย่อมทรงแต่งตั้ง ย่อมทรงเปิดเผย ย่อมทรงจำแนก ย่อมทรงกระทำให้ง่ายต่อแต่นั้นมา เวไนยสัตว์ทั้งหลายจึงได้รู้ตามว่า "*สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ สังขารทั้งหลายแปรปรวนได้ สภาพธรรมทุกอย่างว่างเปล่า ดังนี้*"

ในกรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา นิพนธ์ไว้ว่า *แต่เดิมนั้นเราไม่รู้เห็นอะไรหมดทุกสิ่งทุกอย่าง และไม่ยึดถือหรือคิดข้องในอะไรหมดทุกสิ่งทุกอย่าง*

เดี๋ยวนี้เรารู้เห็นอะไรหมดทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ยึดถือหรือข้องติดอยู่หมดทุกสิ่งทุกอย่าง

ต่อไปเราต้องแก้ไข ให้เป็นผู้รู้เห็นหมดทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ไม่ยึดถือหรือติดข้องอยู่ในอะไรหมดทุกสิ่งทุกอย่าง ดังนี้"

ค้นหาอัตตาทางโลก

อ่านข้อธรรมเข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้าง แต่พอรวมความได้ว่า ในโลกนี้หรือในโลกไหนก็ตามเป็นที่ว่างไม่มีอะไร รวมทั้งตัวเราก็พลอยไม่มีไปด้วย แต่มาเกิดมีเกิดเป็นโดยยึดเอา รับเอาตัวคือ "อัตตา" ขึ้น เมื่อมีอัตตาขึ้น

ผลพลอยได้ก็ตามมาเป็นทิวแถว มีเรา มีเขา ของเรา ของเขา มีเจ้า มีนาย มีคนมี คนจนเหลือจะคณนานับ ที่นี้เพลิง ๒ กองก็ลวกลามให้เร่าร้อน เพลิง ๒ กองคือ*เพลิงทุกข์* และ *เพลิงกิเลส*ฟังแล้วให้ฉงนสนเท่ห์เป็นที่ยิ่ง ไต่ถามผู้รู้ธรรมชั้นสูง ท่านก็รับรองว่าสภาพเดิมก็ไม่มีอะไรจริง ๆ ถามท่านมากเข้าท่านก็ว่าถามไม่เป็นบ้าง ถามนอกเรื่องบ้าง ที่นี้จึงมาได้สำนึกเอาเองว่า ผู้ถามกับผู้ตอบนั้น ต้องถามเป็นด้วย ผู้ตอบจึงจะพอกพูนความรู้ให้ได้ ถ้าไม่มีปัญญาถามแล้ว ถึงผู้ตอบจะมีปัญญาตอบอยู่มากเท่าใด ผู้รับก็หามีปัญญารับไม่ อุปมาดังอาหารจะวิเศษปานใด ถ้าประสาทรับรสเราไม่ดีก็หารู้สึกโอชะไม่ เครื่องส่งวิทยุจะส่งดีมีกำลังมากเพียงใดแต่เครื่องรับไม่ดี ไม่มีกำลังพอจะรับได้ ก็เป็นอันเปล่าประโยชน์ทั้งสองทาง

ด้วยปัญญาอันน้อยค่อยขบคิดไป ใคร่ครวญไปตามคำขวัญจากสวนโมกขพลารามว่า "ใคร่ครวญมากแจ่มแจ้งมาก" จึงมาเห็นว่าคนที่ผ่านชีวิตและเหตุการณ์มาตั้งกึ่งศตวรรษนั้น พอจะคิดเห็นอะไรเป็นบ้างไม่ต้องให้คนอื่นช่วยคิดให้เสมอไป จึงตั้งต้นด้วยการคิด*กำจัดความเมา*เสียก่อน (ไม่เดินทางกำจรนิวรณ์ถอนสังโยชน์–ตามแบบ) สร่างเมาบ้างจงเดินทางต่อไป เมาความเมานั้น*เมาอายุเป็นที่หนึ่ง* รองลงมาก็เมา*ว่าแข็งแรงปราศจากโรค* แล้วก็ถึง*เมาชีวิต*

*เมาอายุ*นี้เราเมากันตลอดเวลา เมื่อเด็กก็เมาว่าเวลาจะมาอีกมาก ไม่ต้องรีบร้อนอะไร เรียนบ้างเล่นบ้างก็ได้

*วัยกลางคน*ก็เมาว่าจะมั่งมี จะใหญ่จะโตเพราะอยู่ในวัยฉกรรจ์ ร่างกายก็แข็งแรง จะไม่เจ็บไม่ไข้

*ครั้นวัยชรา*ก็เมาเพิ่มเติมลงไปอีกว่า จะมีอายุยืนนาน รุ่นราวคราวเดียวกันก็ล้มหายตายจากไปมากแล้วเรานี้จะเป็นพรหมแน่ละกระมัง ที่ทำการฉลองอายุยืนก็ไม่น้อย (ยกเว้นที่บังสกุลเป็น)

คำพระท่านว่า "*อายุเรานั้นเหมือนฟ้าแลบ*" ก็เป็นแต่ฟังยังไม่คิดเชื่อ เมื่อเมาวัยอยู่เช่นนี้

อันว่ากบไม่เคยเห็นบึงใหญ่หรือทะเลก็ชมว่าน้ำรอยควาย นั้นใหญ่โตเหลือประมาณ ในราตรีอันมืดสนิท หิ่งห้อยส่องแสงแจ่มจ้ามิมีใดเปรียบ ทั้งนี้เพราะขาดสิ่งเปรียบที่มีค่ามากกว่าสำหรับเทียบกัน ดังนั้นจะแสดงว่าคนเราแม้จะอายุ ๙๐๐ ปี เมื่อเปรียบเทียบกับเทพเพียงชั้นต้นเท่านั้นจะรู้สึกหายเมาไม่มากก็น้อย ยุงที่ว่าร้ายกว่าเสือ เมื่อเปรียบเทียบกับคนแล้วอายุของยุงไม่มีความหมายอันใดเลย ลองคิดติดตามโจทย์เลขดูบ้างดังนี้

๑. *โจทย์* ยุงมีอายุ ๑๔ วันก็ตาย คนมีอายุ ๑๐๐ ปีก็ตาย จงเทียบดูว่าอายุของยุงจะเป็นทศนิยมเท่าใดของคน

ไปทำเป็นวิธีเลขเสียในเศษกระดาษ แล้วยกมาแต่ผลคำตอบก็จะได้ดังนี้ ยุงมีอายุ ๑๔ วัน คนมีอายุ ๑๐๐ ปี หรือ ๓๖,๐๐๐ วัน โดยประมาณคิดเป็นเศษส่วนได้ เศษ ๓ วัน ส่วน ๗,๓๐๐ วัน คิดเป็นทศนิยมได้ .๐๐๐๓

ตอบ อายุยุงเท่ากับ .๐๐๐๓ ของอายุคน

ลองมาคิดดูเถิดในหมื่นหนึ่งแบ่งเอามาเพียง ๓ จำนวนเพียงเท่านี้จะมีค่าอะไรในตัวมันในเวลานี้ ๑๐๐ เอามา ๓ คือเงิน ๐.๐๓ บาท ยังไม่มีค่าเสียแล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อเอายุงเทียบกับคนอายุของยุงก็แว่บเดียวเท่านั้นเอง ดูต่อไปอีก

๒. *โจทย์*

คนมีอายุ ๑๐๐ ปี เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา มีอายุ ๕๐๐ ปีทิพย์ จงคิดเทียบดูว่าอายุของคนจะเป็นทศนิยมเท่าใดของเทพชั้นต้นนั้น (๑ ปีทิพย์เท่ากับ ๑๘,๐๐๐ ปีมนุษย์)

คนมีอายุ ๑๐๐ ปี เทพมีอายุ ๕๐๐ ปีทิพย์ หรือ ๙,๐๐๐,๐๐๐ ปีมนุษย์ คิดเป็นเศษส่วนได้ เศษ ๑ ส่วน ๙๐,๐๐๐ คิดเป็นทศนิยมได้ .๐๐๐๐๑

ตอบ อายุของคน เท่ากับ .๐๐๐๐๑ ของอายุเทพ ชั้นต้น

เท่านี้ก็เห็นจะพอทีกระมัง สำหรับการค้นหายาแก้โรคเมาอายุ จากไหนไม่ทราบ มีเสียงออกอากาศแว่วมาว่า ท่านทั้งหลายเอ๋ย สร่างเมาเสียเถิด เราผ่านมาในโลกแวบเดียวเหมือนฟ้าแลบอย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส

นั้นจริงแท้ ถ้ายังฉงนก็จะย้อนไปทวนความจำอีกเรื่องยุงกับคน ยุงผ่านมาแวบเดียวก็หายไป ถ้ายุงกับเทพ (อย่างที่ยกมาให้เห็น) แล้วอายุของยุงก็หายไปเลยเหมือน สตางค์แดงถูกกลืนหายไปใน ๑๐๐ บาท คนกับเทพเปรียบกันคนก็มีอายุแวบหนึ่ง ถ้าคนเปรียบกับพรหมซึ่งมีอายุเป็นหมื่น ๆ กัปป์แล้ว อายุของคนก็ยิ่งมีความหมายน้อยแสนน้อย ยิ่งถ้าเปรียบเข้าอนันตกาลด้วยแล้วคนหามีไม่ เพราะถูกอนันตกาลกลืนหายไปหมด ฟ้าแลบยังมีเครื่องหมายรู้ แต่ชีวิตในอนันตกาลนี้ ช่างอ้างว้างเสียจริง ๆ ไม่มีอะไรเป็นเครื่องหมายรู้เอาเสียเลย ข้อสรุปตอนนี้จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าอายุของสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้นเมื่อเปรียบเข้าหากาลอันยาวนานแล้ว ก็ถูก *พระกาล* กลืนกินไม่มีเหลือ จะมัวประมาทอยู่ใย หาทางออกเถิด ออกไปไหนเล่า ก็คือออกจากความมืดสนิทไปหาความสว่าง จากความหนักไปหาความเบา

พ่อเรา เรารู้จัก ปู่เราเรารู้จักแต่ชักเลือน ๆ ปู่ทวดเราเราชักเลือนๆ ลาง ๆ ไปแล้ว พ่อของปู่ทวดเราไม่รู้จักเอาทีเดียว ละลายไปใน *ท้องพระกาล* หมด สิ้นไม่มีอะไรไปแล้ว

นักประวัติศาสตร์ก็ยอมรับว่า ค้นพอเป็นหลักฐานได้เพียงประมาณ ๕๐,๐๐๐ ปี โดยอาศัยวัตถุต่าง ๆ (ยุคเหล็ก, ทองแดง, หิน) เป็นหลักฐานในการค้นถอยหลังไปอีกก็เพียงเชื่อ ๆ เอาว่า มนุษย์เกิด มา ใน โลก ประ มาณ ๑๐๐,๐๐๐ ปี ต่อจากแสนปีไปจะเป็นอะไรเล่า ถ้าไม่ถูกพระกาลกลืนกินละลายหายอีก

มหาสมุทรย่อมไม่อิ่มที่จะกลืนกินเรือแพ นาวาฉันใด พระกาลก็ย่อมไม่รู้พอในสรรพสิ่งสังขารทั้งหลายฉันนั้น

การเจริญอศุภกัมมัฏฐาน อ่านไปคิดไปก็เศร้านักเริ่มแต่คนขาดใจตลอดไปจนกระดูกเป็นดินปนหายไปในดิน ไม่มีอะไรเหลือ จึงจับตำราพฤกษศาสตร์ขึ้นอ่าน หวังเอาสิ่งที่สดชื่นเจริญใจดีกว่า *พฤกษศาสตร์* เป็นตำราว่าด้วยต้นไม้ต่าง ๆ พลิกไปดูพืชเฉพาะสักอย่างหนึ่งคือมะพร้าว นึกถอยหลังไปถึงหน่อที่รากยังไม่หยั่งลงดิน ถอยไปเห็นผลมะพร้าวแก่บนต้น แล้วเป็นมะพร้าวอ่อน

เนื้อใช้ช้อนขูดได้ เนื้ออ่อนมาจากน้ำ น้ำนั้นใครก็รู้ว่ามาจากธาตุ ๒ อย่างคือ ออกซิเจน และไฮโดรเจน หากสัญญาไม่วิปลาศไปเสียก่อน ก็พอลงความเห็นได้ว่า ที่เราเรียกว่าต้นมะพร้าวนั้นเราเรียกภาพมายาของของสิ่งหนึ่ง ซึ่งอากาศธาตุ และแร่ธาตุในดินผสมกัน อาศัยความร้อน แสงสว่างจากดวงอาทิตย์คุมกันอยู่ตามเหตุตามปัจจัยเมื่อหมดเหตุหมดปัจจัยก็หามีอะไรไม่ ก็เมื่อตอนต้นไม่มีอะไร ตอนปลายก็ไม่มีอะไรแล้วตอนกลางจะมีได้อย่างไร รวมความว่าต้น (หรือตน) มะพร้าวนั้นหามีไม่ อายตนะ คือตาเห็น รายงานไปยังใจ (ที่ถูกอวิชชากำกับอยู่) ใจก็รับเอาว่ามีเท่านั้นเอง

มะพร้าวซึ่งเป็นพืชในตระกูลปาล์มที่ถือว่าคงทนพิจารณาแล้วก็ไม่แน่นอนคงที่อยู่ตรงไหนใหม่มาเก่าไปศูนย์หายไปสิ้น ดูเอาเถิดต้นไม้ก็เกิดไม่มีเสียอีกแล้ว ถ้ายังไม่ปลงใจเชื่อก็ไม่เป็นไร ดูเอาตัวเรานี้ใครใคร่ครวญด้วยใจอันบริสุทธิ์ จะมองเห็นวิวัฒนะและวัฏฏะ

สัตว์ที่ประเสริฐเรียกว่ามนุษย์ เราเชื่อและยอมรับกันมาอย่างนี้เพราะเป็นส่วนดีเทวดาเมื่อจุติจากสวรรค์ก็ต้องมาเป็นมนุษย์ จึงจะไปสู่โลกสูงคือโลกุตตระต่อไปได้ กล่าวอย่างอื่นก็จะยาวความไป มาค้นหาตัวมนุษย์กันเถิดว่าตัวหรืออัตตามีอยู่ตรงไหน ที่ไหน เมื่อไร ถ้าใคร่ครวญเป็นปฏิโลมทวนกลับดูจะได้ดังนี้

คนแก่วิวัฒน์มาจากคนวัยกลางคน วัยกลางคนมาจากวัยหนุ่ม วัยหนุ่มมาจากมาณพ มาณพมาจากกุมาร กุมารมาจากทารก ทารกถอยเข้าไปในครรภ์แห่งมารดา ๑๐ เดือน ๔ เดือน ถอยลงไปถึง ๑ เดือน ซึ่งในขณะนั้นจะยาวเพียง ๑ เซ็นติเมตรเท่านั้น ถอยไปอีกจะเป็นเพียงอนูเล็ก ๆ จนมองด้วยตาเปล่าไม่เห็นได้ ทางพระท่านว่าเปรียบเหมือนน้ำมันใสติดอยู่ที่ปลายขนเนื้อทราย อันสลัดแล้ว ๗ หน ตอนนี้มีชื่อว่า "กะละละอุ้มพุทะ" หรือจะ

เรียกอย่างไรก็เรียกไป มันก็เรื่องสมมุติอยู่นั่นเอง เจ้า "กะละละ" นี้ถูกกลืนหายไปในตัณหา อวิชชา ซึ่งเป็นนามธรรมไม่ใช่รูปธรรม (ลองเปรียบเทียบตอนนี้ดูกับเรื่องการปฏิสนธิตามตำราสรีรศาสตร์ กะละละนี้จะได้กับโครโมโซมเอ็กซ์หรือวายในเชื้อจากพ่อ ผสมกับโครโมโซมเอ็กซ์ในไข่จากแม่ก็เห็นจะพอได้ ครั้งแรกมีเซลเดียวถอยหลังจากนี้ก็เข้าในตัณหา อวิชชาร่วมกันกับที่กล่าวมาแล้ว)

เมื่อกล่าวโดยอนุโลม คือกล่าวตามลำดับจะได้ความว่าอะไรไม่รู้มาเป็นกะละละ แล้วเป็นทารก จากทารกเป็นกุมาร ฯลฯ จนถึงคนชราเกิดขึ้นแปรไปทรุดโทรมแล้วดับแล้วเกิดใหม่อีก อย่างนี้เรียกว่าเข้าเกลียววัฏฏะ จึงไม่ทราบว่าตอนไหน เมื่อไร ที่ไหนที่เป็นตนอยู่ (คือไม่เปลี่ยนแปลง) ตกลงว่ามนุษย์ก็หาใช่ตนไม่ กลายเป็นธรรมชาติอันหนึ่งเข้าเกลียวหมุนไปตามเรื่องราวของมัน ไม่มีใครบังคับมันได้ หาตัวก็ไม่พบ *เหมือนกับเวลาซึ่งเป็นอดีตและอนาคตอยู่เสมอ ปัจจุบันหามีไม่* ใครคนหนึ่งถามว่า "เที่ยงหรือยัง" จะได้รับคำตอบว่า "เที่ยงแล้ว" หรือ "ยังไม่เที่ยง" ส่วนคำว่า "กำลังเที่ยง" ถึงตอบถูกก็ผิดในเชิงภาษาและในข้อเท็จจริงลองคิดดูเถิด

แต่นี้จะได้ค้นหาโลกอีกต่อไป ท่านโลกนาถภิกขุ (ชาวอิตาเลียนมาบวชในพุทธศาสนา) กล่าวไว้ดังนี้ "ที่ว่าเกิดนั้นเป็นเพียงสมมุติธาตุกลุ่มหนึ่งให้ชื่อมันว่า "*หนูเกิด*" แต่ธาตุกลุ่มนั้นมันก็หารู้ว่ามันเกิดหรือไม่เกิด เมื่อมันหมุนเคลื่อนไปจนถึงสถานีชุมทางใหญ่ก็ได้สมมุตินามอีกว่า "*ตาแก่*" ซึ่งธาตุกลุ่มนั้น มันไม่รู้ความหมายของคำว่าแก่อีกเหมือนกัน การหมุนเคลื่อนไปก็หมุนไปเรื่อยจนถึงสถานีปลายทาง พอถึงสถานีก็ได้นามครอบลงไปที่ธาตุกลุ่มนั้นอีกว่า "*นายมรณ์*" ดังนี้

ใคร่ครวญแต่เพียงระยะนี้ เปรียบกับคนเดินทาง รู้ตัวอยู่ว่าจะไปแล้วไม่ได้กลับก็เศร้าใจ ในเวลาเดินทางอยู่ตรวจดูเงินทองของกินของใช้ร่อยหรอไม่รู้ว่าจะไปตลอดหรือไม่ ก็เศร้าใจ ครั้นคิดถึงกาลข้างหน้า ไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไร ไม่รู้ว่าจะไปทางไหนต่อไป ก็ยิ่งเศร้าใจหนักขึ้นไปอีก อุปรมานี้

ฉันใดก็ดี *ความทุกข์นั้นเพราะเรายึดในความมีความเป็น* เป็นข้อใหญ่ เป็นอะไรคือเป็น*อัตตา* ตัวทุกข์ก็มีโอกาสเข้าเกาะได้ไม่รู้ว่ากี่ทุกข์ต่อกี่ทุกข์ดังกล่าวมาข้างต้น

เรื่องจะเกิดทุกข์ก็เนื่องจากการรับเอา รับเอามากก็ทุกข์มาก รับเอาน้อยก็ทุกข์น้อย ไม่รับเอาเลยก็ไม่ทุกข์ ดูเหมือนเรื่องก็มีอยู่เท่านี้ นับตั้งแต่นับเอาระยะหนึ่งของวิวัฒน์ ว่าเป็นความเกิดธาตุกลุ่มนั้นยังหารู้สึกอะไรไม่ แต่เราเริ่มยากกันแล้ว ยากกายคือการประคบประหงม เพื่อไม่ให้ทารกนั้นลำบาก ยากใจคือมองหาอนาคตไว้ให้ก็ไม่แน่ว่าจะแจ่มใสดีหรือไม่

ตามความคิดเห็นที่ได้แสดงมานี้ หากจะเขวไปก็เป็นผลของความรู้ที่รู้ไม่ถึงแก่นความ หรือจะเนื่องจากวิจารณ์ธรรมเกินธรรมไป ก็ไม่มีทางช่วยได้ *กลางวัน กลางคืน ห้ามไม่ได้ ความคิดของคนก็ห้ามไม่ได้ ที่จะคิดว่ามันเป็นเรื่อง "ไม่มีอะไร"*

ธรรมางค์ยกอ้างแก่ ชนทราม ชาตินา
ไฉนจักเห็นธรรมงาม สักน้อย
เล่ห์ดั่งกระแจะชาม ใส่ละ ลายแล
วิเลปกาสรด้วย เกียรติ์ทั้งสกุลเดิม

(สอนธรรมแก่ชนพาล เหมือนกับเอากระแจะลูบไล้ให้แก่ควาย)

ขุนสุบงกชศึกษากร

เขียนเมื่อ ๓๐ มิถุนายน ๒๔๖๗

สวนหลวงหรรษา

และ

พระประโทณฮาเฮ

งานเขียนชิ้นสุดท้าย

ของ

ขุนสุบงกชศึกษากร

เมื่อปี ๒๕๒๑

ฟื้นความหลังเมื่อครั้งเรียนอยู่หอวังและพระประโทณ

ขุนสุบงกชศึกษากรเขียนให้ พ.ท. ทวี พาทีทิน เมื่อปี ๒๕๒๑ นับได้ว่าเป็นงานเขียนชิ้นสุดท้าย เพราะหลังจากนั้นก็เริ่มป่วยหนักจนไม่สามารถจะอ่านและเขียนอะไรได้อีก

พ.ท. ทวี พาทีทิน นำไปพิมพ์ในหนังสือประวัติโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม (ส่วนหนึ่งของประวัติการศึกษาทางเกษตรของประเทศไทย) ที่ระลึกในงานคล้ายวันเกิดครบปีที่ ๘๐ ของศาสตราจารย์พิเศษ อินทรี จันทรสถิตย์ (หลวงอิงคศรีกสิการ) ๑๔ กันยายน ๒๕๒๒

พ.ท. ทวี พาทีทิน กล่าวไว้ในหน้า ๒๕๖ ความว่า "....ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ขุนสุบงกชศึกษากร ซึ่งพยายามเหลือเกินที่จะทบทวนความทรงจำเหตุการณ์ครั้งสวนหลวง และที่พระประโทณให้พวกเราทราบทั้ง ๆ ที่สุขภาพไม่สู้จะดีนัก (อายุ ๗๘ ปี วันไหนเขียนไม่ได้ก็พัก ครั้นพอเขียนได้ก็จับปากกาใหม่ ซ้ำยังส่งเงินมาช่วยกิจการของพวกเราอีก ๕๐๐ บาท ข้าพเจ้าไม่กล้ารับ เพราะเพียงเขียนบันทึกดังกล่าวมาให้ก็มีค่าเหลือจะคิดเป็นเงินแล้ว จึงส่งคืน....."

โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม (ป.ป.ก.) สวนหลวง (หอวัง)

(พ.ศ. ๒๔๖๐)

รถไฟสายปากน้ำ

ร.ร. ฝึกหัดครูประถมกสิกรรมสวนหลวง

สวนผักจีน (เช่า)

หอ
วัง

ป่าหญ้า

แปลงผัก
(กว้าง ๑๕ วา)

บ้านครู { ครูผล / ครูทองดี

สวนผักจีน

คลองเล็ก

(เช่า)

คลอง (กว้าง ๔ วา)

โรงเรียน ๒

โรงเรียน ๑

รั้วต้นข่อย

สนามหญ้า
(กว้าง ๑ เส้น)

บ้านภารโรง และเด็ก
ในอุปการะของอาจารย์ใหญ่

สวน

ประตู

รั้วมะขามเทศ

ถนนพระราม ๑

นักเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม (ป.ป.ก.)
รุ่นแรก สวนหลวง (หอวัง) พ.ศ. ๒๔๖๐

๑. พระยาเทพศาสตร์สถิตย์ (โห้ กาพดิษย์) อจ. ใหญ่ ๒. ครูทองดี เรศานนท์ (หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ) ๓. ครูผล สินธุระเวชญ์ (หลวงผลสัมฤทธิ์กสิกรรม) ๔. นายผาย พรมสีใหม่ (ขุนกสิกรพิศาล) (อุบล) ๕. นายบุญ ภักดีรัตน์ (ราชสีมา) ๖. นายทองม้วน (อยุธยา) ๗. นายเนื่อง วีระกะลัส (ราชบุรี) ๘. นายชื่น (แพร่) ๙. นายออง (จันทบุรี) ๑๐. นายก้าวต้า ฉายากุล (ขุนฉายากุลศึกษากร) (สงขลา) ๑๑. นายเสงี่ยม (จันทบุรี) ๑๒. นายเนี่ยม (ปัตตานี) ๑๓. นายขัน (ชุมพร) ๑๔. นายบั๋นขิ้ม บุญยสิงหานนท์ (สงขลา) ๑๕. นายบุญมา พ้นภัย

(เชียงใหม่) ๑๖. นายพร (อุบล) ๑๗. นายไล (ลำปาง) ๑๘. นายเจริญ สุวรรณจิตร (ปัตตานี) ๑๙. นายช่วง ชนะณรงค์ (ขุนชนะณรงค์ศึกษากร) นครศรีธรรมราช) ๒๐. นายบุญนาค ฉิมพลี (เชียงใหม่) ๒๑. นายฟู (พิษณุโลก) ๒๒. นายเฮง จิระศิริ (ขุนจิระศิริศึกษากร) (ราชบุรี) ๒๓. เจ๊กฮั้ว–ภารโรง ๒๔. นายเจี่ยม ศุภลักษณ์ (ขุนศุภลักษณ์ศึกษากร) (ราชสีมา) ๒๕. นายจี่ บัจฉิมเวส (ปัตตานี) ๒๖. นายบุญหนัก ทินกุล (อุดร) ๒๗. นายพุ่ม (ชุมพร) ๒๘. นายยิ้ม เปตานนท์ (พิษณุโลก) ๒๙. *นายนาก สุบงกช (ขุนสุบงกชศึกษากร)* (ราชสีมา) ๓๐. นายเปลื้อง (อยุธยา–ไม่ได้ถ่ายรูป) รวมนักเรียนทั้งสิ้น ๒๖ คน

สวนหลวงหรรษา

(พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๖๑)

นำเรื่อง–รัชกาลที่ ๖ เสวยราชสมบัติ ๑๑ พ.ย. ๒๔๕๓ สวรรคต ๒๕ พ.ย. ๒๔๖๘ การปกครองแบบราชาธิปไตยพระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจอยู่เหนือกฎหมาย การปกครองบ้านเมืองแบ่งเป็น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด มณฑล ผู้เป็นหัวหน้าปกครองจังหวัด คือ เจ้าเมือง หัวหน้าปกครองมณฑล คือสมุหเทศาภิบาล (เรียกย่อ ๆ ว่าเทศา ฯ) ทางการศึกษา ก็มีธรรมการอำเภอ (ศึกษาธิการอำเภอ) ธรรมการจังหวัด ธรรมการมณฑล มณฑลมี ๑๘ มณฑล ๑. กรุงเทพ ฯ ๒. อยุธยา ๓. นครราชสีมา ๔. อุบล ๕. ร้อยเอ็ด ๖. อุดร ๗. นครสวรรค์ ๘. พิษณุโลก ๙. เพชรบูรณ์ ๑๐. มหาราช ๑๑. พายัพ ๑๒. ปราจีนบุรี ๑๓. จันทบุรี ๑๔. นครชัยศรี ๑๕. ราชบุรี ๑๖. สุราษฎร์ ๑๗. นครศรีธรรมราช ๑๘. ปัตตานี ๑๙. ภูเก็ต

มณฑลเหล่านี้ได้คัดเลือกนักเรียนจากจังหวัดในมณฑลของตนส่งมาเรียนมณฑลละ ๒ คน บางมณฑลไม่สามารถส่งมาได้เลยก็มี เพราะหาคนที่จบชั้นเรียนตามเกณฑ์ที่โรงเรียนวางไว้ไม่ได้ นักเรียน ป.ป.ก. รุ่นแรกจึงมีเพียง ๒๖ คนเท่านั้น

รัชกาลที่ ๗ เสวยราชสมบัติสืบต่อจากรัชกาลที่ ๖ จนกระทั่งถึง ๒๔ มิ.ย. ๒๔๗๕ การปกครองได้เปลี่ยนเป็นระบอบประชาธิปไตย มาจนทุกวันนี้

(อนึ่ง ขอกราบขออภัยที่เนื้อความต่อไปนี้เรียก ท่าน อาจารย์ พระยาเทพศาสตร์ ฯ ว่าอาจารย์พระเทพศาสตร์ ฯ, อาจารย์หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ว่าครูทองดี ฯ อาจารย์หลวงผลสัมฤทธิกสิกรรม ว่าครูผล ฯ และอาจารย์ขุนกสิกรพิศาล ว่านายผาย พรมสีใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้ตรงตามความเป็นจริงในครั้งกระนั้น...ผู้รวบรวม)

อาจารย์ครู โรงเรียน ป.ป.ก. สวนหลวง

๑. พระเทพศาสตร์สถิตย์ อาจารย์ใหญ่ สอนวิชากสิกรรม (ตำแหน่งของท่านเป็นอาจารย์สอนภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์สากล อยู่ที่ยูนิเวอร์ซิตี้ (จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยและโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ฯ ท่านพักอยู่ที่บ้านพักอาจารย์ หน้ายูนิเวอร์ซิตี้)

๒. ครูทองดี เรศานนท์ สอนวิชาภาษาไทย และคำนวณ

๓. ครูผล สินธุระเวชญ์ สอนวิชาภาษาไทย และคำนวณ (ช่วยกัน)

อาจารย์ ร.ร. ข้าราชการพลเรือน ฯ แผนกครุศึกษา (หอวัง)

(ร.ร. ข้าราชการพลเรือน ฯ มีแผนกต่าง ๆ คล้าย ๆ คณะในมหาวิทยาลัย)

๑. พระผดุงวิทยาเสริม (กำจัด พลางกูร) อาจารย์ใหญ่ สอนวิชาครู

๒. หลวงวิภาษ ฯ สอนเลขคณิต

๓. ขุนสุนทรภาษิต(ถนอม เกยานนท์) บุตรชื่อสถาปน์ สอนภาษาไทย (อ่าน, เรียงความ)

๔. ขุนวิจิตร์ภาษา ไวยากรณ์ไทย(อักขรวิธี,วจีวิภาค,วากยสัมพันธ์)

๕. พระพิสัณห์พิทยาพูน สอนประวัติศาสตร์ไทย (ท่านเก่งหลายอย่าง สอนตรรกวิทยาที่สามัคคยาจารย์สมาคมและครูดนตรี เป็นตัวเอกในละคร "แว่นตาของคุณพี่" ของคุณพระเทพศาสตร์ คนดูฮากัน สนุกสนาน

๖. หลวงดรุณ ฯ สอนฟิสิกส์

๗. พระเผดิมวิทยาสูง สอนเคมี (ขณะนั้นเรียกเคมิสตรี หรือเคมิค)

๘. หลวงเพียรวิทยาศาสตร์ สอนเคมี

๙. พระเทพศาสตร์สถิตย์ สอนภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์สากล

(หอวังมีอีกชื่อหนึ่งว่าวังใหม่ (คนละแห่งกับหอวังปัจจุบัน) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างพระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้าวชิรุณหิศสยามมงกุฎราชกุมาร สวนหลวงทั้งหมดเป็นเขตวัง เผอิญเจ้าฟ้าวชิรุณหิศ ฯ เสด็จสวรรคตเสียก่อน ไม่มีผู้ใดอยู่ ต่อมาใช้เป็นสถานศึกษา ภายหลังรื้อออกหมด ใช้เป็นสนามกีฬาแห่งชาติจนทุกวันนี้)

"... **โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม** (ป.ป.ก.) เปิดแล้วที่หัวมุมถนนพระราม ๑ เชื่อมกับถนนบรรทัดทอง (มีคลองคั่น) เมื่อ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ บรรดานักเรียนซึ่งคัดมาจากมณฑลต่าง ๆ ก็ทะยอยกันมา พวกปักษ์ใต้มารถไฟขณะนั้นรถไฟถึงแค่พัทลุง มาลงที่สถานีบางกอกน้อย ข้ามเรือจ้างแจว ๑ สตางค์ หน้าแล้งน้ำลงไกลฝั่ง ต้องเดินบนแผ่นกระดานทอดข้ามดินเหลว ขึ้นท่าพระจันทร์เป็นฝั่งลุ่น ๆ ไม่มีร้านโรงเลย มีต้นโพธิ์ต้นเดียว ธรรมการมณฑลเป็นคนพามา นั่งรถเจ๊ก (รถลาก) คนละ ๖๐ สตางค์ ตรงมาโรงเลี้ยงเด็ก ยศเส กระทรวงสาธารณสุขอยู่ซ้ายมือ ข้ามสะพานไม้ข้ามคลองผดุงกรุงเกษม ข้ามทางรถไฟมีไม้กั้นปิดเปิดเวลารถไฟผ่าน (สะพานกษัตริย์ศึกยังไม่มี) ผ่านวัดสามง่ามบ้านอาจารย์พระยาเทพ ฯ (บ้านเดิม) อยู่ตรงนี้ ถึงบ้านศาตะมานทางขวามือ พอข้ามคลองก็ถึงรั้วโรงเรียน (ไม่มีประตู)

... พวกหัวเมืองฝ่ายเหนือ อีสานและอยุธยามาทางรถไฟ มาลงหัวลำโพง (ครั้งนั้นรถไฟถึงปากน้ำโพ, นครราชสีมา) ขึ้นรถเจ๊กสลึงเดียว... นักเรียนท่านหนึ่งมาก่อนกำหนดหลายวันลงรถที่หัวลำโพงก็เดินไปพักวัดบรมนิวาส ยศเส เช้าวันเปิดเรียนจึงเดินมาโรงเรียน (ท่านเคยมากรุงเทพ ฯ) เดินกางร่มค้างคาว สะพายย่าม เท้าเปล่า ผมบนศีรษะยังเกรียนอยู่แสดงว่าเพิ่งสึกจากพระมาไม่นาน เวลานั่งเก็บมือเก็บเท้าเรียบร้อย ผิดกับนายจี บีจะจินเวส (ปัตตานี) นั่งหน้ารื่นกลั้วหัวเราะบุ้ยปากให้เพื่อนดูนายยิ้ม เปตานนท์ (พิษณุโลก) นั่งสัปปะหงกปากแบะน้ำลายยืด นายจีเป็นตัวตลกของโรงเรียน เขียนการ์ตูนเก่ง ครั้งหนึ่งกำลังเขียนล้อผาย พรมสีใหม่ อาจารย์ใหญ่เห็นเข้าท่านว่า "ฉันไม่แนะนำให้ล้อผู้ใหญ่" นายจีเป็นที่รักของทุกคน เป็นนักเลงนักดนตรี (ร้องส่ง เสียงเพราะ) และนักตะกร้อ มีลีลาให้คนหัวเราะท้องคัดท้องแข็ง

... พวกราชสีมาถึงโรงเรียนทีหลังเพื่อน เพราะหาคนลำบากเหลือเกิน มา ๓ คน ท่าทางภูมิฐานหน่อย รถเจ๊กจึงเกี่ยงเอาคนละ ๒ สลึง และ

เมื่อมาถึงรั้วโรงเรียนแล้วยังกลัวว่าเจ๊กจะหลอกต้มเพราะไม่เคยมา ไม่ยอมให้เจ๊กไป คนหนึ่งไปเยี่ยม ๆ มอง ๆ ที่รั้วพอเห็นครูทองดีฯ จึงยอมให้เจ๊กไป (เป็นญาติห่าง ๆ กันพอเห็นก็จำได้) . . .คุณพระอาจารย์ใหญ่ยืนพังครูทองดีฯ ครูผล ฯ ซักถามนักเรียน เสร็จทุกคนแล้วพาขึ้นชั้นบน

เตียงนอนไม้สักคนละเตียงมีที่เก็บของอยู่ปลายเท้า ที่นอนฟูกสีกากียัดนุ่น (หาผ้าปูที่นอนเอาเอง) หมอนมุ้งเรียบร้อย โรงเรียนเป็นเรือนไม้สัก ๒ ชั้น สองหลังเรียงกันชั้นบนสำหรับนอน มี ๓ คูหา ๖ หน้าต่าง ข้างล่างมีพื้นแต่ไม่ตีฝา เป็นที่กินข้าวและเรียน พื้นสูงจากดิน ๖๐ ซ.ม. (เมื่อน้ำท่วมใหญ่ตุลา–พฤศจิกาปีนั้น (มะเส็ง) น้ำปริ่ม ๆ พื้น)

ด้านหน้าโรงเรียนเป็นสนามตั้งวงตะกร้อได้ ๓ วง ข้าง ๆ เป็นบ้านภารโรงและเด็กในอุปการะของอาจารย์ใหญ่ ด้านหลังโรงเรียนเป็นที่ว่างสำหรับทำการกสิกรรม เลยไปเป็นบ้านเก่า ๆ ครูทองดี ครูผล อยู่ด้วยกันไม่มีไฟฟ้า ใช้ตะเกียง ท่านเงินเดือน ๘๐ บาททั้งคู่ ที่โรงเรียนมีไฟฟ้าแต่ไม่มีประปา เจ๊กฮั้วภารโรงไปหาบที่ก๊อกสาธารณะมาใส่ตุ่มไว้ อาบน้ำในคลองใสสะอาด นายจี๋ นายบุญ (ราชสีมา) ตีลังกาให้ดูในวันแรกเลย. . .ไปตรวจโรคที่แผนกแพทย์ หอวังแล้วก็เดินแถวไปรายงานตัวที่กระทรวงธรรมการข้างวัดเลียบ

ข้าราชการนุ่งผ้าม่วงผ้าพื้น เสื้อนอกคอปิด กระดุม ๕ เม็ด สวมรองเท้า ถุงยาว (ชั้นผู้น้อยไม่สวม) มีหมวก บางคนสวมกางเกงขายาว (กางเกงฝรั่ง) เสื้อนอกคอปิด ส่วนเสื้อนอกคอแบะผูกเน็คไทมีน้อย เฉพาะนักเรียนนอกหรือพวกทำงานห้างเท่านั้น เวลาไปไหนมาไหนนิยมสวมกางเกงแพรเสื้อนอก คนธรรมดานุ่งโสร่ง หรือกางเกงแพร เสื้อคอกลมผ่าแค่อกหรือเสื้อกุยเฮง สตรีมีฐานะนุ่งผ้าลาย โจงกระเบน เสื้อจีบ รองเท้าแตะ ผมตัดจอนทัดหู ผมโป่ง ผมม้วยมีหวีสับ ที่เอวเหน็บผ้าเช็ดหน้าปล่อยชาย นิยมกินหมากให้ฟันดำ ที่ชายพกมีห่อหมากหรือบางทีหิ้วตะกร้าหมากไปด้วย คน

ธรรดา (หญิง) นุ่งผ้าพื้น โจงกระเบนผมตัดมีผ้าแถบคาดหน้าอกปล่อยชาย เวลาไปธุระมีผ้าสะไบคล้องคอ

ตามถนนมีแต่รถเจ๊ก รถม้ามีน้อยส่วนมากบรรทุกของ รถยนต์นานๆ จะผ่านมาสักคัน แต่ตามคลองเรือขวักไขว่ เรือจ้างมาก จอดเป็นตับ เจ้าของเล่นบ้อหุ้น ทอยกอง หยอดหลุม ปั่นแปะ (ชิ้งฉับ) และข้องอ้อย... ผู้คนไปมาตามถนนมากเป็นบางแห่ง กลางคืนไฟฟ้าเป็นดวงตามเสา แต่ที่ถนนราชดำเนินไฟฟ้าห้อย ๕๐๐ แรงเทียนเป็นระยะ ๆ สว่างไสว ต้นมะขามรอบสนามหลวงเพิ่งจะรุ่น ถนนราชดำเนินในปลูกต้นมะขาม ราชดำเนินกลางมะฮอกกานี ราชดำเนินนอกต้นโศก มีม้ายาวเหล็กพนักพิงของกรมนัคราธรวางใต้ต้นให้ประชาชนนั่งพัก

อาหารของนักเรียนหุงต้มที่ครัวนิสิตยูนิเวอร์ซิตี้แล้วแบ่งมา ร.ร. ครูประถมสามัญและประถมกสิกรรม เจ๊กฮั้วภารโรงเอาใส่เรืออีโปงพายมาตามคลองเล็ก เช้าข้าวต้ม ข้าวสวยมื้อกลางวันและเย็น ตั้งเป็นวงกับพื้นกระดาน วงละ ๔ คน ครูทองดีเข้าวงนครราชสีมา ครูผลฯ เข้าวงพวกอยุธยา...ต้มปลาทูกะทิสายบัวบ่อยเหลือเกิน

...ส้วมชนิดถังเท นายจีนยืนยันว่าเจ๊กออนเหวงเอาใส่เรือที่ท่าโรงยา (ตรงที่ซึ่ง ๑๕ ปีต่อมาสร้างสะพานพุทธ ฯ) ไปขายพวกสวนผักเมืองจีน... ยูนิเวอร์ซิตี้ยังสร้างไม่เสร็จแต่ก็เข้าเรียนกันแล้ว มี ๔ คณะ เครื่องแบบมีกางเกงขาสั้นสีดำ รองเท้าดำ ถุงยาวสีขาว หมวกหนีบ เสื้อนอกคอปิดสีขาวกระดุม ๕ เม็ด ติดแผงคอสีต่างกัน คณะรัฐศาสตร์สีดำ ยันตรกรรมสีเลือดหมู แพทย์สีเขียวและครุศึกษาสีเหลือง

พวกเราเวลาไปเรียนร่วมกับฝึกหัดครูประถมสามัญที่หอวัง หรือที่ยูนิ-เวอร์ซิตี้ก็สวมถุงน่องรองเท้าเสื้อนอกเหมือนเขาแต่ไม่มีหมวก ปรกติเวลาเรียนที่โรงเรียนแต่งตามสบาย ท่านอาจารย์ใหญ่ก็ไม่ชอบแต่งองค์ทรงเครื่องมีพิธีรีตอง กางเกงขาสั้นเชิร์ตแขนยาว ไม่สวมรองเท้า วิชาที่เรียนที่โรงเรียนคือวิชาของครูทองดี ฯ ครูผล ฯ และวิชากสิกรรมท่านอาจารย์ใหญ่สอนซึ่งครูทั้ง

สองจะนั่งฟังด้วย...   พระยานิพัทกุลพงษ์อาจารย์คณะยันตรกรรมมาสอนที่โรงเรียนและแสดงตัวอย่างการเลี้ยงไก่ขังกรง   ท่านสอนเร็วเขียนไปปากก็ว่า ยูซี ยูซี... **มิสเตอร์ บี โอ คาร์ตไรท์**คนแต่งหนังสือไวยากรณ์อังกฤษ ๕ เล่ม เป็นฝรั่งร่างสูงใหญ่ สง่า ใส่แว่นตา ๒ ชั้น   วางแปะที่ดั้งจมูกมีสายล่ามอันหนึ่งและแว่นธรรมดาอันหนึ่ง เวลาเดินก้มศีรษะไปข้างหน้า

อาจารย์ใหญ่เวลาสอนจะกางตำราภาษาอังกฤษแล้วอ่านเป็นภาษาไทยให้นักเรียนจด พวกอาจารย์ บอกว่าท่านเชี่ยวชาญภาษาอังกฤษออกแอ๊กเซ่นสำเนียงผู้ดีอังกฤษ   ท่านบอกไปบัญญัติศัพท์ไปในตัว เช่น **น้ำกระด้าง เขตตกรรม** แต่ก็ไม่วายถามครูทั้งสองท่านและนายผาย ฯ นายผาย ได้นักธรรมตรี เก่งไวยากรณ์บาลี ประวัติของท่านมีว่า สอบชั้นมัธยมปีที่ ๓ แล้วก็เป็นครูสอนชั้นมัธยมปีที่ ๓ ที่โรงเรียนนั้นและบวชเป็นพระเรื่อยมาหลายปีทีเดียว   ภายหลังได้รับทุนมาเรียน ป.ป.ก. เดินเท้ามากับขบวนเกวียนจาก จ. อุบลราชธานี ๑๕ วันถึงสถานีนครราชสีมาจึงขึ้นรถไฟมากรุงเทพ ฯ

คำว่า weed ท่านอาจารย์ใหญ่แปลว่า**หญ้าบอน** แต่ก็ยังไม่เต็มใจให้นายผายคิดให้ นายผายว่า **วัชพืช** humus นายผายว่า **พฤกษวัตถุ** ท่านอาจารย์ใหญ่พยักหน้าอีกสองสามวันมาบอกว่าท่านเสนาบดีติงว่า พฤกษ หมายถึงต้นไม้ใหญ่ควรใช้ว่า **พืชวัตถุ**ลองดู... ครูผล ฯ   ให้ความเห็นว่า คำว่า **กสิกรรม**นั้นเป็นคำผสมที่ผิดหลักไวยากรณ์ เพราะกสิเป็นภาษาบาลี กรรมเป็นสันสกฤต ควรใช้ว่า**เกษตรกรรม**

ตอน ๓ ทุ่มเจ๊กขายข้าวต้มเป็ดร้อง เป๊ะ เบ๊ะ   พวกบักษ์ใต้เป็นขาประจำ... มหายุทธสงครามโลกครั้งที่ ๑ แผ่วงกว้าง   เรือโดยสารใหญ่ที่สุดในโลกของอเมริกาชื่อ ลูซิเตเนีย เดินระหว่างนิวยอร์คกับลิเวอร์พูล(อังกฤษ) ถูกเรือดำน้ำเยอรมันยิงจมคนตาย ๖๐๐ กว่าคน

ครูผลขว้างห่วงสวย ครูทองดีชอบหมากรุกและตะกร้อ นักเรียนไปเตะฟุตบอลที่โรงเรียนเทพศิรินทร์และวังสราญรมย์ หอวังมีแต่ป่า ยูนิเวอร์ซิตี้ไม่มีสนาม เวลาหัดแถวก็ไปวังสราญรมย์... ครูทั้งสองท่านเก่งคำนวณทั้งคู่

ครูผลสอนไว กลางคืนทั้งสองท่านช่วยอธิบาย เคมี ฟิสิกส์ ที่ไปเรียนตอนกลางวัน ขยันทั้งคู่ ได้ยินว่าถ้ามีครูมาสอนแทน ท่านอาจารย์ใหญ่จะขอให้เสนาบดีส่งนอกทั้งสองคน

ครูทองดีเรียนภาษาอังกฤษทางภาพยนต์ที่ฉายตามโรง เป็นภาพยนต์เงียบไม่มีเสียงต้องใช้แตรวงบรรเลง เวลาตัวภาพยนต์พูดกันจะมีตัวหนังสืออังกฤษออกมา ทางโรงภาพยนต์จึงหาคนแปลล่วงหน้าก่อนที่จะประกาศฉาย ทำเป็นเล่ม ๆ ละ ๑๐ สตางค์คำแปลนั้นคำต่อคำประโยคต่อประโยค ผู้ที่ไม่คุ้นเคยภาษาอังกฤษแต่อยากรู้เรื่องและผู้ต้องการเรียนจึงซื้อมาอ่าน แล้วจึงเข้าไปดู เมื่อโรงเรียนย้ายไปพระประโทณ ครูทองดีขนหนังสือดังกล่าวนี้ใส่รถลากไปฝากไว้กับญาติชื่อสายที่สะพานเหลืองเต็มคันรถ ท่านจดศัพท์ใส่ฝ่ามือไว้ท่องวันละคำ (แม้เมื่อเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตร ฯ ก็ยังจดศัพท์ท่องแบบนี้—คนงานบอก)

เรือโดยสารทางแอตแลนติคถูกยิงจมอีกนักเรียนไทยตาย ๒ คน เจ้าคุณจินดารักษ์รอดชีวิตอย่างหวุดหวิด รัฐบาลไทยเปลี่ยนประเทศที่ส่งนักเรียนไปเรียน พวกไปยุโรปให้เรียนที่อินเดียและฮ่องกง พวกไปอเมริกาให้ไปเรียนที่ฟิลิปปินส์... รัฐบาลสยามประกาศสงครามกับประเทศเยอรมัน กระทรวงกลาโหมประกาศรับทหารอาสา กำหนดคุณสมบัติผู้มีความรู้ทางเครื่องยนต์ เครื่องบิน และพยาบาล พวกเราแห่กันไปสมัครแต่ได้คนเดียว นายช่วง (นครศรีธรรมราช)

ย่ำรุ่งลงงาน ลอกท้องร่อง ถางหญ้าขุดดิน ดินเหนียวมาก อาจารย์ใหญ่เอาสองเขาขุดงัด ตากแดดแล้วแก้ตามหลักวิชา สอนการปลูกพืช ปลูกพริก มะเขือและอ้อย

วันหนึ่งอาจารย์ใหญ่ถือโอกาสที่เราไปยูนิเวอร์ซิตี แล้วเลยสอนกสิกรรมเลี้ยงสัตว์ กระดานดำไม่มีท่านเลยเขียนรูปกับฝาผนังห้อง ขณะนั้นยังไม่ได้ทาสี... ข้าราชการยังนิยมไว้หนวดเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๕ ผู้ใดหนวดงามจะได้รับพระราชทานเงินค่าบำรุงหนวดเดือนละ ๒๕ บาท ท่านที่ได้

รับมี เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าคุณเทพหัสดินฯลฯ..นายก้าวต้า(สงขลา) เป็นลูกจีน พูดแบบจีนเสมอ คำว่าจะไปหรือไม่ไปแกจะพูดว่าไปไม่ไป พอมีคนเรียกล้อแกว่าอาก้าวต้าห่ แกจะสวนว่า ห่ากิน นายทองม้วน (อยุธยา) คำว่า พม่า แกเรียก **พะม้า** พวกจันทบุรี คำว่า **ขว้าง** จะมี **เขวี้ยง** ปักษ์-ใต้เรียกไฟว่า ไคว คำว่าใหญ่ว่า เยอย พวกโคราชเรียกจอบว่า **หัวจ๊ก...** นายพร (อุบลฯ) เรียกนายผายว่าอาจารย์ พวกเราเลยเรียกตามและนับถือแกทุกคน อาจารย์ผายเขียนเรื่องการปลูกหม่อนในภาคอีสานลงในวิทยาจารย์หนังสือพิมพ์ของกระทรวงธรรมการ

หนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทยมี ๒ ฉบับ **พิมพ์ไทย** และ เดลิเมล์ ฉบับแรกเป็นหนังสือกึ่งราชการ บรรณาธิการชื่อพระสันทัดอักษรการ ผู้ช่วยฯ ชื่อขุนสันทานอักษรศาสตร์ หนังสือพิมพ์จีนมีหลายฉบับ หนังสือพิมพ์รายวันไม่วางขายในท้องตลาด สมาชิกบอกรับรายปีและครึ่งปี เช้าก็มีคนไปส่งตามบ้าน หัวเมืองม้วนส่งทางไปรษณีย์

เย็นวันหนึ่งนักเรียนเล่นตะกร้อ ๓ คน ครูทองดีมาเล่นด้วย ตั้งกติกาว่าต้องได้โยนละ ๑๐๐ ลูกสักครั้งก็พอ ม่ายงั้นอย่ากินข้าวเย็น จนมืดก็ยังไม่ได้ ครูทองดีบอกให้เลิกไปกินข้าวกัน ส่วนท่านไปซื้อน้ำแข็งใส่น้ำหวานมาแจก ตัวท่านก็กิน แต่ไม่ยอมกินข้าวเลย

รัชกาลที่ ๖ ทรงปลุกใจให้รักชาติ เรี่ยไรเงินซื้อเรือพระร่วง ออกเงิน ๖ สลึง จะได้เข็มเงินรูปช้างชูหม้อน้ำสำหรับกลัดเสื้อ คนไม่ได้ออกเงินเอาเข็มนี้ไปติดเสื้อตำรวจจะจับทันที....ชายฉกรรจ์อายุ ๒๐ ปี จะต้องเสียเงินรัชชูปการปีละ ๔ บาท ถ้าไม่มีเงินเสียต้องไปทำงานโยธา ๑๕ วัน เงินรัชชูฯ นี้เรียกต่างๆ กัน เงินค่าราชการบ้าง ค่าหัวบ้าง ส่วยบ้าง พวกเจ๊กจับกังโรงสีโรงเลื่อยหาบเร่และลากรถ ทำหลอดเล็กๆ แขวนคอบรรจุใบเสร็จเสียรัชชูฯ เวลาตำรวจเรียกก็เอาออกให้ดู พวกเราไม่ได้เสียกัน ผู้ใดจะออกเที่ยวก็เตือนๆ กันไว้ หากเห็นเขาตรวจกันให้บอกจะได้งดเที่ยว แต่ก็ไม่ปรากฏว่าถูกตรวจกันสักคน

กับข้าวซ้ำกันจนเห็นเข้าก็เบื่อ มื้อกลางวันครั้งหนึ่งไม่กินกัน อาจารย์ใหญ่มาชี้แจงยืดยาวสรุปว่าเราอาศัยเงินเขา และพวกฝึกหัดครูประถมสามัญเจ้าของเงินก็กินอย่างเดียวกันนี่แหละ มื้อนั้นเลยอร่อยกว่าทุกวัน...ปิดเทอมกลาง (ไม่มีภาคต้น มีภาคกลางกับภาคปลาย) พวกอยู่ใกล้ๆ อยุธยา ราชบุรีกลับบ้าน นอกนั้นเล่นสนุกอยู่ที่โรงเรียน พวกปักษ์ใต้ชอบไปค้างวัดสมอราย (ราชาธิวาส).... พวกหอวังมาเยี่ยม อาจารย์ผายขึ้นมะม่วงหน้าโรงเรียนเลี้ยง พวกเราไปเยี่ยมตอบบ้าง

นายสุทัศน์ สัมปัตตวณิชย์ (นักเรียนแพทย์ ภายหลังเป็นขุนสุทัศนามัย สาธารณสุขจังหวัดนครราชสีมา) อยู่หอ เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวยาวกั้นเป็นห้องๆ ห้องละคน เตียงเหล็ก ที่นอนใหญ่แต่ยัดกาบมะพร้าวและขนไก่ ที่โต๊ะวางหัวกะโหลกขัดเสียขึ้นมัน นายปาน คงฤทธิ์ นักเรียนครูประถมสามัญมาคุยด้วย ขอร้องให้เจ้าของเก็บไว้เสียก่อน (ภายหลังเป็นขุนคงฤทธิศึกษากร รัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ)

โรงเรียนเปิดภาคปลายได้ไม่กี่วัน ที่วัดสามจีน (ไตรมิตร) มีงานศพกลางคืนมีโขนกลางแปลง พากันหนีไปดู กางมุ้งพรางเอาไว้ เจ้ากรรมบังเอิญครูมาตรวจ รุ่งขึ้นอาจารย์ใหญ่มาชำระ รับสารภาพทั้ง ๑๐ คน เลยถูกทำโทษให้ทำความสะอาดโรงเรียน พวกราชสีมา ๓ คน เดินตามครูทองดีพาไปบ้านอาจารย์ใหญ่อยู่หน้ายูนิเวอร์ซิตีคนละฟากถนนด้านตะวันตก เป็นเรือนบนหยาชั้นล่างซิเมนต์ ครัวแยกต่างหาก บริเวณไม่กว้างเท่าไร มีสระน้ำปล่อยผักบุ้งผักกะเฉดไม่กี่ยอด ครูทองดีสั่งงานแล้วก็กลับ ผู้ต้องโทษทั้ง ๓ (นายบุญภักดิ์ รัตน์ ถึงแก่กรรมอายุ ๔๐, นายเจียม ศุภลักษณ์–ขุนศุภลักษณ์ศึกษากร, นายนาก สุบงกช–ขุนสุบงกชศึกษากร) ช่วยกันถากหญ้า กองไว้เป็นกองๆ นายบุญฯ ตกสระไม้ขูดขาเป็นรอยยาวเลือดออกพอเป็นยางบอนพวกเราไปขอดูแผล แม่ครัววิ่งมาบอกว่าท่านสั่งให้เลิกได้อย่าเพ่อกลับกินอะไรเสียก่อน (อาจารย์ใหญ่ท่านอยู่ในบ้าน เราไม่เห็นท่านๆ คงดูเราอยู่) วัน

นั้นได้กินข้าวต้มหมู แถมไข่หวานคนละ ๒ ฟอง นายบุญหัวเราะ กระซิบว่า ทำโทษอย่างนี้ บ่อยๆ ก็เอาเนาะ...

น้ำท่วมแล้ว เป็นน้ำท่วมใหญ่ไม่เคยมีมาก่อน ที่หน้าพระที่นั่งอนันต์ฯ พายเรือกัน แถวโรงเรียนน้ำขาวไปหมดสูงปริ่มพื้นบางวันลดลงบ้างตามแรงน้ำทะเลแล้วก็ขึ้นระดับเดิมอีก...พวกเราบางคนเป็นชาวดอนแต่พายเรือเก่งไปเช่าเรือวันละ ๖ สลึงออกเที่ยว ไม่รู้ธรรมเนียมเรือเขาหลีกขวา เลยชนเรือบรรทุกถ่าน...พริกมะเขือที่ปลูกอยู่ใต้น้ำหมดเหลืออ้อยอยู่...เจ๊กฮั้วพายเรือใส่ข้าวมาให้เรากินตามปรกติ เกิดเรือคว่ำรีบกลับไปให้เขาต้มข้าวต้มมาแทน ครูอนุญาตให้ตัดอ้อยมากิน อ้อยเพิ่งยาว ๔–๕ ข้อหวานปะแร่มๆ คนหิวจัดกินเอาๆ สักครู่ปวดท้องนอนคราง

กลางคืนตอนน้ำท่วมแรกๆ อาบน้ำคลองกันสนุกสนานรุ่งเช้าสิ่งปฏิกูลเป็นแพอยู่แถวนั้น เลยเข็ดไม่มีใครอาบอีก... เศษไม้สักลอยน้ำมานายบุญเอามาทำเป็นซออู้มีกระป๋องลิ้นจี่เป็นกะโหลก นายนากใช้กระป๋องนมเป็นด้วงไปซื้อหางม้ามาจากร้านของเก่า (ต่อมาเรียกเวิ้งนครเกษม) นายจิ้มขลุ่ยอยู่แล้วเลยล้อมวง นายฟู (พิษณุโลก) ซออู้ นายบุญ ซอด้วง นายจี้เป่าขลุ่ยและร้องส่ง เล่นเพลงไอยเรศ จระเข้หางยาว นกขมิ้น นาคเกี้ยวตามด้วยเพลง ๒ ชั้นอีกหลายเพลง คนท่องน้ำอยู่ที่ถนนหน้าโรงเรียนหยุดฟังเป็นกลุ่ม วันหลังท่านอาจารย์ใหญ่ขนซอจริงมาให้ ระนาดด้วย (ทำรางเอง)

ขุนสุนทรภาษิตมาสอนถึงโรงเรียน แนะนำหนังสือดีๆ ให้อ่านเล่าเรื่องการตั้งชื่อลูกและพูดเป็นนัยว่า อยู่วัดสบายดี... พฤศจิกาน้ำลดแล้วแต่ยังทำการกสิกรรมไม่ได้อาจารย์ใหญ่หาที่ตั้งโรงเรียนใหม่... กำหนดไปซ้อมรบเสือป่าเดือนธันวาคมที่นครปฐม–บ้านโป่งและจบลงที่คลองตาคต–ราชบุรี ใช้เวลา ๔๕ วัน นักเรียนฝึกหัดครูทุกแผนกเป็นเสือป่าราบหลวงเครื่องแบบหลวงแจก (ฟรี) เสื้อกางเกง หมวก เข็มขัด ไปรับที่ร้านวิวิธ–ภูษาคารถนนตะนาวหลังกระทรวงมหาดไทย เจ้าของร้านชื่อหลวงวิจิตรพัตราภรณ์ ส่วนรองเท้าและสนับแข้งรับได้ที่ห้างเซ่งชง เจ้าของชื่อหลวง

ประดิษฐ์บาทุกา (จีน)... นิสิตยูนิเวอร์ซิตี้ไปทั้ง ๔ คณะ. . ซ้อมรบเสร็จต้นเดือนกุมภาพันธ์ รู้แน่นอนว่าโรงเรียนจะย้ายไปพระประโทณ นครปฐมต้นปีหน้า... ไปส่งนายช่วงทหารอาสาไปยุโรป... เดือนมีนาคมปิดเทอมปลาย ต่างกลับบ้านกันหมด นักเรียนคนหนึ่งรอเงินค่าเดินทางจากบ้านหลายวันไม่มาสักที ครูทองดีสงสารเลยออกค่ารถให้

เปิดเทอมต้น พ.ศ. ๒๔๖๑.. โรงครัวตัดตอนจากครัวฝึกหัดครูสามัญมีแม่ครัวของตนเอง ทำครัวนอกโรงเรียนแล้วขนมา อาหารอร่อยไม่ซ้ำๆ ซากๆ ครูทองดี พาพวกนครราชสีมาไปเลี้ยงที่ห้อยเทียนเหลา ให้หูฉลามแถมคนละชาม ขากลับเดินมาแวะตลาดบ้านเขมร (ปัจจุบันหน้าโรงพยาบาลกลาง) ซื้อทุเรียนแจกคนละลูกหิ้วมาถึงสะพานท่าน้ำหน้าโรงเรียนเทพศิรินทร์ก็ฉีกกินกัน นักเรียนถามว่าลูกละเท่าไร ท่านตอบว่ากินไปเถอะ ขืนบอกก่อนเดี๋ยวติดคอ... เหตุที่ย้ายโรงเรียนว่ากันว่าอาจารย์ใหญ่เห็นว่าที่ ๆ อยู่นั้นน้ำท่วม และเป็นที่ยืมจากยูนิเวอร์ซิตี้เขา แต่บางเสียงว่าเป็นเพราะพวกเรานี่แหละอยู่ใกล้พวกยูนิเวอร์ซิตี้และ ป. ป. สามัญกลายเป็นคนสำรวยหยิบโหย่งขึ้นทุกวันๆ... นายจี้ร้องเพลงยี่เกส้มโอหวาน ข้าวสารขาว ลูกสาวสวย... วันที่ ๒๐ พฤษภาคม เก็บข้าวของ การย้ายพยายามเข้มที่สุด โต๊ะเก้าอี้เตียงนอนมีคนรับเหมาขนขึ้นรถม้าไปลงเรือไปสถานีรถไฟบางกอกน้อย ครูผลกับนักเรียนคุมไป ส่วนที่นอนหมอนมุ้งตะเกียงไปทางเรือครูทองดีคุมไปมีนักเรียนไปด้วย ๔ คน พวกราชสีมาทั้งนั้นอีกคนคือนายเนื่อง วีระกะลัส (ราชบุรี) เคยไปเคยมาทางเรือ เรือยาว ๕ วา ปากเรือกว้าง ๑ วา แจวหัวแจวท้าย มีประทุนตรงกลาง... พอเรือออกไปถึงปากคลองเทเวศร์ ทราบว่าประตูน้ำทางคลองภาษีเจริญปิด จึงจอดรออยู่มองเห็นตึก "ราชพัทยาศาลทรัพย์เชลย" (ยึดทรัพย์สินของชาวเยอรมันระหว่างสงครามโลก) ท่านอาจารย์ใหญ่ตามมาดู ควักเงินให้ครูทองดีพากันไปดูหนัง และสั่งให้เอาเสื่อหมอนมุ้งมาให้ รุ่งขึ้นโมงเช้าก็เดินทางต่อ ผ่านประตูน้ำ ๒ แห่ง นายเนื่อง (ภายหลังเป็นศึกษาธิการจังหวัด) คอยอธิบายสองข้างทางให้ฟังออกแม่น้ำท่าจีนจึงรู้ว่า

ขนมปังปอนด์ที่ผูกแขวนไว้หักกลางตกน้ำหมดเลยกินน้ำแทน ค้างคืนในเรือหัวค่ำเล่นดนตรีกัน คนแจวเรือที่จ้างมา ๒ คนสูบกัญชาและเอากอฮอร์จุดตะเกียงผสมน้ำกินแทนเหล้า (คงจะเป็น เมททีลแอลกอฮอร์ เคราะห์ดีคงกินไม่มาก มิฉะนั้นตาบอด) พวกนี้มีข้าวคั่วใส่ไถ้ผูกเอวเป็นเสบียงเดินทาง.. ได้เวลานอนคนแจวเรือจอดนอนบอกว่าคนแถวนี้ชอบขว้างเรือ และ ฉก ของ จึงปิดม่านหมด นอนเหมือนอยู่ในเตาอบ ท้องไส้ก็ไม่ค่อยดีกันเพราะผิดที่ผิดเวลาท้องจึงผูก ... CO_2"

หมายเหตุ – ยูนิเวอร์ซิตี้หมายถึงจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย สมัยนั้นเรียกกันเช่นนั้น

พระประโทณฮาเฮ

(พ.ศ. ๒๔๖๑–๒๔๖๗)

"... ประมาณโมงเช้าก็แยกจากคลองเจดีย์บูชาเข้าคลองพระประโทณเป็นคลองซอยเล็กแจวไม่ได้ต้องถ่อเอา ... จวนเที่ยงจึงถึงศาลาท่าน้ำวัดพระประโทณ พวกมารถไฟรอกันอยู่สลอน โห่ฮิ้วรับ แล้วขนของขึ้นแม่ครัวมาตามไปกินข้าวที่ศาลาการเปรียญ ๔ คนที่มาทางเรือกินเอา ๆ แล้วก็ขอนอน หลับเป็นตาย พอตื่นขึ้นนายจี๋ก็มาซักถามความทุกข์สุขระหว่างมาทางชลมารค นายเจียมเป็นคนให้ปากคำ สรุปพวกมารถไฟไม่ถือโกรธที่ต้องนอนไม่มีมุ้ง ๒ คืน กลับเห็นใจพวกมาเรือไปตกทุกข์ได้ยากมา

... วัดพระประโทณเป็นวัดโบราณ นอกจากศาลาการเปรียญแล้วก็มีเจดีย์พระประโทณ (เป็นเหลี่ยม) โบสถ์ กุฏิ (สองหลัง ใหญ่และเล็ก หลังเล็กพระแก่สติไม่สู้จะดีพักอยู่ วันดีคืนดีท่านจะออกมาชี้มือท้าทายก้อนเมฆ พักใหญ่ ๆ จึงเข้ากุฏิ) ที่ศาลาท่าน้ำนั้น ขณะนี้เด็กในอุปการะของท่านอาจารย์ใหญ่ ๕ คน ซึ่งตามมาจากหอวัง ยึดเป็นที่นอน เด็กพวกนี้สวามิภักดิ์ต่อนายจี๋และนายเจียม นายเจียม เป็นมวยโคราช เป็นนักฟุตบอล บอกใคร ๆ ว่าที่ผิวดำเพราะอาบว่าน ชอบนั่งสมาธิ (แกล้ง) คุยว่าสามารถรูดโซ่ตรวนได้ ทำเอาคนชักคร้าม ๆ แก ยิ่งเด็ก ๆ พวกนี้แล้ว นับถือเลย

หากมองไปทางทิศตะวันออกของศาลาการเปรียญ จะเห็นสระน้ำใสสะอาดดื่มกินได้ เวลาอาบตักขึ้นมาอาบไกล ๆ สระฝาผนังอยู่ทางทิศใต้เป็นสระใหญ่ใช้น้ำรดผัก ทางทิศเหนือค่อนมาทางตะวันตกมีคลอง สองฝั่งคลองชาวบ้านปลูกต้นครามเต็มไปหมด สำหรับย้อมผ้า เอาใส่ตุ่มแช่น้ำจนเน่าจะเป็นสีน้ำเงินแก่ แล้วจึงเอาผ้าแช่ค้างคืน รุ่งขึ้นเอาออกตาก แล้วแช่อีกจนได้ที่ (สีม่อฮ่อม) ที่นี้ก็มาถึงทิศตะวันออก นี่แหละจะเป็นที่สร้างโรงเรียนเป็นดงใหญ่ กอไผ่ป่า สะแก คนทา มะขาม กะรอก นก หนู งู ไก่ป่า

(ดูสองข้างมรรคา ล้วนป่าไผ่ . . . ที่โคนไผ่ไก่ป่ามาซ่อนซุก) (นิราศพระแท่นดงรัง) ด้านทิศใต้ เลยสระฝ่าผนังไปจะเห็นถนนปอิฐ ถนนสายนี้ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๖ ทรงให้สร้างก่อนโรงเรียนมาตั้งไม่กี่ปี เป็นถนนใหญ่ผ่านตำหนักราชฤดีของพระองค์ แล้วก็ตรงไปนครปฐม ระยะทาง ๕ ก.ม. จ่ายตลาดที่นครปฐม อยู่หลังสถานีรถไฟ เป็นตลาดใหญ่แบ่งเป็น ๓ ตอน ตอนหัวขายเครื่องใช้เบ็ดเตล็ด เสื้อผ้า ตอนกลางขายผัก ผลไม้ เครื่องเค็ม ส่วนตอนท้ายขายเนื้อ หมู ไก่ ปลา นักเรียนไปจ่ายกับข้าวกับแม่ครัว

. . . ท่านอาจารย์ใหญ่ปลูกที่พักเป็นเพิงหมาแหงนติดกุฎิใหญ่ ครูผลครูทองดี และนักเรียนพวกที่มารถไฟนอนศาลาการเปรียญ ส่วน ๔ คน ที่มาทางเรือไปนอนในวิหาร พื้นเป็นซิเมนต์เอาเสื่อปูกางมุ้งยึดกันไปยึดกันมาตึงดี . . . พวกนอนศาลาการเปรียญ วันพระต้องพับที่นอนหมอนมุ้งแอบไว้ใต้อาสนพระเพราะชาวบ้านมาทำบุญ นักเรียนพวกนั้นหลายคนเลยขอย้ายไปนอนที่วิหาร... นักเรียนรุ่นใหม่มาแล้วแยกกันไปนอน เวลาเรียนพวกเก่า (ปีที่ ๒) เรียนในวิหาร พวกใหม่ (ปีที่ ๑) เรียนที่ศาลาการเปรียญ . . . รองเจ้าอาวาสชื่อพระชื่น รูปร่างสูงโปร่งใจดียิ้มแย้มมาคอยถามทุกข์สุข และคอยช่วยอยู่เสมอ ส่วนท่านเจ้าอาวาสเป็นคนเฉย ๆ ไม่ยินดียินร้าย ต่อมาได้เป็น พระครูสมถะกิติมศักดิ์ ชาวบ้านว่าคนตั้งคงเคยมาเห็นท่านจึงตั้งได้ตรงกับนิสัยเฉย ๆ ของท่าน

. . . เวลานอนคุยกันไปคุยกันมาถึงคำพูดของอาจารย์ขุนสุนทรภาษิตที่ว่า "อยู่วัดสบายดี"... พวกเข้าเวร ตีระฆัง (จอบ—จอบจีนกังวานกว่าจอบฝรั่ง) เปลี่ยนเวร กลางคืนต้องผลัดกันอยู่เวรเฝ้าข้าวของ พวกนอนศาลาการเปรียญจัดเวรคู่ ๆ ละ ๒ ช.ม. มีตะเกียงเจ้าพายุ ครูผล เป็นคนจุด ต่อมาใช้โคมรั้วแทน มีนาฬิกาปลุกยี่ห้อบิกเบนเป็นเครื่องกำหนดเวลา (บางทีก็เร็วไปเกือบชั่วโมง) มีเวรอีกพวกหนึ่งเรียกชื่อเสียโก้ว่า "เวรตรวจด่าน" ครูทองดีเป็นหัวหน้า ลูกเวรก็พวกราชสีมาทั้ง ๓ คนนั่นแหละ เวรนี้เหมาหมดทั้งคืนเดินตรวจรอบบริเวณ ตามหลังครู แล้วกลับมานอน ครูทองดี เรียกเมื่อไร

ก็ลุกจากที่นอนไปกับท่านเมื่อนั้น นายเปลี่ยน (อยุธยา) แอบเอาเบ็ดปักไว้ในสระกระซิบกระซาบกับนายพร (อุบลฯ) ตื่นแต่ตี ๕ ไปดูเบ็ด . . . โรงเรียนบรรจุ **พันจ่าถนอม พันธุ์จำรูญ** เป็นครู ทำหน้าที่ก่อสร้างเพราะเก่งช่างไม้ เขียนแปลนอ่านแปลนคล่อง นักเรียนเลยอ่านแปลนเป็น

. . . ถางป่าเป็นการใหญ่ ท่านอาจารย์ใหญ่เป็นหัวหน้าและแสดงการบุกเบิก ตอสะแกรากลึกใช้แม่แรงช่วย กอไผ่ถางออกมาตากแดดพอแห้งก็เอาไฟจุด บางทีถางมากองเอาน้ำมันก๊าซราดเอาไฟจุดทั้งสดๆ อาจารย์ใหญ่จะคุมอยู่จนกระทั่งไฟมอดจึงจะยอมกลับที่พัก พวกปราบที่ก็ปราบไป งานเช่นนี้เป็นงานของคนชั้นต่ำเช่นจีนกุลี คนโทษ และผู้ที่ไม่มีเงินเสียรัชชูปการ เมื่อพวกเราไปทำ แรกๆ ชาวบ้านคิดว่าพวกเราเป็นนักโทษ และโรงเรียนเป็นโรงเรียนดัดสันดาน บางคนมาว่าจ้างไปขุดท้องร่องก็มี (ภายหลังจึงทราบความจริงและยิ่งทราบว่าอาจารย์ใหญ่เป็นถึงพระยานักเรียนนอก โรงเรียนก็ไม่ขึ้นต่อจังหวัด ขึ้นต่อกระทรวงธรรมการโดยตรงกิริยาท่าทางเดิมเหยียดๆ ก็เปลี่ยนมาเป็นสนิทสนมและนับถือ)

. . . วันนั้นตรงกับวันพระ ครูผลพานักเรียนถางป่าเช่นเคย ถางๆ แล้วก็ถอยออกมายืนเช็ดเหงื่อ พอดีอุบาสิกาคนหนึ่งทำบุญเสร็จแล้วเดินกลับบ้านผ่านมา ความที่เข้าใจว่าพวกเราเป็นคนโทษก็สงสาร อยากทำทาน จึงแก้ชายพกควักสตางค์แดงออกมาอันหนึ่ง สะกิดส่งให้ครูผลฯ

. . . ไม่สร้างโรงเรียนขนมากอง จีนฮั้วกับจีนมุ่ย (จ้างเพิ่ม) ภารโรงและเลี้ยงหมู (สุกรบาล) นอนเฝ้ากลางคืน พวกเวร "ตรวจด่าน" เลยสบายไป จีนมุ่ยชอบสีซอ พวกเราไปขอต่อ แกสีได้ ๒ เพลงเวลาเฝ้ากองไม้กลางคืนสีซอ ๒ เพลงวนไปวนมาอยู่แค่นั้น แล้วก็นั่งหลับ

. . . อาจารย์ใหญ่สั่งพันธุ์ผักเข้ามาจากนอก คือ มะเขือเทศ มันฝรั่ง ผักกาดหอมแครอต ข้าวโพด ส่วน กะหล่ำปลี ผักกาดหัว ถั่วลันเตาจากประเทศจีน หมูพันธุ์ยอร์คเชียร์แอสแสก ไก่เล็กฮอร์น เป็นของใหม่ของเมืองไทย . . . อาจารย์ใหญ่ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาในนามเดิม ครั้ง

แรกท่านเป็นขุนธาราภาคพาที,หลวงพินิตพิชการ–พระเทพศาสตร์

... กินแกงไก่ป่ากันแทบทุกวัน บางวันพบไข่ทั้งรังในกอไผ่ ครูทองดี ยิงกระสุนแม่นเป็นจับวาง ได้กระรอกมานักเรียนถลกหนังย่างแต่ท่านไม่เคยกิน จีนฮั้วเป็นคนปั้นกระสุนจากดินเหนียวตากไว้ข้างสระฝาผนัง ... วันเสาร์หยุดครึ่งวันตามระเบียบทั่วไปซักผ้ากัน วันอาทิตย์ออกเที่ยวในเมืองบ้าตามเรือกสวน ช่วยเขาขุดดิน ถีบระหัดและดำนา (ตามคำแนะนำของเจ้าคุอาจารย์ใหญ่ให้ผูกมิตรกับเพื่อนบ้าน)

... บางพวกไปซ้อมฟุตบอลกับทหารสถานีต้นสำโรง ซ้อมกับมหาดเล็กจากพระราชวังสนามจันทร์และนักเรียนนายร้อยตำรวจห้วยจระเข้ ซ้อมที่ลานข้างองค์พระประถมเจดีย์ แต่นายจีนายพรพาเด็กในอุปการะท่านเจ้าคุณฯ เข้าป่า หนังสติกคนละอัน

... เริ่มลงข้าวโพด ทำนา อาคารหลังแรกเสร็จแล้ว เป็นเรือน ๒ ชั้นแบบเดียวกับที่สวนหลวงหอวัง ครูผลฯ ครูทองดีฯ นอนคนละมุม ต่อไปก็สร้างโรงครัว บ้านอาจารย์ใหญ่ บ้านครู โรงเก็บของ ... ฝนตกใหญ่ซีเมนต์ใส่น้ำฝนซึ่งสร้างใหญ่ แห้งไม่ทันพอน้ำเต็มก็แตกพังโครม ตัวโรงเรียนด้านตะวันตกทรุด ช่างช่วยกันงัดเพื่อจะให้จันทันกับเสาเข้าที่หลังคาซีเมนต์หนักมาก เลยพังลงมา แต่ไม่มีผู้ใดบาดเจ็บ เพราะเป็นวันอาทิตย์ไปเที่ยวกันหมด

... ครอบครัวชาวสวนฐานะดีครอบครัวหนึ่ง ลูกสาวทั้ง ๕ คนสวยทั้งนั้น คนชื่อม่วยกับคนชื่อกิ่น สวยกว่าคนอื่น พวกเราไปขลุกอยู่ที่บ้านเขาบางอาทิตย์กลับถึงโรงเรียนจนดึก เจ้าคุณอาจารย์ใหญ่เปรยว่า "การช่วยชาวบ้านควรไปกลางวัน กลางคืนโรงเรียนไม่แนะนำ" ย่างฤดูหนาว ผักดอกไม้ กำลังงาม สาวๆ ก็มาเที่ยวกัน ชาววังก็มาบ่อย นักเรียนขยันกันใหญ่ ค่ำแล้วยังจุดตะเกียงปลูกผัก บางคืนตื่นแต่ตี ๔ จุดตะเกียงไปเอาขี้หมูใส่ผัก ... หลวงสิทธิ์เทพการ (กิมเสียง วังตาล) เศรษฐีนครปฐมมาดูการเลี้ยงหมูนอก

...อาจารย์ใหญ่ทดลองใช้ขี้ครามย้อมผ้า ทำปุ๋ย เพราะเป็นพืชตระกูลถั่ว...ปลายเดือนธันวาคม พวกรุ่นสวนหลวงเตรียมไปซ้อมรบที่ราชบุรี ...จีนสวนผักและพ่อค้าที่ตลาดมาดูต้นกระหล่ำปลีกัน ไม่ยอมเชื่อว่าเป็นกระหล่ำปลี เพราะที่เคยเห็นสีขาว ใบห่อรัดกันเป็นก้อนกลม (กระหล่ำปลียังมีน้อยมากในเมืองไทย ส่งมาทางเรือจากประเทศจีน เขาตัดที่ห่อแล้วและลอกเอาใบสีเขียวด้านนอกทิ้งเพื่อสงวนเนื้อที่และน้ำหนัก เมื่อมาถึงเมืองไทยบางอันด้านนอกเน่าหรือช้ำก็ลอกทิ้ง เหลือข้างในจึงเป็นสีขาว) ต่อเมื่อค่อย ๆ คลี่ให้ดู จึงร้อง ฮ้อ ยอมเชื่อกัน

...มะเขือเทศสุกแล้วผลงาม ๆ ไม่รู้จักกินกัน อาจารย์ใหญ่เก็บมาเช็ดกับชายเสือกัดกิน ท่านเก็บจากแปลงไหนเจ้าของก็ยิ้มหน้าบาน

...เย็นวันหนึ่งกำลังจะล้อมวงกินข้าวมียำมะเขือเทศใส่จานใบเขื่องมาเสริมวงละจานเลยเหลือแต่จานเปล่า ตำหรับมีดังนี้ กุ้งแห้งป่น น้ำตาล หอมแห้ง พริกป่น น้ำปลามะเขือเทศหั่นหนึ่งกาละมังใหญ่ คลุก ... นักเรียนเข้าเวรไปร่วมโต๊ะอาหารเย็นกับท่านอาจารย์ใหญ่วันละ ๒ คน ท่านชวนคุยแบบกันเอง บางทีอธิบายการกินอาหารแบบชาวยุโรป บางทีก็เล่าเรื่องขำ ๆ ลูกชายท่านตัวเล็ก ๆ ชื่อโส**ภณ**ร่วมโต๊ะด้วย

...ไปซ้อมรบกัน เคลื่อนกำลังไปตามถนนทรงพล เส้นทางระหว่างนครปฐม–บ้านโป่ง (ราชบุรี) พวกเรา ๒ คนท้องร่วงอย่างแรงไปไม่ไหว นอนตาปริบ ๆ อยู่ข้างทาง บังเอิญเกวียนพยาบาลผ่านมา นายสุทัศน์ ๆ สัมปัตตะวนิช (ขุนสุทรรศนามัย) นักเรียนแพทย์จำได้ว่าเป็นเพื่อนกันรีบให้ยาและขึ้นเกวียน รอดตายหวุดหวิด

...เจ้าพนักงานมาจากพระราชวังสนามจันทร์ ถามว่าอาจารย์ใหญ่อยู่หรือเปล่า มีคนชี้มาทางบ้านท่าน เจ้าพนักงานมาถึงบ้านก็ถามคนขุดดินอยู่ข้างบ้าน "นี่ นี่ ท่านเจ้าคุณอยู่หรือเปล่า" คนขุดดินชี้มือไปบนบ้าน จึงขึ้นไปนั่งรออยู่สักครู่คนขุดดินก็เดินออกจากหลังบ้านแต่งตัวเรียบร้อย เจ้าพนัก-

งานถามว่า ไหนล่ะท่านเจ้าคุณฯ คนขุดดินชี้ที่มือตัวเอง ถามว่ามีอะไรจะให้รับใช้บ้าง

...อาจารย์ใหญ่กลับจากพระราชวังสนามจันทร์ แจ้งให้บรรดาครูอาจารย์ทราบว่า เสนาบดีกระทรวงวังแจ้งให้ทราบว่ามีกระแสรับสั่งให้หน่วยต่างๆ ในจังหวัดนครปฐมนี้จัดแฟนซีไปแสดง ภายหลังการแข่งขันฟุตบอลที่พระราชวังสนามจันทร์ ในวันมะรืนนี้ โรงเรียนเราก็อยู่ในหมายกำหนดการสุดท้ายเพื่อน ต่อจากนั้นอาจารย์ใหญ่ก็ระดมนักเรียนช่วยกันเหลาไม้ไผ่ ครูถนอมเป็นคนขึ้นรูป สานเป็นหุ่นรูปหมูตัวเบ้อเร่อเอากระดาษหนังสือพิมพ์ทาแป้งเปียกปิดแล้วทับด้วยกระดาษว่าวแล้วลงสีเหมือนของจริง แถมประแป้งและผูกโบว์ด้วย เสร็จแล้วเอาขึ้นตั้งบนล้อผูกมัดอย่างมั่นคง จัดเป็นขบวนแห่ใหญ่โต มีคนแบกป้ายนำหน้าขบวน ๒ คน คนลากล้อซึ่งมีตัวหมูและคนดุนหลัง ๔ คน ตามขบวนโดยนักเรียนปีที่ ๒ แต่งชุดชาวนาแบกจอบบุ้งกี๋และหาบข้าวหมู แผ่นป้ายหน้าขบวนนั้นมีอักษรตัวโตๆ ว่า "**หมู เลี้ยง ๖ เดือน น้ำหนัก ๘ หาบ**" ครั้นวางรูปขบวนเสร็จสรรพแล้วก็เคลื่อนเข้าสู่สนามฟุตบอลเข้าไปอยู่ยังที่ทางที่เขาจัดไว้ รออยู่จนฟุตบอลเลิก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสวยพระสุธารส (น้ำชา) แฟนซีก็ออกแสดงถวายเป็นชุดๆ เสือป่า มหาดเล็ก ทหารต้นสำโรง โรงเรียนนายร้อยตำรวจ ข้าราชการมณฑลนครไชยศรี เป็นงิ้วบ้าง กลองยาวบ้าง สิงโตบ้าง ฯลฯ พอถึงชุดสุดท้ายซึ่งเป็นชุดโรงเรียนกสิกรรมพอออกเดินคนก็หัวเราะตบมือเกรียว.....
อาจารย์ใหญ่กำลังแต่งบทละครเรื่องใหม่ เพื่อนำไปลงในหนังสือวิทยาจารย์ของกระทรวงธรรมการ ท่านชอบเดินไปพิจารณาบ้านคนแถวๆ นั้นเสมอ บางคนว่าท่านจะใช้เป็นฉากประกอบ...ซ้อมละครเรื่อง แว่นตาของคุณพี่ แต่งโดยผู้ปาก "กสิกร" (ท่านเจ้าคุณอาจารย์ใหญ่) ซ้อมที่โรงเรียนเพื่อนำไปแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคม ก.ท.

...อาจารย์ใหญ่สร้างโรงเรียนสำหรับเด็กเล็กๆ แบบโรงเรียนประชาบาลขึ้นเลยบ้าน ครูฮู้ ไปหน่อยสำหรับให้นักเรียน ป.ป.ก. ไปทำการฝึกสอน

ได้ขอครูจากจังหวัดมาเป็นครูใหญ่ ชื่อ **ครูเหี้ยม** มีคนแกล้งเขียนชื่อแกเพี้ยนไปเรื่อย (คงจะทำตัว ม หายไป) ภายหลังเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า **สมาน**

...ถึงเดือนกุมภาพันธ์ปลายปีสอบไล่ พอสอบเสร็จ **อาจารย์ชุ่น อ่องระเบียบ** สำเร็จวิชากสิกรรมจากมหาวิทยาลัยเรดดิ้งประเทศอังกฤษกลับมา ได้นำวิชา **ไบโอโลยี่** ซึ่งเป็นวิชาใหม่มาด้วยท่านเจ้าคุณอาจารย์ใหญ่จึงประกาศให้ผู้ที่สอบแล้วมาเรียนซ้ำอีกหนึ่งปี และชี้แจงว่าหากมิได้เรียนวิชานี้แล้วก็เหมือนกับไม่ได้หลักทางกสิกรรมกลับไปด้วย เปรียบง่ายๆ ก็เหมือนไม่ได้อะไรทางกสิกรรมกลับไปด้วยเลย

...ต้นปี ๒๔๖๒ นักเรียนปีกลาย (รุ่นแรก) ต่างก็กลับมาเรียนซ้ำตามคำแนะนำของท่านอาจารย์ใหญ่ และเมื่อประกาศผลการสอบไล่ออกมาอาจารย์ใหญ่ให้ผู้สอบได้ที่ ๑–๕ เป็นครูสอนในโรงเรียนด้วย โดยให้เงินเดือนลดลั่นกัน ที่ ๑ ได้ ๑๘ บาท ที่ ๒ ได้ ๑๕ บาท ที่ ๓ ได้ ๑๒ บาท ที่ ๔–๕ ได้ ๑๐ บาท นายผาย สอบได้ที่๑ เป็นครูภาษาไทย กสิกรรมภาคปฏิบัติ เลข และทำหน้าที่สมุห์บัญชี ทั้งเป็นเลขานุการของท่านอาจารย์ใหญ่อีกด้วย

...ครูผล ครูทองดี ดูภาษาอังกฤษคร่ำเครียดเพราะอาจารย์ใหญ่บอกว่ามีคนมาเป็นครูสอนแทนแล้วคือ **อาจารย์ชุ่นกับครูผาย** ดังนั้นเตรียมตัวได้สิ้นปีนี้จะส่งไปประเทศฟิลิปปินส์..นายช่วง นักเรียนซึ่งเป็นทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ไปอยู่ปารีสเป็นนานกลับมาเรียนปีที่ ๒ ต่อก็พอดีกับพวกเพื่อนที่เรียนปีที่ ๑ มาซ้ำชั้นเลยเรียนทันกัน เพื่อนๆ มักรุมฟังเรื่องปารีสฝรั่งเศสทุกวัน

...อาจารย์ใหญ่เปลี่ยนนามสกุลให้ครูผายเป็น **เทพสิทธา**...ข้าราชการผู้หนึ่งพาลูกมาสมัครเป็นนักเรียน มาถามหาท่านเจ้าคุณอาจารย์ใหญ่ มีคนชี้บอกมาว่าท่านกำลังขุดดินปลูกขนุนอยู่กับนักเรียน ข้าราชการผู้นั้นแรกๆ ไม่ยอมเชื่อเพราะโดยทั่วไปแล้วขุนนางชั้นพระยาจะไม่ลดเกียรติลงมาทำงานต่ำๆ เช่นนี้ นี่ท่านมิใช่เป็นพระยาอย่างเดียวซ้ำเป็นนักเรียนนอกเสียด้วย ครั้น

ได้รับคำยืนยันอย่างแข็งขันและได้มาพูดกับท่านอาจารย์ใหญ่เอง จึงได้เชื่อและขอโทษด้วย แต่ท่านอาจารย์ใหญ่กลับหัวเราะชอบใจที่คนเห็นท่านเป็นชาวกสิกรจริงๆ อีกรายหนึ่ง รายนี้เป็นหญิงสาวมาจากปักษ์ใต้มาหาคู่รักซึ่งเป็นนักเรียนอยู่ที่โรงเรียน พอมาถึงเห็นท่านอาจารย์ใหญ่กวาดลานโรงเรียนอยู่ก็มาถาม "ลุง ลุง พี่พุ่ม อยู่โรงเรียนนี้เป็นคนใต้ ลุงรู้จักไหม?"

...หมูในคอกถูกตะขาบกวน ครูผล ไปปลูกกะต๊อบนอนเฝ้า... ปลูกกะท่อมหลังกะทัดรัดข้างสระฝาผนัง สำหรับนักเรียนนอนเฝ้าแปลงผักนอน ๔ คน.. ครูผายดูหนังสือเตรียมสอบ ป.ม. ท่านอาจารย์ใหญ่ว่ากลัวไม่ได้เป็นสัญญาบัตรหรือ อยู่กับฉันไม่ต้องกลัว...สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เสด็จวัดพระประโทณ โรงเรียนจัดแถวถวายการต้อนรับท่านอาจารย์ใหญ่สั่งให้แต่งตัวให้เรียบร้อย นักเรียนคนหนึ่งถามว่า ติดกระดุมเสื้อมีตราเครื่องหมาย วปร. ได้หรือไม่ อาจารย์ใหญ่พยักหน้าแล้วให้อยู่แถวหน้า... สิ้นปี ๒๔๖๓ สอบเสร็จมีการรื่นเริง

...แม่ครัวชื่อแม่สายทำกับข้าวเก่งคุยก็สนุก....อาจารย์ใหญ่ปีนบันไดตัดแต่งพุ่มไม้นักเรียนคนหนึ่งมาบอกท่าน "ใต้เท้าครับ มีแขกมาหา" ท่านอาจารย์ใหญ่มองหน้า พูดว่า **ทีหลังเรียกฉันว่า อาจารย์ อย่าเรียกใต้เท้า...** ข้าวโพดแก่นักเรียนชอบหักมาแล้วเอามาโยนใส่เตาต้มข้าวหมู หนักเข้าๆ ข้าวหมูไม่เดือดจนมุ่ยคนเลี้ยงหมูไปฟ้องท่านอาจารย์ใหญ่

...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จจากตำหนักราชฤดีมาประพาสโรงเรียนพร้อมด้วยพระนางเธอลักษมีลาวัณ อาจารย์ใหญ่สั่งนักเรียนครูตั้งแถวถวายการต้อนรับ ทรงเสด็จมาอย่างไปรเวททรงกางร่มให้พระนางเธอฯ ทรงรับสั่งให้ทำงานกันตามปกติ แล้วทรงชมนั่นชมนี่โดยมีท่านอาจารย์ใหญ่คอยกราบทูล พระนางเธอฯทรงชี้พระหัตถ์ไปยังดอกบัวในสระทรงชมว่างามจริง นักเรียนเหรียญ นิลเชษฐอยู่ใกล้ๆ นั้นกระโดดลงไปในสระเก็บดอกบัวดอกนั้นมาให้ท่านอาจารย์ใหญ่ๆ นำทูลเกล้าถวายพระนางเธอฯ

...นักเรียนคนหนึ่งลาโรงเรียนบ่อย ครั้งหนึ่งมาลาไปเผาศพญาติ ท่านอาจารย์ใหญ่ถามว่าถ้าเธอไม่ไปเขาจะเผากันได้ไหม...วันเสาร์เลิกครึ่งวัน ก่อนเลิกมีการประชุมทุกครั้ง วันหนึ่งอาจารย์ใหญ่เอาจดหมายนักเรียนเก่าชื่อ ธูป อิ่มวิทยา ไปเป็นครูแล้วจดหมายมาเล่าสารทุกข์สุขดิบของชีวิตการเป็นครู พร้อมกับส่งปัญหาที่ประสบมาและเรียนถามวิธีแก้จากท่านอาจารย์ใหญ่ ๆ เอาปัญหานั้นให้นักเรียนช่วยกันคิดแก้ เสร็จแล้วสั่งว่าหากนักเรียนออกไปเป็นครูแล้วให้ปฏิบัติอย่างครูธูปนี้

...มีการแข่งขันแข่งสัตว์ที่ศาลากลางจังหวัด เป็นการแข่งตลก สัตว์ที่นำมาแข่งมีแพะ หมู สุนัข ท่านเจ้าคุณอาจารย์ใหญ่นำสัตว์เข้าแข่งเหมือนกัน สัตว์ที่นำไปคือ กบ คนหัวเราะกันทั้งสนาม...ในวิชาการทำสวนท่านเจ้าคุณอาจารย์ ใหญ่กางหนังสือตำราภาษาอังกฤษ แล้วอ่านเป็นภาษาไทยให้นักเรียนจด พอถึงคำว่า Planting Instruction ท่านถามความเห็นนักเรียนทั้งชั้นว่าควรแปลเป็นภาษาไทยว่าอย่างไรดี นายวิจิตร นิลพันธุ์ ยกมือ ลุกขึ้นตอบว่า "คำแนะนำในการปลูกพืช" ครับ ท่านอาจารย์ ใหญ่พยักหน้าบอกว่าใช้ได้... อาจารย์ ใหญ่ตรวจสมุดโน้ตทุก ๆ คนแล้วเรียกนายวิจิตรไปหาที่โต๊ะ บอกว่า สมุดของเธอสะอาดเรียบร้อย ตัวหนังสือสวย รูปภาพเขียนประกอบก็ใช้ได้ ฉันจะขอยืมไปให้โรงพิมพ์เขาทำเป็นต้นฉบับพิมพ์หนังสือตำรา "การทำสวน" ออกจำหน่าย...อาจารย์ใหญ่ให้นาฬิกาข้อมือเป็นรางวัลแก่นายวิจิตร ๑ เรือน

...นัก เรียนคน หนึ่งเวลา ท่าน อาจารย์ ใหญ่ถาม ปัญหา อะไรสัก อย่างหนึ่ง จะอธิบายเสียยืดยาว ทีแรก ๆ อาจารย์ใหญ่ไม่ว่าอะไร หลายครั้ง ๆเข้า อาจารย์ใหญ่แนะนำให้ไปเป็นทนายความ (นักเรียนผู้นี้ภายหลังมีอาชีพเป็นทนายความจริงๆ)...พ.ศ. ๒๔๖๖ อาจารย์เอี้ยง จันทรสถิตย์ สำเร็จปริญญาโทจากอเมริกามาบรรจุเป็นครูที่นี่ พ.ศ. ๒๔๖๗ อาจารย์ทองดี สำเร็จจากฟิลิปปินส์มาเป็นครูสอนตามเดิม ... อาจารย์ใหญ่จะย้ายโรงเรียนไปตั้งที่ บางสะพานใหญ่ นัยว่าเพื่อขยายการศึกษาทางกสิกรรมไปทางภาคใต้ ต่อไปก็จะไปภาคอื่น ๆ อีก จะให้มีทั่วทุก ๆ ภาคของเมืองไทย"

ร้องลำอมตึก

เวลาเช้าหนาว	น้ำค้าง	พร่างพรายฝอย
ระยาดย้อย	เยือกเย็น	เป็นเหน็บหนาว
ผักในร่อง	เมื่อต้อง	น้ำค้างพราว
ระวีวาว	สาดแสง	ส่องต้องใบ
หิมะเม็ด	แม้นเพ็ชร	ต่างหูน้อง
ใบพืชเทียบ	กรรณของ	นวลแขไข
แบกจอบงง	หลงกาย	นึกอายใจ
รีบครรไล	ขุดดิน	สิ้นบอเอยฯ ๔ คำ

ขุนสุบงกชศึกษากร เขียนเมื่อปี ๒๔๖๗

คำสาปเทวราช

ขุนสุบงกชศึกษากร ประพันธ์ขึ้น

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑

โดยใช้นามปากกาว่า "นายผึ้ง"

นัยว่าเป็นงานประพันธ์เรื่องแรก

"นายผึ้ง" คือนามปากกาของขุนสุบงกชศึกษากรเขียนเรื่องนี้พิมพ์จำหน่ายที่โรงพิมพ์วิโรจน์บัณยกิจ หน้าวัดบึง จังหวัดนครราชสีมา รวม ๒ เล่ม ในราคาเล่มละ ๑๐ สตางค์ และเขียนโฆษณาไว้ที่หน้าปกความว่า

"เล่มละสิบสตางค์ต่างรู้ท่านผู้ซื้อ
ร้านมีชื่อตามพ์สุกรี พาณิชย์หนา
โรงพิมพ์วิโรจน์บัณยกิจติดรัถยา
สำนักหน้าวัดบึงพึงจำไว้

มีหนังสือและของอื่นดื่นอนันต์
โรงพิมพ์นั้นรับพิมพ์ทุกอย่างได้
เช่นแบบฟอร์มฉลากยา ฎีกาไซร้
ขอเชิญไปชมดูคงรู้เอย"

เรื่องคำสาปเทวราช

. . . .

เป็นประถมสมมุติกันสืบมา
ฉันชื่อ "ผึ้ง" ทราบซึ่งประจักษ์แจ้ง
ตามสติริเริ่มเรื่องนิยาย
มาข้าจะกล่าวบทไป
พระนามหนึ่งอินทะชิตมิฤทธา
หัวเมืองขึ้นเบ็ดเสร็จกว่าเจ็ดหมื่น
มีนิเวศน์ปราสาทราชวัง
ช่อฟ้าบราลีมีจังหวะ
ดั่งจะเย้ยเวียงอินทร์ปิ่นอมร
มเหสีสมญาไม่ปรากฏ
ทุกพระองค์ทรงโฉมล้วนงามๆ
ห้าร้อยสองต้องตายเพราะผีดาน
เหลือโอรสนามถะมุดวุฒิไกร
เรื่องพระเวทย์วิทยาอาคมชาญ
สมเป็นบุตรสับปะรดปรากฏแวว
พระบิดารักบุตรสุดสวาสดิ์
เพราะท้าวเธอก็ชรามานมนาน
จึงให้หาลูกยาเข้ามาเฝ้า
สับปะรดลดองค์ลงไป
ลูกเอ๋ยพ่อให้หามาทั้งนี้
เห็นแต่ลูกเท่านั้นแหละขวัญตา
พระถะมุดสุดที่จะกังขา
พระบิดาจะปรึกษาด้วยเรื่องไร

นิทานหลังครั้งว่างพระศาสนา
โดยปัญญาที่ประวิงทั้งหญิงชาย
จึงสำแดงคำคิดประดิษฐ์ขยาย
ให้เพริดพรายมธุรสพจนา
ถึงท้าวไทยสับปะรดนาถา
กระเดื่องหล้าครองกรุงพะรุงพะรัง
พลพ้นกำนหงแข็งขลัง
แต่ละหลังสูงเยี่ยมเทียมอัมพร
นภศูลระเกะระกะสล้างสลอน
ให้ย่อหย่อนยอมแพ้แก่ความงาม
มีโอรสและธิดาห้าร้อยสาม
แต่เป็นความวิบัติกรรมซัดให้
ด้วยประมาทมิปลูกตามสมัย
เธออยู่ได้เพราะฤทธิ์ปลูกผีแล้ว
เป็นทหารสมชาติเดชกาจแกล้ว
เหล่าเทือกแถวนักรบครบอาการ
ตั้งจิตมาตรจะให้ครองพะรุงย่าน
ไม่รู้จะสิ้นปราณลงเมื่อไร
บัดใจโอรสเข้าประณมไหว้
หาหน่อไทยรับขวัญพระลูกยา
ก็เพราะมีเรื่องลึกจะปรึกษา
จะรับภาระพ่อได้พอใจ
ประนมกรวันทาแล้วปราศรัย
ขอโปรดได้แจ้งแจงแห่งลูกนี้

อินทะชิตปกาสิตแก่ลูกยา　อายุเจ้าเข้าสิบห้าปีนี่
ตัวพ่อแม่แก่ชรามานานปี　มิรู้ที่ชีพจะวางลงปางใด
อยากให้ลูกปลูกฝังเสียยังหนุ่ม　โรคภัยไม่กลุ้มรุมปวดป่วยไข้
จะให้ครองพะรุงพะรังกังกันภัย　แทนตัวพ่อสืบไปจำเนียรกาล
พระโอรสยินสารพระผ่านเผ้า　จึงยอบเกล้าสองกรช้อนประสาน
อิ่มมโนศิโรราบลงกราบกราน　แล้วแต่พระภูบาลจะเห็นควร
ท้าวให้หาอาลักษณ์มาร่างสาส์น　เตรียมพร้อมบรรณาการทุกสิ่งถ้วน
ผู้เป็นทูตคือมะกรูดเจ้าสำนวน　จัดขบวนไปกรุงปะโรบุรี

จะกลับกล่าวถึงท้าวมะเขือกะโหลก　เป็นจอมโจกในปะโรบุรีศรี

มีลูกสาวเนื้อขาวดังสำลี　พระภูมีอิ่มใจได้ลูกงาม
วันนั้นพระเสด็จออกพระโรงรัตน์　แน่นขนัดเสวกดกหลาม
พร้อมเสนามนตรีพ่อชีพราหมณ์　พระวินิจฉัยความเป็นเรื่องไป
พอทราบข่าวท้าวพะรุงนัคเรศ　ให้มะกรูดทูตวิเศษมาเวียงใหญ่
จะเป็นเรื่องร้ายดีมีอย่างไร　รับสั่งให้เบิกหาทูตานั้น
บัดใจเจ้ามะกรูดทูตหัวปุ่ม　คลานดุ่ม ๆ ถวายสาส์นท่านจอมขัณฑ์
จึงอาลักษณ์พนักงานคลี่อ่านพลัน　พระจอมธรรม์ทรงฟังตั้งพระทัย
ในสาส์นพระผู้ผ่านนัคเรศ　พระรุงพระรังนิเวศน์เป็นใหญ่
นามปรากฏสับปะรดฤทธิไกร　สิทธิไชยมีตาอยู่รอบตัว
มีโอรสเรืองอิทธิฤทธิรุทร์　ทรงพระนามละมุดผุดผ่องทั่ว
วิทยาอาคมก็สมตัว　มิใช่ชั่วกล้าแกว่นทั่วแดนดิน
ยังไม่มีคู่ชมภิรมเยศ　ได้ทราบข่าวมะเขือเทศสมถวิล
รูปอร่ามสำอางอย่างกินริน　มารยาทโฉมยุพินก็เงื่อนงาม
อนึ่งเล่าพงศ์เผ่าเราทั้งสอง　ย่อมแซ่ซร้องร่วมโศลกในโลกสาม
จะใคร่ขอพระธิดานงราม　เป็นหม่อมห้ามพระละมุดบุตราตู
อันปุโรกับพะรังนัคเรศ　อาณาเขตเชื่อมกันมั่นคงอยู่
ถ้าภายหน้าหรือภายนี้มีสัตรู　ช่วยโจมจู่ให้มันเริดตะเพิดไป

ไม่ทันจบท้าวกะโหลถก็โงกหลับ หูสดับแต่หาเข้าพระทัยไม่
ต่ออาลักษณ์ทูลแถลงจึงแจ้งใจ พระตรัสไขมธุรสพจนา
นี่แน่ะทูตจงไปทูลมูลคดี แก่ทรงศรีสับปะรดเรืองยศถา
ว่าเชื้อเทศบุตรีศรีโสภา ของตูข้ายังเยาว์เบาความนัก
อายุพึ่งสิบสี่ว่าสิบห้าหย่อน ยืนเดินนอนก็ทะลึกตึกตัก
แต่ว่าโฉมเฉลาลำเภาพักตร์ สูงศักดิ์ยอดหญิงจริง ๆ เวย
ยังไม่อยากพรากไปให้ไกลอก สักสองศกจึงค่อยมาเสนาเอ๋ย
จะยกให้จริง ๆ ไม่นิ่งเลย แล้วตกแต่งตามเคยวิวาห์กัน

ฝ่ายมะกรูดถอยปรูดจากพระโรง เดินโหย่ง ๆ เร็วรี่ขมีขมัน
สิ้นเวลาห้าคืนกับหกวัน ก็พอบรรลุบุเรศเขตพะรัง
เข้าเฝ้าองค์ทรงศรีคดีแถลง ทูลเล่าแจ้งถ้วนถี่มิแต่หลัง
อินทะชิตฤทธิยงได้ทรงฟัง ถ้าว่าดังนั้นก็เราพอใจ

ฝ่ายโอรสทราบข่าวร้าวในจิต เห็นสุดคิดที่จะทนต่อไปได้
นับตั้งสองฉนำกาลนานเกินไป ภูวนัยอัดอั้นตันในทรวง
กำเริบรักหนักจิตคิดวิตก ดังหนึ่งยกเมรุไกรไศลหลวง
จะนอนนั่งเฝ้าตั้งระลุงระลวง ฤดีดวงบุ่มบ่ำซ้ำโศกทวี
ทนไม่ไหวจะต้องไปยังสำนัก แห่งนงลักษณ์เชื้อเทศวิเศษฉวี
เหมาะถ้าจะลักพามาบุรี เกษมศรีร่วมห้องสองราเรา
คิดเท่านั้นจับขรรค์วราวุธ ทรงเกือกแก้วบริสุทธิ์สลักเสลา
เยืองยาตรนาดกรายเห็นกายเบา จึงพระเอารถราชผาดโผนลอย
เหินระเห็จเตร็ดทางนภากาศ พฤกษาชาติให้ท้ายไปหยอย ๆ
พอพระสุริย์ฉายลงบ่ายคล้อย พระจึงค่อยร่อนราลงมาดิน
เดินทางเหนื่อยเมื่อยปวดระบมกาย พระฤาสายหวังบรรทมสมถวิล
จึงเอนกายลงเหนือทรายแทบบัฐพิน หน่อนรินทร์ม่อยหลับลงฉับพลัน

จะกล่าวถึงรากโษสโขมดไพร อันเป็นใหญ่อยู่ในแนวพนาสัณฑ์
นามกรอุศพิดฤทธิอนันต์ มาคืนนั้นร้อนใจอยากไคลคลา

คิดพลางย่างออกนอกคูหาสน์ จำแลงอาตม์ใหญ่เยี่ยมเทียมภูผา
ไล่จับสัตว์จัตุบาทในพนา ช้างม้าควายวัวตัวละคำ
มาประสบพระละมุดสุดฉงน เอ๊ะนี่คนใยจึงมาเวลาค่ำ
ช่างไม่กลัวเสือสีห์และหมีดำ จะกลายกล้ำขบกัดพัดให้ตาย
อุตพิดพินิจดูคำรุพักตร์ ศุภลักษณ์ล้ำเลิศเฉิดฉาย
ขนงเนตรเกษกรรณก็คมคาย คงสืบสายชาติกษัตริย์แน่ชัดนัก
ชายเล่ห์นี้ได้สตรีอย่างเขือเทศ เป็นภรรเยศร่วมภิรมย์จะสมศักดิ์
กูจะเล่นคนองรองสักพัก คิดเท่านั้นขุนยักษ์เข้าอุ้มองค์
เหาะลิ่วปลิวไปในอากาศ ถึงปราสาทมะเขือเทศดังประสงค์
เยี่ยมแกลแลเห็นนิ่มอนงค์ โฉมยงหลับนิ่งมิติงกาย
ขุนยักษ์วางองค์พระทรงศรี บนแท่นที่บรรทมเคียงโฉมฉาย
แล้วรีบกลับคูหานอนสบาย สำราญกายหัวร่องอ ๆ งัน

ตระเวนไพรไก่แก้วจำเรียง เสียงแอ่นเอี้ยงกาแกแซ่สนั่น
แสงทองส่องพื้นโพยมพรรณ์ สุริยันเยี่ยมยอดบรรพตา
พระละมุดลืมเนตรสังเกตถ้วน ทุกสิ่งล้วนเรืองร่างงามสง่า
ให้คิดพิศวงสงกา เออนี่ฝันหรือว่าเป็นความจริง
ลองหยิกเล็บเจ็บนิ่วมิ้อมิ้น หลับเนตรแล้วลืมขึ้นเห็นทุกสิ่ง
ขยับย่างร่างกายทำไหวติง ยิ่งคิดยิ่งอัดอั้นตันฤทัย
จำได้ชัดนอนพนัศเดียวสันโดษ หรือกรรมมีผีโขมดมันซัดให้
จะแกล้งทำให้เราบ้าหรือว่าไร จึงได้ปรากฏเห็นไปเช่นนี้
พระพินิจลักขณาสุดาสวาสดิ์ เอี่ยมสะอาดรูปทรงส่งฉวี
น่าบรรโลมโฉมเฉิดเลิศนารี พิศพักตรมารศรีแฉล้มนอน

ฝ่ายโฉมยงองค์นางมะเขือเทศ พอลืมเนตรวิปริตผิดแต่ก่อน
เห็นบุรุษสุดโสภาสง่างอน สายสมรลุกจากที่สีห์ไสยา
นางพิโรธโกรธเดือดเหลือเงือดงด ตรัสประชดกระไรไม่อายหน้า
น้อยหรือช่างทำเล่นเช่นพาลา กลัวว่าจะตายช้าไปหรือไร

พระละมุดอึ้งอั้นตันในจิต สิ้นคิดที่จะตอบกระไรได้
ล่วงมาแล้วก็ต้องเลยตามเลยไป แกล้งทำไก๋ไขหูมิรู้ความ
จึงภิปรายสายสมรบวรเลิศ จงเชื่อเถิดพี่มิใช่ชายหยาบหยาม
พี่หน่อเนื้อกษัตราสง่างาม มีพระนามละมุดวุฒิไกร
เพราะกลุ้มจิตคิดเที่ยวประพาสป่า พลบค่ำลงกลางพนาหยุดอาศัย
เหนื่อยพื้นทรายเลยผล็อยม่อยหลับไป มาอยู่นี่ได้อย่างไรมิรู้เลย
มะเขือเทศฟังภิปรายหายสงกา มธุรสพจนาแถลงเฉลย
แสนเสนาะนักหนาน่าชมเชย ที่โกรธกริ้วก็ระเหยเหือดหายคลาย
พระละมุดจับพิรุธในดวงพักตร์ พระทรงศักดิ์เข้าประโลมนางโฉมฉาย
ปากพลอดกรกอดกระหวัดกาย ทั้งสองฝ่ายองค์สั่นกระสันกาม
โอ้ว่าโฉมเฉลาเจ้าเขือเทศ แสนวิเศษสุกงอมหอมห่าม
เปลือกเนื้อเรื่อเหลืองเรืองงาม ดั่งตามใจปากให้อยากเคี้ยว
จะปรุงแปลงแกงผัดจัดสรร สุวคันธ์กลิ่นรสหมดปร่าเปรี้ยว
ถึงขาดอื่นยื่นพื้นเจ้าสิ่งเดียว เป็นไม่เหลียวดูอะไรเชื่อไหมเอย
โอ้ว่าทูลกระหม่อมจอมจักร เพราะนักถ้อยคำพร่ำเฉลย
เจ้าคารีสีคารมน่าชมเชย ปากเอ่ยเกรงว่าใจไม่ตรงกัน
เมื่อยามรักน้ำต้มผักช่างเอมโอช ยามโปรดทุกสิ่งดีทั้งนั้น
โบราณแถลงแจ้งคดีสำคัญ เมื่อนานวันเกรงว่ารักจักเริดร้าง
พระฟังถ้อยวรนุชสุดเหมหรรษ์ ไม่มีวันละพี่จะหนีห่าง
ขออิงแอบแนบประโลมโฉมสำอาง ไปจนกว่าจะมล้างมลายชนม์
ฟังว่า........... จิตรข้าแต่ตั้งยังฉงน
ได้ลิ้มรสทั้งหมดสมกมล เกรงรักจะระหนเร่จาง
ผู้ชายเปรียบได้ภุมริน ร่วมชมสมถวิลแล้วเหินห่าง
ดอกไม้ได้แก่ผองนาง ต้องร้างค้างอยู่เอกา
น้องรัก..... อย่าด่วนท้วงทักใส่ความข้า
ภุมรินโบกบินไปมา นั่นเป็นธรรมดาวิสัยสัตว์

พี่หรือคือสุภาพบุรุษ พี่เป็นมนุษย์ชัดชัด
ว่ารักแล้วจักไม่สลัด จะมัธยัสต์รักไว้ตรายมรณ์

พึ่งพาที่........... ไม่มีทุกข์ร้อนสะท้อนถอน
ใจมิคิดอิดหนาอาวรณ์ จะร้อนหรือเย็นเป็นตาย
ขอเต้าแทบเท้าทุกอย่าง ขอแอบข้างพระฤาสาย
สรรพาพยพครบกาย ขอหมายพึ่งพระพี่ทุกวัน

ฝ่ายสาวใช้ได้เวลาตามหน้าที่ เตรียมวารีอย่างเยี่ยมเปี่ยมขัน
ผ้าเช็ดหน้าวิไลไม้สีฟัน ผายผันเข้ายังปรางค์ทอง
พออย่างเข้าสาวเจ้าตกใจเหลือ เห็นมะเขือกับละมุดผุดผ่อง
สององค์ร่วมเรียงเคียงประคอง นางเมียงมองแล้ววางจากปรางค์ไป

สองกษัตริย์ตกใจใครจะเหมือน ดังถูกเฉือนฉีกเชือดให้เลือดไหล
โฉมยุเพนทร์เห็นมฤตอยู่รำไร จะคิดประการใดนะอกอา
บิตุเรศแจ้งเรื่องจะเคืองข้อง คงถูกพลองท่อนจันทร์มั่นหนักหนา
นางสะอื้นตื้นตันพร่ำอุรา โสกาจาบัลย์วิสัญญี
พระละมุดสุดวิตกอกทึกหัก คิดจะลักสุดาพากันหนี
เห็นทางเดียวที่จะปลอดรอดชีวี คิดพลางภูมีอุ้มองค์อร
สำรวมกายร่ายมนต์ประดนเวท สำแดงเดชกายปลิวหวิววู่อ่อน
พระเสด็จประเวศน์ทางบัญชร ลอยไปในอัมพรเหนือลมบน
แลเห็นช้างเท่าหมูต้อย หมู่ยิ่งน้อยแลเห็นเท่าเส้นขน
แดดร้อนกล้าจึงพานฤมล ร่อนลงบนยอดบรรพตาเตียน
โฉมเขือเทศเมื่อประเวศน์เห็นมากลางฟ้า ต้องพระพายพัดกล้าน่าพาเหียน
เหตุที่ต้องลมแรงแปลงเปลี่ยน ก็พ้นกายหายเวียนเนียนนา
สองกษัตริย์ปริเปรมเหมหรรษ์ ดังได้ครองสวรรค์ชั้นห้า
สัพยอกหยอกกันจำนรรจา จนอาภาแสงอ่อนรอน ๆ ไป

ขอกลับกล่าวถึงท้าวปะโรบุเรศ ทรงทราบเหตุขุ่นข้องให้หมองไหม้
ทั้งรักทั้งแค้นแน่นหทัย รับสั่งให้จัดทัพฉับพลัน

เลือกล้วนคงทนรณยุทธ์ ฤทธิรุทรประหนึ่งจักรผัน
รีบเร่งโดยมรรคคันนันต์ มิช้าก็มาทันพระบุตรี
ท้าวกะโหลกโบกหัสถ์ตรัสประภาษ เหวยอำมาตย์เสนาที่มานี่
จงเข้าห้อมล้อมไว้ให้ดิบดี อย่าให้หนีชีพรอดตลอดแดน
เสนามาตย์รับราชบรรหาร รักษาการตรวจตรากันหนาแน่น
ถ้าหนีรอดด่านใดต้องตายแทน เหล่าทหารกล้าแกลนราชทัณฑ์
บางคนที่ถือบืนขึ้นนกนิ่ง เผื่อเอะอะจะได้ยิงกระทันหัน
ที่ถือดาบเงื้อง่าท่าท่าฟัน คำรามลั่นเอ็ดอึงคนึงไป

พระละมุดกับพระมะเขือเทศ พอเหลือบเนตรไปยังเขินเนินไศล
สองกษัตริย์ว่าบอกตกพระทัย นางจำได้แน่ทรงฤทธิ์พระบิดา
พลางยอกรข้อนทรวงเข้าร่ำไห้ ครั้งนี้ต้องบรรลัยแน่หนักหนา
ที่ไหนเลยทรงเดชจะเมตตา เพราะชั่วช้าอัปภาควิบากกรรม
ไม่ควรเลยอยู่ดีว่ามีสุข รู้ว่าทุกข์ต่อเมื่อตัวชั่วถลำ
การณ์ทั้งนี้มิใช่ว่าใครทำ น่าสมน้ำหน้าแท้สาแก่ใจ
พระพึงนางพลางปลอบให้ชอบชื่น อย่าสอื้นอัสสุชลล้นนองไหล
แต่เท่านี้พี่เห็นไม่เป็นไร พี่จะพาทรามวัยเล็ดลอดจร
ว่าพลางกรรพุ่มชุมนุมหัตถ์ แน่วมนัสผ่องพุฒิอนุสรณ์
รำลึกคุณพระบิดาพระมารดร อีกทั้งทวยเทพอมรทุกชั้นฟ้า
เดชะพระเวทวิเศษสรรพ์ ภพไกรไหวหวั่นทุกทิศา
มืดพยับพอับแสงสุริยา บังเกิดพายุพัดกระพือระดม
พระอุ้มแอบแนบเนื้อนวลถนอม งามละม่อมอย่าทุกข์ระทมถม
ต้องพาโฉมศรีสุดาผ่าฝนลม ฉวีคล้ำช้ำระบมต้องยอมทน
รำพันพลางย่างหยัดกระโจนผลิ้อย ลิ่ว ๆ ลอยล่องไปในเวหน
ไม่รู้ทิศใดในนภาดล กลับเวียนวนมายังปะโรบุรี
แสนเหน็ดเหนื่อยเมื่อยปวดพระกายนัก หวังผ่อนพักอาศัยในไพรศรี
จึงร่อนราลงมายังบัถพี กษัตริย์ดีพระทัยใครจะปาน

ใต้ไทรศรีมีแท่นแสนสะอาด ศิลาลาดปลื้มปลุกสนุกสนาน
สองกษัตริย์เห็นดีที่สำราญ เป็นสถานบรรทมสมจินตนา
เอาขอนไม้ใช้แทนเขนยหนุน เกษมสุนทรเลิศประเสริฐค่า
จำรัสจันทร์วันเพ็ญเด่นนภา ดวงดาราใกล้เดือนให้เตือนใจ
อัศจรรย์บรรดาลในยามดึก อึกทึกครืนครั่นสนั่นไหว
สัตว์ลิ่วเลื้อยคลานเซ็นซ่านไพร สี่เท้าสองเท้าไขว่เอนกอนันต์
โลกสะเทือนเขยื้อนขย้อนไหว ทั้งแลบแปลบปลาบไปคำรามลั่น
ในบัดดลราหูเข้าจู่จันทร์ ที่เรียกจันทรุปราคี
อ้าพระจันทร์อันราหูเข้าจู่จับ มืดพะยับไม่แจ้งหมดแสงศรี
ดาราเอ๋ยดั่งจะเย้ยพระจันทร์ศรี สกาวดาวราวมณีเรืองอำไพ
สองกษัตริย์ทอดทัศนาอยู่ ราหูยังหาปล่อยพระจันทร์ไม่
ช่างเหนื่อยอ่อนเลยผล็อยม่อยหลับไป ยังในแท่นที่แผ่นศิลา
ขอย้อนกล่าวถึงท้าวปะโรบูระ ในขณะมืดมิดทุกทิศา
ก็กำจัดพลัดกันกับเสนา ไม่รู้ว่าหมวดหมู่อยู่อย่างไร
สร่างพายุพอพะยับอับแสงสี กาลราตรีวนเวียนเข้าเปลี่ยนใหม่
กะตู้วู้กู่ก้นสนั่นไพร รวมกันได้ต่อล่วงริมมัชฌิมยาม
ท้าวประกาศแก่พหลพลนิกร เราจะกลับนครต่อยามสาม
ช่างมันเถิดมิคิดจะติดตาม อีชาติสุกก่อนห่ามห่วงมันใย
รักผัวกว่าบิดาชนนี ลูกเช่นนี้แท้เทียวเลี้ยงไม่ได้
คิด ๆ แล้วมันให้แสนจะแค้นใจ อ้ายชายชู้จัญไรอหังกา
ถ้าจับได้จะทำให้สมความโกรธ ระวางโทษมหันต์บั่นเกษา
จะชำแหละแล่เนื้อเอาเกลือทา ให้มันสาสมใจอ้ายคนพาล ฯ
นกปูดไพรไก่ป่าเจื้อยจ้ำแจ้ว ดุเหว่าแว่วเสียงเอกวิเวกหวาน
ชะนีน้อยห้อยไม้ไพรพนานต์ สำออยโอดกังวานเพรียกสามี
แสงทองส่องพื้นพโยมหน สุริยนแจ่มกระจ่างพร่างพรายสี
กองทัพพระเจ้ากรุงปะโรบุรี เคลื่อนขยายคลายคลี่ยาตรา

ทั้งเจ้ากรุงพลไกรค่อยไต่เต้า ตอนเช้าๆ อย่างนี้ดีนักหนา
สูดอากาศออกซิเจนเย็นอุรา ทั้งอุตตราไวโอเลตวิเศษครัน
พวกพหลลางคนค้นลัดป่า แสวงหาสุกรมนมสวรรค์
บางคนพบเอามือแหย่ตำแยคัน บ้างว่าจะขุดมันไปฝากเมีย
ที่ลางคนพบแย้แร่เข้าใส่ เจ้าแย้ไพล่วิ่งเข้าอยู่ในรูเสีย
ลางคนขึ้นต้นไม้ไต่ยั้วเยี้ย ปลกเปลี้ยแข้งขาเหน็บชาไป
เป็นพวงพวงม่วงป่าระย้าย้อย มะปรางห้อยริมทางหว่างไศล
ทั้งส้มสุกลูกเขื่องมะเฟืองมะไฟ อนันต์ในแนวพนาพาใจบาน
พระรับสั่งว่าต้นไทรใหญ่ข้างหน้า จะพักพลโยธากินอาหาร
ผลไม้ที่หาได้ในพนานต์ ให้สำราญก่อนจึงค่อยคล้อยเคลื่อนจร
ขุนตำรวจจึงไปตรวจที่ประทับ ให้พร้อมสรรพตามได้ไว้เสียก่อน
ตระบัดขุนกลับมาทูลพระภูธร ขอเดชะโทษกรณ์คุ้มกระลา
ที่ร่มไม้ไพรศรีมีคนสอง นอนตระกองกอดกันแกมหรรษา
ชรอยเป็นชายชู้กับสุดา ที่หลบลี้หนีมาจากคีรี
พระทรงฟังเสวกงกเงิ่นทูล นเรศูรเดือดใจดังไฟจี้
รับสั่งกับพหลพลโยธี ในครั้งนี้อย่าให้รอดตลอดไป
ฝ่ายว่าพวกพหลพลอาสา รีบไคลคลายังมณฑลต้นไทรใหญ่
จำได้ชัดพระ *ละมุด* กับทรามวัย เข้าล้อมไว้สามชั้นโดยมั่นคง

พระ *ละมุด* มกุฎราชกุมาเรศ กับพระนุช *มะเขือเทศ* นวลหงส์
สำราญใจไสยาจนลืมองค์ สุริยงแสงกล้าจ้าแจ่มพรรณ์
เมื่อยามหลับกลับจิตนิมิตเหตุ ว่าพฤกษะเทเวศต้นไทรนั่น
กรกระลึงสาตราจะฆ่าฟัน แล้วยุดยื้อแย่งกัลยาไป
ในความฝันพระมิยอมนอบน้อมต่อ แข็งข้อรบรับสุดากลับมาได้
ฝ่ายเทเวศยอมแพ้แก่ภูวนัย แล้วหน่อไทรับชายากลับธานี
พระบิดาจัดอาวาห์อุปภิเศก ให้พระนางเป็นเอกมเหสี
สองสำราญในพระรุงพระบุรี เกษมศรีร่วมห้องกันสององค์

ผวาตื่นฟื้นกายใจหายวับ ไขว่คว้าจับทรามสงวนนวลหงส์
ไม่พบพานสิ่งใดพระทัยงง แสนสงสัยใครมามัดรัดกายไว้

ท้าวกระโหลกตรัสเฮ้ยเหวยอ้ายเด็ก ทำโหยกเหยกยุ่งหยาบบาปใหญ่
ตัวของมึงนั้นเล็กเท่าเหล็กใน คิดมีเมียช่างไม่เจียมตัวเลย
กูจะทำแก่มึงให้ถึงใจ เฮ้ยข้าไยเล่าหวาเสนาเอ๋ย
เอาเข้าที่เข้าทางเสียอย่างเคย แล้วเลยลงหลุมฝังอย่ารั้งรอ
อันลูกกูที่ให้รับกลับนคร เพราะมารดรเขาก็รักอยู่นักหนอ
อันความผิดของมันถึงพ้นคอ เพราะมันก่อเรื่องร้ายป้ายแก่กู
ฝ่ายนายเพชฌฆาตอาจกำแหง จัดแจงจับพระละมุดฉุดลากถู
ทั้งโยธีมิได้มีใครเอ็นดู มีแต่ขู่ตะคอกออกเอ็ดไป

พระละมุดเห็นสุดปัญญาแล้ว ไม่เห็นแคล้วแน่นักจะตักษัย
คิด ๆ แล้วมันให้แสนจะแค้นใจ เหมือนใช่ชาติชายชาตรี
โอ้พระบิตุราชมาตุเรศ ทรงทราบเหตุจะรันทดสลดศรี
โอ้ว่ามะเขือเทศเลิศนารี คงมิรู้ว่าพี่ใกล้กาลมรณ์
มันช่างมาฉุดรั้งไปทั้งหลับ มิหนำจับพี่มัดดังไม้ขอน
ไม่ทันมีโอกาสจะราญรอน คิดแล้วให้สะท้อนฤทัยทวี

จะกล่าวถึงอาจารย์ผู้ชาญเวทย์ มีนามสลอดเทศพระฤาษี
สำนักบรรณศาลามานานปี เขตพะรุงปะโรบุรีต่อกัน
จะมีเหตุอะไรฉันใดหว่า เขม่นตาเบื้องซ้ายและกายสั่น
จอมมุนินทร์เห็นเป็นอัศจรรย์ พระนักธรรม์จับยามรู้ความชัด
อพิโธ่พระละมุดกุมารา ศิษย์ของอาตมาแน่ถนัด
ถูกคนทั้งกองทัพมันจับมัด แล้วจะตัดศีรษะกระเด็นไป
มาดแม้นมิไปช่วยคงม้วยมอด เห็นไม่รอดแน่นักจักตักษัย
คิดพลางย่างยาตราคลาไคล เหาะไปโดยทางคัคนานต์
ครั้งหมากจิตวดเดียวก็มาถึง ยังซึ่งกองทัพใหญ่ในไพรสานต์
จึงร่อนราลงมายังดินดาล พระอาจารย์มีวาจาว่าไป

สูเหล่านี้เห็นดีอย่างไรหวา จะมาฆ่าเด็กเล่นก็เป็นได้
ช่างไม่กระดากกายละอายใจ มันน่าใส่ส่งต่อนรกานต์
คนไข้เด็กคนแก่แลสตรี ใคร ๆ เขาก็มีความสงสาร
เจ้าเหล่านี้ดีแต่สันดาลพาล จะประหารคนเล่นดังเช่นมด
พระจอมวังฟังสารท่านฤาษี รีบตะลีตะลานคลานหัวหด
ชูพระกรบังคมประนมประนต พระทรงยศกลัวสาปของมุนี
รับสั่งเหวยเสนาอย่าช้าชัก จงไปแก้จากหลักขมันขมี
การมิช้าหน่อนราธิบดี เข้ากราบกรานพระฤาษีทันใด
ชลนาคลอคลองนองเนตร มกุฎราชกุมาเรศกรรแสงไห้
ในครั้งนี้หากมุนีมิช่วยไว้ เห็นว่าจะบรรลัยเป็นแน่นอน
พระนักพรตลดกายลงรับขวัญ อย่าโศกาจาบัลย์สะท้อนถอน
เจ้าจงเล่าคดีแต่ก่อน จนได้รับโทษกรณ์ถึงป่านี้
พระละมุดเล่าความไปตามเหตุ วันหนึ่งข้าประเวศน์เข้าไพรศรี
หวังหย่อนใจที่ในพนาลี ชมเสือสิงห์กระทิงค่างทั้งกวางไพร
ให้เหน็ดเหนื่อยเมื่อยปวดพระกายนัก หยุดผ่อนพักเลยระงับหลับใหล
ครั้นตื่นปรากฏเห็นเป็นปรางค์ใน ของทรามวัยมะเขือเทศผิดเพศกัน
ข้ารักนวลส่วนนงลักษณ์ก็รักตอบ ต่างชื่นชอบปรีดิ์เปรมเกษมสันต์
เกิดเรื่องเพราะสาวใช้ของแจ่มจันทร์ เวรส่งขันน้ำล้างพระพักตร์นาง
นางเสียใจไม่สมประฤาดี วิสัญญีกายอ่อนลงนอนขวาง
ข้าคิดว่าดรุณีศปลีดชีพวาง จึงพาออกจากปรางค์ทางบัญชร
ลอยล่องล่วงไปในห้วงพโยมหน ไปพักบนเงื้อมเขาเงาสิงขร
พอเวลาสายัณห์ตะวันรอน มีนกรโยธาตามราวี
ข้าหนีรอดจากที่ล้อมพร้อมกับนาง มาถึงกลางป่าใหญ่มีไทรศรี
ได้ร่มไทรมีแท่นใหญ่สะอาดดี ข้ากับเทวีก็ไสยา
เพลินหลับอยู่เขาจู่เข้าจับมัด ว่าจะฟัดฟาดฟันบั่นเกษา
ส่วนเขือเทศเทวีศรีสุดา เอาพรากไปพาราปะโรปะรัง

ท่านอาจารย์มหาไวได้ตรับถ้อย กุมารน้อยแจ้งเรื่องแต่เบื้องหลัง
คล้ายๆ เล่าความฝันสู่กันฟัง ถ้าเป็นดังว่านั้นน่าขันนัก
เหตุไฉนนอนในพนาลี ครั้งตื่นขึ้นไซร้ไปที่อยู่ตำหนัก
ความมันไม่กินกันเลยหลานรัก เจ้าอย่าพักพลอดพร่ำอำความเลย
หน่อกษัตริย์ฟังอรรถอาจารย์ว่า จึงตรัสข้ามิได้แกล้งแต่งเฉลย
จริงทุกสิ่งดังว่าจาข้าภิเปรย พระคุณเอ่ยมิใช่ว่าข้าอำพราง
พระฤาษีจึงพิจารณ์ตามการณ์เหตุ ตามแถวเถินเนินเทศเขตไพรกว้าง
พลบโพล้เพล้เวลาสนธยางค์ เหล่ายักษ์ผีสางเที่ยวสัญจร
ชรอยว่ายักษ์ร้ายเข้ากลายกล้า มันแกล้งทำสัพยอกเล่นหลอกหลอน
พาเหาะไปในเวลาสนิทนอน พาไปหาบังอรถึงปรางค์ใน
แล้วฤาษีชีป่าจึงว่าขาน กับภูบาลประโรบระอะดิศัย
อันพระละมุดวงศ์รามกับทรามวัย ต่างรักใคร่จอดจิตสนิทกัน
คำเบาราณขานคดีผีจับยัด ต่างกษัตริย์ต่างเปรมเกษมสันต์
เป็นบุพเพสันนิวาสชาติก่อนนั้น เขาทั้งสองเคยครองกันมั่นคงนัก
อันว่าพระละมุดกุมารา โอรสาท้าวพระรุงส่งสูงศักดิ์
ฝ่ายเชื้อเทศเทวบุตรรัก ของทรงจักรเกียรติเลอเสมอปาน
บ้างท่านท้าวเจ้าปะโรฟังโอวาท มุนีนาถแจกแจ้งแสดงสาร
พระพักตร์บึ้งบึกบึนกลับชื่นบาน เข้ารับขวัญพระกุมารทันใด
โอ้ลูกเอ๋ยมิรู้เลยแต่สักนิด เจ้าเป็นลูกอินทะชิตผู้เป็นใหญ่
นามของเจ้าพระละมุดวุฒิไกร มารู้ได้เมื่อนักธรรม์ท่านบรรยาย
เกือบพินาศฆ่าชีวาถึงม้วยมรณ์ คิดแล้วให้สะท้อนพระทัยหาย
ทั้งมวลมิทพ่อทำหยาบคาย เจ้าจงคลายความโกรธถือโทษทัณฑ์
ท้าวเล่าความตามเรื่องแต่เบื้องหลัง พระชีไพรได้ฟังจิตเหมหรรษ์
เลยอำลาเดินลัดตัดไพรวัน สำนักบรรณศาลาสถาพร
ย้อนกล่าวถึงหนุ่มเหน้าเจ้าเชื้อเทศ เนานิเวศน์ร่ำไห้พระทัยถอน
พรากภัสดาเมื่อเวลาสนิทนอน สายสมรโศกเศร้าเหงาอุรา

คนึงนอนกรก่ายนลาฏหวล พิลาปครวญแดดิ้นถวิลหา
เห็นหลัด ๆ พระมาพลัดไปไกลตา ในอุราร้อนรุ่มดังสุมไฟ
บ้านฉะนี้ชั่วพระภัศดา มรณาหรือยังอยู่หารู้ไม่
น้องมิรู้จะช่วยด้วยกลใด ดังหนึ่งใจไม่ไส้ระกำเตย
บังคนหนักบังคนเบาเจ้างดสิ้น ของเคยกินสุธารสงดเสวย
งดไม่ได้แต่หายใจคงตามเคย พักตร์เฉยเมยชื่อบื้อทุกมื้อยาม
พระมารดาเฝ้าปลอบให้ชอบจิต โอ้ลูกน้อยกลอยชีวิตฟังแม่ห้าม
ร้องหนักพักตร์เจ้าจะเศร้าทราม จงระงับดับความรันทดทวี
แม่คิดว่าภัศดาของลูกรัก เห็นจักไม่ม้วยมิดปลิดเป็นผี
เมื่อยามสามไก่ขันแม่ฝันดี แล้วเทวีบรรยายให้ลูกฟัง
นางฟังพระชนนีพาทีแถลง ไม่คลางแคลงอุ่นหนาฝาคั่ง
ถึงบิดาตัดใจไม่อินัง พระแม่ยังรักใคร่ไม่ฉันทา
โอ้ลูกนี้มีชั่วกลั้วสกนธ์ ประชาชนทั่วปุระจะครหา
ทำให้ชายบาทบงส์ทรงศักดา ให้ขายเบื้องบาทาพระมารดร
แม่ครองเห็นสิ่งที่เป็นโลกวิสัย ไม่มีใครอดได้ดอกดวงสมร
หญิงดอกไม้ชายไซร้เปรียบภมร พบกันแล้วบ่อห่อนละเลยไป
ถ้าว่าทางชั่วโฉดต้องโทษผึ้ง จะขุ่นขึ้งบุษบาหาได้ไม่
อันตัวเจ้าก็เนาถึงปรางค์ใน มิใช่ไปแส่หาคณาชาย
สองแม่ลูกปรึกษาพาทีกัน จนสุริยันเรืองแรงส่องแสงสาย
ฝ่ายสาวใช้ยุรยาตรนวยนาดกราย มาทูลองค์โฉมฉายตามคดี
ว่าบัดนี้ทูลกระหม่อมจอมจรรโลง เสด็จถึงท้องพระโรงเมื่อตะกี้
รับสั่งข้าให้มาทูลพระเทวี ณบัดนี้ต้องการพานพบองค์
สมเด็จพระราชินีก็ลีลาศ ไปเฝ้าบาทราชันย์อันสูงส่ง
เสด็จถึงพระโรงคัลอันบรรจง ศิโรตม์ราบกราบลงด้วยใจภักดิ์
ท้าวกลั้นกล่าวแต่ต้นจนอวสาน แถลงการณ์เรื่อง ละมุด สุทธิศักดิ์
พระนางฟังคารมสมใจนัก นงลักษณ์ยิ้มแย้มแทบแก้มพัง ๆ

ท้าวปะรังรับสั่งสนมใน　　เอ็งจงไปตามลูกข้าขึ้นมามั่ง
ฝ่ายสาวใช้รีบไปไม่รอรั้ง　　มิช้ามาถึงวังพระบุตรี
โฉมยุเพนเห็นนางกำนัลนาฎ　　เพราะตัวนั้นสันหลังขาดมาแต่ก่อน
พระพักตร์เซียวเสียวทรวงดวงฤดี　　มารศรีอัดอั้นตันฤทัย
อกเอ๋ยโอ้ว่าในครานี้　　เห็นหน้าที่แน่นักจะตักษัย
ทั้งอับอายสาวสวรรค์กำนันใน　　พระนางไม่อยากยาตร์คลาดคลา
ประทับบนบรรจถรณ์ให้อ่อนจิต　　นึกวินิจความหลังแทบคลั่งบ้า
นึกเรื่องพรากจากกันกับภรรดา　　นับทิวาราตรีจะลี้ลับ
ถึงจะตายได้สั่งพอยังชั่ว　　อยู่ใกล้ผัวมรณาก็ตาหลับ
โอ้อกเอ๋ยเกิดมาช่างอาภัพ　　ขมขื่นคับโศกเศร้ากำเดาทรวง
คิดยิ่งแสนแน่นในฤทัยหนัก　　ประหนึ่งผลักเมรุไกรอันใหญ่หลวง
ฤาประหนึ่งว่ามีอัคคีดวง　　ที่โชติช่วงจ่อจงตรงหทัย
นางกำนัลครั้นเห็นโฉมสุดา　　ไม่ลีลากลับระทมร้องห่มไห้
จึงทูลเตือนเทวีพระพี่ไร　　ครั้นเห็นไม่สมมาตรก็คลาดคลา
ไปทูลองค์ทรงศักดิ์กับอรรคเรศ　　สองทราบเหตุแย้มสรวลสำรวลร่า
ฝ่ายองค์พระ ละมุด กุมารา　　ก้มพักตราเอมอิ่มกระหยิ่มใจ
นึกถึงพรากจากสมรเมื่อนอนหลับ　　นึกถึงถูกเขาจับเกือบตักษัย
นึกขอบคุณมุนีพระชีไพร　　นึกถึงได้ประแจ๋ประจ๋อกับพ่อตา
จนกระทั่งนั่งในโถงพระโรงรัตน์　　สารพัดเรื่องอร่ามงามสง่า
นึกว่าเริดกลับรวมร่วมหลังคา　　กับชายานาเรศ เชือเทศ น้อง
สายสมรหล่อนมิรู้พ่อยู่นี่　　จึงเศร้าศรีโศกหนักพักตร์มัวหมอง
คิด ๆ ใครจะไปปลอบประคอง　　กอดตระกองเชยชิดวนิดา

ขอจบเรื่องเมืองปะรังยับยั้งไว้　　กล่าวถึงไท้ **สับปะรด** เรืองยศฐาน์
ได้ทราบข่าวพระ ละมุด พระบุตรา　　เจ้าหายหน้าหลบเลี่ยงจากเวียงชัย
รับสั่งพวกตำรวจเที่ยวตรวจเสาะ　　ทุกละเมาะสุมทุมพุ่มไม้ใหญ่
เกลือกว่าเธอองค์เดียวเที่ยวเล่นไพร　　เกิดโรคภัยร้ายซัดตัดชีวี

ยังบางพวกไปสืบถามตามพารา ตามบรรดาเมืองขึ้นแห่งกรุงศรี
ต่างแยกย้ายหลายทิวาราตรี ไม่พบองค์ทรงศรีก็กลับมา
เข้ากราบทูลเล่าแถลงแจ้งราวเรื่อง ทุกหัวเมืองเที่ยวไปทั้งในป่า
ไม่ประสบพบองค์กุมารา พระผ่านฟ้าจงแจ้งแห่งคดี
พระจอมวังรับสั่งหาพี่เลี้ยง มาไล่เลียงใต่สวนโดยถ้วนถี่
พระพี่เลี้ยงกราบทูลมูลคดี ขอเดชะฝ่าธุลีโปรดเมตตา
นับแต่วันสมเด็จ "แดง" เธอแจ้งเหตุ เรื่อง เขือเทศ สวยเจียบเปรียบนางฟ้า
กำเริบรักเร้ารุมสุมอุรา พระพักตราหงอยเหงาที่เศร้าใจ
ข้าทูลถามเธอแถลงแจ้งเหตุ ว่ามิได้อาเพศปวดบ่วยไข้
แต่รู้สึกอึกเอียเพลียน้ำใจ ข้าวน้ำไม่อยากเสวยเลยเทียว
จะนั่งนอนข่อนคับกระสับกระส่าย ตามร่างกายโลมาก็ซ่าเสียว
อยากหลบหลีกปลีกตนอยู่คนเดียว ชอบโดดเดี่ยวคู้คุดในอุทยาน
ในวันนั้นรับสั่งห้ามตามเสด็จ ข้าเคยเข็ดโดยพระบาทมิอาจหาญ
รับสั่งห้ามตามไปไม่ได้การ กลัวกระบาลถูกแบ่งแยกแห่งกัน
ข้ากลับวังตรวจดูปูพระที่ ฉลองบาทรูจี อีกพระขรรค์
ทั้งสองอย่างหายไปในวันนั้น อัศจรรย์เอะใจตามไปดู
ไม่พานพบพระ ละมุด สุทธิชาติ หัวใจหวาดโศกสลดเหี่ยวหดหู่
คำนึงนึกมิได้วายตายแล้วตู ขอพระภูมิแจ้งในพระทัย

ท้าวให้หาโหรามาทายทัก ให้ประจักษ์หมดพะวงสิ่งสงสัย
จะตายเป็นจงแถลงให้แจ้งใจ เป็นอย่างไรบอกความแต่ตามตรง
โหราจารย์หารคูณแล้วทูลสนอง ห้าคูณสองได้สิบสมประสงค์
สองคูณห้าก็ได้สิบดังจำนง ปรู๊ปได้ตรงอย่างนี้แสนดีนัก
ทำนายว่าพระละมุดกุมาเรศ ไม่มีเหตุอันตรายที่ร้ายหนัก
มีผู้ช่วยอุปถัมภ์และนำชัก คือหนึ่งยักษ์หนึ่งสิทธาผู้อาจารย์
อยู่ตรงนี้มีผิดทิศอุดร เจ้านครหนึ่งรักสมัครสมาน
ยินยอมยกพระบุตรีศรีสคราญ งามเปรียบปานเทพธิดาหรือกว่านั้น

อินทะชิตฟังว่าหรรษาสุด คลายวิมุติปรีดิ์เปรมแสนเหมหรรษ์
นึกแน่เมืองปะโรบุระใหญ่อนันต์ เจ้าเมืองนั้นท้าวกระโหลกเป็นโจกจอม
ท้าวให้จัดลำลองคล้ายกองทัพ ให้เสร็จสรรพโดยทำนองก่องย่อม ๆ
ทั้งปืนผาหน้าไม้จัดให้พร้อม เราจะเป็นโจกจอมกำกับไป

ครั้นวันใหม่รุ่งสว่างน้ำค้างพรม ฤกษ์อุดมตามโฉลกโชคสมัย
เคลื่อนขบวนยาตราค่อยคลาไคล หยุดพักร้อนแรมไปตามมรรคา
พระชมพรรณบุปผาผกาแก้ว ทั้งนมแมวอังกาบกุหลาบป่า
พิกุลแกมมลุลีจำปีจำปา กระดังงาหอมหื่นชื่นหัวใจ
ชงโคเข็มรังเต็งยี่เข่งแขม ยี่สุ่นแซมสายหยุดพุดไสว
ลดาชาติดายขาวในราวไพร เจริญใจจรุงกลิ่นสุมามาลย์
คณานกผกผินบินร่าร้อน บ้างจับคอนแจ้วจำเรียงสำเนียงหวาน
ดุเหว่าร้องก้องดังมีกังวาล กระไนข่านขุ้มคู่คับแคเคียง
นกยูงทองร้องเร็งยืนเบิ่งหน้า นกแกกาโผนผกปนนกเอี้ยง
นางนวลนอนแมกไม้ชะม้ายเมียง เสนาะสำเนียงโพรโดกสุโนคไพร
แลสาสัตว์จตุบาทกลุ้มกลาดเกลื่อน กวางนางเบือนชะม้อยตาน่ารักใคร่
อีเก้งละมั่งลำโองวิ่งโทงไป สุนัขในจิ้งจอกออกวิ่งพรู
วัวกระทิงวิ่งเคียงแข่งเลียงผา วิฬารป่าอีเห็นอีกเม่นหมู
ตุ่นตุ๊กแกเห็นไว ๆ อยู่ในรู พินิจดูเพลิดเพลินเจริญใจ
เดินทางมาในกลางพนาเวศ บรรลุเขตปะโรบุระกรุงใหญ่
ติดต่อกับพะรุงกรุงไกร รับสั่งให้หยุดพหลพลโยธี
รับสั่งซ้ำจำจะไปกุฎีสถาน อภิวันทนาการพระฤาษี
ตามโหรทายก่ายเกี่ยวถึงมุนี เรื่องร้ายดีถามไต่คงได้การ
มิได้ช้าทรงศรีเธอลีลาศ ดุองอาจเรียวแรงกำแหงหาญ
มิทันเหนื่อยครั้งเมื่อยโดยประมาณ บรรลุถึงสถานมหาไว
ลานอาวาสกวาดเตียนดูเลี่ยนลื่น ทั้งร่มรื่นน่าสำนักพักอาศัย
ที่จงกรมสระน้ำเอี่ยมอำไพ ที่ก่อไฟบ่มกิเลศเศษบาปธรรม์

พระมหามุนีฤาษีสิทธิ์ เธอสถิตในธรรมไม่แผกผัน
ถึงยามนอน ๆ เหมือนตายได้หลายวัน ถึงยามฉัน ๆ ได้มากถ้าหากมี
ยินสำเนียงเสียงใครอยู่ข้างนอก เธอรีบออกมาจากกุฏิศรี
พอเยี่ยมหน้าเห็นราชาธิบดี พร้อมหมู่มุขมนตรีประมาณควร
ท้าวพระรังน้อมนอบระยอบไหว้ แล้วถามไถ่คดีโดยถี่ถ้วน
ยุงริ้นไม่ตอแยรังแกกวน ไม่มีเมื่อยปวดมวนหรือฉันใด
ผลไม้มูลมันทั้งปวงมี อุดมดีหรือเข็ญเป็นไฉน
มิได้มาเยี่ยมนานเพราะย่านไกล ขออย่าได้เกรี้ยวโกรธพิโรธราน
เจริญพรอาตมาเวลานี้ ผาสุกดีกายใจก็ใสสานติ์
ทั้งเหลือบยุงบุ้งไรไม่รังควาน ที่ปวดเมื่อยพอประมาณไม่เหลือทน
พระราชาธิบดีมานี่ไซร้ ประสงค์ใดโปรดแจ้งอนุสนธิ์
หรือเพียงว่าล่าสัตว์ฝึกหัดพล ฝึกปรือปรนข้อล่ากำแหงแรง
ที่โยมได้อุส่าห์มาทั้งนี้ เพราะโหราธิบดีบอกบ่งแจ้ง
พระคุณโปรดอธิบายให้หายแคลง เล่าแถลงข้อคำอย่าอำพราง
ด้วยว่าพระละมุดสุทธิ์ศักดิ์ มาหายพักตร์ลับลี้หลบหนีห่าง
ทิศเหนือใต้หาดูทุกลู่ทาง ไม่พานพบเกลือกจะวางจะวายชนม์
พระฤาษีกล่าวไขไปตามเรื่อง พระจอมเมืองทราบแจ้งอนุสนธิ์
ที่โศกเศร้าเจ้าจุกหายทุกข์ทน กราบลาพระชีต้นกลับมาพลัน
ท้าวบัญชาเสนานายหมวดหมู่ ยกพยู่ห์เคลื่อนคลายรีบผายผัน
เดินทางราตรีหนึ่งกับกึ่งวัน ลุอารัญเหยียบด้าวเจ้าปะโร
ชนชาวเมืองบ้างตระหนกอกหวั่นไหว ทั้งเด็กน้อยเด็กใหญ่ร้องไห้โฉ่
เข้าใจว่าฮั่นฮวนมาชวนโย บ้างวิ่งโร่เข้าเมืองทูลเรื่องราว
ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท บัดนี้มีอริราชเยี่ยหยามหยาว
ตั้งฐานทัพลิบลิ่วเป็นทิวยาว จากนี้ราวสุดเสียงระฆังดัง
ท้าวทรงฟังวาจาเสนาทูล นเรนศูรย์เสด็จออกมิรอรั้ง
ประทับบนอาอาสน์ราชบัลลังก์ สะพรึบพรั่งอำมาตย์ราชมนตรี

เบื้องขวามะเขือเจ้าพระยา เอกอัครมหามนตรีศรี
เบื้องซ้ายเขือขึ้นเขื่องฤทธิ์ เป็นหลั่นลดล้วนมีฤทธิไกร
มิทันได้รับสั่งพอนั่งที่ ทวารบาลแจ้งคดีกล่าวไข
ว่าบัดนี้ทูตพะรุงกรุงไกร มาขอเฝ้าท้าวไทยบดินทร
รับสั่งให้ทูตาเข้ามาเฝ้า จึงทูตเข้าถวายสาส์นต่อทรงศร
ฝ่ายอาลักษณ์คลี่อ่านสาส์นสุนทร เจ้านครทราบแจ้งแห่งคดี
รับสั่งกับมะกรูดทูตคนขยัน จุ่งไปทูลทรงธรรม์โดยถ้วนถี่
ว่าเรานี้สมถวิลแสนยินดี เชิญภูมีเสด็จมาอย่างเกรงใจ
รับสั่งหาพระละมุดเข้ามาเฝ้า บัดใจพระกุมารเข้าประณมไหว้
ท้าวแถลงแจ้งความตามเรื่องไป พระหน่อไทแจ้งคดีแสนปรีดา
ครั้นคิดไปให้วิตกหวั่นอกขม แสนปรารมภ์กลัวภัยในภายหน้า
เพราะเหตุได้ล่วงพระราชอาญา มาไม่ไหว้ไปไม่ลาพระบิดร
เที่ยวหลบลี้หนีหายดั่งชายทราม คิดยิ่งขามเดชองค์พระทรงศร
ครั้นคิดมานะกษัตริย์เข้าตัดรอน มีโทษกรณ์อย่างไรให้รู้กัน
เคียมบังคมพ่อตาแล้วคลาคลาด เสนามาตย์แลมะกรูดทูตขยัน
ตามเสด็จโดยควรด่วนจรัล มิช้าบรรลุหน้าพลับพลาไชย
เห็นทรงฤทธิ์บิดานั่งหน้าบึ้ง พระละมุดลานตลึงจิตหวาดไหว
กลัวถูกกริ้วโกรธสลัดตัดเยื่อใย เข้าไปใกล้นิ้วประณมก้มพักตรา
อินทะชิตจิตขุ่นหมกมุ่นอยู่ คิดจะขู่เข็ญข่มสมน้ำหน้า
ครั้นเห็นลูกอกสั่นพรั่นวิญญา กลับเมตตาสงสารกุมารน้อย

ฝ่ายท่านท้าวสับปะรังสั่งอำมาตย์ ที่ฉลาดพริบไหวเคยใช้สอย
ให้จัดแจงแต่งคิดประดิษฐ์ประดอย เตรียมไว้คอยรับท้าวเจ้าพะรัง
เสนามาตย์รับราชบัญชา ก็คลานคล้อยถอยออกมาไม่รอรั้ง
บอกต่อ ๆ ถ้วนทั่วทั้งรั้ววัง ก็พร้อมพรั่งมิบ่ายเบี่ยงเกี่ยงการ
บ้างตบแต่งพระที่นั่งวังปราสาท เก็บกวาดเช็ดถูดูสอ้าน
ขาดสิ่งใดหามาจนพอการ มิเนิ่นนานเสร็จสรรพ์ตามบัญชา

พวกวิเสทเตรียมหากระยาหาร ทั้งคาวหวานมวลมีดีนักหนา
เรียกเมื่อไรได้เมื่อนั้นดั่งบัญชา ประจำหน้าที่อยู่ดูระไว

บ้างท่านท้าวปะโรปะรังราช กับนุชนาฏเมียมิตรพิศมัย
เกษมสำราญราชหฤทัย ที่ในปรางค์มาศปราสาทจันทน์
อรุณรุ่งเรื่อแสงจวนแจ้งแล้ว ตระเวนไพรไก่แก้วโก่งคอขัน
ต่างชำระสระอินทรีย์ฉวีวรรณ แล้วทรงเครื่องเฉิดฉันจำรัสเรือง
ฝ่ายองค์ทรงศรีเธอลีลาศ องค์นางนาฏกรีดกรายเดินย้ายเยื้อง
พร้อมเสนามุสิกากึกองเนือง ออกจากเมืองประทับอยู่ประตูชัย
พอเหลือบเห็นเจ้ากรุงพะรุงพะรัง สะพรั่งเสนาน้อยใหญ่
เสด็จไปต้อนรับโดยฉับไว ต่างถามไต่ข่าวข้อคดีมี
แล้วทูลเชิญอินทะชิตสิทธิศักดิ์ ไปผ่อนพักในปะรังบุรีศรี
ให้หายเหนื่อยเมื่อยล้ากายินทรีย์ พักพวกพลมนตรีให้สำราญ

พลหนุ่ม ๆ ยลสาวที่ขาวสวย ร่างสำรวยน่ารักสมัครสมาน
อยากลิ้มรสเหมือนมดเห็นน้ำตาล นัยน์ตาลานเหลือบลักชำเลืองชม

พลางกษัตริย์ทั้งสี่ก็ลีลาศ เสนามาตย์พร้อมเหล่าสาวสนม
ตามเสด็จเป็นลำดับอนุกรม เข้าบรมมหาราชวัง
มโหรีปี่พาทย์พร้อมบรรเลง อลเวงเซ็งแซ่ด้วยแตรสังข์
มโหทึกครึกครื้นกระหึ่มดัง ซอฝรั่งออแกนแมนโดริน
ปุโรหิตโหราพฤฒามาตย์ กระวีราชพงศามาพร้อมสิ้น
เฝ้าเคียมคัลจอมกษัตริย์บดินทร์ ภักดีองค์สวามินทร์มิเจือจาง

ท้าวกะโหลกโจกจอมปะรังราช ราชินีนาฏน้องเนียงนั่งเคียงข้าง
ท้าวพะรังนั่งสง่าวางท่าทาง พระละมุดหมอบข้างพระบิดา
ท้าวปะรังรับสั่งสนมใน ให้รีบไปบอกเชื้อเทศขึ้นมาหา
มิเนิ่นนานเชื้อเทศประเวศมา นั่งก้มหน้าเอื่อมอางขนางใจ
ราชินีพาทีแถลงเฉลย แน่ะลูกเอ๋ยจงบังคมประณมไหว้
นั่นพระสัสสุระของทรามวัย เจ้าอย่าได้ขวยเขินสะเทินระอา

สับปะรดหันมาปราศรัยทัก กับนงลักษณ์ยุพดีสุณิสา
พอได้เห็นก็มีจิตคิดเมตตา นึกอิจฉาลูกชายแต่ในใจ
เจ้างามพร้อมน่าประนอมบำเรอสวาท เอี่ยมสะอาดนักหนาน่ารักใคร่
ทั้งเอวอรอ้อนอวบเอี่ยมอุไร ดูส่วนไหนแต่ล้วนจิตรติดนัยน์ตา
พิศดูแม่แลดูลูกช่างสมกัน แต่ผิวพรรณลูกสาวนั้นขาวกว่า
ส่วนข้างแม่อยู่ในวัยชรา ฝ่ายกานดารุ่นกำดัดสวาทชม
นั่นนี่เล่าลูกเราจึงหลงรัก กระสันสมัครรสร่วมภิรมย์สม
ทุกวันคืนหื่นหรรษาสุขารมย์ จนลืมสมเด็จชนกชนนี
พระละมุดฤาสายชะม้ายเนตร ฝ่ายเขือเทศแกล้งสะเทิ้นเมินหน้าหนี
แต่ใจนั้นหรรษ์เหมแสนเปรมปรีดิ์ เทวีหมอบนิ่งมิติงองค์
อินทะชิตตรัสว่าเวลานี้ ฤกษ์ก็งามยามดีสมประสงค์
เห็นควรจัดกรณีวิวาห์มง คลให้ดั่งจำนงเขาสองรา
ท้าวปะโรโอภาปราศรัยตอบ โดยชื่นชอบที่ว่านี้ดีนักหนา
จึงรับสั่งกรมวังให้ตรวจตรา จัดตามหน้าที่ของใครอย่าได้นาน
วันพุธพรุ่งนี้ขึ้นสี่ค่ำ เถาะฉนำจตุรศกโบราณขาน
ประจวบกับเดือนสี่ดีถกาล โศลกสารว่าควรจัดมงคล
ตรัสเสร็จพระเสด็จยุรยาตร์ ขึ้นปราสาทก่องแก้วแววเวหน
ห้ากษัตริย์เอิบเอี่ยมอิ่มกมล ฝ่ายพวกพลพักร้อนผ่อนสำราญ
เจ้าหน้าที่ทั้งหลายไปเตรียมกิจ อกนิษฐ์สับสนอลหม่าน
ทั้งในนอกพร้อมพรักพนักงาน ละลนละลานเกือบตายไปทุกคน
บ้างไปจัดปลูกโรงมโหรสพ ให้ครันครบตบแต่งทุกแห่งหน
ละครไทยแลฝรั่งหนังภาพยนตร์ อีกโรงดนตรีเอี่ยมละออตา
ล่อโก๊ะวงใหญ่ของขุนเทียน ฯ *งิ้วไทยขุนพัฒน์ (เจียม) เร่งไปหา*
หุ่นกระบอกนายนากลากเอามา *ดนตรีไทยไปหาที่นายบุญ*
ก็พร้อมเสร็จตามบัญชาพจนาท ท้าวปะโรปะรังราชเกษมสุนทร์
ครั้นดึกสามยามล่วงก็ง่วงงุน พระเศียรซุนเข้าที่สีหไสยา

ยามบรรทมมิ่ลางสังหรณ์เหตุ เกิดอาเพทกระเพื่อมกระพัดมนัสสา
แว่วสำเนียงเสียงใดในนภา เสมือนว่าคนกระหึมกระโหยครวญ

"โอ้ชาวเราเหล่าปะโรบุเรศเอ๋ย ไม่นานเลยอกจะช้ำก่อกำสรวญ
จะสบทุกข์ขุกเข็ญไม่บังควร พระโพธิ์ทองท่านจะด่วนทิ้งเราไป"
ผวาตื่นลืมเนตรดูนิ่มน้อง พระพักตร์ผ่องตามปรกติวิสัย
พระปลอบปลุกให้ลุกขึ้นทันใด ภูวนัยเล่าแถลงแจ้งสุบิน
พระนางฟังสามีพาทีแถลง ก็เจนแจ้งอันตรายร้ายทั้งสิ้น
จึงบ่ายเบี่ยงเลี่ยงทำนูลพระภูมินทร์ หวังมิให้ราคินมงคลกาล
เพราะพระองค์เหนื่อยหอบแสนบอบล้า ความชราเข้าระดมประสมประสาน
จึงอาเพทเหตุร้ายหลายประการ ดั่งบรรหารน้องเห็นมิเป็นไร
สองกษัตริย์ปรึกษาพาทีกัน จนสุริย์ฉันเรืองแรงส่องแสงใส
ท้าวจึงชวนเมียรักร่วมหทัย แต่งองค์เอี่ยมอำไพฉวีวรรณ
พร้อมเสร็จก็เสด็จยุรยาตร์ นางนาฏตามสามีขมีขมัน
ฝ่ายละมุดและเขือเทศแจ่มจันทร์ เฝ้ารับเสด็จทรงธรรม์บดินทร
เสด็จถึงโรงราชพิธี พร้อมหมู่มุขมนตรีสลับสลอน
พระให้เอายานมาศอันบวร ไปเชิญเสด็จภูธรอินทะชิต
ฝ่ายเสนาข้าบาทก็พร้อมพรั่ง รับรับสั่งบัญชาปกาสิต
ครั้นถึงพระตำหนักอันชวลิต ก็ทูลเชิญทรงฤทธิ์เสด็จพลัน
พรักพร้อมยังโรงราชพิธี อันรูจีบรรเจิดเฉิดฉัน
ส่วนบ่าวสาวทั้งสองจะครองกัน หมอบเคียงบายศรีสุวรรณอำไพ
ปะโรหิตอัญชลิตศิโรเพท ไหว้เทเวศเทวัญอันเป็นใหญ่
จงมาช่วยปกครองป้องกันภัย ขออย่าให้สิ่งร้ายมาแผ้วพาน

โอม! พระบรมพรหเมศ ช่วยปกเกษเป็นสุขเกษมสานต์
โอม! พระกฤษณาอวตาร ช่วยกำจัดภัยพาลให้เร้นซอน
โอม! พระอิศวรเทพราช จงประสาทให้เป็นสุขสโมสร
โอม! ทวยเทพทั่วนิกร จงประสิทธิ์ประสาทพรดั่งจำนง

แล้วจุดเทียนโบกควันกระพือให้ ทักษิณาวัตรไปดังประสงค์
มโหรีปี่กลองและฆ้องวง ต่างก็ลงมือบรรเลงเซ็งแซ่ไป
เวียนครบตามระบอบเจ็ดรอบแล้ว อวยพรให้ผ่องแผ้วอย่าป่วยไข้
จงเกษมเปรมอาตม์บำราศภัย อายุได้หมื่นฉนำจงสำราญ
สมโภชรวมเบ็ดเสร็จเจ็ดทิวา ทุกทั่วหน้าปริ่มเปรมเกษมสานต์
เว้นแต่ท้าวปะรังจอมปราณ ไม่เบิกบานในพระหฤทัย
เฝ้าขุกคิดถึงนิมิตรลางอาเพท ผิดสังเกตนึกขยาดให้หวาดไหว
จะเป็นเรื่องชั่วดีมีอย่างไร รับสั่งให้โหรามาทายทัก
โหราจารย์หารคูณทำนูลถวาย เป็นเรื่องร้ายได้แก่องค์พระทรงศักดิ์
อีกพระอรรคเรศและลูกรัก ทั้งพระราชอาณาจักรอันเกรียงไกร
อีกทั้งพระอินทะชิตฤทธิรุทธ พระ ละมุด ก็หาพ้นไปไม่
พะรุงปะโรบุเรศเขตเวียงชัย ทั้งสองไซร้จะค่นลำเค็ญเคือง
ทรงสดับวับในพระทัยเสียว พระพักตร์เซียววิปริตซูบซีดเหลือง
เสด็จประทับที่แท่นทองประเทือง นึกแต่เรื่องร้ายร้าวระทมตรม
มิเป็นกินเป็นนอนสะท้อนอก ให้วิตกจิตแน่นแค้นขื่นขม
นึกแน่แต่วิปโยคโศกระทม แต่สู้อมพะนำอำความไว้

ฝ่ายท่านท้าว **สับปะรด** ราชา กับราชบุตรสุณิสาพิศมัย
ก็ทูลลากลับพะรุงกรุงไกร ครองมะไหสวรรยาราชธานี
ท้าวมิได้ทราบเรื่องที่เคืองข้อง แห่งเพื่อนดองท้าวปะรังทรงศรี
และเหตุร้ายร้าวรานถึงภูมี พระนราธิบดีมิแจ้งการณ์

มาข้าจะกล่าวบทไป ถึงท้าวไทย **อินทผลัม** มหาศาล
ครองวิรัชประเทศมาช้านาน เรืองเดชปานพระสุริยาภา
ไกรเกรื่องกล้าแกว่นในแดนแขก ตระกูลเดียวกันแยกหลายภาษา
เกี่ยวพันกันเนิ่นยานนมนานมา แทบว่าจำไม่ได้ไปก็มี
ที่ใกล้ชิดคือ **ลาน, ตาล, จาก** **มะพร้าว, หมาก, เต่าร้าง, สำอางศรี**
อยู่ต่างถิ่นต่างแคว้นแดนธานี เมื่อไรมีศึกเสือช่วยเหลือกัน

ท้าวทราบข่าวเจ้าปะโรปะรังราช มีลูกสาวขาวสะอาดงามคมสัน
นวลลอองผ่องศรีฉวีวรรณ แม้นได้ประนอมขวัญคงเปรมปรีดิ์
เป็นหนุ่มมาห้าสิบปีไม่มีเศษ จนล่วงเขตชราน่าบัดสี
ไม่มีเลยบุตรราราชินี ดูเสียทีเอากำเนิดเกิดเป็นคน
วันนั้นพระเสด็จท้องพระโรงชัย เสนาในคั่งคับอยู่สับสน
องครักษ์ประจำตำแหน่งตน พึงยุบลราชการพระผ่านฟ้า
ทรงชำระความโจทก์แลจำเลย แถลงเฉลยกฎหมายคลายกังขา
ฝ่ายคณะกรรมการศาลฎีกา บันทึกตราจดถ้อยคำสำนวน
ส่งไปตามกระทรวงทะบวงการ เป็นหลักฐานเพื่อง่ายทางไต่สวน
ครั้นเสร็จงานตามระบิลสิ้นกระบวน พระตรัสส่วนที่ทรงประสงค์มา
ดูก่อนเสนาพฤฒามาตย์ กระวีราชปาล์มวงศ์พงศา
เรามีเรื่องคับใจหลายวันมา อยากจะหารือท่านในวันนี้
เราครอบครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ภัยบำราศห่างทุกข์เป็นสุขี
ต่างแสนสุขเกษมปริ่มเปรมปรีดิ์ มิได้มีโรคภัยมาใกล้กราย
พลเรือนแลทหารการบุเรศ บรรลุเขตรื่นรมย์สมมุ่งหมาย
บันลือฤทธิ์เลื่องล้ำกำจรขจาย หัวเมืองขึ้นทั้งหลายย่อมครั่นคร้าม
เออท่านเอ๋ยอันว่าเวลานี้ เรายังมีเป็นตนคนกำขาม
สิ้นบุญเรากลัวจะเศร้าจะชุดทราม ผู้จะดำเนินตามเราไม่มี
เพราะขาดผู้สืบสันตติวงศ์ จะดำรงไพรัชเฉลิมศรี
เราตริตรองทำนองความเห็นงามดี อยากจะมีอรรคราชชายา
ท่านทั้งหลายเห็นอย่างไรเชิญไขความ อย่าเกรงขามฤาสะเทินเชิญว่า
หากไม่พ้องตามรำพันจำนรรจา ก็ตอบมาให้แจ้งกระจ่างจินต์
ฝ่ายอำมาตย์ราชเสนา พึงบัญชาชื่นชมสมถวิล
มิได้มีขุ่นข้องเคืองราคิน ทั้งสิ้นสนองถ้อยพจนา
ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท บงกชมาศปกเกล้าเกษา
ข้าพระองค์เคยคิดการเนิ่นนานมา แต่มิกล้าเพ็ดถ้อยทำนูลวอน

มีราชาย่อมมีราชินี
รับสั่งนั้นควรแล้วพระภูธร
ท้าวทรงฟังอิ่มพระทัยดั่งได้แก้ว
ข้อนั้นเขาวางจังหวะกะแปลน
นี่ทางปราจีนทิศที่เราชี้
นามเขื่อเทศสูงศักดิ์พักตร์ลำเภา
อายุเข้ายี่สิบห้าควร
ถ้าครองกันเราก็เห็นพอดี
ท้าวให้หาอาลักษณ์มาร่างสาส์น
จึงอาลักษณ์พนักงานรับบัญชา
ในสาราว่าองค์พระทรงเดช
พระนาม **อินทผลัม** เกรียงไกร
ยังไม่มีคู่ชมภิรมเยศ
แสนกระสันปั่นป่วนกวนฤดี
จะนอนนั่งตั้งวิตกหัวอกไหม้
แม้นมิได้กานดาหน้านวล
จะขอเป็นเกือกทองฉลองบาท
มีเหตุการณ์เฉินฉุกทุกตำบล
อันไพรีชักับพระปะโรบุเรศ
มีศึกเสือเหนือใต้ที่ไหนมา
สรุปรวมความว่าสารานี้
คือ **เขื่อเทศ** กานดายาใจ
สิ่งที่ข้าพระองค์ประสงค์มา
อันเครื่องบรรณาการสารพัด
แล้วจัดให้ **มะพร้าว** เจ้าต่างกรม
อวยพรให้จงไปดีมาดี

โบราณราชประเพณีแต่กี่ก่อน
แต่บังอรสุทธิชาติเห็นขาดแคลน
ให้ผ่องแผ้วปรีดิ์เปรมเกษมแสน
ย่อมมั่นแม่นอยู่ในน้ำใจเรา
มีนารีน่าบรรโลมโฉมเฉลา
เป็นลูกเจ้าใหญ่นายโตปะโรบุรี
ฝ่ายเราห้าสิบถ้วนตามดีถี
ท่านทั้งนี้อย่าขัดอัธยา
ให้อ่อนหวานย้อยหยดเชิงรสสา
ร่างสาราถวายองค์พระทรงชัย
เจ้ากรุงวิรัชประเทศเป็นใหญ่
ฤทธิชัยขามกลัวทั่วธรณี
ได้ทราบข่าวมะเขื่อเทศสวยศรี
ทุกทิวาราตรีเทวษครวญ
เผ้าฝันใฝ่อกช้ำก่อกำสรวญ
เห็นสมควรตายกว่าอยู่เป็นผู้คน
วิรราชก่องแก้วแววเวหน
ขอสู้จนยิบตาไม่ล่าล้า
อาณาเขตเชื่อมกันมั่นนักหนา
ช่วยรบราให้มันเพิกยกเลิกไป
มีมาขอพระบุตรีพิศมัย
เพื่อไปเป็นราชินีกรุงพิรัช
พระผ่านฟ้าทราบเรื่องอย่าเคืองขัด
โปรดอนุมัติรับไว้ด้วยไมตรี
เคยอบรมทางเป็นสื่อถือสารศรี
อย่าให้มีสิ่งเป็นก้างคอยขวางคอ

อ้อ! ปัจฉิมลิขิตนิดจะเหมาะ หากจำเพาะเธอไม่ให้ตามได้ขอ
จงตระเตรียมพลไกรไว้ให้พอ ข้าจะต่อรบต้านการณรงค์
ขอยื่น อัลติเมตั้ม เป็นคำขาด ถึงผิดราชกรณีที่ประสงค์
ก็เป็นความเจตนาข้า ฯ จำนง ขอพระองค์อย่าได้น้อยน้ำพระทัย

ขอกลับกล่าวถึงท้าวปะโรบุเรศ พระทรงเดชออกขุนนางตามสมัย
ชำระเรื่องโจทก์จำเลยเฉลยนัย มิได้ให้แพลงพลำพระธรรมนูญ
ใครมีผิดโปรดเกล้า ฯ เข้าตราง รักษาเนติแบบอย่างมิให้ศูนย์
อันเรือนจำ (หรือตราง) ข้างวัดบูรพ์ ย่อมมองมูนคนโทษร้ายหลายประการ
ใครถูกว่าความตามการณ์เหตุ มิล่วงเลสอคติสี่สถาน
บ้านเมืองก็ราบรื่นชื่นบาน สุขสำราญทั่วแคว้นแดนธานี
ได้ทราบข่าวเจ้านรินทร์ **อินทผลัม** ให้ทูตนำบรรณาการแลสารศรี
รับสั่งให้เบิกทูตทันที จึงอาลักษณ์แก้คลี่สารอ่านไป
ในสาราว่าองค์พระทรงเดช เจ้ากรุงวิรัชประเทศเป็นใหญ่
พระนาม **อินทผลัม** เกรียงไกร ฤทธิไชยขามกลัวทั่วธรณี
ยังไม่มีคู่ชมภิรมเยศ ได้ทราบข่าว **มะเขือเทศ** สวยศรี
แสนกระสันปั่นป่วนกวนฤดี ทุกทิวาราตรีเทวษครวญ
จะนอนนั่งตั้งวิตกหัวอกไหม้ เผาผ่นใฝ่อกช้ำก่ำกำสรวญ
แม้นมิได้กานดาหน้านวล เห็นสมควรตายกว่าอยู่เป็นผู้เป็นคน
จะขอเป็นเกือกทองฉลองบาท วิรราชก่องแก้วแววเวหน
มิเหตุการณ์เฉินฉุกทุกตำบล ขอสู้จนยิบตาไม่ล่าล้า
อันไพรัชกับพระปะโรบุเรศ อาณาเขตเชื่อมกันมั่นนักหนา
มีศึกเสือเหนือใต้ที่ไหนมา ช่วยรบราให้มันเพิกยกเลิกไป
สรุปรวมความว่าสารานี้ มิมาขอพระบุตรีพิศมัย
คือเขือเทศกานดายาใจ เพื่อไปเป็นราชินีกรุงพิรัช
สิ่งที่ข้าพระองค์ประสงค์มา พระผ่านฟ้าทราบเรื่องอย่างเคืองขัด
อันเครื่องบรรณาการสารพัด โปรดอนุมัติรับไว้ด้วยไมตรี

ขอยื่นอัลติเมตั้มเป็นคำขาด ไม่เอออวยตามราชสารศรี
เหมือนประกาศสงครามอยู่ในที ตั้งแต่นี้ขุ่นข้องระคายกัน
ท้าวได้ฟังสาราอันบ้าเบอะ อ้ายคนเคอะแค่นว่ามันน่าขัน
ตอนต้นคิดสมเพทเมตตามัน ลงท้ายนั้นเกลียดยิ่งกว่ากิ้งกือ
จึงรับสั่งดูราทูตานุทูต นายท่านพูดหยดย้อยน้อยไปหรือ
ไฟจวนดับกลับขะยุกให้ลุกฮือ อือ ๆ ท่านจงไปพร่ำทำนูลนัย
ว่าบัดนี้ลูกเราเขามีผัว ถึงหากตัวนางอยู่กูไม่ให้
ที่สั่งให้เตรียมพหลพลไกร ขอขอบใจเตือนกันฉันนักเลง
กูก็เป็นชายเชื้อกษัตริย์ชาติ ไม่ไหวหวาดคนท้ามาข่มเหง
ไม่อิดเอื้อนหวั่นประวิงกริ่งเกรง เชิญพวกเอ็งยกมาอย่าช้าที
ฝ่ายทวยทูตนั้นไซร้ต่างไหวหวาด บังคมบาทลาองค์พระทรงศรี
รีบเดินทั้งทิวาและราตรี หนึ่งสัปดาห์พอดีถึงเวียงชัย
เข้านอบน้อมประนมบังคมบาท อินทผลัมอธิราชเป็นใหญ่
ทูลแถลงแจ้งความตามเรื่องไป มิได้ปิดบังยังวาจา
ข้าถือสารไปยังปะรังราช นรนารถทรงศักดิ์โกรธหนักหนา
โกรธในความตอนท้ายแห่งสารา รับสั่งว่าหยาบร้ายเป็นพ้นนัก
ด่าทอลงกูมึงถึงขนาด ข้าหวั่นหวาดในอุรานักหนาหนัก
จึงชวนกันรีบมาไม่ช้าชัก พระทรงศักดิ์จงแจ้งแห่งพระทัย
ป่างราชาธิบดินปิ่นประเทศ ทรงทราบเหตุเคืองขัดอัชฌาสัย
เมื่อลูกมันมีผัวก็แล้วไป เหตุไฉนด่ากันเล่นเช่นพาลา
เราจะยกพลไกรไปโจมตี ปะโรบุรีไม่ย่อยจึงค่อยว่า
ตรัสพลางทางมีพระบัญชา สั่งเสนาจัดทัพขึ้นฉับพลัน
ให้ม้าใช้ไปแถลงแจ้งเหตุ ทุกประเทศเพื่อนข้าที่กล้ากลั่น
หมาก, ตาล, ลาน, จาก, มาพร้อมกัน สิบห้าวันให้ดึงถึงบุรี
ฝ่ายขุนช้างเตรียมช้างชนะงา นั่งสง่าคอคชสารศรี
ขุนม้าเตรียมหาพาชี ถือกระบี่ฉวัดถนัดกร

ขุนรถเตรียมรถสำหรับยุทธ์ กรกุมอาวุธธนูศร
เหล่าราบเกลื่อนกล่นพลนิกร มิย่อหย่อนเยี่ยมยงคงกระพัน
กองสะเบียงเตรียมหามาพร้อมไว้ จะต้องการเมื่อไรได้เมื่อนั้น
ทุกหมู่หมวดตรวจดูอยู่พร้อมกัน คอยรับเสด็จทรงธรรม์ธิบดี
ม้าใช้ต่างรีบเร่งไม่รอรั้ง บรรลุยังเขตขัณฑ์บุรีศรี
บังคมบาททูลความตามเรื่องนี้ กษัตริย์สมเอื้อนอำทำเชือนช้า
สั่งให้สัสดีกะเกณฑ์พล อลวนคึกคักอยู่หนักหนา
ก็พร้อมเสร็จจัตุรงคเสนา พลช้างม้ารถแน่นแสนยากร
เดินแดดร้อนตะวันเที่ยงมิเลี่ยงไกล ใครทางใกล้ก็ตะบึงมาถึงก่อน
แน่นขนัดไพรัชพระนคร แผ่นดินดอนแทบคว่ำล่มทำลาย
จึงท่านท้าวมหาผลัมราช พร้อมมิตรญาติอิ่มอารมณ์สมมุ่งหมาย
ถ้อยพาทีรี่สำรวลสำราญกาย มิระคายขุ่นข้องหมองฤทัย
ให้จัดโต๊ะตั้งเลี้ยงเหล่าทหาร ให้สำราญใจกายทั้งนายไพร่
แมคคัลลัมส์วิสกี้มิถมไป ทั้งกับไก่เหล้ายาตราละคร
เหล่าทหารหรรษ์เหมเอมในจิต ต่างอวดอิทธิฤทธิแรงแข็งขร
แต่ล้วนกล้าแกล้วกลั่นเชิงพื้นฟอน ดัสกรใครดีขี่กันมา
บ้างร่ายรำทำเพลงตะเบ็งเสียง ส่งสำเนียงแสบหูเสียงซู่ซ่า
บ้างตบโต๊ะโจ๋งถึงท่าแทนรำมะนา ส่งภาษาเร็วจังฟังไม่ทัน
เหล้าเข้าปากความยากเหือดหายสิ้น ต่างเปรมจินต์เอิ๊กอ๊อหือรือหรรษ์
เสร็จการเลี้ยงต่างเลี่ยงร่ำลากัน กองของใครของมันแยกกันไป
ขอกลับกล่าวถึงท้าวอินทะชิต สำราญจิตครองพะรุงกรุงใหญ่
พระโอรสสุณีสายาใจ พร้อมข้าไทยคับคั่งดั่งเคยมี
ทรงทราบข่าวทัพใหญ่กรุงไพรัช มุ่งประหัดหักปะไรบุรีศรี
พิพาทเหตุเพราะเชื้อเทศเทวี มีสัตรูเพราะบุตรีพักตร์โสภา
มีลูกสาวขาวสวยสำรวยสะอาด เหมือนยั่วชายหมายมาดเสน่หา
อันว่าเพชรน้ำดีมีราคา ยั่วโจราให้ตะลึงตะไลลาน

ทรงปรึกษากับละมุดสุดสวาสดิ์ เราก็ชายเชื้อชาติทหารหาญ
มิย่นย่อหย่อนเชิงรอนราญ ชาติชายชาญไว้ลายในสงคราม
เจ้าอย่านิ่งนอนใจไปเตรียมกิจ อกนิษฐ์เหล่าพหลพลเหิมห่าม
เลือกล้วนที่ไกรเกรื่องแต่เรืองนาม ได้ฤกษ์ยามจุ่งกะยุยกยาตรา

พระละมุดรับบัญชาปกาสิต อัญชลิตบิตุเรศนาถา
ค่อยย่อยอบหมอบกรานคลานออกมา สั่งเสนาจัดพหลพลไกร
ให้มะงั่วตัวกลั่นเป็นทัพหน้า ส้มซ่าปีกซ้ายไว้ใจได้
ปีกขวามะขวิดฤทธิไกร มะไฟทัพหลังรั้งขะบวน
ทัพหลวงองค์ละมุดสุทธิชาติ ก็เสร็จตามพจนาทโดยรีบด่วน
เกียกกายมะยมเห็นสมควร จัดในส่วนอาหารการกิน
แต่ละตนล้วนแล้วแต่แกล้วกล้า อาจเหาะเหินเดินฟ้าได้ทั้งสิ้น
มิย่นย่อต่อการรานอรินทร์ รู้สึกยินดีสงครามยามถึงคราว

จวนวันใหม่ใกล้สว่างน้ำค้างซัด หยดย้อยหยัดเยือกเย็นเป็นเหน็บหนาว
เป็นวันแรมแจ่มแจ้งด้วยแสงดาว นภาพราวพร้อยพร่างสำอางพรรณ
แสงอรุณเรื่อเรืองจำรัสฟ้า ฝูงแกกาสกุณีมีสนั่น
นกกางเขนเต้นหยอยห้อยเถาวัลย์ กะทาขันปีกกะตาดกะทา ๆ
พระละมุดปลอบนางอย่างหมางหมอง พี่จำต้องห่างเหเสน่หา
ไปสงครามกรุงปะโรพระพารา มิเนิ่นช้าคงได้กลับรับขวัญน้อง
อยู่ข้างหลังตั้งหน้าคอยท่าพี่ อยู่เศร้าศรีว้าวุ่นจิตขุ่นข้อง
ถึงตัวไปใจเนาเฝ้าประคอง นวลลอองกานดาเลิศนารี
พระนางพั่งดั่งใครมาฟาดฟัด ประหารประหัดหทยามารศรี
แสนเป็นห่วงนักหนาถึงสามี เทวีพิลาปร่ำรำพันครวญ
โอ้อกเอ๋ยโอ้ว่าในครานี้ เห็นท่าทีจะโอดโอยกระโหยหวล
ทุกเช้าเย็นจะมิเว้นเทวษครวญ จะรันจวนป่วนใจไม่วายวัน
เกิดสงครามลามประชิดติดบุเรศ เป็นเพราะเหตุน้องคนเดียวเจียวหรือนั่น
อันพระรามทำศึกกับทศกรรฐ์ ดังเหตุนั้นเพราะเทวีนามสีดา

น้องยากตายเสียในเวลานี้ พระพี่คงไม่ลำเคญไปเข่นฆ่า
ร่ำพลางทางกรรแสงโสกา ดั่งหนึ่งว่าชีพจะวางจะวายลง
หน่อนริศรจิตวุ่นให้ขุ่นข้อง ปลอบประคองทรามสงวนนวลหงส์
เกิดศึกไซร้มิใช่เพราะโฉมยง ขอน้องจงฟังพี่จะชี้แจง
เกิดเรื่องเพราะท้าวมหาผาลัมราช มันบังอาจอวดอิทธิฤทธิ์กำแหง
เสมือนช้างบ่มมันอันแข็งแรง อยากสำแดงเดชให้ใคร ๆ รู้
อย่าโศกทรวงง่วงเหงาเผ้าวิตก พี่จะยกพลไกรไปโจมจู่
มันไม่รักหัวสมองก็ลองดู ให้มันรู้เดชของมันนั้นเพียงไร
ร่ำพันพลางทางอุ้มขึ้นจุมพิต กระสันจิตเอิบรักหักไม่ไหว
อัศจรรย์บันดาลขึ้นทันใด เลือดไรเหาเล็นเที่ยวเร้นซอน
จิ้งจกตุ๊กแกเซ็งแซ่ซ้อง จิ้งหรีดร้องคางคกฉกกินหนอน
อึ่งอ่างครางโครกครากปากบอน แมงสาบซ่อนจิ้งเหลนเขม้นมอง
พระจุมพิตปรางพลางนางยิ้ม เอิบอิ่มร่วมภิรมย์สมสอง
ขนอุทัยแจ่มแจ้งเห็นแสงทอง ฉายส่องทางพระแกลจำรัสเรือง
เสด็จเข้าที่ชำระสระสนาน สะอาดสะอ้านเอี่ยมองค์ทรงเครื่อง
แต่ละสิ่งราคาค่าควรเมือง งามประเทืองเทียบเทพบุตรา
ทรงเกือกแก้วเยื้องย่างจากปรางค์รัตน์ พระหัตถ์ถือธนูดูสง่า
พระแสงขรรค์เหน็บซ้ายพระกายา ไปเฝ้าเสด็จพระบิดาธิบดี

บ้างท่านท้าวเจ้าพะรุงสุงส่ง กับอนงค์นิ่มนาฏมเหสี
เห็นลูกรักแสนเกษมเปรมปรีดิ์ เผยวาทีอำนวยพระพรชัย
เจ้าจุ่งเรืองเดชาวราฤทธิ์ มวลอมิตรนอบน้อมประนอมไหว้
จงเกริกเกรียงกล้าแกว่นทั่วแดนไตร ชำนะได้ทั่วแคว้นแดนธานี
พระละมุดรับพรบวรสวัสดิ์ อิ่มมนัสกรประณมก้มเกษี
กราบแทบบาทบิตุระชนนี จรลีล่วงเลยถึงเกยชัย
ทรงช้างต้นล้นอำนาจกำแหง เรียวแรงดั่งเอราวัณอันเป็นใหญ่
ทั้งงวงงาตาหูดูวิไล ทุกส่วนได้ลักษณะคชาธาร

ครั้นได้ฤกษ์ยกพยุหยาตรา ทุกถ้วนหน้าเหล่าพหลพลทหาร
ต่างคนร่าเริงรื่นชื่นบาน เพราะนาน ๆ ได้อาสาสงคราม
ธรรมดาขุนพลของจอมจักร นิสัยรักสู้ศึกมิหนึกขาม
สัญชาติชายถึงตายให้ไว้นาน ให้เงื่อนงามขั่วฟ้าและธาตรี
พลยาตรามาในระนาวพฤกษ์ อึกทึกเถื่อนทางหว่างวิถี
ไม้ไร่ลู่ล้มมิมิดี ผงคลีตลบพนาดร
เดินกองทัพรีบเร่งมิรอรั้ง บรรลุยังเขตเขินเนินสิงขร
นึกถึงวันปลอบประโลมโฉมบังอร จนบิดรนางตามมาจะฆ่าตี
ถึงต้นไทรใหญ่ชะอุ่มพุ่มเฟื้อยเฟี้ยม ที่นั่นเรียมเคยแนบมารศรี
อันนั้นหลักปักเด่นยังดี ๆ พวกโยธีตรึงตราจะฆ่าฟัน
นึกความหลังอกสั่นจิตหวั่นวาบ ดูสภาพทั้งหลายคล้ายความฝัน
ได้ไปอยู่บุรีไม่กี่วัน ต้องจากขวัญเนตรมาการราวี
แต่ก่อนไรใจแข็งขลังดังเหล็กพืด ไม่เงื่อนจืดง่วงเหงาดั่งคราวนี้
เสโทไหลโซมซาบอาบอินทรีย์ จะร้ายดีอย่างไรไม่แจ้งการณ์
เดินอรัญวันหนึ่งก็ถึงเขต ปะโรบุเรศมหาราชฐาน
มีม้าใช้มาแถลงแจ้งเหตุการณ์ ว่าเสียด่านด้านประจิมริมสาคร
ปัจจนึกฮึกฮักร้ายกำเริบ ล้วนอาบเอิบฤทธิแรงแข็งขร
บัดนี้องค์พระมหาประชากร พระพลหย่อนโรคลมระดมทวี
พระละมุดทรงฟังให้คั่งแค้น โลหิตแล่นทั่วกายใจร้อนจี่
ให้รีบยาตราพหลพลโยธี ประมาณสี่ทุ่มก็ถึงนคร
เข้าเฝ้าองค์สัสสุระมหาราช บังคมบาททูลองค์พระทรงศร
ได้ทราบข่าวเกิดการราญรอน พระบิดาใช้มาช่วยราวี
จึงท่านท้าวเจ้ามหาปะรังรัช ยื่นพระหัตถ์โลมลูบเหนือเกษี
ที่เจ้าได้อุตส่าห์มาทั้งนี้ พ่อยินดีเป็นพ้นคณนา
จงรีบยกพหลพลไกร ไปชิงชัยปาล์มวงศ์พงศา
เร่งระมัดระวังยั้งกายา อย่าชล่าค่อยคิดอ่านการสงคราม

พระละมุดก้มราบกราบทูลถ้อย ข้าตัวน้อยใจฮึกมินึกขาม
ศัตรูใดใจด่วนทำลวนลาม นั่นแหละความตายเขาใกล้เข้าแล้ว
ท้าวพึ่งชามาดามาพาที ที่ซูบศรีเศร้าหมองก็ผ่องแผ้ว
อวยพรจงเศิกกษัยภัยคลาดแคล้ว ให้กล้าแกล้วเกริกเกียรติ์เสถียรนาน

กล่าวข้างกองทัพใหญ่ฝ่ายปาล์ม ยกพลข้ามแม่น้ำลำละหาน
ตีด่านนอกไม่ถึงพักแตกหักราน พระภูบาลโปร่งปลื้มเปรมหทัย
ทรงปรึกษาเสนาหมู่ข้าเฝ้า พรุ่งนี้เช้าด่านที่สองก็ต้องได้
ด่านที่สามสำคัญอยู่ชั้นใน คงแตกไซร้แม่นมั่นวันมะรืน
ปรึกษากันมิทันหมดเรื่องราว พอทราบข่าวทัพใหญ่มาหลายหมื่น
เสียงช้างม้าอึกทึกครึกครื้น แทบว่าพื้นดินจะแยกแตกทำลาย
ท้าวทรงบัญชาการเป็นงานด่วน จงจัดขบวนเป็นแถวแนวขยาย
ทั้งกองหน้ากองหนุนพร้อมมูลนาย ทั้งขวาซ้ายตรวจตรารักษาการณ์
กองทัพฝ่ายพระละมุดสุทธิชาติ ล้วนองอาจเรี่ยวแรงกำแหงหาญ
ปะทะทัพอินทผลัมภูบาล ต่างเริงร่านอยากรณรงค์รอน

พลและนายฝ่ายกรุงปะโรบุระ ยกปะทะทิศประจิมริมสิงขร
สกัดหลังท้าวไพรัชภูธร จะหลบลี้หนีซอนก็ไม่ทัน
ต้องถูกดักดังสุนัขที่จนตรอก จะหลบออกด้านไหนตายทั้งนั้น
พระเอามานะกษัตริย์สู้กัดฟัน ขอสู้กันไว้ลายในดินฟ้า
ท้าวบัญชาเสนาอำมาตย์มวล ให้จัดขบวนปีกซ้ายแลฝ่ายขวา
ให้กองหนึ่งต้านทานด้านบูรพา หนึ่งรบราด้านประจิมริมคีรี

ทั้งสามทัพรันรุมตะลุมบอน ต่างฟันฟอนวอดวายตายเป็นผี
ล้มระเนนเป็นขนัดปัฐพี ที่คนดีรบรอกันต่อไป
เสียงดาบดังฉาดฉานปานหูดับ เสียงปืนตับตึงตังฟังไม่ได้
ที่ลางคนถนัดมือถือหน้าไม้ หลิ่วตาดิ่งยิงไปตามบุญกรรม
ลางคนเก่งไม่หยอกเชิงหอกซัด บ้างถนัดโล่ห์เขนเจนมวยปล้ำ
บ้างก็เป่าไม้ซางอย่างแม่นยำ ล้วนแต่สำคัญทั่วทุกตัวคน

เจ้าพวกนี้โดนดี ๆ สักทีหนึ่ง
ยังไม่ตายอวดได้เก่งทุกคน
ทัพสมทบรบกันน่าหวั่นหวาด
ถ้อยทีเติบเอิบอิทธิฤทธิไชย
บ่าวตายนายยังอยู่สู้กันไซร้
ถะมุดกับผาลัมได้สำรับ
ฝ่ายด้านประจิมริมสิงขร
เจ้าลานจากหมากโหมโรมรัน
ประจวบกับฝ่ายหลังประดังมา
แต่ล้วนฤทธิ์ล้นล้ำลำพอง

จะกล่าวถึงองค์อินทร์ปิ่นเทเวศ
ยินอะไรตึงตังดังสนั่น
ก็แจ้งเหตุเรื่องร้ายหลายอย่าง
เออ ! ปีนี้น้ำมากหลากนอง
เออ ! โซเวียตเกลียดจีนมาหมิ่นเดช
ต้นเหตุข้องขุ่นเคืองเรื่องรถไฟ
เออ ! เรื่องอาเพทปาเลสไตน์
เออ ! ประเทศอาฟกานนิสตัน
เออ ! เรื่องเมืองนนทบุรี
เมืองมนุษย์แสนสุดจะเดือดร้อน
เออ ! นั่นเจ้าเผ่าปาล์มเผ่าผัก
ยังกองทัพพฤกษาชาติกรูพล
จำเราจะประเวศไปเทศน์โปรด
คิดพลางทางเสด็จจากวิมาน

ครั้นมาถึงจึงหยุดยั้งอยู่
แล้วมีเทวพจนาทประภาษมา

ก็ย่อมถึงมรณาอย่าฉงน
ครั้นตายไม่อวดตนเก่งกาจไกร
โลกธาตุโคลงเคลื่อนสะเทือนไหว
ต่างมิได้เพลี่ยงพล้ำระย่ำยับ
ต่างว่องไวต่อยตีที่จับ
มะงั่วกับเจ้าตาลฤทธิปานกัน
ต่างราญรอนรบราจ้าละหวั่น
กับตัวกลั่นเจ้าพระยานายกอง
มะเขือขื่นเขือบ้ารวมดักสอง
ต่างมุ่งจ้องปองผลาญลาญชีวัน
มงกุฎเกษเกรียงไกรในสวรรค์
หนวกหูครันจึงมลักชำเลืองมอง
ต่าง ๆ แต่วายวุ่นเรื่องขุ่นหมอง
ทั้งตึกร้านบ้านช่องพังไป
จะเป็นเหตุเกิดศึกเสียให้ได้
ทั้งสองไซร้ไม่ปรองดองกัน
บังเกิดภัยเกิดสงครามห้ำหั่น
ผู้ครองขัณฑ์ต้องพรากจากนคร
เรื่องสามเณรสัตรีลือกระฉ่อน
นานแล้วมิได้จรเยี่ยมยล
ต่างโหมหักกันยับอยู่สับสน
อลวนสัประยุทธ์ยุทธการ
ชี้หนทางทุกข์โทษและแก่นสาร
เหาะผ่านเควิ้งคว้างกลางนภา
ยังกลางหมู่พหลพลพฤกษา
ว่าดูราพวกเจ้าเหล่านี้

เหตุใดจึงรบราฆ่าฟัน　　กันและกันสับสนป่นปี้
หรือว่าฆ่าคนเล่นเห็นเป็นดี　　อันเรานี้เห็นเสนียดเกลียดแกลน
คราวมหาสงครามยุโรปร้าย　　ผู้หญิงต้องเป็นหม้ายนับแสน ๆ
การเงินทองอัตคัดขาดแคลน　　ทั้งแร้นแค้นอาหารการกิน

ฝ่ายพวกพลไกรต่างไหวหวั่น　　หยุดรบพลันตะลึงอยู่ทั้งสิ้น
ครั้นรู้ว่าเป็นองค์อัมรินทร์　　ต่างอินทรีย์เสียวซ่าโลมาพอง
ศิโรตม์ราบกราบแทบพสุนทรา　　พระละมุดใจกล้าตอบสนอง
ตั้งแต่ต้นจนปลายหลายทำนอง　　โดยตามความเที่ยงธรรมมิอำความ

บ้างท่านท้าวมัฆวานชาญเดช　　ตระหนักเหตุแรกเริ่มล้วนเหิมห่าม
มันก็เรื่องตัณหาบ้ากาม　　เลยบุ่มบ่ามลืมหมดทศธรรม์
โบราณราชประเพณีแต่กี้เก่า　　ผู้เป็นเจ้าปกป้องครองเขตขัณฑ์
ต้องอยู่ในศีลธรรมเป็นสำคัญ　　ดำรงธรรม์ทศพิธมิผิดทาง
เราจะแจกแจ้งคดีชี้ไข　　จงฟังให้ยลแยบเป็นแบบอย่าง
หนึ่งให้ท่านเสียสละอย่าละวาง　　แก่กำพร้าชราร่างทรพล
หนึ่งบำเพ็ญศีลาจารวัตร　　หมั่นเกลาขัดกายวาจาวราผล
หนึ่งบริจาคทรัพย์จับจ่ายธน　　สร้างถนนหนทางสัญจร
หนึ่งซื่อตรงคงรักษาสัตย์มั่น　　ไม่แผกผันครองธรรมสโมสร
หนึ่งไม่เบียดเบียนใครให้เดือดร้อน　　มิอาทรเผื่อแผ่กันแลกัน
หนึ่งดำรงมั่นในขันตี　　ถึงหากมีเคืองขัดหัดอดกลั้น
หนึ่งรู้จักอดโกรธงดโทษทัณฑ์　　รู้เหหันลดหย่อนผ่อนปรน
หนึ่งรู้จักเสงี่ยมเจียมตนไว้　　มิได้จองหองทำพองขน
หนึ่งเผากิเลสขจัดดัดตน　　หายเมามนแจ่มกระจ่างไตร่ทางดี
หนึ่งไม่ทำกลับกลิ้งกลอกนอกทาง　　ให้ผิดข้างครองธรรมวิถี
ดำเนินตามบุราณราชประเพณี　　จึงเป็นศรีสวัสดิ์สถาพร
พวกสูเจ้าเหล่านี้กาลีชาติ　　ทำผิดราชประเพณีแต่กี้ก่อน
ไม่สมควรปกป้องครองนคร　　ให้เดือดร้อนไพร่ฟ้าแลข้าไทย

ทศกรรฐ์อาเพทเหตุดังฤา
พาพวกพ้องพงศ์พันธุ์ให้บรรลัย
อันพระนโปเลียนโบนาปาต
ในตอนท้ายพ่ายทัพอัปรา
อันไกเซอร์จอมเยอรมันนี้
จนต้องระเหระเห็จเตร็ดไป
เราจะสาปเจ้าให้ได้ความยาก
อันเจ้าปาล์มกรุงวิรัชต่างแดน
จงไปเป็นพืชกลางทะเลทราย
อันหมากลานตาลจากผู้ใจเบา
โทษของเจ้าเบาดอกบอกให้รู้
ให้เป็นพืชยืนยงคงนาม
อันผ้ายกรุงปะรังนคเรศ
ทั้งหมดโคตร์เง่ามีเท่าไร
ให้เป็นพืชลุกล้มสมน้ำหน้า
อายุนั้นอย่างนานเพียงปี
อันผ้ายกรุงพะรังไกรเกรื่อง
เหตุคบคนเกเรเสเพลพาล
ทั้งวงศ์จงเป็นพืชยืนต้น
เลือกอยู่ได้ตามใจในแผ่นภูว์
ดุราโยธาพลากร
เจ้าเหล่านี้ไม่มีธุลีปน
เราจึงให้พ้นคำเราสาป
ต่อไปให้ตั้งหน้าพยายาม
อันประเทศแลชาติศาสกษัตริย์
เพราะอุตสาหะกรรมของข้าไทย

เจ้ายังรู้อยู่หรือว่าหาไม่
ยากไร้ทั่วแคว้นแดนลงกา
หมายหมาดเป็นใหญ่ในแหล่งหล้า
มรณาเกาะน้อยหงอยใจ
มุ่งมีใจกำเริบเอิบใหญ่
ทรงเลื่อยไม้อยู่เทศเขตฮอแลนด์
ให้ลำบากน่าเบื่อเหลือแสน
ให้แสนแค้นอย่ารู้บกเบา
แสนร้อนร้ายอย่าบางสร่างเศร้า
ร่วมคิดตามเขากับปาล์ม
จะเลือกอยู่ที่ไหนเราไม่ห้าม
ตระกูลปาล์มร่วมพันธุ์กันไป
จะพ้นเขตคำสาปก็หาไม่
จงเป็นไปตามสาปทันที
เวียนไปเวียนมาตามดิถี
แล้วบินปีตายไปตามกาล
รุ่งเรืองยศฐานันมหาศาล
ได้ลดหย่อนพอประมาณเราเอ็นดู
หน้าแล้งหน้าฝนให้ทนอยู่
จงอย่ารู้กลับเช่นมาเป็นคน
ช้าก่อนฟังเราว่าอย่าฉงน
เจ้าเป็นพลนายใช้ต้องไปตาม
เพราะเจ้าไม่มีบาปหยาบหยาม
ฟังความเราวอนจะสอนไว้
จักจำรัสจรูญเรืองสุกใส
ต่างตั้งใจตั้งหน้าหาเงินทอง

ประเทศใดใหญ่ยาวราวป่า ชาวประชาต้องผึกกายใช้สมอง
ประกอบกิจกสิกรรมโดยท่านอง ขุดเขี่ยคุ้ยเงินทองจากดิน
ไม่ว่าชนชาติใดในใต้ตำ ย่อมอาศัยกสิกรรมด้วยกันสิ้น
ถึงไม่มีก็พออยู่พอกิน เกิดกับดินกินดินควรแล้ว

ว่าพลางทางระเหิจเตร็จฟ้า ถึงขั้นดาวะดึงส์ผ่องแผ้ว
ล้วนเครื่องทิพย์กระจ่างพร่างแพร้ว วาวแวววาบวับจับนัยน์ตา

นิทานนี้มีมานานกาลก่อนเก่า ท่านผู้เฒ่าเล่ากันนานนักหนา
ถามพ่อว่าปู่ของเจ้าได้เล่ามา ถามปู่ว่าพ่อของข้าเล่าอีกที
ฉันตรองตริเห็นคติเจืออยู่บ้าง จึงร่างเรื่องเป็นกลอนอักษรศรี
หวังไว้ปากไว้วากย์เชิงวาที ฝากกวีวงศ์ไว้นามกร
ถึงพลั้งพลาดขาดตกบกพร่องอยู่ ท่านผู้รู้อภัยมั่งเพราะยังอ่อน
นับแต่เริ่มเรียนเขียนคำกลอน ได้เขียนเรื่องนี้ก่อนเรื่องใดเอย

คำถวายไชยมงคล

ฉบงงลำนำ ๑๖ อ้าพระทรงครุธเหินหน ตำแหน่งชุมพล
แห่งสยามเทศเขตรเรา
เชื้อปราชญ์รามราชมเหา— พารเกียรติเจียรเนา
ตำแหน่งนี้กว่าสิบฉนำ
พระองค์ทรงเล็งเพ่งบำ— รุงการกสิกรรม
และพาณิชย์การทวี
ทหารช่าญเหล่าโยธี คมนาคมมี
ถนนหนทางควรจร
ปกครองป้องราษฎร์ปราศบร ภายนอกในนคร
ให้เริงประลาศคลาดไกล
อีกหนึ่งคือภารอันใหญ่ อักษรสมัย
ไทยเทศพระเจตน์อำรุง
พระองค์ทรงหวังจักผดุง นอกแลในกรุง
ให้ถึงซึ่งเขตร์เทศอารย์
กอปร์ด้วยน้ำพระไทยใสสานต์ มุ่งความสำราญ
แห่งทวยนาครดื่นพรรค์

ยานีลำนำ ๑๑ พระองค์ประคุปต์ครอง โดยทำนองที่เป็นธรรม์
จักแจกจำแนกสรร ณ ที่นี้เหลือคำนวณ
ฉนั้นจึงสรรกล่าว มิยืดยาวแต่พอควร
ดำเนินเขบิดขบวน ตามแบบบรรณโลกา

สุรางคนางค์ลำนำ ๒๘ สรวมพรไตรรัตน์ อันจำเริญสวัสดิ์ ณ แหล่งพสุนธา
ช่วยปกป้องอองค์ แห่งพระรามา หากมีบีฑา จุ่งช่วยขจัดหนี
สรวมพรพรหมราช ศรีวิลาศ สถิตพรหมโลกี
จุ่งช่วยขจัดบร ที่จะราวี ต่อฝ่าธุลี ของข้าทุกราย
สรวมพรอมรา ทั่วทุกชั้นฟ้า และทั้งหลาย
จุ่งคอยบรรดาล ให้พระนารายณ์ ปราศสิ่งกล้ำกราย อย่าแผ้วพานองค์
ผู้กล่าวลำนำ "บำรุงกสิกรรม" มีความจำนง
จักเฉลิมเกียรติ ผู้เนาอุตมงค์ ขอให้พระองค์ จงทรงพระเจริญ

ขุนสุบงกชศึกษากร ประพันธ์ลงหนังสือ "บำรุงกสิกรรม" พ.ศ. ๒๔๖๗

กลอนนิยาย เรื่อง "ผลแห่งกตัญญู"

ขุนสุบงกชศึกษากร และ ขุนศุภลักษณ์ศึกษากร

ร่วมกันแต่งลงในหนังสือ "ศิริศาส์น"

เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐

ผลแห่งกตัญญู

ขุนสุบงกชศึกษากร แต่งร่วมกับขุนศุภลักษณ์ศึกษากร

นิทานเก่าเล่ามาครั้งย่าปู่
ยังมีอยู่ควรคิดภาษิตสอน
กตัญญูรู้พระคุณของมารดร
จะถาวรเป็นตัวอย่างทางนิยม
อันความดีถึงตัวตายวายชีวาตม์
ยังฝากชาติฝากโลกมีอยู่ถม
เช่นท้าวสุรนารีมีคนชม
อย่าปรารมภ์ต้องเลื่องลือชื่อของเรา

แต่ปางหลังยังมีฤๅษีหนึ่ง
บำเพ็ญซึ่งบรรพชาอยู่ป่าเขา
มีสุนัขแสนรู้อย่าดูเบา
คอยหอนเห่ารักษาองค์พระทรงญาณ
เป็นที่รักของมุนีฤๅษีนั้น
ภายหลังมันสิ้นชีวาอาวะสานต์
พระแสนสุดเสียดายวันวายปราณ
จะคิดอ่านชุบแต่งแปลงเป็นคน
จึงตั้งการกองกูณฑ์ซึ่งอัคคี
ทำพิธีร่ายเวทวิเศษผล
ในไม่ช้าด้วยฤทธาของเวทมนตร์
เกิดเป็นคนสมถวิลดั่งจินดา
เป็นสตรีมีรูปเจริญลักษณ์
ดูน่ารักรูปร่างดังเลขา
พระฤๅษีเลี้ยงไว้จนใหญ่มา
มีนามสุมนขายอดนารี ฯ

จะกล่าวถึงหน่อบรมพรหมทัต
ครองสมบัติปรางค์ปราพาราณสี
สุขเกษมทั้งไพร่ฟ้าทั่วธานี
ยังไม่มีองค์อัครชายา
พอพระทัยในการเที่ยวล่าสัตว์
ประลองหัตถ์แม่นธนูอยู่นักหนา
แต่เที่ยวดั้นค้นไปในพนา
ล่าสัตว์ป่าทั้งแดนดงทั้งพงไพร
มาวันหนึ่งลุถึงกุฏิฤๅษี
แสนยินดีเหนื่อยนักพักอาศัย
เข้ากราบก้มบังคมฤๅษีไพร
ขออาศัยพักผ่อนหย่อนกายา
องค์มุนีฤๅษียินดีนัก
จึงทายทักถามดูผู้มาหา
แล้วเรียกหลานจัดอาหารชงน้ำชา
ต้อนรับชาวพาราไปตามมี

ฝ่ายพระองค์ทรงโฉมพรหมทัต
แรกกำดัดแลเห็นนางสำอางศรี
นวลละอองดังจันทราไม่ราคี
งามไม่มีใครเปรียบเทียบกานดา

งามขนงวงเนตรทั้งเกศแก้ม โอษฐ์แฉล้มน่ารักเป็นนักหนา
งามนาสิกงามศอลออตา งามถันกัลยายั่วยวนใจ
จึงประนมก้มเกล้าอภิวาทน์ ลงแทบบาทพระฤาษีแล้วปราศรัย
พลอดรำพึงทีรุมรึงคะนึงใน ขอทรามวัยไปสมสู่เป็นคู่ครอง
พระมุนียินดีนั่งหัวร่อ อ้ออ๋ออ๋อไปสมสู่เป็นคู่สอง
แล้วหลับตาภาวนานั่งตริตรอง ก็รู้ถ่องแท้ยามตามตำรา
ได้เมื่อครั้งเล่นปีไปตีทัพ ตามตำหรับว่าตอนปลายร้ายนักหนา
จะขัดข้องเกรงจะหมองในอุรา พระราชาหน่อไทด้วยใจปอง
พระนักสิทธิ์คิดไปให้เป็นห่วง โดยญาณล่วงรู้เหตุผลคนทั้งสอง
ว่าต่อไปภายหน้าไม่ปรองดอง คงจะต้องเลิกร้างแยกทางไป
จึงแจ้งแก่องค์บรมพรหมทัต ถ้าข้องขัดเคืองเข็ญเป็นไฉน
เกิดวิวาทบาดหมางกันอย่างไร ส่งนางให้คืนมาอย่าฆ่าตี

พระโฉมยงองค์บรมพรหมทัต ชุลีหัตถ์รับพรพระฤาษี
กลับคืนถิ่นยังบุรินทร์แสนยินดี ด้วยได้มีคู่ชมภิรมย์ใจ
ครั้นถึงวันตั้งการอภิเศก เป็นองค์เอกมิ่งมิตรพิศมัย
แสนเกษมเปรมปรีดาผาสุกใจ อยู่มาได้จำเนียรกาลนานหลายปี
จนแจ่มจันทร์เจ้าทรงครรภ์ขึ้นอ่อนอ่อน ให้อาวรณ์แพ้ท้องนั้นเต็มที่
หิวกระหายของกินอย่างสิ้นดี อยากกินนั่นกินนี่ทุกวี่วัน
อยากกินจนกระทั่งซึ่งหนังแห้ง คงมีแรงคิดมาก็น่าขัน
ด้วยกำเนิดสุนัขมักตามพันธุ์ หาหนังนั้นที่ไหนก็ไม่มี
เห็นแต่หนังราชสีห์ปูที่นั่ง บนบัลลังก์ของเจ้าบุรีศรี
พอยามดึกกำดัดสงัดดี ก็กินหนังราชสีห์สมดังใจ

ปางพระองค์ทรงโฉมพรหมทัต เงียบสงัดยามดึกนึกสงสัย
เสียงสุนัขมากินหนังถึงวังใน จึงย่องไปที่ตั้งบัลลังก์ทอง
พระแลเห็นโฉมงามสัมนขา นั่งหลับตากินหนังได้ฤทัยหมอง
ชะน้อยหรือเมียเราเจ้ารูปทอง อุส่าห์มองคิดว่าใครที่ไหนมา

เสียแรงเลี้ยงเคียงข้างไม่ห่างขาด อยู่ร่วมอาสน์เป็นคู่เสน่หา
มากินหนังไม่อับอายขายหน้าตา ชาวพาราล่วงรู้จะดูแคลน
ถ้าเราขืนชุบเลี้ยงคนเยี่ยงนี้ เสียสง่าราศีเป็นสุดแสน
ขับหัวส่งองค์สิทธาไปตามแกน พ้นดินแดนเวียงชัยได้เป็นดี
พระเอื้อนโอษฐ์โกรธจัดตรัสประภาษ ทุรชาติทรลักษณ์เหมือนยักษี
มากินหนังไม่ขายหน้านางกาลี ช่างอัปรีย์ดวีปริตผิดผู้คน
หนังราชสีห์มาครั้งย่าทวด หวงยิ่งยวดไม่เคยให้ใครสักหน
กลับมากินของเราหมดอดเต็มทน มันยากจนข้าวปลาหรือว่าไร
เราแต่งตั้งนารีให้มีศักดิ์ กลับทำตัวชั่วนักสิ้นรักใคร่
จะฆ่าเสียให้ตายก็อายใจ จะเสียสัตย์ที่ให้แต่เดิมมา
จงออกจากเวียงชัยไปให้พ้น ใจผิดคนเลี้ยงไว้พาขายหน้า
ไม่คู่ควรเป็นหม่อมจอมพารา สุนักขาดอกกระมังแทะหนังกิน
โฉมสำอางนางสุมนขา ตกประหม่าในจิตคิดถวิล
ไม่ทันทูลแถลงแจ้งระบิล นั่งน้ำตาไหลรินซบพักตรา
จึงว่าโอ้พระทูลกระหม่อมแก้ว มีผิดแล้วทำให้อายต้องขายหน้า
จะฆ่าตีตามแต่พระเมตตา ถึงขับไล่ก็ไม่ว่าต้องจำไกล
อันดีชั่วตัวเราก็ย่อมรู้ ทนอดทนสู้น้ำลายไหล
พูดไม่ออกอัดอั้นตันหัวใจ ดอกจึงได้ลุอำนาจอาชญา
พระขบเขี้ยวเกรี้ยวกราดตวาดซ้ำ ได้ฟังคำเคืองขุ่นฉุนนักหนา
รู้ดีชั่วอย่างไรให้ว่ามา ขืนซักช้าจะต้องตายวายชีวี
นางโฉมยงทรงฟังกำลังแค้น เห็นสุดแสนบ่ายเบี่ยงหลีกเลี่ยงหนี
จึงทูลองค์ทรงชัยไปตามมี ว่าข้านี้ตั้งครรภ์มันหิวไป
อยากกินของต่างๆ ทั้งหนังเสือ ส่วนข้าวปลาข้าเบื่อกินไม่ได้
อยากกินแต่ของที่ต้องใจ ถึงบรรลัยก็ไม่ห่วงดวงชีวี
พระได้ฟังถ้อยคำร่ำเฉลย อุแม่เอ๋ยกูกลัวนักนางยักษี
อยากกินเนื้อกินหนังช่างกาลี เดี๋ยวกินกูเป็นผีชีวีวาย
จึงว่าเหวยโขลนจ่าเร็วมานี่ จงคุมตัวส่งฤาษีอย่างหนีหาย

ถ้าผิดข้อรับสั่งหนังต้องลาย　　นำผีพรายส่งสิทธาอย่าได้นาน
ฝ่ายอำมาตย์ราชเสนาก็พานาง　　มุ่งเดินทางสู่ป่าพฤกษาสานต์
ข้ามโขดเขาห้วยหนองและท้องธาร　　แดนกันดารถึงกุฏิฤาษีไพร
จึงประนมก้มเกล้าอภิวาทน์　　เหล่าอำมาตย์เล่าแจ้งแถลงไข
ตามคำสั่งขององค์พระทรงชัย　　แล้วครรไลกลับพารีบมาพลัน
　　ปางองค์พระมุนีฤาษีสิทธิ์　　นั่งเกาหิดเคืองขุ่นทำหุนหัน
น้อยหรือนางคนชั่วตัวสำคัญ　　ชุบให้มันมุ่งหมายจะได้ดี
ไม่ละทิ้งนิสัยไปกินหนัง　　ถึงในวังคิดมาน่าบัดสี
ประพฤติผิดระบอบไม่ชอบดี　　ต่อไปนี้ให้เป็นหมาสาใจมัน
จึงสำรวมร่ายเวทย์วิเศษขลัง　　ประนมนั่งบริกรรมธรรมขันต์
ครบเจ็ดคาบเป่าปลุกขนลุกชัน　　จนนางนั้นหลับใหลไม่สมประดี
พระจึงร้องกำหราบแล้วสาปซ้ำ　　ด้วยถ้อยคำปกาสิตของฤาษี
อนงค์นางกลายร่างจากนารี　　เป็นสุนัขตามที่เคยเกิดมา
พระยังอยู่ช่วยชูชุบอุปถัมภ์　　ให้ข้าวน้ำนางสุนัขเป็นภักษา
มีกำหนดหลายเดือนค่อยเคลื่อนคลา　　สุนักขาท้องแก่แย่เต็มที
นางสุนัขวิ่งร้องเข้าห้องครัว　　รู้หาผัวมาช่วยดิ้งอยู่งมี
ผัวไม่มาพระสิทธาช่วยฉันที　　ลูกจะออกเดี๋ยวนี้เจ้าประคุณ
พระชีไพรตกใจลุกจากห้อง　　ทำจดจ้องระวังตัวกลัวเมถุน
เฮ้ยอีหมาประกาหรือจอกุน　　มาออกลูกทำวุ่นในครัวไฟ
เสียงร้องแว้แลเห็นเป็นมนุษย์　　บริสุทธิ์เลิศนารีจะมีไหน
เออสองคนเสียด้วยสวยกระไร　　กูจะช่วยเลี้ยงไว้อย่ากังวล
ถึงเวลาให้มาส่งนมลูก　　ใจพันผูกอย่าให้ร้องระเหระหน
ให้ระวังตีระฆังกูสวดมนต์　　ลูกสองคนเลี้ยงไว้ดูให้ดี
นานหลายปีนารีโตเป็นสาว　　เนื้อขำขาวรูปร่างสำอางค์ศรี
คนที่หนึ่งชื่อรำพึงยอดนารี　　คนที่สองเทวีผกากรอง
พระเจ้าตากรุณาต่อหลานรัก　　ไม่หาญหักตามใจนางทั้งสอง

เพราะแม่ถูกขับพรากจากปรางค์ทอง นางจึงต้องพึ่งมุนีพระชีไพร
พระนักสิทธิ์จะคิดการสยุมพร ให้บังอรเลือกคู่พิสมัย
จึงประกาศแก่ท้าวเจ้าเวียงชัย ทั้งผู้ดีเข็ญใจให้เข้ามา
แล้วจึงให้นงเยาว์เจ้าเลือกคู่ จงเลือกดูตามจิตคิดปรารถนา
นางรำพึงเลือกได้ท้าวเจ้าพารา พระสิทธายิ้มแย้มแสนดีใจ
ส่วนว่าโฉมผกากรองผู้น้องนั้น นางแจ่มจันทร์เลือกไว้ได้เศรษฐี
องค์สิทธาเจ้าตาโปรดปรานี จึงยกสองเทวีให้เธอไป
แล้วเรียกหลานทั้งสองมาสอนสั่ง ให้ระวังกิริยาอัชฌาสัย
ให้ภักดีต่อสามีทุกสิ่งไป จงตามใจอย่าขัดข้องขัดภัศดา
ถึงยามกินแม่จงรินโซดาตั้ง โขงเคียงข้างยำผัดเร่งจัดหา
เป็นไฟแดงแกงส้มต้มยำปลา หมูเนื้อพล่าไก่สามอย่างตั้งครบครัน
หมูสะเต๊กลิ้นสะตูปูทอดกรอบ ถ้าผัวชอบปฏิบัติเร่งจัดสรรค์
ดูสามีวีพัดปัดแมลงวัน จงรักกันไปจนตายวายชีวา
ถึงยามนอนอย่าแสนงอนทำเชือนเฉย สิ่งไรเคยปูปัดจงจัดหา
ให้ผัวนอนพักผ่อนซึ่งกายา ช่วยนวดพื้นคั้นบาทาให้สามี
ยามผัวรักสวามิภักดิ์เข้าต่อตั้ง ยามผัวชังคอยเอาใจอย่าหน่ายหนี
จงเชื่อฟังวาจาตาพาที จะได้มีความสุขทุกวันไป
อันคุณของบิตุเรศและมารดา พสุธายังไม่เทียบค่าเปรียบได้
มีพระคุณเลิศลบจบแดนไตร หาสิ่งใดมาเทียบเปรียบไม่มี
กตัญญูรู้คุณของท่านแล้ว เหมือนดวงแก้วรุ่งโรจน์โชติช่วงศรี
ให้เจ้ามีมานะกตเวที สนองคุณท่านที่ได้เลี้ยงมา
หลานจงสุโขภิญโญยิ่ง สบแต่สิ่งสุขสันต์แสนหรรษา
มีทุกข์ร้อนสิ่งไรแล้วให้มา พยาธิทุกข์โรคาอย่าได้มี
ทั้งสี่คนกราบก้มประณมกร รับเอาพรขององค์พระฤาษี
ต่างวันทากราบลาพระมุนี กลับสู่บุรีแสนสำราญ

จะกล่าวถึงเอวบางนางสุนัข ตั้งแต่จากลูกรักยอดสงสาร
จะทุกข์สุขอย่างไรไม่แจ้งการ เวลานานคิดถึงบุตรสุดอาลัย
จึงไปลาพระมุนีแล้วลีลาศ วิ่งมุ่งมาตรสู่บุรีที่อาศัย
สู้บุกป่าฝ่าดงข้ามพงไพร ลุถึงบ้านลูกสาวใหญ่ดังจินดา
จึงบอกแก่นายทวารบานประตู ให้ลูกรู้ว่าแม่นี้มาหา
นายทวารนึกขันหมาพูดจา รู้ภาษาชอบกลเหมือนคนเรา
จึงไปบอกนางรำพึงถึงในวัง พอได้ฟังร้อนใจดังไฟเผา
ใครรู้ว่าหมาเป็นแม่แย่จริงเรา นั่งหน้าเศร้าคิดอ่านด้วยมารยา
จึงบอกบิดตัดความนายประตู แม่หมาหมู่ไม่เคยมีนี่ใครหวา
จงขับไล่ไสส่งจากพารา เอาน้ำร้อนสาดหน้าอย่าปรานี
นางสุนัขยืนตะบอยเฝ้าคอยลูก ใจพันผูกเขาขับไล่ก็ไม่หนี
ถูกสาวใช้ใจร้ายรุมทุบตี เอาน้ำร้อนที่มีสาดลงมา
ถูกสุนัขตัวพองวิ่งร้องเอ๋ง มันข่มเหงอีสาวใช้ใจยักษา
นางเจ็บป่วยแทบจะม้วยมรณา จึงวิ่งร้องมาหาผกากรอง
ครั้นถึงบ้านซานมาหาลูกน้อย น้ำตาย้อยอีรำพึงมึงจองหอง
โฉมผกาแลเห็นหน้าแม่พุพอง ค่อยประคองรักษาพยาบาล
เจ้าประคุณทูลหัวของลูกแก้ว แม่แย่แล้วดูหูตาน่าสงสาร
เพราะรำพึงชั่วช้าใจสามานย์ มันสาดน้ำทำประจานไม่ปรานี
พอหยอดน้ำแม่สำลักชักดาวดิ้น ชีวาสิ้นจากไกลไปเมืองผี
ผกากรองร้องร่ำไม่สมประดี จัดพิธีทำศพของมารดา
ทำหีบทองรองไม้จันทน์อันวิเศษ มีพระเทศน์ตามอย่างทางศาสนา
ทุกค่ำเช้าเฝ้ากราบไหว้บูชา จุดธูปเทียนชวาลาทุกวันไป
นางสักการะชนนีมาปีเศษ จนข้ามเขตฤดูฝนพ้นสมัย
จะเผาศพมารดาผู้ดวงใจ จึงจัดให้ทำเมรุทองของนานา
ชวนญาติมิตรเพื่อนหมู่มาดูศพ เปิดไม่พบตื่นเต้นเป็นนักหนา
เป็นแก้วแหวนของดีมีราคา ทั้งเพชรนิลจินดาเต็มหีบไป

ต่างพากันชื่นชมโสมนัส　　รวยสมบัติสินทรัพย์นับไม่ไหว
เพราะกตัญญูรู้คุณประจำใจ　　เทพไทจึงช่วยอำนวยพร
ให้มั่งมีศรีสุขพ้นทุกข์โศก　　คลายวิโยคเพราะจำคำตาสอน
ดังถ้อยคำร่ำแถลงแต่งเป็นกลอน　　อนุสรณ์ตัวอย่างทางคนดี
ส่วนรำพึงคนใหญ่ที่ใจชั่ว　　ลืมคุณแม่ของตัวผัวขับหนี
ด้วยเวรกรรมตามผจญคนไม่ดี　　ผัวด่าตีชอกช้ำระกำใจ
ถูกเทวทัณฑ์ทำอันตวิบาท　　สายฟ้าฟาดผ่าดิ้นสิ้นตักษัย
อย่าเอาเยี่ยงคนชั่วตัวจัญไร　　จำเอาไว้เป็นตัวอย่างทางไม่ดี
　　จึงกล่าวกลอนสอนจิตศิษย์ที่รัก　　ให้ประจักษ์เป็นตัวอย่างทางวิถี
ไม่ควรเคืองเรื่องราวโบราณนี้　　ขอยุติจบที่เพียงนี้เอย

– จบ –

กาพย์ ผชดเมีย

โอ้นวลอนุชน้อง　　แม่อย่าข้องอย่าเคืองตู
พักตร์เจ้าอันเพราพรู　　จะบูดบึ้งมิพึงชม
ตาหวานจะตาเหลือก　　ดั่งตาเงือกบ่สวยสม
ปรางค์ทองดั่งบ่มฉม　　ก็จะแฟบและเหี่ยวหาย
เสียงหวานปานการเวก　　นับเป็นเอกยามภิปราย
เสียงอู๋ฤาเสียงควาย　　แหละพอเปรียบกับเสียงนาง
แขนแมนกระแอ้นกระอ้อน　　พิศอ่อนและรางชาง
แม้เปรียบประเทียบหาง　　กะอสูรกายกร
ยามดนุนุชนวยนาด　　ก็สอาดดั่งกุญชร
บัดเมื่อแม่แสนงอน　　ยิ่งพิศยิ่งเกลียดเหลือหลาย

ขุนสุบงกชศึกษากร เขียนเมื่อประมาณปี ๒๔๖๗

เก็บเล็กผสมน้อย

จากสมุดบันทึก ของ ขุนสุบงกชศึกษากร

หลักดำเนินชีวิต ๑๐ ข้อ

เมื่อไม่นานมานี้ สมาคมแพทย์อเมริกันสมาคมหนึ่งได้พิมพ์หลักเกณฑ์ ๑๐ ข้อ สำหรับสุขภาพสมองไว้ดังนี้

๑. จงหางานอดิเรกทำให้เกิดความสนใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งใช้เวลาว่างทำงานนั้น ก็พาเป็นดีที่สุด

๒. จงปลุกให้เกิดความฉลาด พาตัวเข้าเกลือกกลั้วกับสังสรรค์แลสิ่งรอบกาย

๓. เฉลี่ยความคิด ความรู้สึก จงหาคู่คิดคู่ปรึกษาแบ่งกันคิดแบ่งกันรู้สึก มีการปรึกษาสารภาพโต้แย้ง

๔. สู้กับความกลัว จงใคร่ครวญความกลัว แยกแยะออกเพื่อหาแก่นของมัน แสงแดดไล่ผีได้

๕. จงชั่งความนึกคิดกับความจริง ฝัน แต่ต้องทำด้วยต้องการ แต่สร้างด้วยคิด แต่ต้องไม่ทิ้งความจริง

๖. ระวังสิ่งลวงใจ แอลกอฮอล์และของเมาอื่น อาจเป็นเครื่องพิสูจน์ความชั่วของเพื่อนได้

๗. จงออกกำลัง หมั่นเดิน ว่ายน้ำหรือการเล่นใดอื่น กล้ามเนื้อต้องอาศัยความไหวตัวอยู่เสมอ

๘. จงมีความรัก แต่ต้องรักอย่างฉลาด เพศเป็นเพลิง ถ้าไม่บังคับให้ดีจะไหม้เผาผลาญเราหมด ถ้าพอสมควรอาจเป็นประทีปส่องทางไปสู่ความสำเร็จ

๙. อย่าให้ความวิตกกังวลกลบกลุ้มเราเกินไป จงปรึกษาแพทย์เร็ว ถ้าเจ้าความกังวลทำพิษแก่ร่างกาย

๑๐. จงอดทนกับเวลา จงรู้จักมานะแลหวังไว้เสมอ

(จากหนังสือพิมพ์ประมวญวัน ๘ กรกฎาคม ๒๔๘๐)

ผู้รวบรวมเห็นว่าดีมีน้ำหนักทุกข้อ เทียบเข้าหาหลักธรรมได้ทุกข้อ แต่จะเข้าในหลักธรรมหมวดใดบ้างคิดเทียบเอาเอง เป็นสุขภาพสมองอีกเหมือนกัน

ขุนสุบงกชศึกษากร

ตัวอย่างบันทึกย่อสำหรับสอนนักเรียน

ของขุนสุบงกชศึกษากร

(บันทึกย่อที่สอนนักเรียนลูกเสือ ม. ๓ (๘ ห้อง) ที่ศาลาการเปรียญวัดพระนารายณ์มหาราช วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๐๑)

การฟังมีประโยชน์ แต่ต้องฟังสิ่งที่ดีกล่าวว่ามีอานิสงค์ ๕ ประการคือ

๑. ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

๒. เคยฟังแล้ว แต่ยังเคลือบคลุม เมื่อได้ฟังอีกก็แจ่มแจ้งขึ้น

๓. ย่อมตัดความสงสัยเสียได้

๔. ย่อมทำให้จิตใจเลื่อมใสในพระรัตนตรัย

๕. ย่อมทำให้ใจตรง เรียกว่าสัมมาทิษฐิ

การฟังได้ประโยชน์แก่เด็กมากกว่าผู้ใหญ่ เพราะเด็กมีความจำดีกว่า การจัดว่าเด็กหรือผู้ใหญ่นั้น นักปราชญ์ท่านจัดไว้ดังนี้

อายุ	๑–๘ เรียกว่า	ทารก	ทารโก	ทาริกา
"	๙–๑๒ เรียกว่า	กุมาร	กุมาระ	กุมารี
"	๑๓–๑๙ "	มาณพ	มาณวิกา	
"	๒๐ ขึ้นไป "	บุรุษ สตรี ปุริโส อิตถี		

บางอาจารย์จัดไว้เป็น ๓ ขั้น ดังนี้

อายุ ๑ ถึง ๒๕ ปี เรียกว่า ประถมวัย คือ ยุวชน

อายุ ๒๖ ถึง ๕๐ ปี เรียกว่า มัชฌิมวัย คือ คนฉกรรจ์

อายุ ๕๑ ถึง ๗๕ ปี เรียกว่า ปัจฉิมวัย คือ วุฒิชน, คนแก่สูงขึ้นไปเรียก อายุขัย

เยาวชนยังอยู่ในความดูแลปกครอง ต้องทำตนให้สมฐานะของตน ถ้าจะแบ่งนิสัยใจคอก็แบ่งได้เป็น ๓ คือ

๑. ชั้นเลว คือ คนว่างอนสอนยาก

๒. ชั้นกลาง คือ คนว่านอนสอนพัง
๓. ชั้นดี คือ คนว่าอ่อนสอนง่าย

สองจำพวกแรกเราควรข้ามไปเสีย มาพูดกันถึงจำพวก ๓ คือ คนว่าอ่อนสอนง่าย นอกจากว่าอ่อนสอนง่าย ยังจะต้องเป็นคนฉลาดเฉลียวด้วยจึงจะเอาตัวรอดได้

อธิบาย **ฉลาด–เฉลียว** โดยยกนิทานให้ฟัง
๑. เรื่องพระฉันปลาตะเพียนกับศิษย์วัด
๒. เรื่องพระโพธิสัตว์เป็นวานรลวงจรเข้

ในตอนท้ายลงด้วยความฉลาด ๕ ประการคือ
๑. ฉลาดการเรียนวิชาสามัญเป็นพื้นฐาน
๒. ฉลาดการเรียนวิชาอาชีพสำหรับไว้หากิน
๓. ฉลาดการเรียนวิชาพิเศษประดับกาย (คุณพิเศษ)
๔. ฉลาดการเรียนเอาตัวรอดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ (วิทยาศาสตร์)
๕. ฉลาดการเรียนในข้ออรรถธรรม ที่จะนำตนออกจากโลกอันวุ่นวายนี้ได้

ข้อสรุปย่อ ที่พูดมายืดยาวนี้ บางคนจะจับหลักอะไรไม่ได้ จึงขอสรุปลงง่าย ๆ ว่า เวลานี้นักเรียนยังเป็นเด็กคือเป็นยุวชน ต้องเล่าเรียนให้เต็มความสามารถเมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่จะได้หากินทันปากทันท้อง เมื่อแก่เฒ่าทำอะไรไม่ได้ เราก็จะอิ่มใจว่าได้แสดงบทบาทของความเป็นมนุษย์ พอควรแล้ว จะตายไปก็จะได้กังวลน้อย

ลงมือสอนเมื่อ ๑๔.๑๐ จบเมื่อ ๒๕.๐๐ น.

ขุนสุบงกชศึกษากร

๒๓ มกราคม ๒๕๐๑

ความรู้จากการอ่านและการฟัง

(ขุนสุบงกชศึกษากรเป็นนักอ่านและนักฟังที่ดี ได้อ่านได้ฟังอะไรดีๆ มักจะจดเอาไว้ ต่อไปนี้คือข้อความบางตอนที่จดไว้)

ฟังเทศน์ทางวิทยุเมื่อ ๑๗ ก.พ. ๒๕๐๔

ใน ๓ วัย (ประถมวัย, มัชฌิมวัย, ปัจฉิมวัย) ควรจะให้ดีทั้ง ๓ วัย เมื่อดีไม่ได้หมดก็ให้ได้สักวัย ๑ หรือ ๒ วัยก็ยังดี

วัยประถม เหมาะทุกอย่าง ปัญญา เวลา ทุน โอกาสดีทั้งนั้น พลาดวัยนี้เสียแล้วก็ยาก

วัยกลาง เป็นเวลาตั้งเนื้อตั้งตัว ให้มีรายรับ–รายจ่ายและรายเหลือ

วัยปลาย ประกอบด้วยข้อ ๔ ข้อ คือ

๑. รักษาหน้าที่เคร่งครัด

๒. ตัดอาลัย (ร่างกาย)

๓. ไร้กังวล (ลูกหลาน, สิ่งของ)

๔. สนใจธรรมะ

เรื่องความชรา

คนแก่นั้นมันแปลกกว่าคนไม่แก่ คนแก่ดำน้ำมันคอยแต่จะลอย แต่ถ้าจะว่ายน้ำมันคอยแต่จะจมนี่อย่างหนึ่ง คนแก่นั้นตอนหัวค่ำมนุษย์มนาเขาตื่นกันอยู่มันคอยแต่จะหลับ ครั้นตอนดึกเขาหลับกันมันคอยแต่จะตื่นนี่อย่างหนึ่ง คนหนุ่มสาวมีเนื้อมากกว่ากระดูก ส่วนคนแก่มีกระดูกมากกว่าเนื้อ ต่างกันด้วยประการฉะนี้

เปรียบกับบัญชีรายรับรายจ่ายก็ได้ ถ้าเซลล์เจริญมากเกิดมาก ตายน้อย คนนั้นเติบโต นี่คือวัยเด็ก ถ้าเกิดก็เท่ากัน ตายก็พอ ๆ กันนี่ กลางคน ถ้าเซลล์เกิดน้อยตายมาก นี่คือคนแก่ละ (มีกำไร–เสมอตัว–ขาดทุน)

องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์เป็นพระอรหันต์เป็น "พุทโธ" คือตื่นอยู่เสมอ พระปัญญา พระสติ สัมปชัญญะไม่ทรุดเสื่อมตามวัยเลยแม้ร่างกายก็เถอะแม้จะเสื่อมลง จนทรงพระปรารภเองว่าเหมือนเกวียนที่เขาตามด้วยไม้ไผ่มัดไว้ด้วยหวายก็ดี ใกล้จะปรินิพพานอยู่แล้ว มีพระโรคประจำตัวแล้วก็ยังทรงดำเนินเป็นระยะทางได้นับเป็นโยชน์ ๆ

พระอานนท์อดทูลถามไม่ได้ ตอนที่ทรงเปลี่ยนผ้าทรงใหม่ว่า ทำไมจึงดูงดงามนัก พระองค์ตรัสว่าพระพุทธเจ้างามมาก ๒ สมัย คือตรัสรู้ใหม่ๆ กับใกล้ปรินิพพาน ทั้งนี้มิได้เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น (พระสติก็ไม่หลง ๆ ลืม ๆ เหมือนคนสามัญ)

สติ พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน **สติ** คือความระลึกหรือความจำ เกิดแต่อาการเท่าไร พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพรเกิดแต่อาการ ๑๗ อย่างคือ

๑. เกิดแต่ความรู้ยิ่ง ดังผู้รู้ประวัติการณ์แต่หลังที่ล่วงๆ มาแล้ว ความรู้นั้นย่อมเป็นแนวให้ระลึกถึงเหตุการณ์แต่หลังได้

๒. เกิดแต่การที่ได้กระทำเครื่องหมายไว้

๓. เกิดแต่การได้ขยับฐานะสูงขึ้น อันเป็นเหตุให้นึกให้จำกิจการที่ตนได้กระทำแต่หลัง

๔. เกิดแต่การได้รับความสุข ซึ่งชวนให้สาวเอากิจการที่ล่วงแล้วมานึกคิดเพื่อไต่สวนหาเหตุ

๕. เกิดแต่การได้รับทุกข์ ซึ่งชวนให้นึกถึงเหตุแห่งความทุกข์นั้น ๆ

๖. เกิดแต่การได้รู้เห็นสิ่งที่คล้ายกัน อันเป็นการเตือนให้ระลึกถึงอีกสิ่งหนึ่งได้

๗. เกิดแต่การรู้เห็นสิ่งที่ตรงกันข้าม เช่น เห็นสีขาวทำให้ระลึกถึงสีดำได้

๘. เกิดแต่การได้รับคำตักเตือน

๙. เกิดแต่การรู้เห็นตำหนิหรือลักษณะทรวดทรง

๑๐. เกิดแต่นึกขึ้นได้โดยลำพัง

๑๑. เกิดแต่การพินิจ พิเคราะห์

๑๒. เกิดแต่การนับจำนวนไว้

๑๓. เกิดแต่การทรงจำไว้ธรรมดา

๑๔. เกิดแต่การอบรม เช่น ผู้ที่กระทำใจให้แน่วแน่ในเมื่อกระทำกิจการ สามารถรวบรวมกำลังใจมาคิดมานึก เฉพาะกิจการอย่างนั้น แม้ว่ากิจการอย่างนั้นจะได้ผ่านหูผ่านตามานานแล้ว เมื่อมานึกมาคิดขึ้นในภายหลัง ก็ยังทรงจำได้ ระลึกได้

๑๕. เกิดแต่การได้จด ได้บันทึกไว้

๑๖. เกิดแต่การเก็บไว้

๑๗. เกิดแต่การเคยพบเคยเห็น

(จากจิตตวิทยาและการทำใจทางพุทธศาสนาของอาจารย์สมัค บุราวาศ หน้า ๑๔๓)

ทศอภิณหปัจจเวก (ฟังเมื่อ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๐๗)

ให้พิจารณาเนือง ๆ ว่า

๑. บัดนี้เรามีเพศเป็นอีกอย่างหนึ่งแล้ว ต่างกับคฤหัสถ์ (ทำให้ถูกหน้าที่ การทำ การพูดก็เปลี่ยนไป ดูแต่ละครซึ่งเป็นการเล่น เขายังทำบทบาทไปอีก ให้เหมาะสมกับตัวละครนั้น ๆ)

๒. การเลี้ยงชีวิตเนื่องด้วยผู้อื่น

๓. การปฏิบัติกาย วาจา ยังมีอีกไม่ใช่มีเท่านี้ เมื่อปฏิบัติสูงขึ้นไปก็เป็นสมาธิ ปัญญา ฯลฯ

๔. เราติเตียนตนเองด้วยศีลได้หรือไม่

๕. คนอื่นเขาจะมีช่องโหว่ติเตียนเราได้หรือไม่

๖. เราจะต้องมีสักวันหนึ่งที่ต้องพลัดพรากจากสังขาร จากคน จากเคหะสถานบ้านเรือนและอื่นๆ จัดใจไว้ให้ชำนิชำนาญ (คิดว่าที่เรามาพบกันนั้นเหมือนขอนไม้ในทะเลอันกว้างใหญ่ คลื่นซัดมาพบกันนิดหนึ่งแล้วก็แยกกันไป

๗. พิจารณาเนือง ๆ ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน
๘. พิจารณาเนือง ๆ ว่าวันคืนล่วงไปเรากำลังทำอะไรอยู่ (ให้เลิกชั่ว ทำดี และรักษาความดีไว้)
๙. ยินดีในสุญญาคารที่เงียบสงัดหรือไม่
๑๐. ปฏิบัติ เพื่อให้เห็นอริยสัจแล้วหรือยัง

ธรรมะเป็นอกาลิโก ไม่กำหนดด้วยกาล คือเวลาจะเปลี่ยนไปอย่างไร ธรรมะ (ความจริง) ก็คงเป็นของจริงอยู่อย่างนั้น

วิชาทางโลก เป็นต้นว่าภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ย่อมเปลี่ยนแปลงได้ตามเหตุผล ตามเวลาที่ปราชญ์ค้นพบ แล้วก็หักล้างของเก่า คล้ายกับกรีฑา ลบสถิติเก่าฉะนั้น

จด ๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๗

คำของท่านพุทธทาส (จากสยามนิกร ๓๑ ธ.ค. ๒๕๐๓)

ธรรม *โดยพยัญชนะ* หมายถึงสิ่งทรงอยู่ได้ อันได้แก่สิ่งที่ทรงตัวอยู่ด้วยการเปลี่ยนแปลง *ไหลวน*

โดยอรรถ แปลไปได้หลายอย่าง แล้วแต่จะใช้ในกรณีใด
แต่มีกรณีที่สำคัญอยู่ ๓ ประการ คือ
ฐานะที่เป็นเหตุหรืออำนาจ ๑
ฐานะที่เป็นผลหรือปรากฏการณ์ทั่วไป ๑
และฐานะที่เป็นกฎหรือ LAW ๑

แต่เรายกมาเกี่ยวกับความสันติสุขของประชาชนได้แก่ ศีล ธรรม (ความดี ความจริง ความถูกต้อง และยุติธรรม)

สัจธรรม คือธรรมที่ทำจิตเข้าถึงมรรคผลนิพพาน ถ้าจะจำแนกก็มี ๓ คือ ปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรมและปฏิเวชธรรม

พระพุทธเจ้าทรงรู้และทรงสั่งสอนเฉพาะที่จะทำให้คนพ้นทุกข์อื่น ๆ ถึงแม้จะทรงรู้แต่เปล่าประโยชน์ก็ไม่ทรงสอน

ข้อ "เรียนโดยไม่คิดก็เสียแรงเปล่า คิดโดยไม่เรียนก็อันตราย"

"เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ แปลว่า "ข้อนี้พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามสภาพความเป็นจริง อย่างไรนั้นเถิด"

ธรรมนี้วิทยาศาสตร์ก็รับรอง

แสดงธรรมทางวิทยุกระจายเสียงวันพระ

สัญญา ๑๐ ที่พระพุทธเจ้าตรัสใช้ให้พระอานนท์จำเอาไปแสดงแก่พระคิริมานนท์ ผู้อาพาธหนัก (เมื่อฟังจบก็คลายจากอาพาธ) คือ

๑. อนิจสัญญา – ความไม่เที่ยง
๒. อนัตสัญญา – ความไม่ใช่ตัวตน
๓. อศุภสัญญา – ความน่าเกลียด
๔. อาทีนวสัญญา – ความประกอบด้วยโทษ
๕. ปหานสัญญา – ความละสิ่งที่เป็นบาป
๖. วิภคสัญญา – เครื่องระงับความเร่าร้อน คือนิพพาน
๗. นิโรธสัญญา – ธรรมเป็นเครื่องดับร้อน คือนิพพาน
๘. สัพพโลเก อนภิรตสัญญา – ความไม่ยินดียึดมั่นในโลก
๙. สัพพสังขาเรสุ อนิฏฐสัญญา–สังขารทั้งปวงเป็นสิ่งอันไม่พึงปรารถนา
๑๐. อานาปานสติ–ระลึกลมหายใจเป็นสัญญา

(จดจากฟังวิทยุ–วันพระ)

คุณลักษณะของสันติบุคคล ๖ ประการ

๑. อนูปวาโท ไม่ว่าร้าย ด่าทอใหญ่
๒. อนูปฆาโต ไม่รังแกข่มเหงใคร
๓. ปาฏิโมกเขจสังวโร เคร่งครัดในสิกขาวินัย
๔. มัตตัญญุตาจ ภัตต์สมิง รู้จักประมาณในการกินเป็นคนเลี้ยงง่าย ชาวบ้านเอาอย่างได้จะมีแต่ความสงบสุข
๕. ปันตัญจ สยนาสนัง อยู่ในที่อันสงบ อย่าให้คนอื่นกังวล
๖. อธิจิตเต จ อาโยโค ฝึกฝนอบรมจิตอยู่เสมออย่าให้ตกต่ำ

พระอานนท์สอนโกกิลา ภิกษุณี "น้องหญิง ชีวิตนี้เริ่มต้นด้วยเรื่องที่น่าละอาย ทรงตัวอยู่ด้วยเรื่องที่ยุ่งยากสับสน จบลงด้วยเรื่องเศร้าอนึ่งชีวิตนี้เริ่มต้นและจบลงด้วยเสียงคร่ำครวญ เมื่อลืมตาขึ้นดูโลกทีแรกเราก็ร้องไห้ และเมื่อจะหลับตาลาโลก เราก็ร้องไห้อีกหรืออย่างน้อยก็เป็นเหตุให้คนอื่นหลั่งน้ำตา เด็กร้องไห้พร้อมด้วยกำมือแน่นเป็นสัญญลักษณ์ว่าเขาเกิดมาเพื่อจะหน่วงเหนี่ยวยึดถือ แต่เมื่อจะหลับตาตายนั้นทุกคนแบมือออกเหมือนจะเตือนให้ผู้อยู่เบื้องหลังสำนึก และเป็นพะยานว่า เขามิได้เอาอะไรไปเลย"

(จากสยามรัฐรายสัปดาห์ เล่ม 12 ฉบับที่ 6 หน้า 12 ลงวันที่ 1 ส.ค 2508)

ท่านอานนท์สอนต่อไปว่า

"ความสุขที่เกิดจากความรักนั้น เหมือนความสุขสบายของคนป่วยที่ได้กินของแสลง"

เรื่องของความฝัน เมื่อ 2 กุมภ์ 2513 ก่อนนอนกราบพระ 3 หน ตั้งนโม 3 จบ แล้วรำลึกพระคุณของท่าน ว่าดังนี้

พระพุทธคุณณัง พระธรรมะคุณณัง พระสังฆะคุณณัง บิดาคุณณัง มารดาคุณณัง ครูวิทยาคุณณัง พระราชาคุณณัง สรณังคัจฉามิ ฯ เป็นบาลีปนไทยเข้าใจง่ายดี ไวยากรณ์ถูกผิดอย่างไรช่างเถิด

เวลาประมาณยามสามฝันได้เรื่องเกรงจะลืมก็จดใส่เศษกระดาษไว้ ครั้นมีเวลาว่างจึงบันทึกลงสมุดเล่มนี้

มีกระยาจกคนหนึ่งนอนตายอยู่ริมทางในป่าเปลี่ยว ถึงจะมีคนเห็นบ้างก็ไม่มีใครเอาใจใส่ ตอนเช้าของอีกวันหนึ่งพระออกบิณฑบาตรท่านเจอเข้าเดินเข้าไปดูรู้ว่าตายแน่ เพราะศพเริ่มจะอืดพองแล้วท่านกลับวัดก็บอกเล่ากันต่อๆ ไปในวัด เมื่อท่านสมภารทราบเรื่องท่านจึงชวนลูกศิษย์และสงฆ์บางรูปไปดูเพื่อปลงสังเวช ปลงกัมมัฏฐานตามกิจของท่าน ท่านสมภารยืนอยู่ครู่หนึ่งท่านเปล่งวาจาว่า

"ดีหนอ! มาก็ตัวเปล่า ไปก็ตัวเปล่า เมื่อมีชีวิตก็อยู่ตัวเปล่า"

เมื่อชาวบ้านรู้ก็บอกกันต่อ ๆ ไปเรื่องคนตายนี้ และกล่าวถึงว่า ท่านสมภารท่านว่า คน ตาย นี้ดีหนอ ๆ มาเปล่าไปเปล่า ซ้ำยังอยู่เปล่าอีก

มาเปล่าไปเปล่าน่าพึง แต่อยู่เปล่าตามความหมายของท่านสมภารคงหมายถึงไม่ได้ทำประโยชน์อะไรแก่โลก อยู่อย่างไร้ญาติขาดมิตร ว่างจากสมบัติพัสถานและว่างจากคุณธรรม จะเรียกว่า *โมฆชน* ก็คงจะใกล้ความจริง แต่สมภารว่าดีหนอ! คงจะมีดีอะไรในคำพูดของท่าน จะต้องไปถามท่านดู

เมื่อชาวบ้านจำนวนมากไปวัด โดยมากไม่ไปมือเปล่า มีอะไรที่ควรแก่สมณะบริโภคก็ถือติดมือไปด้วยแล้วถามความหมายคำว่า "ดีหนอ"

ท่านสมภารก็กล่าวธรรมพอเป็นที่บันเทิงแก่อุบาสกอุบาสิกาแล้ว ท่านก็ออกปากขอความช่วยเหลือให้จัดการกับอศุภให้หายอุจาด ขอให้จัดการเผาแหละดีกุศลแรงนัก พระยศะในชาติก่อนเคยเผาศพไม่มีญาติพร้อมด้วยสหายสี่คนช่วยกันเผาและกลบขี้เถ้าหรือที่เรียกว่ากลบธาตุเสร็จ มาในชาติใหม่มีปัญญามากฟังเทศนาจากพระพุทธเจ้าหนเดียวก็ตรัสรู้ถาม คำดีหนอ! ของสมภารผู้มีศีลวัตรบริสุทธิ มีผลให้ชาวบ้านช่วยกันจัดการเผาศพด้วยความเต็มใจ

หมายเหตุ ผันเป็นเรื่องเป็นราวอย่างนี้ นาน ๆ จึงจะมีสักครั้งเห็นว่ามีคติธรรมเจืออยู่บ้างจึงบันทึกไว้ เมื่อ 3 กุมภาพันธ์ 2513 เวลา 4 ทุ่ม ครึ่ง

หมายเหตุ ต่อมาประมาณ 1 เดือน ได้อ่านข่าวสังคมในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ (ประจำวันที่เท่าใดก็ลืมเสียแล้ว) ว่าพระเทพวิสุทธาจารย์ เจ้าคณะจังหวัดอุบลฯ มรณะภาพ เจ้าคุณองค์นี้แหละที่ชาวบ้านเรียกว่า "เจ้าคุณดีหนอ" คือเห็นอะไรก็ดีไปหมดสอบไล่ตกก็ว่าดีหนอจะได้เรียนซ้ำให้แม่นยำขึ้นอีก ครั้นสอบไล่ได้ก็ว่าดีหนอ จะได้ช่วยสอนศิษย์อื่นต่อไป ฯลฯ

ขุนสุบงกชศึกษากร

เมื่อ 2 เมษายน 2513

โรคของบรรพชิตมี 4 อย่าง

1. ไม่รู้จักพอด้วยปัจจัย 4 คือ ผ้านุ่งห่ม, อาหาร, ที่อยู่และยา
2. ตั้งความปรารถนาเพื่อจะให้เขานับถือ เขาสรรเสริญ
3. วิ่งเต้น ขวนขวายเพื่อจะได้ลาภ สักการะ และสรรเสริญ
4. ย่อมเข้าสู่สกุลเพื่อให้เขานับถือ ย่อมกลั้นอุจจาระปัสสาวะ คลุกคลีอยู่ในสกุล ก็เพื่อให้เขานับถือ

เรื่องชีวิต (ตี่ต่าง)

ชีวิตเป็นเรื่องของการสมมุติ คือคำไทย ๆ ของเด็กว่า "ตี่ต่าง" นั่นเอง คำว่า *สมมุติ สมมติ* ไม่แนบเนียนเท่าคำว่าตี่ต่าง เพราะคำนั้นเป็นภาษาบาลี สม ว่าร่วม มติ ว่าความเห็นคือความเห็นร่วม แต่คำว่าตี่ต่างหมายความว่าเปรียบกันเอาเท่านั้น ไม่ใช่เห็นร่วมเห็นพร้อมอันใด

จิ้งหรีด, จักรจั่น สบัดปีกทีหนึ่งก็เป็นเสียงหนึ่ง แต่เราได้ยินเป็นพืดไปหมดเหมือนเสียงเดียว หนังฉายเราก็เห็นเป็นตัว ลุกนั่งเดินเหินไปได้ ดูจตัวเป็น นี่ก็คือตัวหนังตั้งหมื่นตั้งแสนเรียงกันมาผ่านหน้ากล้องฉายถ้าความเคลื่อนไปไม่มี หนังก็จะยืนนิ่ง คือตาย นี่ฉันใดก็ดี ตัวเราก็ฉันนั้น หากชีพจรหยุดจรก็เป็นอันว่าหมดกันแค่นั้น คิดดูแล้วชีวิตนั้นเล็กนิดเดียว ชั่วระยะจากหัวใจเต้นตุบหนึ่งไปหาอีกตุบหนึ่งเท่านั้น ก็ระหว่าง–ตุบ–นั้นมีอะไรเล่าเปล่าทั้งเรื่อง อนัตตานั่นเอง

เมื่อจะฆ่าอวิชชาก็ต้องใช้วิชชาเป็นผู้ฆ่า จะกำจัดความมืดก็ต้องเอาความสว่างมากำจัด เหตุดังนั้นผู้ไม่ศึกษาเพื่อเกิดวิชชา ก็จะต้องตกเป็นลูกไล่ของอวิชชาตลอดกัลป์

เอาน้ำสะอาดล้างสิ่งโสโครก นั่นคือสังวรศีล เอาน้ำสะอาดล้างสิ่งสะอาด นั่นคือศีวาโมกข์ คำเปรียบกันนี้ก็ต้องใช้วิชชาจึงจะเข้าใจได้ หากยังมีอวิชชาบังอยู่ก็จะเป็นแต่เป็นตัวหนังสือเรียงกันเป็นแถว ๆ เท่านั้น

สุขสบาย คือเวทนาที่อัตตารับเอา

สันติสุข คือสุขที่ไม่มีเวทนา เป็นสุขของอนัตตา

สุขเวทนา นี่เที่ยวทีอัตตาคอยจ้องเสวยอยู่เป็นสุขในทุกข์อุปมาเหมือนเสพย์อาหารที่อร่อยแต่อาหารนั้นก็ไปแปรเป็นกองทุกข์อยู่ในกะเพาะ ต้องหาอุบายถ่ายออกเรียกว่าถ่ายทุกข์ เมื่อถ่ายออกก็สมมุติเอาว่าได้สุข ฯลฯ มันวนเวียนอยู่อย่างนี้ สักกี่แสนกัลป์จะจบสิ้น

เรื่องสามเณรเทศน์ให้สมภารฟัง เมื่อเจ้าคุณกลับถึงวัด–ศิษย์ก้นกุฏิเข้านมัสการเล่าให้ฟังว่าสามเณรเทศน์ให้คุณโยมหลวง... ฟังเจ้าคุณจึงเรียกเณร... มาถาม เณรมาแล้วจึงถามว่า

เจ้าคุณ : เณรเทศน์หรือวันนี้ !

สามเณร : ขอรับกระผม

เจ้าคุณ : ไหน เล่าให้ฟังถึเรื่องไปอย่างไร มาอย่างไร

สามเณร (เปรียญ 4) : คุณโยมหลวง... จำวันผิด วันที่ 14 ค่ำ ข้างขึ้นเดือน 9 โยมหลวง..เข้าใจว่าข้างแรม เป็นวันธรรมสวณะ จึงมายกกัณฑ์เทศน์พระเดชพระคุณไม่อยู่ พระไปมาติกาบังสุกุลหมด ขอให้โยมหลวงมาใหม่ในวันพระรุ่งขึ้น แต่โยมหลวงไม่ยอมขนของกลับ ไม่มีพระให้เณรเทศน์จึงต้องอนุโลมตาม

เจ้าคุณ : โยมหลวง..นี่พหูสูตรด้วยนะ เณรเอาคัมภีร์ไหนเทศน์

สามเณร : เทศน์ว่าด้วยสุภาสุภสัญญาคาถาขอรับกระผม

เจ้าคุณ : มีหรือคัมภีร์ที่ว่า ในตู้ของเรา

สามเณร : ไม่มีดอกขอรับ กระผมเอาคัมภีร์มาถือพอเป็นพิธี แล้วเทศน์ปากเปล่าอย่างที่พระเดชพระคุณเคยทำ

เจ้าคุณ : เอาอย่างฉัน ? มากไปแล้ว มิทำห้าแต้มเขาละมัง เณรต้องเทศน์ให้ฉันฟังอีกจบหนึ่งเผื่อพลาดไป ฉันจะไปแก้ตัวขอโทษโยมหลวงแกเพียงคนเดียวไม่เป็นไร

(ต่อไปนี้เป็นสำนวนสามเณรเทศน์ให้เจ้าคุณฟัง)

1. ให้ศีล
2. บอกศักราช
3. ยกนิเขปบท

ก. บรรยายความงามทางโลก ฯ

ข. ความลวงหรือภาพมายาของสังขาร

ค. พิจารณาตามหลักไตรลักษณ์

ง. เจริญสมถภาวนา อสุภ ๑๐

จ. บทสรุป แล้วยถา สัพพี ฯ

จบแล้วเจ้าคุณสรรเสริญว่า สามเณรเทศน์ดี หาทางออกได้ดี ต่อมานำเข้าสรรเสริญในที่ประชุมสงฆ์ ว่าธรรมกถึกเกิดอีกองค์หนึ่งแล้ว

ทางแห่งชีวิต จะเปรียบก็เหมือนเดินเรือในมหาสมุทร จะต้องเร่งเครื่องจักรอยู่เรื่อย ถ้าหยุดนิ่งก็จะทำให้คลื่นลมพัดหันเหไป ทำให้เสียเส้นทางเดิน

– เมื่อเราลับมีดให้หายรอยบิ่น นั่นคือลับตรงที่มันไม่บิ่นให้กร่อนไป เสร็จแล้วมีดจะคมใช้การได้ดีต่อไป แต่ความสึกหรอนั้นเล่าเรียกกลับคืนได้หรือไม่

– เมื่อเรามีกิเลสเบาบางก็จะได้ยินเสียงสวรรค์ พระมนูท่านได้ยินเสียงนี้ ท่านได้บันทึกจดจำไว้ เราจึงได้มีตำราธรรมศาสตร์เรียนกันอยู่ทุกวันนี้ แต่ที่เราได้ยินมาตามสายฟ้าทุกวัน ไม่ใช่มาจากสวรรค์ทางเดียว จากนรกก็ปนมาด้วย ไม่ใช่อื่นไกลเลย เพราะกิเลสเรายังหนาอยู่นั่นเอง จึงได้ยินเสียงนรกชัดเจนกว่าเสียงสวรรค์

– คนโง่ทำเป็นฉลาด ๑ คนฉลาดทำเป็นโง่ ๑ ให้เร่งระวังคนจำพวกหลัง ส่วนจำพวกแรกให้ปล่อยไปตามทางของเขา ไม่มีอันตรายอย่างใด

– เมื่อต่างก็ยอมเสียเปรียบ เราก็จะไม่เสียเปรียบ แต่เมื่อเราต่างก็จะไม่ยอมเสียเปรียบ ก็จะไม่มีใครเป็นผู้ได้

– ผู้ไม่รู้ว่าตนมีค่า คนอื่นเขาจะตีราคาให้

– เรารู้เพียงตื้น ๆ ว่า เราเกิดมาจากมารดา (อันเป็นแดนเกิด) ลึกไปหน่อยก็มีบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด ต่อไปนั้นเราก็รู้เงา ๆ จากตำรา สิ่งที่จะต้องศึกษาต่อไปอีกก็คือว่า เรามาจากอะไรกันแน่

มงคล ๓๘ ประการ

๑. อเสวนาจะพาลานํ	ไม่เสพชนพาล
๒. ปัณฑิตานัญจเสวนา	เสพบัณฑิต
๓. ปูชาจปูชนิยานํ	บูชาชนควรบูชา
ฯลฯ	
๔. ปฏิรูปโทสวาโส จ	อยู่ในประเทศอันสมควร
๕. ปุพเพ จ กตปุญญตา	บุญอันทำไว้แต่ก่อน
๖. อัตตสัมมาปณิธิ จ	ตั้งตนไว้ชอบ
ฯลฯ	
๗. พาหุสัจจัญ จ	ได้สดับมาก
๘. สิปปัญจ	เรียนศิลปศาสตร์มาก
๙. วินโย จ	มีวินัยดี
๑๐. สุสิกขิโต	ศึกษาดี
๑๑. สุภาสิต จ ยาวาจา	กล่าววาจาดี
๑๒. มาตา	(บำรุง) มารดา
๑๓. ปิตุอุปัฏฐานํ	บำรุงบิดา
๑๔. ปุตต	(สงเคราะห์) บุตร
๑๕. ทารัสสา สังคโห	สงเคราะห์ภรรยา
๑๖. อนากุลาจกัมมันตา	งานไม่คั่งค้าง
๑๗. ทานัญจ	ให้ทาน
๑๘. ธัมมจริยา จ	ความประพฤติดี
๑๙. ญาตกานัญจ สังคโห	สงเคราะห์ญาติ
๒๐. อนวัชชานิ กัมมานิ	กรรมทั้งหลายไม่มีโทษ
๒๑. อารติ วิรติ ปาปา	งดเว้นจากบาป
๒๒. มัชชปานา จ สัญญโม	สำรวมจากการดื่มน้ำเมา
๒๓. อัปปมาโท จ ธัมเมสุ	ความไม่ประมาทในธรรม

๒๔. คารโว จ เคารพต่อบุคคลควรเคารพ
๒๕. นิวาโต จ ไม่จองหอง
๒๖. สันตุฏฐี ยินดีด้วยของอันมีอยู่ (สันโดษ)
๒๗. กตัญญุตา รู้คุณและอุปการะผู้มีคุณ
๒๘. กาเลนธัมมัสสวนํ ฟังธรรมโดยกาล
๒๙. ขันตี จ ความอดทน
๓๐. โสวจัสสตา ความว่าง่าย (ยิ้มย่องผ่องใส)
๓๑. สมณานัญจ ทัศสนํ ได้เห็นสมณะ
๓๒. กาเลน ธัมมสากัจฉา เจรจาธรรมโดยการ
๓๓. ตโปจ เพียรเผากิเลส
๓๔. พรหม จริยัญจ ประพฤติอย่างพรหม
๓๕. จริยสัจจา น ทัสสนํ ความเห็นจริยสัจจ์ทั้งหลาย
๓๖. นิพพาน-สัจฉิกิริยา จ ความทำให้แจ้งประนิพพาน
๓๗. ผุฏฐัสส โลกธัมเมหิ จิตตํ ยัสส น กัมปติ
จิตต์ของผู้ใด อันโลกธรรมทั้งหลาย ถูกต้องแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว
๓๘. อโสกํ วิรชํ เขมํ ไม่มีโศก มีธุลีไปปราศแล้วเป็นจิตต์เกษม

เรื่องเพลงที่ขุนสุบงกชศึกษากรบันทึกไว้

เพลงแม่ศรี เป็นเพลงเชิดให้คนที่เป็น "แม่ศรี" รำ มีโทนตีประกอบ โจ๊ะพรึมโจ๊ะพรึมโจ๊ะพรึมๆ ฯลฯ

แม่ศรีเอย แม่ศรีสาคร นมยานเนื้ออ่อน เขาร่อนเจ้าไว้เชิดแม่นางหงลงมือถวายทอง เชิดปี่เชิดกลองเชิดน้องเหรา ตัดศาลาให้พระท่านเล่น ลงรำลงเต้น เล่นแม่ศรีเอย ฯ บางทีก็เชิด

แม่ศรีเอยแม่ศรีตกสระ ยกมือไหว้พระเขาก็มีคนชม ขนคิ้วเจ้าต่อขนคอเจ้ากลม ขักผ้ามาห่มขมแม่ศรีเอยฯ ผู้รำต้องเป็นหญิงถ้าหาหญิงไม่ได้เพราะอายก็เอาชายแต่งเป็นหญิง เล่นเพลงนี้หน้าสงกรานต์เท่านั้น เพลงแม่ศรีนี้นักปราชญ์วรรณคดีและทางดุริยางศิลป์ ท่านแต่งไว้เป็นหลักฐานคำทุกคำมีน้ำ

หนักได้ความได้ใจความดี โดยมากไว้ประกอบฉุยฉายดังต่อไปนี้

ฉุยฉาย *เจ้าเมินเมียงเอียงอาย กรีดกรายกะทัดรัด จะไปดูละครเสียให้เต็มอิ่มนึกกรุ่มนึกกริ่มสนุกสนัด แต่งตัวไฉไลว่าจะไปตามนัด ดูไหนไม่ขัดตาเอยฯ*

แม่ศรีเอยแม่ศรีสาวสร้อย อ้องแอ้งแน่งน้อย แช่มช้อยชวนชม นุ่งห่มสมศรีไม่มีโสมม ผัดหน้าหวีผมดูสมทรงเอยฯ

เพลง ๒ บทนี้เสด็จในกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์(นามปากกาว่า"น.ม.ส.") ทรงนิพนธ์ให้แก่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (นามปากกา "เขียวหวาน") ปรากฏอยู่ในเรื่องละครพูดเรื่อง *แม่ศรีครัว* ในงานวันเกิด (แซยิด) ของพระยาประชาศรัยสุรเดช สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ พระยาราชสีมาจารย์ให้ครูหลายโรงเรียนเล่นเรียกว่าผสมโรง เอาขุนสุบงกชฯ เป็นตัวแม่ศรีครัว ตอนรำแม่ศรี คนไม่เคยรำจะว่าน่าอายก็น่าอาย น่าสมเพทก็น่าสมเพท นึกถึงทีไรสะดุ้งทุกที คนดูนึกอย่างไรไม่รู้ คนเป่าปี่คือพี่เขียว คนบ้านกรีนเป็นญาติกันแต่ห่างๆ มาบอกว่าทำไมไม่บอกล่วงหน้าจะได้เอาปี่รับ ตอบไปว่าดีแล้วพี่เอ๋ย ปี่ไม่รับนั้นดีแล้ว เล่าไว้เพราะนึกขึ้นได้

เพลงนางแมว ต่อไปนี้เป็นเพลงกล่อมลูกว่าดังนี้ *นางแมวเอ๋ย นางแมวหลายอย่าง แมวดำกินหัวปลาย่าง แมวด่างกินหัวปลาแห้ง ปีนี้ฝนแล้งเจ้าเมขลาเอย เรียกฟ้าหาฝน ฝนก็เทลงมา*

ช้างๆ ตัดเต่าร้างช้างกินใบไผ่ งัวกินหญ้าม้ากินสลัดได ตาหลวงชัยทาขมิ้นเหลืองอ่อน อ้ายคดหน้างอนลงมาแล้วเว้ย (เพลงเชิญนางช้าง เข้าจังหวะโทนเล่นสงกรานต์)

เจ้าศรีเอย เจ้าศรีคงยศ มัวแต่กินมัวแต่เที่ยวทำเลี้ยวทำลด เขาอยู่ทางนี้เขาก็มีผัวหมด เจ้าศรีคงยศอดข้าวตายเอย เพลงนี้ใช้กล่อมลูก

โพนเพนเอย จั๊กกะเหลนหางเน่า น้ำท่วมข้าว ปลาเบ้าลอยคอ หมาหางงอกอดคอเจ้าโว้ก แม่อีริด แม่อีรวย ตัดต้นกล้วยมารองบายศรี แม่สำลีตีฆ้องโหมง เหม่งฯ (ปลาเบ้า=ปึกเป้า)

กราบขออภัย

หากการอ้างถึงบุคคล เวลา และสถานที่ในหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ มีสิ่งผิดพลาดหรือคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริง โดยมิได้ตั้งใจ

เจ้าภาพต้องกราบขออภัยและขอน้อมรับคำเสนอแนะที่ถูกต้อง จะเป็นพระคุณอย่างสูง

พิมพ์ที่ตราเสือการพิมพ์
ถนนจอมพล นครราชสีมา โทร. 242482